

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

DENİZLİ’NİN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI
(Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e Kadar)

DOKTORA TEZİ

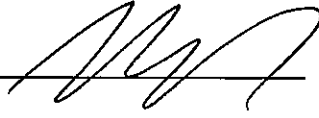
Hazırlayan
Hümeyra KARABIYIK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Necdet HAYTA

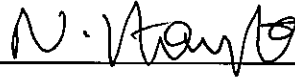
Ankara-2012

ONAY

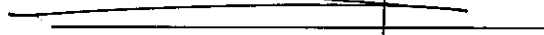
Hümeýra Karabýýık tarafından hazırlanan “Denizli’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e Kadar)” başlıklı bu çalışma, 20.11.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hale ŞIVGIN (Başkan)

Prof. Dr. Necdet HAYTA

Prof. Dr. Üçler BULDUK

Doç. Dr. Mustafa ALKAN

Doç. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK

ÖZET

XIX. Yüzyılda, Osmanlı Devleti pek çok sahada köklü değişimlere sahne olmaktadır. Özellikle 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra bu değişim daha da belirginleşmektedir. Bunların Osmanlı taşra teşkilatına yansımaları anlayabilmek, toplumun yaşam biçiminin belirlendiği kaza ve sancaklardaki sosyal ve ekonomik gelişmeleri tespit etmekle mümkündür. Bu düşünceden hareketle tezimizde Ege, İç Anadolu ve Akdeniz Bölgeleri arasında bir çeşit geçit niteliği taşıyan Denizli'nin 1839-1908 yılları arasındaki durumunu sosyal ve ekonomik açıdan tahlil ederek, Osmanlı Devleti'nin küçük bir kesitini aydınlatmak suretiyle az da olsa katkıda bulunabilmek hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Denizli'ye ait başta nüfus ve temettuat defterleri olmak üzere Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilen defter ve belgelerle, Denizli şer'iyye sicilleri, devlet salnameleri ve Aydın vilâyet salnamelerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Sözcükler

1. Denizli
2. Osmanlı Devleti
3. Sosyal ve Ekonomik Yapı
4. Şehir Tarihi
5. 19. yüzyıl

ABSTRACT

In the 19th century there were so many radical changes in The Ottoman Empire in many fields. Especially it became apparent after the Tanzimat Edict was announced in 1839. To be able to understand how these reverberated the provinces is highly possible by identifying the development in the provinces and sanjaks where the forms of life used to be determined. From the point view of this way of thinking in our thesis we analyzed the social and economic aspects of Denizli which was a kind of passage among Aegean Sea, Central Anatolia and Mediterrenean between the years 1839 and 1908 and it has been aimed to contribute to enlighten even a small section of the Ottoman State as far as I can do. For this purpose it has been made use of mainly population registers and temettuat notebooks concerning Denizli the notebooks and the documents obtained from Prime Ministry Ottoman Archieves, Denizli şer'iyye registers, state yearbooks and Aydın provincial authority yearbooks.

Key Words

1. Denizli
2. Ottoman State
3. Social and Economic Structure
4. Urban History
5. 19th Century

ÖNSÖZ

Kaza ve sancaklar toplumların sosyal ve ekonomik yapılarının belirlendiği, şekil aldığı yerleşim merkezleridir. Bu merkezlerdeki yaşama biçimini belirleyen sosyal ve ekonomik gelişmeleri izleyerek devletin gerçek yapısını ortaya koymak mümkündür. Bu düşünceden hareketle tezimizin amacı Denizli merkez mahalle ve köylerini, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar geçen sürede, sosyal ve ekonomik açıdan, elimizde mevcut olan kaynaklar doğrultusunda tahlil etmektir.

Çalışmamızın giriş bölümünde Denizli adının menşe' ve çeşitli dönem ve kaynaklara göre gösterdiği farklılıklar üzerinde durulmaktadır. Yine bu bölümde kentin coğrafi konumu ve tarihine kısaca değinilmektedir. Birinci bölümde idari taksimat, belediye yönetimi, muhassıllık meclisi ve görevliler hakkında bilgiler verilmektedir. Aynı bölümde nüfus ve temettuat defterleri ile vilâyet salnamelerinden elde edilen veriler doğrultusunda, Denizli mahalle ve köylerinin nüfusu incelenmektedir. İkinci bölümde sosyal yapı ele alınırken, Denizli'deki hâne reislerinin kullandığı isim, unvan ve lâkaplar tespit edilmektedir. İlâveten hâne reislerinin sahip olduğu meslekler ve kullandıkları giyim ve ev eşyalarına dair bilgiler sunulmaktadır. Üçüncü ve son bölümde ise kentin ekonomik yapısı üzerinde durulurken, bu yapının anlaşılabilmesi için Tanzimat döneminde halktan adil vergi alınması amacıyla Osmanlı Devleti'nin büyük bir kesiminde uygulanan emlak, arazi, hayvanat ve temettuat sayımları sonucu oluşan temettuat defterlerinden yararlanılmaktadır. Bu bölümde mahalle ve köylerdeki meslek gruplarına göre hâne reislerinin gelir ve vergi dağılımı ile kentteki tarım ve hayvancılık faaliyetleri üzerinde durulmaktadır.

XIX. yüzyılın ortalarından XX. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı Devleti'nin küçük bir kesitini aydınlatmak suretiyle az da olsa katkıda bulunmayı hedeflediğimiz bu çalışmanın her safhasında yardım ve desteğini

esirgemeyen danışmanım, kıymetli hocam Prof. Dr. Necdet Hayta'ya teşekkürlerimi sunarım. Tez çalışmamız sırasında Milli Kütüphane kataloğunda görünmesine rağmen Denizli'ye ait 676, 677, 678, 679 numaralı şer'iyye sicillerinin mikro filmlerinin kütüphanede mevcut olmaması ve aynı dönemde defterlerin orijinallerinin Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çekimde olup, araştırmacılara kapalı olması önemli bir sorun teşkil etti. İşte bu dönemde elinde mevcut olan Denizli şer'iyye sicillerinin fotoğraflarını vererek sorunun çözümünü sağlayan Prof. Dr. Selahittin Özçelik'e teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmam sırasında yardımlarını gördüğüm Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Milli Kütüphane ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi çalışanlarına, maddi ve manevî destelerini hiçbir zaman esirgemeyen, sabır ve sevgileriyle her an yanımda olan aileme teşekkür ederim.

Hümeysra KARABIYIK

Ankara, 2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	i
ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vii
TABLolar	xi
GRAFİKLER.....	xx
GİRİŞ	1
I. KAYNAKLAR	1
A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi.....	1
1. Nüfus Defterleri	1
2. Temettuat Defterleri.....	5
B. Şer'iyye Sicilleri	9
C. Salnameler.....	12
II. DENİZLİ ADI	14
III. DENİZLİ'NİN COĞRAFİ KONUMU	17
IV. DENİZLİ TARİHİ	20
BİRİNCİ BÖLÜM	26
DENİZLİ'NİN İDARİ YAPISI VE NÜFUSU	26
I. İDARİ TAKSİMAT VE DENİZLİ'NİN YÖNETİMİ.....	26
A. İdari Taksimat.....	26
1. Mahalleler	28
2. Köyler.....	36
II. YÖNETİM VE GÖREVLİLER	49
A. Belediye Yönetimi	49
B. Muhassıllık Meclisleri	56
C. Görevliler.....	60
1. Kaymakam	60
2. Kaza Müdürü	64

3. Mutasarrıf	65
4. Kadı ve Nâib	68
5. Müftü	72
6. Muhtar	73
7. İmam	76
III. NÜFUS.....	79
A. Mahallelerin Nüfusu	79
D. Denizli’de Gayrimüslim Kadın ve Erkek Nüfus	98
E. Denizli’de Muhacirlerin İskânı.....	104
İKİNCİ BÖLÜM.....	107
SOSYAL YAPI	107
I. HÂNE REİSLERİNİN SAHİP OLDUĞU İSİM, UNVAN VE LÂKAPLAR ..	107
A. Şahıs İsimleri.....	107
B. Unvanlar	110
C. Lâkaplar	112
1. Hâne Reislerinin Memleketlerini Belirten Lâkaplar.....	113
2. Hâne Reislerinin Mesleğini Belirten Lâkaplar.....	115
3. Hâne Reislerinin Menşe’ ve Belirgin Özelliklerini Belirten Lâkaplar	117
II. GİYİM VE EV EŞYALARI.....	121
A. Kadın Kıyafetleri.....	121
B. Erkek Kıyafetleri	123
C. Ziyet Eşyaları	124
D. Mutfak ve Ev Eşyaları	125
II. HÂNE REİSLERİNİN MESLEK GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI.....	126
A. Mahallelerdeki Hâne Reislerinin Mesleklere Göre Dağılımı	127
B. Köylerdeki Hâne Reislerinin Mesleklere Göre Dağılımı.....	129
1. Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslekler.....	131
2. Sanayi ve Ticaretle İlgili Meslekler	134
a. Dokumacılar/Giyim Eşyası Üreten ve Satan Esnaf	134
b. Deri ve Deri Mamulleri Üreten ve Satan Esnaf	141

c. Gıda Maddesi Üreten ve Satan Esnaf	143
d. Madeni Eşya, Mutfak ve Aydınlanma Eşyası Üreten ve Satan Esnaf	149
e. Ticaret ve Nakliye Alanında Çalışan Esnaf.....	151
f. Diğer Esnaf.....	154
3. Hizmet Meslekleri	160
a. Askeri ve İdari Görevliler	160
b. Dini Görevliler	162
c. Eğitim Alanındaki Görevliler.....	164
2. Mesleği Olmayanlar.....	166
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	169
EKONOMİK YAPI	169
I. GELİR DAĞILIMI	169
A. Meslek Gruplarına Göre Gelir Dağılımı	169
A. Mahalle ve Köyler Arası Gelir Dağılımı.....	176
C. Denizli’de Yüksek Gelir Sahibi Hâne Reisleri.....	183
II. VERGİLER.....	185
A. Vergi-yi Mahsûsa	186
1. Meslek Gruplarına Göre Mahalle ve Köyler Arası Vergi-yi Mahsûsa Dağılımı	186
2. Mahalle ve Köyler Arası Vergi-yi Mahsûsa Dağılımı.....	189
B. Öşr Vergisi	192
1. Mahallelerdeki Meslek Gruplarına Göre Aynî ve Nakdî Öşr Dağılımı	193
2. Köylerdeki Meslek Gruplarına Göre Aynî ve Nakdî Öşr Dağılımı..	196
3. Mahalleler Arası Aynî ve Nakdî Öşr Dağılımı.....	198
4. Köyler Arası Aynî ve Nakdî Öşr Dağılımı	202
5. Mahallelerdeki Meslek Gruplarına Göre Öşr Dağılımı	209
6. Köylerdeki Meslek Gruplarına Göre Öşr Dağılımı	211
7. Mahalleler Arası Öşr Dağılımı	213
8. Köyler Arası Öşr Dağılımı	215
III. TARIM.....	220

A. Meslek Gruplarına Göre Tarım Alanlarının Dağılımı	220
B. Mahalle ve Köylere Göre Tarım Alanlarının Dağılımı	224
C. Meslek Gruplarına Göre Gayrimezru Tarım Alanlarının Dağılımı	228
D. Mahalle ve Köylere Göre Gayrimezru ve Ekmeyen Tarım Alanlarının Dağılımı	230
E. Ortak Tarım Alanları ve Ortakçılık	233
IV. HAYVANCILIK.....	235
A. Büyükbaş Hayvancılık	236
1. Mahallelerdeki Meslek Gruplarına Göre Büyükbaş Hayvan Dağılımı	236
2. Köylerdeki Meslek Gruplarına Göre Büyükbaş Hayvan Dağılımı	239
3. Mahallelere Göre Büyükbaş Hayvan Dağılımı	241
4. Köylere Göre Büyükbaş Hayvan Dağılımı	244
B. Küçükbaş Hayvancılık	250
1. Mahallelerdeki Meslek Gruplarına Göre Küçükbaş Hayvan Dağılımı	250
2. Köylerdeki Meslek Gruplarına Göre Küçükbaş Hayvan Dağılımı	252
3. Mahallelere Göre Küçükbaş Hayvan Sayısı	253
4. Köylere Göre Küçükbaş Hayvan Sayısı.....	256
C. Yık-Binek Hayvancılık	260
1. Mahallelerdeki Meslek Gruplarına Göre Yık-Binek Hayvan Dağılımı	260
2. Köylerdeki Meslek Gruplarına Göre Yık-Binek Hayvan Dağılımı	262
3. Mahallelere Göre Yık-Binek Hayvan Sayısı	264
4. Köylere Göre Yık-Binek Hayvan Sayısı	266
5. Hayvancılık Gelirleri.....	271
D. Arıcılık	272
1. Mahalle ve Köylerdeki Meslek Gruplarına Göre Arıcılık	272
2. Mahallelere ve Köylere Göre Arıcılık	274
SONUÇ.....	277
KAYNAKÇA	282
EKLER.....	313

KISALTMALAR

A. AMD.	: Sadâret Amedî Kalemi Belgeleri
A.DVN.	: Sadâret Divan Kalemi
a.g.d.	: Adı geçen defter
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
a.g.s.	: Adı geçen sözlük
A.MKT.	: Sadâret Mektubî Kalemi Belgeleri
A.MKT. MHM.	: Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi (Odası) Belgeleri
A. MKT. MVL	: Sadâret Mektubî Kalemi, Meclis-i Vâlâ Yazışmalarına Ait Belgeler
A.MKT. NZD.	: Sadâret Mektubî Kalemi, Nezâret ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeler
A.MKT. UM.	: Sadâret Mektubî Kalemi, Umûm Vilâyet Yazışmalarına Ait Belgeler
A.TŞF.	: Sadâret Teşrifat Kalemi Belgeleri
AÜ	: Ankara Üniversitesi
b.	: bin

Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DH. MKT.	: Dâhiliye Nezâreti, Mektubî Kalemi Belgeleri
DH. TMIK. S.	: Dâhiliye Nezâreti, Tesrî'-i Mu'âmelât ve Islahât Komisyonu Belgeleri
DŞS.	: Denizli Şer'iyeye Sicili
DTCF	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
DTCFD	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
Ed.	: Editör
Gös. yer.	: Gösterilen yer
H.	: Hicri
HAT.	: Hatt-ı Hümayûn Tasnifi
Haz.	: Hazırlayan
IRCICA	: Research Centre for Islamic History, Art and Culture / İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
İ.DH.	: İrade Dâhiliye
İ.HR.	: İrade, Hâriciye

İ. MVL.	: İrade, Meclis-i Vâlâ
İ.ŞD.	: İrade, Şûrâ-yı Devlet
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
KK. d.	: Kâmil Kepeci Tasnifi Defterleri
M.	: Miladî
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ML.CRD. d.	: Maliye Nezâreti Cerîde Odası Defterleri
ML. VRD. TMT.	: Maliye Nezâreti Vâridât Temettuat Defterleri
MVL.	: Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri
Neşr.	: Neşreden
NFS.d.	: Nüfus Defterleri
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
OTAM	:Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama
Merkezi Dergisi	
PAÜ	: Pamukkale Üniversitesi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SDAO.	: Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye
SVA.	: Salname-i Vilâyet-i Aydın

TDV	: Türk Diyanet Vakfı
Terc.	: Tercüme
TOEM	: Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
t.y.	: Tarih Yok
v.	: Varak
vd.	: Ve diğerleri
Y.A.HUS.	: Yıldız, Sadâret Husûsî Maruzât Evrakı
Y.A.RES.	: Yıldız, Sadâret Resmî Maruzât Evrakı
Y. EE. KP. Evrakı	:Yıldız Esas Evrakına Ek-Sadrazam Kâmil Paşa
YKY	:Yapı Kredi Yayınları
Y.PRK. AZJ.	:Yıldız Perakende Evrakı, Arzuhal ve Jurnalle
Y. PRK. DH. Maruzâtı	:Yıldız Perakende Evrakı, Dâhiliye Nezâreti
Y. PRK. UM. Tahrirâtı	:Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilâyetler
yy.	: Yüzyıl
y-y.	: Yayım Yeri Yok

TABLOLAR

Tablo 1- Denizli Mahalleleri-I.....	32
Tablo 2- Denizli Mahalleleri-II.....	34
Tablo 3- Denizli Köyleri-I.....	40
Tablo 4- Denizli Köyleri-II.....	43
Tablo 5- Denizli Köyleri-III.....	46
Tablo 6-Denizli Belediye Başkanları (1878-1909).....	53
Tablo 7- Denizli Sancağı Kaymakamları (1842-1868).....	62
Tablo 8- Denizli Kazası Kaymakamları (1878-1882).....	64
Tablo 9- Denizli Nâibleri (1834-1909)	70
Tablo 10- Denizli Müftüleri (1830-1909).....	72
Tablo 11- Denizli Şer'iyye Sicilinde Geçen Mahalle ve Köy Muhtarları (1248-1258).....	74
Tablo 12- Denizli İmamları (1830).....	77
Tablo 13- Temettuat Defterlerine Göre Denizli İmamları (1844-1845)	78
Tablo 14- Nüfus Defterlerine Göre Denizli Mahallelerindeki Müslüman Erkek Nüfus	85
Tablo 15- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerin Nüfusu (1844-1845) ...	87
Tablo 16- Mahallelerde Doğum ve Ölüm Sayısı.....	87
Tablo 17- Nüfus Defterlerine Göre Denizli Köylerindeki Müslüman Erkek Nüfus	91
Tablo 18- Temettuat Defterlerine Göre Köylerin Nüfusu (1844-1845).....	93
Tablo 19- Köylerde Doğum ve Ölüm Sayısı	94
Tablo 20- Aydın Vilâyet Salnamelerine Göre Denizli Kaza Merkezindeki Müslüman Erkek ve Kadın Nüfus.....	97
Tablo 21- Nüfus Defterlerine Göre Denizli'deki Gayrimüslim Erkek Nüfus...	99

Tablo 22- Aydın Vilâyet Salnamelerine Göre Denizli Kaza Merkezindeki Gayrimüslim Nüfus.....	101
Tablo 23- Aydın Vilâyet Salnamelerine Göre Denizli Kaza Merkezindeki Gayrimüslim Kadın ve Erkek Oranı.....	103
Tablo 24- Temettuat Defterlerine Göre Mahalle ve Köylerde Kullanılan Müslüman Şahıs İsimleri (1844-1845)	108
Tablo 25- Temettuat Defterlerine Göre Mahalle ve Köylerde Kullanılan Gayrimüslim Şahıs İsimleri (1844-1845).....	109
Tablo 26- Temettuat Defterlerine Göre Mahalle ve Köylerde Kullanılan Unvanlar (1844-1845).....	111
Tablo 27- Temettuat Defterlerine Göre Hâne Reislerinin Memleketlerini Belirten Lâkaplar (1844-1845).....	113
Tablo 28- Temettuat Defterlerine Göre Hâne Reislerinin Mesleğini Belirten Lâkaplar (1844-1845).....	115
Tablo 29- Temettuat Defterlerine Göre Hâne Reislerinin Menşe' ve Belirgin Özelliklerini Belirten Lâkaplar (1844-1845)	118
Tablo 30- Temettuat Defterlerine Göre Denizli Mahallelerindeki Hâne Reislerinin Mesleklere Göre Dağılımı (1844-1845)	127
Tablo 31- Temettuat Defterlerine Göre Denizli Köylerindeki Hâne Reislerinin Mesleklere Göre Dağılımı (1844-1845).....	130
Tablo 32- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslekler (1844-1845).....	132
Tablo 33- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslekler (1844-1845).....	133
Tablo 34- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Tezgâh Sayısı (1844-1845).....	136
Tablo 35- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Tezgâh Sayısı (1844-1845).....	136
Tablo 36- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Dokumacılar/Giyim Eşyası Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845)-I	138

Tablo 37- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Dokumacılar/Giyim Eşyası Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845)-II.....	139
Tablo 38- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Dokumacılar/Giyim Eşyası Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845)	140
Tablo 39- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Deri ve Deri Mamulleri Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845)-I	142
Tablo 40- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Gıda Maddesi Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845)-I.....	144
Tablo 41- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Gıda Maddesi Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845)-I.....	144
Tablo 42- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Gıda Maddesi Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845)-I.....	145
Tablo 43- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Gıda Maddesi Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845)-II.....	147
Tablo 44- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Madeni Eşya, Mutfak ve Aydınlanma Eşyası Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845)	149
Tablo 45- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Madeni Eşya, Mutfak ve Aydınlanma Eşyası Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845).....	150
Tablo 46- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Ticaret ve Nakliye Alanında Çalışan Esnaf (1844-1845)-I.....	151
Tablo 47- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Ticaret ve Nakliye Alanında Çalışan Esnaf (1844-1845)-II.....	152
Tablo 48- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Diğer Esnaf-I (Hizmet, İnşaat vs.) (1844-1845)-I.....	154
Tablo 49- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Diğer Esnaf Hizmet, İnşaat vs.) (1844-1845)-II.....	156
Tablo 50- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Diğer Esnaf-I (Hizmet, İnşaat vs.) (1844-1845) - I.....	157
Tablo 51- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Diğer Esnaf (Hizmet, İnşaat vs.) (1844-1845)-II.....	158

Tablo 52- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Askeri ve İdari Görevliler (1844-1845)	160
Tablo 53- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Askeri ve İdari Görevliler (1844-1845)	161
Tablo 54- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Dini Görevliler (1844-1845).....	162
Tablo 55- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Dini Görevliler (1844-1845)	163
Tablo 56- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Eğitim Alanında Görevlileri (1844-1845)	164
Tablo 57- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Eğitim Görevlileri (1844-1845).....	165
Tablo 58- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Mesleği Olmayan Hâne Reisleri (1844-1845).....	167
Tablo 59- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Mesleği Olmayan Hâne Reisleri (1844-1845)	167
Tablo 60- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarının Gelir Dağılımı (Kuruş) (1844-1845).....	172
Tablo 61- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarının Gelir Dağılımı (%) (1844-1845)	173
Tablo 62- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarının Gelir Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)	174
Tablo 63- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarının Gelir Dağılımı (%) (1844-1845)	175
Tablo 64- Temettuat Defterlerine Göre Mahalleler Arası Gelir Dağılım (Kuruş) (1844-1845)	178
Tablo 65- Temettuat Defterlerine Göre Mahalleler Arası Gelir Dağılım (%) (1844-1845)	179
Tablo 66- Temettuat Defterlerine Göre Köyler Arası Gelir Dağılım (Kuruş) (1844-1845)	179

Tablo 67- Temettuat Defterlerine Göre Köyler Arası Gelir Dağılım (%) (1844-1845).....	181
Tablo 68- Temettuat Defterlerine Denizli’de Yüksek Gelir Elde Eden 5 Hâne Reisinin Gelir Kaynakları (1844-1845)	184
Tablo 69- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Vergi-yi Mahsûsa Dağılımı (Kuruş) (1844-1845).....	188
Tablo 70- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Vergi-yi Mahsûsa Dağılımı (Kuruş) (1844-1845).....	188
Tablo 71- Temettuat Defterlerine Göre Mahalleler Arası Vergi-yi Mahsûsa Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)	190
Tablo 72- Temettuat Defterlerine Göre Köyler Arası Vergi-yi Mahsûsa Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)	191
Tablo 73- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Aynî Öşr Dağılımı (Kile) (1844-1845).....	194
Tablo 74- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Aynî Öşr Dağılımı (%) (1844-1845).....	194
Tablo 75- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Nakdî Öşr Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)	195
Tablo 76- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Nakdî Öşr Dağılımı (%) (1844-1845)	195
Tablo 77- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslekler Gruplarına ait Aynî Öşr Dağılımı (Kile) (1844-1845).....	196
Tablo 78- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Aynî Öşr Dağılımı (%) (1844-1845).....	197
Tablo 79- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Nakdî Öşr Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)	197
Tablo 80- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Nakdî Öşr Dağılımı (%) (1844-1845)	198
Tablo 81- Temettuat Defterlerine Göre Mahalleler Arası Aynî Öşr Dağılımı (Kile) (1844-1845)	199

Tablo 82- Temettuat Defterlerine Göre Mahalleler Arası Aynî Öşr Dağılımı (%) (1844-1845).....	200
Tablo 83- Temettuat Defterlerine Göre Mahalleler Arası Nakdî Öşr Dağılımı (Kuruş) (1844-1845).....	200
Tablo 84- Temettuat Defterlerine Göre Mahalleler Arası Nakdî Öşr Dağılımı (%) (1844-1845).....	201
Tablo 85- Temettuat Defterlerine Göre Köyler Arası Aynî Öşr Dağılımı (Kile) (1844-1845)	203
Tablo 86- Temettuat Defterlerine Göre Aynî Öşr Dağılımı (%) (1844-1845)	204
Tablo 87- Temettuat Defterlerine Göre Nakdî Öşr Dağılımı (Kuruş) (1844-1845).....	206
Tablo 88- Temettuat Defterlerine Göre Nakdî Öşr Dağılımı (%) (1844-1845)	207
Tablo 89- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Öşr Dağılımı (Kuruş) (1844-1845).....	210
Tablo 90- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Öşr Dağılımı (%) (1844-1845).....	210
Tablo 91- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Öşr Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)	212
Tablo 92- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Öşr Dağılımı (%) (1844-1845)	212
Tablo 93- Temettuat Defterlerine Göre Mahalleler Arası Öşr Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)	214
Tablo 94- Temettuat Defterlerine Göre Mahalleler Arası Öşr Dağılımı (%) (1844-1845)	215
Tablo 95- Köyler Arası Öşr Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)	216
Tablo 96- Temettuat Defterlerine Göre Köyler Arası Öşr Dağılımı (%) (1844-1845).....	218
Tablo 97- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Tarım Alanlarının Dağılımı (Dönüm) (1844-1845).....	222

Tablo 98- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Tarım Alanlarının Dağılımı (Dönüm%) (1844-1845).....	222
Tablo 99- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Tarım Alanlarının Dağılımı (Dönüm) (1844-1845).....	223
Tablo 100- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Tarım Alanlarının Dağılımı (Dönüm%) (1844-1845).....	224
Tablo 101- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Tarım Alanlarının Dağılımı (1844-1845)	225
Tablo 102- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Tarım Alanlarının Dağılımı (1844-1845)	226
Tablo 103- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Gayrimezru ve Eklmeyen Tarım Alanlarının Dağılımı (1844-1845)	229
Tablo 104- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Gayrimezru ve Eklmeyen Tarım Alanlarının Dağılımı (1844-1845)	229
Tablo 105- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Gayrimezru ve Eklmeyen Tarım Alanlarının Dağılımı (1844-1845)	231
Tablo 106- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Gayrimezru ve Eklmeyen Tarım Alanlarının Dağılımı (1844-1845).....	232
Tablo 107- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Ortak Tarım Alanları ve Ortakçılık (1844-1845)	234
Tablo 108- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Ortak Tarım Alanları ve Ortakçılık (1844-1845)	234
Tablo 109- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Büyükbaş Hayvan Dağılımı (Hayvan Sayısı) (1844-1845).....	237
Tablo 110- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Büyükbaş Hayvan Dağılımı (%) (1844-1845).....	238
Tablo 111- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Büyükbaş Hayvan Dağılımı (Hayvan Sayısı) (1844-1845).....	239
Tablo 112- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Büyükbaş Hayvan Dağılımı (%) (1844-1845).....	240

Tablo 113- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelere ait Büyükbaş Hayvan Sayısı (1844-1845)	242
Tablo 114- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelere ait Büyükbaş Hayvan Sayısı (%) (1844-1845).....	243
Tablo 115- Temettuat Defterlerine Göre Köylere ait Büyükbaş Hayvan Sayısı (1844-1845)	245
Tablo 116- Temettuat Defterlerine Göre Köylere ait Büyükbaş Hayvan Sayısı (%) (1844-1845)-I.....	246
Tablo 117- Temettuat Defterlerine Göre Köylere ait Büyükbaş Hayvan Sayısı (%) (1844-1845)-II.....	248
Tablo 118- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Küçükbaş Hayvan Dağılımı (1844-1845)	250
Tablo 119- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Küçükbaş Hayvan Dağılımı (%) (1844-1845).....	251
Tablo 120- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Küçükbaş Hayvan Dağılımı (1844-1845)	252
Tablo 121- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Küçükbaş Hayvan Dağılımı (%) (1844-1845).....	253
Tablo 122- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelere ait Küçükbaş Hayvan Sayısı (1844-1845)	254
Tablo 123- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelere ait Küçükbaş Hayvan Sayısı (%) (1844-1845).....	255
Tablo 124- Temettuat Defterlerine Göre Köylere ait Küçükbaş Hayvan Sayısı (1844-1845)	257
Tablo 125- Temettuat Defterlerine Göre Köylere ait Küçükbaş Hayvan Sayısı (%) (1844-1845).....	259
Tablo 126- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Yük-Binek Hayvan Dağılımı (1844-1845).....	261
Tablo 127- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Yük-Binek Hayvan Dağılımı (%) (1844-1845)	262

Tablo 128- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Yük-Binek Hayvan Dağılımı (1844-1845).....	263
Tablo 129- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Yük-Binek Hayvan Dağılımı (%) (1844-1845)	263
Tablo 130- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Yük-Binek Hayvan Sayısı (1844-1845)	265
Tablo 131- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Yük-Binek Hayvan Sayısı (%) (1844-1845).....	266
Tablo 132- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Yük-Binek Hayvan Sayısı (1844-1845)	267
Tablo 133- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Yük-Binek Hayvan Sayısı (%) (1844-1845).....	269
Tablo 134- Temettuat Defterlerine Göre Hayvancılık Gelirleri (1844-1845)	271
Tablo 135- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarının Arıcılık Faaliyetleri (1844-1845)	273
Tablo 136- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarının Arıcılık Faaliyetleri (1844-1845)	273
Tablo 137- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Arıcılık (1844-1845)	274
Tablo 138- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Arıcılık (1844-1845) ..	275

GRAFİKLER

Grafik 1- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Hâne Reislerinin Mesleklere Göre Dağılımı (1844-1845)..... 129

Grafik 2- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Hâne Reislerinin Mesleklere Göre Dağılımı (1844-1845) 131

GİRİŞ

I. KAYNAKLAR

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1. Nüfus Defterleri

Sultan II. Mahmut'un (1808-1839), 1826'da Yeniçeri Ocağını kaldırmasından sonra Osmanlı Devleti'nde yapılması gereken ilk reform, yeni bir ordunun kurulması olmuştur. Bu ordunun kurulması da yeni vergi kaynaklarının bulunmasını ve askerlik yapabilecek erkek nüfusun yaşı ve sayısının bilinmesini gerektirmiştir. Kısacası doğru bilgi ve kayıt sistemine devlet, her zamankinden daha fazla muhtaç duruma gelmiştir.¹ Neticede 1830 Haziranından itibaren Osmanlı Devleti'nde hazırlıklara başlanmak suretiyle, nüfus sayımı yapılmıştır.²

Sayım esnasında, bir yaşından yüz yaşına kadar, Müslüman ve gayrimüslim erkek nüfusun tamamı, memurlar tarafından bizzat görülerek kayda geçirilmiştir. Doğanların adları, nüfus defterinde babalarının adları altına yazılırken, ölenler, ölüm tarihleri belirtilerek defterden silinmiştir. Başka yerde olup dönenlerin, kutsal görev için Hacca, asker olmak üzere İstanbul'a gidenlerin her biri yerli yerinde kaydedilmiştir. Müslim ve gayrimüslim nüfus, birbirlerinden müstakil defterlere kaydedilirken, her iki nüfusun yerli ve yabancıları ayrıca belirtilmiştir. Buna ek olarak isim ve şöhretleriyle, hal, eşkâl

¹ Karal, Enver Ziya; **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara, 1943, s.10-11. Karpat, Kemal H.; **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, (Çev. Bahar Tırnakçı), (Yay. Haz. Osman Bahadır), Ankara, Tarih Vakfı Yurt yayınları, 2003, s.44. Ayrıca konuyla ilgili olarak bkz. Akbal, Fazıla; "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus", **Belleten**, C.XV, S.57-60, Ankara, 1951, s.617-619.

² Bingöl, Sedat; "İstanbul'da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin Müslüman Nüfusu Üzerine Bir İnceleme", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.XXIII, S.36, Ankara, 2004, s.44.

ve nitelikleri tek tek kaydedilerek, Müslüman nüfusun 14 yaşından 40 yaşına kadar olan ve askerliğe elverişli bulunanlarının kaydına “mim” konulmuştur. Gayrimüslimlerin maddi durumu, ellerindeki cizye evrakları aracılığıyla saptanmıştır. Tahrir esnasında, ellerinde cizye evrakı bulunanlara bu evraklar ibraz ettirilerek, âlâ, evsât veya ednâ gibi hangi sınıftan vergi vermekte iseler, isimlerinin yukarısına aynen işaretlenmiştir.³

Genel nüfus sayımının 1831 senesi ortalarında tamamlanması üzerine, bundan sonra yapılan tahrirler, nüfus yoklamaları şeklinde devam etmiştir. Bu yoklamaların önce üç ayda bir kere yapılması düşünülürken, bu kadar kısa aralıklarla tekrarlanmasının zorluğu karşısında, altı ayda bir kere uygulanmasına karar verilmiştir. Böylece bir önceki tahrirde kaleme alınan nüfusa kıyasen, meydana gelen değişikliği tespit etme şansı da ortaya çıkmıştır.⁴ Öte yandan nüfus sayımı tamamlanan yerlerde nüfus hareketlerini kayda geçirmek ve denetlemek amacıyla yeni bir örgütlenmeye gidilmiş ve İstanbul’da Ceride Nezareti kurulmuştur. Daha sonra da bütün sancak merkezlerine defter nazırlıkları kurulmaya başlanmıştır.⁵

1830 tarihinden itibaren Osmanlı Devleti’nde nüfus sayımı başlamasına rağmen sağlıklı sayım çalışmalarının 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında gerçekleştiği görülmektedir. Osmanlı Devleti Ruslarla yaptığı bu savaşta topraklarının bir bölümünü kaybetmiş, bu sebeple çok sayıda Müslüman, Balkanlardan Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalmıştır. Siyasi durum düzelir düzelmez, Sultan II. Abdülhamit (1876-1909) zamanında, yeni bir nüfus sayımı yapılması için harekete geçilmiş ve nüfus sayımı ile ilgili hukuki düzenleme yapma yetkisi Şura-yı Devlete verilmiştir. Daha önceki çalışmalar dikkate alınarak Şura-yı Devlet’çe hazırlanan “Sicil-i

³ **1830 Sayımında Ankara**, (Haz. Musa Çadırcı, Latif Armağan ve diğerleri), Ankara, Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim, Kültür Daire Başkanlığı Yayını, 2000, s.16. Aydın, Mahir; “Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri”, **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri; (20-30 Haziran 1989)**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 1990, s.86-87.

⁴ Aydın, a.g.m., s.93.

⁵ **1830 Sayımında Ankara**, s.15.

Nüfus Nizamnamesi” 4 Eylül 1881 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Aynı tarihte, nüfus sayımının nasıl yapılacağına dair bir de talimat kabul edilmiştir.⁶

Nüfus sayımı kaza düzeyinde organize edilirken, her kazada nüfus heyeti oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu heyette kaza idare meclisinden ve belediye meclisinden birer üye, nüfus memuru ve askeri bir temsilci ile gayrimüslimleri temsilen bir üye yer almıştır.

Genel nüfus sayımında, sayımı yapılan kişilere “Nüfus Tezkeresi” verilirken, bu nüfus tezkeresi daha sonra nüfus cüzdanı adını almıştır. Vatandaş, bu nüfus tezkeresini gayrimenkul alım satımında, memuriyete girişte, seyahat belgesi alırken, kısacası her türlü resmi işlemde göstermekle zorunlu tutulmuştur. Mahalle ve köylerdeki nüfus sayımı ve yazımı tahmin edilen süreden daha fazla zaman almıştır. Ulaşım imkânlarının yetersizliği ve kötü hava şartları, nüfus sayımının planlanan zamanda bitirilmesini engellenmiştir. Ulaşım imkânları müsait olan yerlerde bile, sonuçlar ancak 1884 yılında gelebilmiştir.⁷ Osmanlı Devleti’ndeki son nüfus sayımı 1914 yılında gerçekleştirilmiştir.⁸

Çalışma konumuz olan Denizli kentine ait nüfus defterlerinden ilki Başbakanlık Osmanlı Arşivi Nüfus Defterleri (NFS. d.) arasında yer alan 11 Cemâziyelevvel 1246 / 28 Ekim 1830 tarihli 03088 ve 03091 numaralı defterlerdir. 03088 numaralı defterde Denizli’ye ait 39 Müslüman mahallenin erkek nüfus kaydı, 03091 numaralı defterde ise yine 39 Müslüman mahalle ile birlikte 26 köy ve Karcı köyünün Bereketler, Hallaçlar, Hisar mahalleleri, 9 çiftlik ve Çaybaşı, Erzurumî İsmail Efendi, Hacı Ali Efendi, Hacı Molla Ömer, Hasan Efendi, Hatipzâde, Hosalaz, İnce Karaoğlu, Kurra Efendi, Ömer Hafız,

⁶ Güler, Ali; “Osmanlı Devleti’nin Son Yıllarda Türkiye’nin Demografik Durumuna Genel Bir Bakış”, **Osmanlı**, C.IV, (Ed. Güler Eren), Ankara, Yeni Türkiye Yayını, 1999, s.568. Sungur, Mutullah; “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Nüfus ve Nüfus Sayımları”, **Osmanlı**, C. IV, (Ed. Güler Eren), Ankara, Yeni Türkiye Yayını, 1999, s.562.

⁷ Sungur, **a.g.m.**, s.563.

⁸ Güler, **a.g.m.**, s.568. **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914**, C.II, (Ed. Halil İnalcık, Donald Quataert), (Çev. Ayşe Berktaş, Süphan Andıç, Serdar Alper), İstanbul, Eren Yayınları, 2004, s. 908.

Pelitlibağ, Süleyman Efendi, Şeyh Efendi, Tabak Efendi ve Veli Efendi medreselerinde kalan erkek nüfus ile Denizli dışından gelip mahalle, çiftlik, köy ve hanlarda kalan yabancı Müslüman erkek nüfusa ait kayıtlar yer almaktadır. 30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830 tarihli 03092 numaralı nüfus defterinde 40 Müslüman mahalle ile Ermeni ve Rum mahalleleri, 34 köy, 4 çiftlik ve 16 medresede kalan Müslüman erkek ve han ve bahçelerde kalan Müslüman ve gayrimüslim yabancı erkek nüfusa dair kayıtlar mevcuttur.

03094 numaralı ve Zilhicce 1849 / 11 Nisan 1834 tarihli nüfus defterinde 36 Müslüman mahalle, 3095 numaralı, 15 Muharrem 1253 / 21 Nisan 1837 tarihli defterde sadece Ermeni ve Rum mahalleri ile mahalle, köy, sebze bahçeleri ve hanlarda kalan gayrimüslim erkek kayıtları yer almaktadır. 1258 / 1842-1843 tarihli 03096 numaralı nüfus defterinde ise Hosalaz, Çaybaşı, Eskimüftü, Kayalık, Pelitlibağ, Feslikan, Delikliçınar, İlbadi, Gümüşçay, Ermeni ve Rum mahallelerinin erkek nüfusu bulunmaktadır.

03089, 03097, 03099 numaralı nüfus defterlerinin tarihleri belli değildir. 03089 numaralı defterde 26 köy, 9 çiftlik, 03097 numaralı defterde 28 köy, 3 çiftlik, 03099 numaralı defterde hanlarda kalan Müslüman ve gayrimüslim erkek nüfus kayıtları bulunmaktadır.

Kâmil Kepeci Tasnifi'nde (KK. d.) yer alan 6536 numaralı 1263 / 1846-1847 tarihli defterdir. Bu defterde Denizli'nin 11 mahalle, 15 köy ve Şamlı çiftliğinin erkek nüfusu, yeni doğan ve ölenler de belirtilerek hazırlanmıştır.

Maliye Nezâreti Cerîde Odası Defterleri (ML.CRD. d.) içinde yer alan 93 numaralı 1 Muharrem 1254-30 Recep 1254 / 27 Mart 1838-19 Ekim 1838 tarihli defterde 23 Müslüman mahalle ve Rum Mahallesi, 21 köy ve Yeğen çiftliğinde yeni doğan ve ölenlerin kayıtları vardır. Yine bu tasnifte yer alan 1305 numaralı 18 Cemâziyelâhir 1265-21 Şaban 1265 / 11 Mayıs 1849-12 Temmuz 1849 tarihli defterde Denizli mahalle ve köylerindeki doğum, ölüm kayıtları, 2049 numaralı tarihsiz defterin ise sayfalar eksik olup, Bağbaşı,

Eskihisar, Gerzile, Kayhan, Kınıklı, Goncalı, Kurudere, Tekke, Zeytun köyleri ile Yeni çiftlikte bulunan reaya, Ermeni ve Rum mahallerindeki erkek nüfus bulunmaktadır.

2. Temettuat Defterleri

Tanzimat Dönemi (1839-1876), başta maliye olmak üzere pek çok alanda yapılan yeniliklerle Osmanlı tarihine damgasını vurmaktadır. Bu yenilikler çerçevesinde vergilerin basitleştirilmesi de yer almaktadır. Nitekim daha önce “tekâlif-i örfiyye” adı altında hâneye ya da toprağa dayalı olarak alınan birçok türü ve tahsil şekli bulunan vergiler birleştirilmiş ve ödeme gücüne göre tek bir vergi alınmasına karar verilmiştir.⁹

Bu yeni vergi için bütün hâne reislerinin mal, mülk ve gelirlerinin tespit edilmesi gerekmiştir. Onun için de bu sayımlar “temettu” sayımları olarak adlandırılmıştır.¹⁰ “Temettu” kelime olarak faydalanmak, kâr etmek; “temettuat vergisi” ise herkesin kazancıyla mütenasip olarak devlete verdiği vergi anlamına gelmektedir.¹¹

Temettuat vergisinin temelini Sultan II. Mahmut (1808-1839) zamanında 1827 yılında uygulamaya konulan ihtisap vergisi oluşturmaktadır. İhtisap vergisi esnafın sattığı yiyecek, giyecek vs. üzerinden değişik isimlerde ve değişik tarifelerle alınan bir vergidir. Satış tutarı üzerinden alınan bu vergi 1855 yılında çıkarılan bir fermanla kazanç üzerinden alınan temettuat vergisine dönüştürülmüştür.¹²

⁹ **Osmanlı Mali İstatistikleri Bütçeler 1841-1918**, (Haz. Tevfik Güran), C.VII, Ankara, 2003, s.4.

¹⁰ Kütükoğlu, Mübahat S.; “İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa”, **Belleten**, C.LXIII, Ankara, 2000, s.755.

¹¹ Muallim Nâci; **Lügât-i Nâci**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1995, s.280. Şemseddin Sâmî; **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul, Enderun Kitapevi, 1989, s.437.

¹² Çadırcı, Musa; **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Ankara, TTK Yayınları, 1997, s.144. Adıyeke, Nuri; “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, **OTAM**, S.11, Ankara, 2000, s. 772-773.

Temettuat vergisi “An cemâatin vergi”, “Vergi-i Mahsûsa”, “Vergi” ve “Komşuca alınan vergi” gibi çeşitli adlarla alınmıştır. 1256/1840 yılından itibaren uygulamaya konulan verginin miktarı sancak ölçeğinde belirlenerek toplam miktar kazalar arasında bölüştürülmüştür. Sonra kazanın müdür ve meclis azaları, nüfusun etnik özelliğine göre imam, papaz ve kocabaşı gibi kişilerin katıldığı toplantıda kasaba ve köylere isabet eden hisseleri belirleyerek, köy ve mahalleler düzeyinde kişilerin ödeme güçlerine göre paylaştırmıştır.

Verginin tevzi edilecek tutarını tespit, kaldırılan örfi vergilerin toplamı esas alınmış ve verginin mükellefler arasında paylaştırılmasında esas alınan ödeme gücü de tahrir sonucunu belirlenmiştir. Bu yeni vergi uygulamasında mali gücün ölçüsü olarak halkın emlak, arazi, hayvan ve kazancı esas alınmıştır. Neticede gerek mali gücün tespiti gerekse alınacak verginin mali güç ölçüsünde adil bir şekilde tahsil edilmesi amacıyla yönelik olarak 1844 yılında Osmanlı topraklarının önemli bir kesiminde sayımlar yapılmıştır. Bu sayımlar sonucu “Emlak ve Arazi ve Hayvanat ve Temettuat Defterleri” oluşmuştur.¹³

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan temettuat defterleri 1988 yılına kadar Kamil Kepeci ve Maliyeden Müdevver Defterler tasnifi içinde yer almıştır. 1988 yılında ise ayrı bir tasnif olarak araştırmaya sunulmuştur. Sayıları 17.447 olan defterlerin büyük kısmı 1260-1261/1844-1845 tarihinde yapılan sayımlara aittir.¹⁴ Ayrıca çok az sayıda olmak üzere 1256/1840 ve 1262/1846 tarihli defterlere de rastlanmaktadır. Bu defterlerin büyük bir kısmı ciltli olup, ciltli olmayan küçük defterlerin bazılarında boşluklar vardır. Bazı

¹³ Öztürk, Said; “Konya Temettuat Defterleri”, **Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (07-09 Nisan 1999)**, Konya, 2000, s.534-535.

¹⁴ Serin, Mustafa; “Osmanlı Arşivi’nde Bulunan Temettuat Defterleri”, **Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası (20-21 Nisan 1998)**, Ankara, 1998, s.721.

defterlerin ilk ve son sayfaları mevcut olup ara sayfalar kaybolmuş, bazılarında ise aralara başka defterlerin sayfaları konulmuştur.¹⁵

Sancaklara göre düzenlenen bu defterlerde alt birim olarak kaza ve nahiyeler alınmıştır. Önce mahalle mahalle hâne reisleri ardından köy ve mezralara yer verilmiştir. Şehirlerle birden fazla mahalleden oluşan köylerde genellikle her mahalle için bir defter düzenlenmiştir. Defterlerde sayfanın üstüne sırayla eyalet-sancak-kaza adları kaydedildikten sonra defter bir şehre/kasabaya aitse şehrin/kasabanın, ardından mahallenin adı yazılmıştır.¹⁶

Defterlerde her hâneye birden başlayarak numara verilmiştir. Muhtarlar ve imamlar genellikle defterlerin ilk sırasına kaydedilmiş, ayrıca hâne reisinin adı, lakabı ve bazen tarifi yapıldıktan sonra mesleği yazılmıştır. Alt tarafa hâne reisinin varsa ektiği toprağı, toprağı kira ise kimden kiraladığı ve topraktan elde ettiği öşür miktarı kaydedilmiştir. Öşrün belirtilmesi de doğal olarak ürün miktarını belirlemiştir. Bunun yanısıra hayvan gelirleri ve hayvan sayısı da defterlere yazılmıştır.

Temettuat defterlerine babasından mal mülk kalan yetim çocukların, yetim oldukları belirtilerek, gelirleri yazılırken, çalışmayan yaşlı, kör, mecnun gibi vergiden muaf olanlar “şunun bunun ianesiyle geçinirler” şeklinde açıklama yapılarak kaydedilmiştir.¹⁷

Temettuat defterleri XIX. yüzyılda Osmanlı taşrasının köy ve kentteki nüfusunun niceliği ve niteliği konusunda taşıdığı bilgilerle demografi çalışmaları için göz ardı edilmeyecek bir kaynaktır. Ayrıca defterler etnik analizlere imkân tanıyan verileri kapsamı açısından oldukça önemlidir. İlgili bölgede gayrimüslim ve diğer kesimler varsa bu kesimlerin temettuat

¹⁵ Kütükoğlu, Mübahat S.; “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, **Belleten**, C.LIX, S.224-226, Ankara, 1996, s.396. Adıyeke, **a.g.m.**, s.780.

¹⁶ Demir, İsmet; “Temettü Defterlerinin Önemi ve Hazırlanış Sebepleri”, **Osmanlı**, C.VI, (Ed. Güler Eren), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s.318.

¹⁷ Adıyeke, **a.g.m.**, s.780-782.

sayımları tahlil ve Müslüman kesimle karşılaştırma yapılarak XIX. yüzyılda gayrimüslim topluluklarda demografik ve iktisadi değişimleri izleme imkânı vermektedir.

Vergi mükelleflerinin isim, unvan, lakap, meslekleri ve etnik yapıları ayrıntısıyla belirtilmiş olduğundan temettuat defterleri dönemin sosyal tarihi açısından da önemli bir başvuru kaynağı olmaktadır. Bununla birlikte XIX. yüzyılda Osmanlı toplumunda ortaya çıkan sosyal farklılaşmanın gözlenmesini sağlamaktadır. Farklı bölgelerde yaşayan insanların, şehirli ve kırsal kesimlerin ve farklı meslekteki ya da etnik gruptaki kişilerin servet büyüklükleri ve servet edinme tercihlerini açıklayan ayrıntılı tabloların hazırlanmasına olanak vermektedir.¹⁸

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Denizli'nin mahallelerine ait 9, köylerine ait 28 defter mevcut olup, bu defterlerin fon ve gömlek numaraları ile hangi mahalle ve köye ait oldukları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Fon Kodu ve Gömlek No	Tarih	Mahalle/Köy Adı
ML. VRD. TMT. 1813	1260/1844-1845	Horsalaz Mahallesi
ML. VRD. TMT. 1814	1260/1844-1845	Kurudere Köyü
ML. VRD. TMT. 1815	1260/1844-1845	Saruhan Köyü
ML. VRD. TMT. 1816	1260/1844-1845	Bağbaşı Köyü
ML. VRD. TMT. 1817	1260/1844-1845	Karakova Köyü
ML. VRD. TMT. 1818	1260/1844-1845	Karcı Köyü Hallaçlar Mahallesi
ML. VRD. TMT. 1819	1260/1844-1845	Goncalı Köyü
ML. VRD. TMT. 1820	1260/1844-1845	Göveçlik Köyü
ML. VRD. TMT. 1821	1260/1844-1845	Zeytin Köyü
ML. VRD. TMT. 1822	1260/1844-1845	Gerzile/Gerzele Köyü
ML. VRD. TMT. 1823	1260/1844-1845	Kayalık Mahallesi
ML. VRD. TMT. 1824	1260/1844-1845	Kethüda Köyü
ML. VRD. TMT. 1825	1260/1844-1845	Feslikan Mahallesi
ML. VRD. TMT. 1826	1260/1844-1845	Kaşıkçı Köyü
ML. VRD. TMT. 1827	1260/1844-1845	Hacı Eyüplü Köyü
ML. VRD. TMT. 1828	1260/1844-1845	Kale Köyü
ML. VRD. TMT. 1829	1260/1844-1845	Sabık Müftü Mahallesi

¹⁸ Akgündüz, Ahmet, Öztürk, Said; **Darende Temettuat Defterleri**, İstanbul, Es-Seyyid Osman Hülûsi Efendi Vakfı Somoncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayını, 2002, s.32-33.

ML. VRD. TMT. 1830	1260/1844-1845	Üzerlik Köyü
ML. VRD. TMT. 1831	1260/1844-1845	Şemikler Köyü
ML. VRD. TMT. 1832	1260/1844-1845	Dere Köyü
ML. VRD. TMT. 1833	1260/1844-1845	Karaman Köyü
ML. VRD. TMT. 1834	1260/1844-1845	Cedid-Ecirli Çiftliği
ML. VRD. TMT. 1835	1260/1844-1845	Abdullah Ağa Çiftliği
ML. VRD. TMT. 1836	1260/1844-1845	Karcı Köyü Hisar Mahallesi
ML. VRD. TMT. 1837	1260/1844-1845	Eldenizli Köyü
ML. VRD. TMT. 1838	1260/1844-1845	Kınıklı Köyü
ML. VRD. TMT. 1839	1260/1844-1845	Pelitlibağ Mahallesi
ML. VRD. TMT. 1840	1260/1844-1845	Karcı Köyü Bereketler Mahallesi
ML. VRD. TMT. 1841	1260/1844-1845	Tekke Köyü
ML. VRD. TMT. 1842	1260/1844-1845	Rum Mahallesi
ML. VRD. TMT. 1843	1260/1844-1845	Karcı Köyü
ML. VRD. TMT. 1844	1260/1844-1845	Çaybaşı Mahallesi
ML. VRD. TMT. 1845	1260/1844-1845	Şamlı Çiftliği
ML. VRD. TMT. 1846	1260/1844-1845	Eskihisar Köyü
ML. VRD. TMT. 1847	1260/1844-1845	Çamrak Köyü
ML. VRD. TMT. 17562	1260/1844-1845	İlbadi Mahallesi
ML. VRD. TMT. 17563	1260/1844-1845	Delikliçınar Mahallesi

B. Şer'iyye Sicilleri

Kadıların verdikleri ilâm, hüccet ve cezalarla, görevleri gereği tuttukları çeşitli kayıtları içeren defterlere şer'iyye sicilleri, kadı defterleri, mahkeme defterleri ve zabt-ı vekâyi sicilleri denilmektedir. Türk kültür tarihinin temel kaynaklarının başında yer alan şer'iyye sicilleri, Türk iktisadını ve Türk siyasi, sosyal ve hukuki hayatını yakından ilgilendirmektedir.¹⁹

Kadıların hem adli hem de idari görevleri bulunduğundan, şer'iyye sicillerinde onların her iki göreviyle alâkalı kayıtları görmek mümkündür. Buna göre adli kayıtlarda ilâmlar, hüccetler, vakfiyeler ve marûzlar bulunmaktadır. İdari kayıtlarda ise memur ve müderris tayini, resmi yapıların keşif ve tamiri, vakıfların murakabesi, vakıf binalarının kiraya verilmesi, vergi ve cizyelerin

¹⁹ Şer'iye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler, C.I, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1988, s.11. Bayındır, Abdülaziz; **İslâm Muhkeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulması)**, İstanbul, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayını, 1986, s.1.

toplanması, esnaf teftişi, narh koyma, yiğitbaşı ve kethüda tayini, mukataa teftişi gibi kayıtlar yer almaktadır.²⁰

Çalışma konumuz olan Denizli'nin şer'iyye sicilleri Afyon Müzesi'nde bulunurken daha sonra Ankara Milli Kütüphaneye getirilmiş ve mikro filmleri çekilerek araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Tez çalışmamızın başında aşağıdaki tabloda yer alan sicilleri Milli Kütüphane katalogundan tespit etmemize rağmen bu gün Milli Kütüphanede sadece 675, 680, 681, 682, 683, 684, 685 ve 686 numaralı mikro filmler mevcuttur.

Sicilin Milli Kütüphane Kayıt Numarası	Sicilin Başlangıç ve Bitiş tarihi		Belge Sayısı
	Hicrî	Miladî	
670	1189-1192	1775-1778	131
671	1195-1201	1781-1787	177
672	1205-1206	1791-1792	154
673	1202-1233	1788-1818	237
674	1243-1248	1828-1833	122
675	1246	1830-1831	Nüfus Yoklama Defteri
676	1248-1258	1832-1842	147
677	1268-1272	1852-1856	301
678	1269-1283	1853-1866	101
679	1286-1292	1869-1875	632
680	1272-1302	1856-1885	551
681	1292-1300	1875-1883	500
682	1300-1307	1883-1890	850
683	1307-1309	1890-1891	913

²⁰ Bayındır, a.g.e., s.3.

684	1310-1313	1892-1896	816
685	1316-1320	1898-1903	1192
686	-	1927	1347

Yakın tarihte Milli Kütüphane’de bulunan şer’iyye sicilleri Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne devredilerek, defterlerin orijinallerinden yeniden çekim yapılarak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından araştırmacıların hizmetine açılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan Denizli şer’iyye sicillerinin fon kodu ve gömlek numarası aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

	Fon Kodu ve Gömlek No
Denizli; 670	MŞH.ŞSC.d.1078
Denizli; 671	MŞH.ŞSC.d.1079
Denizli; 672	MŞH.ŞSC.d.1080
Denizli; 673	MŞH.ŞSC.d.1081
Denizli; 675	MŞH.ŞSC.d.1082
Denizli; 676	MŞH.ŞSC.d.1083
Denizli; 677	MŞH.ŞSC.d.1084
Denizli; 678	MŞH.ŞSC.d.1085
Denizli; 679	MŞH.ŞSC.d.1086
Denizli; 179	MŞH.ŞSC.d.3586
Denizli; 184	MŞH.ŞSC.d.3587
Denizli; 185	MŞH.ŞSC.d.3588
Denizli; 186	MŞH.ŞSC.d.3589
Denizli; 187	MŞH.ŞSC.d.3590
Denizli; 188	MŞH.ŞSC.d.3591
Denizli; 189	MŞH.ŞSC.d.3592
Denizli; 190	MŞH.ŞSC.d.3591

C. Salnameler

Salname, bir senelik olayları göstermek amacıyla hazırlanan eserlere verilen addır. Sene, yıl demek olan “sâl” ile mektup, kitap manasına gelen “name” kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan bu tabirin tam karşılığı “yıllık”tır.²¹

Osmanlılarda ilk resmi salname 1847 senesinde yayınlanmıştır.²² “Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye” adı ile neşredilen bu salname Sadrazam Reşit Paşa’nın isteği üzerine, Ahmet Vefik Paşa tarafından hazırlanmıştır. 1912 yılına kadar yayınlanan devlet salnamelerinin, salnameler arasında en eski, en düzenli ve en uzun ömürlü olduğu anlaşılmaktadır.

Devlet salnamelerinin yararları görüldükten sonra, vilâyet salnameleri çıkarılmıştır. İlk vilâyet salnamesi 1866 yılından itibaren “Bosna Vilâyeti Salnamesi” adıyla neşredilmiştir. Son vilâyet salnamesi ise 1921-1922’de yayınlanan “Müstakil Bolu Sancağı Salnamesi”dir.²³

Araştırma konumuz olan Denizli’ye ait müstakil bir salname mevcut olmayıp, 1845 yılından itibaren bağlı bulunduğu Aydın’a ait vilâyet salnameleri içinde yer almaktadır. Neşredilen Aydın vilâyet salnameleri aşağıdaki tabloda kronolojik olarak verilmiştir.

Salname-i Vilâyet-i Aydın	
SVA.	1296 / 1878-1879, Def’a: 1
SVA.	1297 / 1879-1880, Def’a: 2
SVA.	1298 / 1880-1881, Def’a: 3
SVA.	1299 / 1881-1882, Def’a: 4

²¹ Pakalın, Mehmet Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.III, İstanbul, MEB Yayınları, 1993, s.105.

²² **a.g.s.**, s.106

²³ Duman, Hasan; **Osmanlı Yıllıkları (Salnameler ve Nevsaller)**, İstanbul, IRCICA, 1982, s.17-19.

SVA.	1300 / 1882-1883, Def'a: 5
SVA.	1301 / 1883-1884, Def'a: 6
SVA.	1302 / 1884-1885, Def'a: 7
SVA.	1302-1303 / 1884-1885-1885-1886, Def'a: 8
SVA.	1303 / 1885-1886, Def'a: 9
SVA.	1304 / 1886-1887, Def'a: 10
SVA.	1305 / 1887-1888, Def'a: 11
SVA.	1306 / 1888-1889, Def'a: 12
SVA.	1308 / Mâli Senesi 1307 / 1890-1891, Def'a: 13
SVA.	1311 / 1893-1894, Def'a: 14
SVA.	1312 / 1894-1895, Def'a: 15
SVA.	1313 / 1895-1896, Def'a: 16
SVA.	1314 / 1896-1897, Def'a: 17
SVA.	1315 / 1897-1898, Def'a: 18.
SVA.	1316 / 1898-1899, Def'a: 19
SVA.	1317 / 1899-1900, Def'a: 20
SVA.	1319 / 1901-1902, Def'a: 21
SVA.	1320 / 1902-1903, Def'a: 22
SVA.	1321 / 1903-1904, Def'a: 23
SVA.	1323 / 1905-1906, Def'a: 24
SVA.	1326 / 1908-1909, Def'a: 25

II. DENİZLİ ADI

Denizli'nin bilinen en eski adı Laodikeia'dır.²⁴ Türklerin bölgeye gelişiyle birlikte Laodikeia'nın Türkçeleşmiş şekli olan "Lâdikıyye", "Lazkiye" veya "Lâdik" adı kullanılmaya başlanmıştır.²⁵ Bölgede Laodikeia dışındaki diğer Bizans kale-şehirlerinin de Bizanslılardan geçen eski adlarının Türkçeleşmiş halleriyle devam ettiği bilinmektedir. Örneğin, Khonae- Honas, Khoma- Homa, Tabae-Tavas gibi.²⁶

Denizli adı çeşitli dönemlere ve kaynaklara göre değişiklik göstermektedir. XII. yüzyıl Bizans tarihçilerinden Kinnamos ve onun çağdaşı Niketas'ın eserlerinde "Laodikeia",²⁷ XV. yüzyılda yaşamış olan ve eserinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar Türkler ve Bizanslılar arasındaki siyasi ilişkileri ele alan Dukas'ın Bizans Tarihi'nde "Lavdicie'dir".²⁸

Denizli adı Selçuklular hakkında önemli bilgiler veren ve Feridun Nafiz Uzluk tarafından yayınlanan Anonim Selçukname'de "Lazık" olarak geçmektedir.²⁹ XIII. yüzyıl tarihçilerinden İbn Bibi'nin eserinde ve yine aynı

²⁴ Laodikeia, bugünkü adı Çürüksu olan Lykos Irmağına izafeten "Lykos yanındaki Laodikeia" anlamına gelen Laodikeia ad Lykum olarak adlandırılmaktadır. Bkz. Melikoff, Irene; "Denizli", **The Encyclopaedia Of Islam**, C.II, 1965, s.210. Strabon; **Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)**, (Çev. Adnan Pekman), İstanbul, Arkeoloji Sanat Yayını, 2000, s.84. Erdemir, Hatice P.; "Antikçağ'da Hierapolis ve Çevresinde Koyun Yetiştiriciliği ve Yan Sektörleri", **Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler (6-7-8 Eylül 2006 Denizli)**, C.I, Denizli, 2007, s.24.

²⁵ Toker, Tarhan; **Denizli Tarihi**, Denizli, Yenigün Matbaası, 1967-1968, s.84. Baykara, Tuncer; **Denizli Tarihi 1070-1429**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1969, s.43. Baykara, Tuncer; **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş-I, Anadolu'nun İdarî Taksimatı**, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayını, 1988, s.16. Gökçe, Turan; **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lâzikıyye (Denizli) Kazâsı**, Ankara, TTK Yayını, 2000, s.15.

²⁶ Baykara, Tuncer; **Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli (1070-1520)**, İstanbul, IQ Sanat Yayınları, 2007, s.109. Ayrıca Bizans'tan Türklere geçen yer adlarıyla ilgili olarak bkz. Wittek, Paul; "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları", (Çev. Mihin Eren), **Selçuklu Araştırmaları Dergisi-I**, Ankara, TTK Yayınları, 1970, s.194-240. Sezen, Tahir; **Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2006, s.143.

²⁷ **Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)**, (Yayınlayan: Işın Demirkent), TTK Yayınları, Ankara, 2001, s.6. Niketas Khoniates, **Historia (İonnes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, (Çev. Fikret İşıltan), Ankara, TTK Yayınları, 1995, s.8.

²⁸ Dukas, **Bizans Tarihi**, (Çev. Vladimir Mirmiroğlu), İstanbul, İstanbul Enstitüsü Yayını, 1956, s.8.

²⁹ Uzluk, Feridun Nâfiz; **Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III**, Ankara, 1952, s.50.

yüzyıla ait önemli edebi eserlerinden biri olan Ahmet Eflâki'nin Âriflerin Menkıbeleri adlı eserinde “Lâdik” olarak zikredilmektedir.³⁰ H.767/M.1365 tarihli bir takvimde kentin deprem sonucu harap olduğundan bahsedilirken, adı “Tonguzlu” olarak verilmektedir.³¹ Aynı şekilde Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî'nin XIV. yüzyıla ait Müsâmeretü'l-Ahbâr adlı eserinde “Tonguzlu” şeklinde kayıtlıdır.³² Süryani tarihçi Gregory Abûl-Farac'ın Tarihi'nde “Tangazlu”,³³ İlhanlılara ait 1349-1350 yılı bütçe kayıtlarında “Toğuzlu”,³⁴ Germiyanogulları Beyliği'ne (1300-1429) ait kitabelerde ve XV. Yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Âşıkpaşazâde'nin eserinde “Tonuzlu” olarak yazılıdır.³⁵

XIV. yüzyılın büyük Müslüman seyyahı İbn Batuta Seyahatnamesi'nde Denizli'ye “Donguzla” yani domuzlar şehri anlamında beledü'l-hanâzır demektedir.³⁶ İbn Batuta bu durumu Denizli'nin Hristiyan beldesi iken ahalisinin çok domuz beslemesine bağlanmaktadır.³⁷ 1402 yılından sonra

³⁰ İbni Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden, Anadolu Selçukî Devleti Tarihi, (Çev.M. Nuri Gencosman), (Notlar ilave eden:F. N. Uzluk), Ankara, Uzluk Yayını, 1941, s.260. Ahmet Eflâki, Âriflerin Menkıbeleri, (Çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul, MEB Yayınları, 1995, s.459 ve 464.

³¹ “طنغوزلو / Tonguzlu” bkz. Turan, Osman; İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler, Ankara, TTK Yayınları, 1954, s.72-73.

³² Kerîmüddin Mahmud-i Aksaraî, Müsâmeretü'l-Ahbâr, (Çev.Mürsel Öztürk), Ankara, TTK Yayınları, 2000, s.103. Osman Turan tarafından neşredilen aynı eserde Denizli adı “طغوزلو / Toğuzlu” olarak yazılıdır. Bkz. Aksaraylı Mehmed oğlu Kerîmüddin Mahmud, Müsâmerete ül-Ahbâr Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi, (Neşr: Osman Turan), Ankara, TTK Yayınları, 1944, s.132. Baykara, Selçuklular ve Beylikler..., s.112.

³³ Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), Abû'l-Farac Tarihî, (Çev.Ömer Rıza Doğrul), C.II, Ankara, TTK Yayınları, 1950, s.639.

³⁴ “طغوزلو / Toğuzlu” bkz. Abdullah Kiya Mazenderanî, Risale-i Felekiyye, (Yayınlayan: Walter Hinz), Wiesbaden, 1952, s.162. Ahmet-Zeki Validi; “Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti”, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, C.I, İstanbul, 1931, s.31.

³⁵ “طکوزلو / Tonuzlu” bkz. Halil Edhem; Âl-i Germiyan Kitabeleri”, TOEM, I, H.1329/M.1911, s.118. Varlık, Mustafa Çetin; Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429), Ankara, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974, s.148. “طوکوزلی” bkz. Tervârih-i Âl-i Osmandan Âşıkpaşazâde Tarihi, Matba-i Amire, İstanbul, 1332, s.56.

³⁶ “بلدالخنازیر / beledü'l-hanâzır” bkz. İbn Batuta, Seyahatname-i İbn Batuta, (Terc. Mehmet Şerif), Matba-i Amire, İstanbul, 1333-1335, s.317.

³⁷ Ali; İnanc Oğulları”, TTEM, Yıl:15, Cüz:6-12, Maba-i Amire, İstanbul, 1926, s.261. Mümtaz Başkaya, çok domuz beslendiği için şehre bu adın verilmesini ihtimal dışı bulmaktadır. Başkaya, Denizli adının Tengiz veya Dengiz adını taşıyan Türk boyundan geldiği ve bu boyun da Anadolu'ya göç eden diğer boylar gibi Orta Asya kaynaklı olduğunu belirtmektedir. Bkz. Başkaya, Mümtaz; Denizli Adının Anlamı ve Çivril İlçesindeki Bazı Yer Adlarının Tarihî Gerçekleri, Denizli/Çivril, 2008, s.21-32. Aynı şekilde Cevdet Türkay'da Denizli adının bu adı taşıyan Türk boyundan geldiğini belirtmektedir. Bkz. Türkay, Cevdet; Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşîret ve Cemâatlar, İstanbul, İşaret Yayınları, 2001, s.13.

Denizli'ye gelen Timur'un resmi tarihçilerinin eserlerinde Denizli adı iki farklı şekilde geçmektedir.³⁸ Şöyle ki Nizamüddin Şâmî'nin Zafernâmesi'nde, "Donguzluğ",³⁹ Şarafuddin Ali Yezdi'nin Zafername'si'nde, "Tenguzluğ" olarak yazılıdır.⁴⁰ Neşri, XV. Yüzyılda kaleme aldığı Kitâb-ı Cihannümâ'da, kentin adını "Tonuzlu" diye kaydetmektedir.⁴¹

Turan Gökçe'nin araştırmasına temel teşkil eden kaynaklarda geçen adlara baktığımızda, II. Bâyezid (1481-1512) devrine âit olduğu tahmin edilen tarihsiz bir tahrir defteri ile 1520 tarihli tahrir defterinde kentin adının "Tonuzlu" olarak yazılı olduğunu belirtilmektedir. 1466 tarihli defterde, yaygın olarak "Tonuzlu" bazen de "Tonûzlu" imlâsıyla kaydedilmiştir. 1520'lerden XVII. yüzyılın son çeyreğine kadar Denizli için kullanılan hâkim ad bölge ile ilgilenen araştırmacıların genellikle Lazkiye olarak telaffuz ettikleri "Lâzıkıyye" olmuştur. Nitekim Kânûni devrine ait defterler ile 1571 tarihli defterlerde sadece Lâzıkıyye adı kullanılmıştır. Keza 1513 ve 1528 tarihli iki kadı defterinde de, aynı şekilde sadece Kaza-i Lâzıkıyye şeklinde kaydedilmiştir. Öte yandan bazı istisnalar dışında, XVI. Yüzyıl mühimme kayıtlarında da genellikle Lâzıkıyye adı kullanılmıştır.⁴² İlâveten 1510 tarihli bir kayıta kentin adının "Dingüzlü" olarak yazıldığı da görülmektedir.⁴³

1675-1676 ve 1678 tarihli avâız tahrir defterlerinde ise doğrudan doğruya Denizli adı kaydedilmiştir. Sadece kazaya ait olan 1699 tarihli defterde isim, "Lâzıkıyye nam-ı diğer Denizli" şeklinde yazılmıştır.⁴⁴

XVII. yüzyıl Türk ilim dünyasının önemli simalarından biri olan Kâtip Çelebi'nin coğrafya alanına büyük katkı sağlayan eseri Cihânnümâ'da, kentin

³⁸ Baykara, **Selçuklular ve Beylikler...**, s.112.

³⁹ "دنغزلغ" /Donguzluğ" Bkz.Nizamüddin Şâmî, **Zafernâme**, (Çev. Necati Lugal), Ankara, TTK Yayınları, 1949, s.316.

⁴⁰ "تنگوزلوغ" /Tenguzluğ" Bkz. Şarafuddin Ali Yezdi, **Zafername**, (Neşr. A. Urumbayev), Taşkent, 1972, s.856-857/4186-419a.

⁴¹ "طوزلو" /Tonuzlu" Bkz.Mehmed Neşri, **Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi**, (Yayınlayanlar: Faik Reşit Unat-Mehmet A. Köymen), C.I, Ankara, TTK Yayınları, 1987, s.204-205.

⁴² Gökçe, **a.g.e.**, s.17-18.

⁴³ "ديكوزلو" /Dingüzlü" bkz. Gökbilgin, Tayyip; **XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataalar**, İstanbul, Üçler Basımevi, 1952, s.383.

⁴⁴ Gökçe, **a.g.e.**, s.18.

adı bu gün söylendiği şekliyle “Denizli” olarak geçmektedir. Kâtip Çelebi, Denizli adını “kesretü’l-enhâr” yani sularının çok olmasına bağlayarak açıklamaktadır.⁴⁵ XVII. yüzyılda yaşamış büyük Türk seyyahı Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde “bu şehrin cânib-i erba’sını niçe bin uyûn-ı câriyeler ve niçe buhayreler ihâta etdiğiçün Denizli ismiyle müsemmâ olmuştur” şeklinde zikretmektedir.⁴⁶ Yine XVII. yüzyılda yaşamış olan ünlü âlim, mutasavvıf ve tarihçi Müneccimbaşı’nın Cami’üd-düvel adlı eserinde kentin adı “Donguzlu /Donuzlu” olarak geçmektedir.⁴⁷

XIX. yüzyıla geldiğimizde ise Ünlü Fransız arkeolog ve seyyahı Charles Texier eserinde kentin adını bu gün kullanılan haliyle “Denizli” olarak kaydetmektedir.⁴⁸ Nitekim araştırmamızda kullandığımız XIX. yüzyıla ait kaynakların tümünde de yine günümüzde kullanıldığı gibi “Denizli” yazılıdır.

III. DENİZLİ’NİN COĞRAFİ KONUMU

Denizli Anadolu’nun güneybatısında Ege Bölgesinin doğusunda Ege, İç Anadolu ve Akdeniz Bölgeleri arasında bir çeşit geçit niteliği taşımaktadır. 28°,30-29°,30 doğu meridyenleri ile 37°,12-38°,12 kuzey paralelleri arasında

⁴⁵ Cühannüma’da Denizli adı “Denizli nam-ı diğer Lazkiye kesretü’l-enhâr olmakla Denizli derler...” şeklinde geçmektedir. Bkz. Kâtip Çelebi, **Kitab-ı Cühannüma**, İstanbul, 1145, s.634. Hasan Eren “Edincik” adlı makalesinde Kâtip Çelebi’nin bu düşüncesinin aksine Denizli adı ile ilgili şöyle bir açıklama yapmaktadır “Denizli’de (veya çevresinde) deniz (veya büyük bir göl) yoktur. Bu sebeple, Denizli adının denizle ilgisi kolay kolay açıklanamaz. Ancak eski kaynaklarda bu adın Tonuzlu (Donuzlu) biçiminde geçtiğini görüyoruz. Bu eski biçimlere dayanarak Denizli adının Domuzlu (Donuzlu/Tonuzlu) biçiminden geldiğini kolaylıkla kestirebiliriz. Domuzlu (Donuzlu) adının Denizli’ye çevrilmesi bir halk etimolojisi olarak değerlendirilebilir.” Bkz. Eren, Hasan; “*Edincik*”, **Türk Dili**, S. 471, Mart 1991, s. 138.

⁴⁶ **Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi**, (Haz.Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman,Robert Dankoff), İstanbul, YKY Yayınları, 2005, s.101.

⁴⁷ Darkot, Besim; “*Denizli*”, **İ.A.**, C.III, İstanbul, MEB Yayınları, 1945, s. 529.

⁴⁸ Texier, Charles; **Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, (Çev. Ali Suat), (Latin Harflerine Aktaran: Kâzım Yaşar Kopraran), (Sadeleştiren: Musa Yıldız), C.II, Ankara, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayını, 2002, s.385.

yer alıp, doğudan Burdur, Isparta, Afyon ve batıdan Aydın, Manisa, kuzeyden Uşak, güneyden ise Muğla ile komşudur.⁴⁹

Şehir, Babadağın kuzeyinde Büyük Menderes havzasında geniş alüvyal ovalar arsında yer almaktadır.⁵⁰ Yüzey şekilleri bakımından alçak ve yüksek ovaları, yaylaları ve dağlarıyla dalgalı, engebeli olmakla birlikte arazisinin büyük bir kısmı deniz seviyesinden yüksektir. Deniz seviyesine en yakın yer, 170 m. yükseklikle Sarayköy ilçesi olup, Denizli 400, Buldan 609, Güney 800, Çal ve Çardak 850, Acıpayam, Tavas 950, Çivril 975, Kale 1000, Çameli ise 1350 m. yüksekliktedir.⁵¹

Denizli'nin en yüksek dağı Honaz Dağı olup 2571 m. yüksekliğe sahiptir. Honaz dağı şehrin 25 km. doğusunda bulunan güneybatı, kuzeydoğu doğrultusunda, Denizli ve Acıpayam ovası arasında yer almaktadır. Menderes'in kuzey yanındaki Sazak Dağı 1143 m., Menteşe sıradağlarından Babadağ 2308 m. yüksekliktedir. Babadağ'ın devamı olan Karcı Dağı, Denizli'nin güneyine düşer ve Babadağ'ın Gökbel tepesi 2308 m. yükseklikle en yüksek tepesi teşkil eder.⁵²

Babadağ'ın güney yamaçları batıda bir çukur alanı Tavas ovasını takip ile devam eder. Bununla birlikte doğudaki bir çöküntüye yerleşen Karahöyük-Acıpayam ovası düzdür. Acıpayam ve Tavas Ovaları ortalama 800–1000 m. yüksekliğine sahip olup, Tavas 30.000, Acıpayam ise 44.300 hektar genişliğindedir.⁵³

⁴⁹ Denizli İl Yıllığı, 1967, s.91

⁵⁰ Göney, Süha; **Büyük Mederes Bölgesi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1975, s.342. Darkot, a.g.md., s.528.

⁵¹ Denizli İl Yıllığı, s.93.

⁵² Denizli İl Yıllığı, s.95. Darkot, a.g.md., s.527. Baykara, **Selçuklular ve Beylikler ...**, s.9. Şemseddin Sâmî, **Kâmus-ül A'lâm**, C.III, İstanbul, 1308, s.2148. Besim Darkot-Metin Tuncel eserlerinde Honaz Dağı'nın yüksekliğini 2528 m., Babadağ'ın yüksekliğini 2300 m. olarak vermektedir. Bkz. Darkot, Besim; Tuncel, Metin; **Ege Bölgesi Coğrafyası**, İstanbul, İÜ Coğrafya Enstitüsü Yayını, 1995, s.56.

⁵³ Baykara, **Selçuklular ve Beylikler...**, 2007, s.10. Denizli İl Yıllığı, s.93-94.

Denizli/Çürüksu, Büyük Menderes/Sarayköy ve Buldan Ovaları, Çubukdağ yakınında, Büyük Menderes oluşunun daraldığı yerden başlayıp, bölgenin doğu kısmının sonuna kadar devam etmektedir. Ovaların yükseltisi Sarayköy'den doğuya doğru artış göstermektedir. Denizli, Sarayköy ve Buldan ovaları biri kuzeye, diğeri doğuya doğru iki kol halinde uzanmaktadır. Doğuya uzanan ovaların içinden Çürüksu Çayı, kuzeydekinden ise Büyük Menderes nehri geçmektedir.⁵⁴

Çürüksu Çayı, Honaz Dağı, Kaklık ve Kocabaş yörelerinin sularını toplar, Böceli köyüne, oradan da Denizli ovasını sulayarak geçer. Çürüksu'yu oluşturan dereler arasında Kaklık Çayı, Aksu Çayı ve Gökpınar Deresi bulunur.⁵⁵

Denizli'nin en büyük akarsuyu Büyük Menderes Nehri, Afyon'un Dinar ilçesi civarından çıkar, Çivril, Çal, Buldan ve Sarayköy'den geçerek Aydın sınırına girer ve Söke Kazası sahilinden Ege Denizine dökülür. Çürüksu, Acısu ve Akçay Nehirleri Büyük Menderes Nehrinin ayaklarını oluşturmaktadır.⁵⁶

Denizli akarsuları kadar yer altı su kaynakları açısından da zengin bir şehirdir. Nitekim Pamukkale⁵⁷ kireci bol sıcak su kaynaklarının oluşturduğu traverten çökeltilere en güzel örnektir. Ayrıca Yenice hamamı, Karahayıt hamamı⁵⁸, Tamuklar ılcısı, Kabağağ köyündeki Babacık hamamı ve Tekkekökar, Sarayköyün 12 km. batısındaki İnaltı hamamı, aynı ilçeye bağlı Karataş ve Kızıldere ılcısı, Ortakçı köyünün batısındaki Ortakçı hamamı,

⁵⁴ Göney, **a.g.e.**, s.50. **Denizli İl Yıllığı**, s.93. Ayrıca bkz. Texier, **a.g.e.**, s.385-386.

⁵⁵ **Denizli İl Yıllığı**, s.96. Şemseddin Sâmî, **Kâmus-ül A'lâm**, s.2148.

⁵⁶ Muallim Murat; **Denizli Vilâyeti Hakkında Faydalı Bilgiler**, Denizli Vilâyet Matbaası, Denizli, 1933, s.10.

⁵⁷ Charles Texier eserinde Pamukkale'den şöyle bahseder; "... ufku sınırlayan beyaz bir dağ, şekli ve rengi açısından tuhaflık sergiler, yerliler buna Pamukkale adını verirler. Dağın beyaz rengi, gerçekten kar zannedilir ve şeklinin belirsiz görüntüsü, pamuk yığınlarını andırır." Bkz. Texier, **a.g.e.**, s.386.

⁵⁸ Karahayıt Karyesi'nde Kızılhamam namıyla yâd olunan kaplıca pek ziyade şayan istifadedir. Bkz. **SVA.** (1301 / 1883-1884), Def'a: 6, s.203.

Kaçar köyündeki Kaçar hamamı ve Uyuz hamamları bunların en meşhurlarıdır.⁵⁹

IV. DENİZLİ TARİHİ

Anadolu tarihi kadar eski ve renkli bir tarihe sahip olan Denizli, milâttan önce ve sonraki çağlarda önemli bir yerleşim alanı ve uygarlık yeri olmuştur.⁶⁰ M.Ö. 10.000’li yıllardan itibaren ve Hititler zamanında yörede bazı iskân yerlerinin varlığı malûmdur.⁶¹ M.Ö. 2000 yılında Denizli ve çevresi Hititlerin Arzava olarak adlandırdıkları bölge içinde yer almaktadır. Beycesultan Höyüğü⁶² bu bölgenin önemli bir merkezidir.⁶³

Suriye devletinin başında bulunan (Seleukos soyundan)⁶⁴ II. Antiochos’un (MÖ.261-246) karısı Laodikeia’nın adına kurduğu şehir, bu gün Denizli’nin 6 km. kadar uzağında ve kuzeyinde yer alan Eskihisar köyü yakınlarındadır.⁶⁵ Antiochos’un Romalılarla yaptığı savaşta yenilmesiyle Laodikeia, Roma yönetimine geçmiştir. MÖ. 192’den itibaren şehir büyümüş ve zenginleşmiştir. Bölge halkı çiftçilik, pamuk tarımı, bağcılık, dokumacılık, boyacılık, koyun besiciliği gibi çeşitli alanlarda geçimini sağlamıştır.⁶⁶

⁵⁹ Gökçe, a.g.e., s.23.

⁶⁰ Tuğlacı, Pars; **Osmanlı Şehirleri**, İstanbul, Milliyet Yayını, 1985, s.91.

⁶¹ Baykara, Tuncer; “*Denizli*”, **İ.A.**, C.IX, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, s.156.

⁶² Çivril ilçe merkezine 5 km. uzaklıkta, Denizli Çivril Karayolunun sol tarafında yer alan Beyce Sultan, Batı Anadolu Kalkolitiği için oldukça kıymetli materyaller vermiştir. Ayrıca Eski, Orta ve Geç Tunç devirlerine ait bol miktarda buluntu da ele geçirilmiştir. Bkz. Kınal, Füzuran; **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara, TTK Yayınları, 1991, s.23. Kılıç, Yusuf; “*Denizli Yöresinin Prehistorik Yerleşmeleri ve Yol Sistemi*”, **Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler (6-7-8 Eylül 2006 Denizli)**, C.I, Denizli, 2007, s.16-17

⁶³ Yiğit, Turgut; “*M.Ö. II. Binyılda Denizli ve Çevresi*”, **Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler (6-7-8 Eylül 2006 Denizli)**, C.I, Denizli, 2007, s.8.

⁶⁴ Mansel, Arif Müfid; **Ege ve Yunan Tarihi**, Ankara, TTK Yayınları, 1995, s.475. Demircioğlu, Halil; **Roma Tarihi**, C.I, Ankara, TTK Yayınları, 1993, s.320.

⁶⁵ Uykur, Ramazan; “*Seyahatnâmelerde Denizli (14-17 Yüzyıl)*” **Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi**, S.7, Temmuz-Ağustos-Eylül 2005, s.38. Toker, Tarhan; “*Laodise*”, **İnanç**, S.101, Denizli Halkevi Yayını, Kasım 1945, s.5-6. Chandler, Richard; **Travels In Asia Minor 1764-1765**, London, 1971, s.182.

⁶⁶ **Denizli İl Yıllığı**, s.119.

Bilhassa yetiştirilen koyunların yününün kaliteli olması hasebiyle koyun besiciliğinden büyük gelirler elde edilmiştir.⁶⁷

Laodikeia, Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla 395'de Bizans idaresi altına girmiştir.⁶⁸ Bizans döneminde Laodikeia eski ehemmiyetini yitirmeye başlamıştır. Roma döneminde Efes Limanına kadar uzanan yol sayesinde Menderes Vadisinde canlı bir hayat söz konusu iken, Bizans döneminde İstanbul'un yeni bir merkez olarak ortaya çıkması ve Anadolu'da yeni şartların doğmasıyla şehirlerin giderek küçülüp eski canlılığını yitirmesi söz konusu olmuştur. Halk genellikle tepeler üzerindeki kalelere ve vadi içlerine çekilmiştir. Yörenin en önemli merkeziyken gerileyen Laodikeia'nın büyük ihtimalle savunma tesisleri de ihmal edilmiştir. Nitekim idari merkez savunma açısından daha uygun görülen Honaz'a nakledilmiştir. Türkler XI. yüzyılda bölgeye geldiklerinde, harap olmaya yüz tutmuş bir Laodikeia ile karşılaşmışlar ve onun yerine bugünkü Denizli'nin yerinde Lâdik adı altında yeni bir şehir kurmuşlardır.⁶⁹

Türklerin Denizli ve çevresi için fetih sürecine değinecek olursak, öncelikle 1070 yılında Selçuklu Sultanı Alparslan'a (1063-1073) karşı isyan ederek Bizans'a sığınmış olan Yıva Oğuz beyi El-basan (veya El-basgan)'ı takip için gönderilmiş olan Afşin Bey, El-basan'ı bulmaktan ümidini kesince, Anadolu'yu boydan boya keşfe çıkmıştır. Batı yönünde ilerleyerek Afyon-Uşak-Denizli bölgesine girmiş, Honaz ve Denizli'yi ele geçirmiştir. Ancak, bu bir keşif hareketi olmasından dolayı çok kısa sürmüş ve Afşin Bey ile maiyetindekiler geri çekilmişlerdir.⁷⁰

1071 Malazgirt savaşını takip eden yıllarda Anadolu'nun büyük bir kısmı zapt edilirken, Denizli ve çevresi Kutalmış oğlu Süleyman Bey ve

⁶⁷ Strabon, **a.g.e.**, s.84.

⁶⁸ **Denizli İl Yıllığı**, s.120.

⁶⁹ Baykara, **a.g.md.**, s. 156. Gökçe, **a.g.e.**, s. 26.

⁷⁰ Turan, Osman; **Selçuklular Zamanında Türkiye Siyâsi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1993, s.20; s.68. Yinanç, Mükrimin Halil; **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944, s.68. Sevim, Ali; **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)**, Ankara, TTK Yayınları, 1988, 50-51.

beraberinde bulunan komutanlar tarafından fethedilmiştir. Fethedilen bölgelere Türkmen kabileleri yerleştirilmiştir. Bu itibarla Denizli yirmi yıla yakın süre Türklerin elinde kalmıştır. 1096 Haçlı seferi sonrasında kısa süreliğine kent Bizanslıların eline geçmiştir. 1102 yılına gelindiğinde Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıçaslan (1092-1107), buraları tekrar fethetmiş ve Denizli tekrar Türklere intikal etmiştir. Bunun üzerine Bizans İmparatoru Alexis Komnenos komutanlarından Philocal'ı buraları geri almakla görevlendirmiştir. Philocal, Denizli'yi almakla kalmamış Beşparmak Dağlarına çadır kurmuş olan Türkler üzerine giderek büyük bir zulüm ve vahşet yapmıştır. Yapılan mezalim Türkler arasında geniş yankı uyandırırken, Çukurova bölgesinde bulunan Atabeğ Hasan 24.000 kişilik ordusuyla Menderes yöresine gelerek, Denizli çevresi ile birlikte İzmir'e kadar Türk hâkimiyetini yeniden kurmuştur.

Böylece Denizli, Türklerin ileri ve mühim bir garnizon mevkii haline gelmiştir (1110-1111). Bu tarihten sonra birçok savaşta ün kazanmış olan Selçuklu komutanı Alp Kara yönetimindeki Türk kuvvetleri Bizans topraklarına devamlı olarak akınlar düzenleyerek oraları tahrip etmiştir. Bu nedenle olacak ki Bizans İmparatoru Alexis'in ölümünden sonra tahta çıkan oğlu Ioannes Komnenos (1118-1143) ilk faaliyet olarak Denizli'nin geri alınmasını istemiş ve 1119'da Alp Kara'nın üzerine yürümüştür. Yanında ancak 800 kadar Türk bulunan, Denizli'nin ismi bilinen ilk kumandanı ve valisi Alp Kara düşmanı durduramayınca doğuya doğru çekilerek yöreyi terk etmek zorunda kalmıştır.⁷¹

Sonraki yıllarda devlete bağlı Türkmen kitleleri Denizli, Bergama, Kırkağaç ve Edremit gibi Bizans şehirleri üzerine sık sık akınlar düzenlemişler ve özellikle kaleleri tahrip etmişlerdir. Türklerin ilk fetihlerinden

⁷¹ Baykara, **Selçuklular ve Beylikler...**, s.35-37. Darkot, **a.g.md.**, s.528. Baykara, Tuncer; "800 yıl Önce Denizli Topraklarının Fethi", **Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler (6-7-8 Eylül 2006 Denizli)**, C.I, Denizli, 2007, s.45. Baykara, Tuncer; "Denizli Hakkında Tarihi ve Kültürel Temel Bilgiler", **Denizli Sempozyumu Bildirileri (27-30 Eylül 1987)**, Denizli, Denizli Valiliği Yayınları, 1989, s.11. **Ioannes Kinnamos'un Historia'sı**, s.6. Koca, Salim; **Türkiye Selçukluları Tarihi (Malazgirt'ten Miryokefalon'a) (1071-1176)**, C.II, Çorum, 2003, s.110. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.160.

itibaren birkaç kez el değiştiren adı geçen şehirlerin surları bu akınlarla birlikte tamamen yıkılmıştır.⁷² 1176 yılına gelindiğinde Selçuklularla Bizans arasında yapılan Miryokefalon Savaşı, Bizans'ın mağlubiyeti ile sonuçlanmıştır. Bu savaştan sonra Bizans'ın Türkleri Batı ve Orta Anadolu'dan atma umudu kırılırken, Türk hâkimiyeti Denizli'nin doğu, kuzeydoğu ve güneydoğu kısımlarına yerleşmeye başlamıştır.⁷³ Selçuklu tahtına iki kez çıkan Gıyâseddin Keyhusrev (1192-1196) ilk hükümdarlık döneminde, 1196'da Denizli ve çevresini Selçuklu topraklarına katmıştır. Ancak Sultanın tahttan çekilmesi üzerine şehrin durumu bir sonuca bağlanamamıştır.⁷⁴ Gıyâseddin Keyhusrev ikinci kez Selçuklu tahtına geçtiğinde (1205-1211), bölgenin durumuyla yakından ilgilenmiş ve 1206 yılında Denizli Türk idaresi altına girmiştir.⁷⁵

1211'de Türk-Bizans münasebetlerinin gelişmesi ve ticaretin artması ile Denizli canlanmaya ve gelişmeye başlamıştır. Buna paralel olarak artan nüfusa yeni yer sağlanması gerekmiş ve şehir XIII. yüzyıl ortalarına doğru daha güneye taşınmıştır.⁷⁶

XIII. yüzyıl başlarından itibaren Selçuklu Devletinin güneybatı kanadını teşkil eden Denizli topraklarının orta ve güneydoğu kesimleri, kalabalık bir Türkmen nüfusunu barındırmıştır.⁷⁷ Ne var ki 1243 yılında Erzincan yakınlarında Anadolu Selçuklu Devleti'yle Moğollar arasında meydana gelen Köseadağ Savaşı'nda, Selçuklular ağır bir yenilgiye uğramıştır. Bu yenilgi neticesinde Anadolu Moğol hâkimiyeti altına girerken başta Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1246) olmak üzere, devlet ricali ve asker

⁷² Yücel, Yaşar; Sevim, Ali; **Türkiye Tarihi**, C.I, Ankara, TTK Yayınları, 1995, s.98. Çay, Abdulhalûk; **Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası, Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Miryokefalon) Zaferi (17 Eylül 1176)**, İstanbul, Orkun Yayınları, 1984, s.65.

⁷³ Baykara, **Selçuklular ve Beylikler...**, s.52-54. Foss, Clive; **Ephesus after Antiquity: A late antique, Byzantine and Turkish City**, Cambridge University Press, 1979, s.119.

⁷⁴ Baykara, **a.g.md.**, s.156. Gökçe, **a.g.e.**, s.29. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.239.

⁷⁵ Baykara, **Selçuklular ve Beylikler...**, s.68. Gökçe, **gös. yer.**

⁷⁶ Baykara, Tuncer; "Türkiye Selçuklularında İdarî Birim ve Bununla İlgili Meseleler", **Vakıflar Dergisi**, S.19, Ankara, 1985, s.55.

⁷⁷ **a.g.e.**, s.73.

dağılmış, halk perişan olmuş, ülkenin refah ve asayişi ortadan kalkmıştır.⁷⁸ Önceleri Moğollara karşı Selçuklu taraftarı olan Denizli uc Türkmenleri, Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus'un, taht mücadelesi sırasında kendisine bir miktar yardımcı asker veren Bizans imparatoruna, Denizli'yi vaat etmesi üzerine olumsuz tavır almıştır.

1259 yılında Denizli'deki Türkmenler, Moğol (İlhanlı) hükümdarı Hülagü'ye her yıl haraç vermeyi taahhüt ederek itaat ettiklerini bildirmişlerdir. Yalnız buna karşılık oturdukları toprakların resmen kendilerine tevcih edilmesini ve yanlarına da bir şahne yani görevli verilmesini istemişlerdir. Hülagü'de Denizli'ye bir "şahne" göndermiş ve böylece bölgede ilk Türk beyliği kurulmuştur. Lâkin bölgedeki Türkmen grupların lideri Mehmet Bey ve kardeşi İlyas, damadı Ali, akrabaları Sevinç ve Salur Beylerin Selçuklulara karşı olumsuz tutumu, zayıf bir Selçuklu idaresini tercih eden Hülagü tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu sebeple Moğollar bu Türkmen grubuna saldırmışlar ve liderleri Mehmet Bey'in yerine Ali Bey'i başa geçirerek bütün "uc" bölgesini Selçukluya, dolayısıyla Moğol hâkimiyeti altına almışlardır.⁷⁹

Bundan sonra Denizli'nin merkez olduğu "uc" Kütahya ve Akşehir taraflarına katılarak 1265'den önce Selçuklu veziri Sahip Fahrettin Ali'nin iki oğlu Taceddin Hasan ve Nasreddin Hüseyin'e dirlik olarak verilmiştir. Ancak tayin yoluyla gelen bu kişilerin hâkimiyeti resmîyette kalmış, asıl hâkimiyet yerli Türkmen beylerin olmuştur.⁸⁰

Selçuklu Devleti'nin gücü azaldıkça da bu durum daha da belirginleşmiş ve bölgede Kütahya yöresinde kurulan Germiyanlıların nüfuzu artmıştır. 1276 yılında Germiyanlılar, Denizli yöresini ele geçirmişler ve bölgenin yönetimini Ali Bey'e vermişlerdir. Fakat Selçuklu hükümdarı, Ali

⁷⁸ Erdem, İlhan; "XIII.-XIV. Yüzyıllarda Denizli ve Yöresinde Görülen Sosyal-Kültürel Gelişmeler", **Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler (6-7-8 Eylül 2006 Denizli)**, C.I, Denizli, 200, s.82; Çakmak, Mehmet Ali; "Kösedağ Savaşı (1243)", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1990, s.96.

⁷⁹ Baykara, **Selçuklular ve Beylikler....**, s. 79-83.

⁸⁰ a.g.e., s.85-86.

Bey'i Karahisar'da hapsedmiş ve Denizli'yi Sahip Ata oğullarına vermiştir. Bu durum kısa süre için geçerli olurken 1277'de Germiyalıları tekrar Denizli'yi ele geçirmişler ve Germiyan hükümdarının kız kardeşinin oğlu Bedrüddin Murat Bey'i tayin etmişlerdir.

Murat Bey 1289'da Selçuklularla yaptığı bir savaşta hayatını kaybedince bölge tekrar Sahip Ata Oğullarına geçmiştir. Ancak Germiyanlılar üçüncü kez Denizli'yi geri almayı başarmışlardır.⁸¹ Bundan sonra Denizli Yöresi Germiyanlı hanedanından gelen Ali Bey'in oğullarına kalmıştır. İnanoğulları Beyliği olarak adlandırılan bu beylik bugünkü Denizli'nin kurulduğu düzlükler üzerine kurulmuştur. Beyliğin kurucusu olan Sücaeddin İnanoğlu Mehmet Bey İlhanlıların Anadolu valisi Timurtaş'a savaşmadan itaat etmiştir. Hatta Timurtaş'ın Anadolu'dan çekilmesinden sonra da vergi verilmeye devam edilmiştir.

İnanoğlu Bey'in ölümünden sonra beyliğin başına oğlu Murat Aslan Bey, daha sonra da torunu İshak Bey geçmiştir. İshak Bey 1391 yılında Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid'a tabi olmuştur. Ancak bu durum uzun sürmemiş Timur, 1402'de Ankara Savaşı'ndan galip çıkınca, kışlamak üzere güneye Denizli taraflarına inmiş ve 1403'te Denizli yöresini tekrar Germiyanlılara vermiştir. Böylece Denizli'deki on iki yıllık ilk Osmanlı hâkimiyeti devri sona ermiştir.⁸² Germiyanlıların hâkimiyeti 1411 yılında Karamanoğullarının yöreyi almasıyla son bulmuştur. 1429 yılında ise Osmanlılar bölgeyi nihai olarak topraklarına katmışlardır.

⁸¹ Uzunçarşılıoğlu, İ. Hakkı; **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Siyasî, İdarî, Fikrî, İktisadî, Hayat; İlmî ve İctimaî Meseleler; Halk ve Toprak**, Ankara, TTK Yayınları, 1937, s.38. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; **Osmanlı Tarihi**, C.I, Ankara, TTK Yayınları, 1994, s.58. Darkot, **a.g.md.**, s.529.

⁸² Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.I, s.39. Varlık, **a.g.e.**, s.15. Aka, İsmail; **Timur ve Devleti**, Ankara, TTK Yayınları, 1991, s.28-29. Darkot, **a.g.md.**, 529. Akça, F. Akçakoca; *"Timürlenk Denizlide"*, **İnanç**, S.18, Ağustos 1938, s.13. Baykara, **Selçuklular ve Beylikler...**, s.99-101.

BİRİNCİ BÖLÜM

DENİZLİ'NİN İDARİ YAPISI VE NÜFUSU

I. İDARİ TAKSİMAT VE DENİZLİ'NİN YÖNETİMİ

A. İdari Taksimat

Osmanlı Devleti idaresindeki yerler, aşağından yukarıya doğru köy (karye), nahiye, kaza, sancak (livâ) ve eyalet şeklinde taksimata tabi tutulmuş olup, Osmanlı merkez idare düzeninin ana birimini sancak oluşturmaktaydı.⁸³ Birkaç sancaktan müteşekkil olan eyalet varlığını devletin kuruluşundan günümüze kadar bir takım değişikliklerle korudu. Özellikle Tanzimat reformlarıyla birlikte eyaletlerin adı değişti ve vilâyet oldu. Ayrıca eyalet ve sancakların sayısı, sınırların genişlemesine paralel olarak bazen arttı bazen de eksildi.⁸⁴

Araştırmamıza konu olan Denizli Kazası 1429 yılında Osmanlı Devleti topraklarına katıldı ve 1451 yılında Kütahya Sancağına bağlandı. XVI. yüzyıl kayıtlarında, merkez Nâhiye-i Lâzıkıyye olmak üzere, Nahiye-i İbsili, Nahiye-i Kaş-Yenice, Nahiye-i Aydos'dan meydana geliyordu.⁸⁵

Lâzıkıyye merkez nahiyesi, hemen hemen bugünkü Denizli merkez ilçenin sınırlarını kapsamaktaydı. İbsili, Sarayköy ve Babadağ ilçelerinin, Kaş-Yenice Nahiyesi, bugünkü Buldan ve Güney ilçelerinin, Aydos ise, Buldan ve Güney'in kuzeyinde, Uşak iline bağlı Ulubey, Eşme ve Alaşehir'in güneyinde

⁸³ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.I, s.503. Halaçoğlu, Yusuf; **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, Ankara, TTK Yayınları, 1998, s.83. Kunt, Metin; **Sancaktan Eyalet 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978, s.17. Çadircı, Musa; "*Tanzimat'ın İlânı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)*", **Belleten**, C.LI, S.201, Ankara, TTK Yayınları, 1987, s. 1215.

⁸⁴ Turan, Şerafettin; **XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı**, Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı'ndan ayrı basım, y.y., t.y., s.201. Ortaylı, İlber; **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, Ankara, TTK Yayınları, 2000, s.61.

⁸⁵ Gökçe, a.g.e., s.49-51.

batıda Kiraz yakınlarına kadar uzanan bir ara coğrafyadan meydana gelmekteydi. Aydos Nahiyesi XVI. yüzyılda kazadan ayrılarak bağımsız kadılık haline geldi ve kaza dairesi kuzey-batıdaki uzantısını kaybederek, Lâzıkıyye merkez, İbsili ve Kaş-Yenice nahiyelerinden ibaret kaldı. Ardından İbsili Nahiyesi Ezine, Kaş-Yenice Nahiyesi de Çarşamba namıyla kazadan ayrılarak bağımsız kadılıklar haline geldiler. Bu iki nahiyenin ayrılmasından sonra, Denizli hudutları XVII. yüzyıl boyunca değişmeden, aşağı yukarı bu günkü kapladığı saha ile sınırlandırıldı.⁸⁶

1836 yılına gelindiğinde Anadolu'nun idari teşkilatında yeni bir dönem başladı. Eski Eyaletler tamamen ortadan kalkarken Anadolu'nun batısında geniş alanlı bölünmeler oldu. Bunun neticesi olarak da Denizli Kütahya Sancağından ayrıldı.⁸⁷ 1845 Yılında Denizli "Denizli Hassı Kaymakamlığı" adıyla sancak olarak Aydın Eyaletine bağlandı.⁸⁸ 1867'de Menteşe ile birleştirildi ve 1868 yılında kaza olarak Aydın Sancağına bağlandı. Bu durum 1882 yılı sonlarına kadar sürdü. 10 Mart 1883'te Denizli Sancağı yeniden kuruldu ve sancağın ilk mutasarrıfı da Hasan Hayri Paşa oldu.⁸⁹

Sarayköy, Buldan, Tavas ve merkez kazalarını ihtiva eden Denizli'ye, 1884 yılında Çal Kazası bağlandı.⁹⁰ Karahisar-ı Sahib (bugünkü Afyon Karahisar) Sancağına bağlı olan Çal Kazasının Denizli'ye dâhil edilme sebeplerden biri Çal'ın Denizli'ye Karahisar'dan daha yakın bir mesafede olmasıydı. Çal'a bağlı köylerin Denizli hududu dâhilinde bulunması, ticari faaliyetlerin ağırlıklı olarak Denizli ve İzmir ile yapılması ayrıca Sarayköy'e kadar uzatılan demiryolunun bu ticaretin gelişimine katkı sağlayacağı düşüncesi ise diğer sebeplerdi. 1888'de Garbi Karaağaç bu günkü adıyla Acıpayam Kazası bazı tereddütlere rağmen Konya Vilâyetine bağlı Burdur

⁸⁶ a.g.e., s.51.

⁸⁷ Baykara, a.g.md., s.158. Baykara, ... *Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, s.121-122.

⁸⁸ Baykara, Tuncer; "Aydın Eyâleti (XIX. Yüzyılda)", İÜ Edebiyat Fakültesi, Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1966, s.4.

⁸⁹ Baykara, a.g.md., s.158. Baykara, ... *Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, s.131.

⁹⁰ BOA. İ.ŞD. 69/4056, (7 Ramazan 1301 / 1 Temmuz 1884).

Sancağından ayrılarak Denizli'ye katıldı.⁹¹ 1898 yılında Denizli'den ayrılıp Burdur'a tekrar dâhil edilmesi gündeme gelmesine rağmen uygun görülmedi.⁹² Osmanlı Devleti'nin son yıllarında müstakil mutasarrıflık olan Denizli'ye Cumhuriyet'ten hemen sonra Çivril Kazası da dâhil edildi.⁹³

1. Mahalleler

Şehrin bir bölümünü oluşturan mahalle, sadece fiziki olarak tanımlanabilecek bir birim olmaktan ziyade Osmanlı idaresinde mülkî, beledî ve adli teşkilatın ilk basamağını oluşturmaktadır.⁹⁴ Bununla birlikte mahalle, birbirini tanıyan ve birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşan topluluğun yaşadığı yerdir.⁹⁵ Ayrıca halkın vergilerinin saptanmasında önemli rol oynayan bir ünite ve çoğunlukla aynı meslekten olan zanaatkârların bir araya gelmeleri ya da aynı din, etnik köken ve mezhepten olanların oturduğu mekândır.⁹⁶

İnceleme konumuz olan Denizli'de XVIII. yüzyıl sonlarına kadar adını devam ettirmiş olan Debbağlar veya Tabaklar Mahallesi⁹⁷ ile Hallaçlar Mahallesi⁹⁸ aynı zanaat grubunun bir araya gelmesiyle oluşan mahalle

⁹¹ BOA. DH.MKT. 1525/109, (17 Zilkade 1305 / 26 Temmuz 1888). BOA. İ.ŞD. 92/5472, (7 Zilhicce 1305 / 15 Ağustos 1888). BOA. DH.MKT. 1534/9, (14 Zilhicce 1305 / 22 Ağustos 1888). BOA. DH.MKT. 1563/95, (9 Rabiulevvel 1306 / 13 Kasım 1888). BOA. DH. MKT. 1613/7, (5 Şaban 1306 / 6 Nisan 1889). BOA. DH.MKT. 1628/97 (14 Şevval 1306 / 13 Haziran 1889).

⁹² BOA. DH.TMIK. S. 22/63, (11 Şaban 1316 / 25 Aralık 1898). BOA. DH.MKT. 2463/124, (29 Zilkade 1318 / 20 Mart 1901).

⁹³ Baykara, a.g.md., s.158.

⁹⁴ Kuban, Doğan; "Anadolu Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, S.7, İstanbul, 1968, s.66. Ergin, Osman; *Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul, İÜ Hukuk İktisat ve İctimaiyat Enstitüsü Yayını, 1936, s.103.

⁹⁵ Ergenç, Özer; "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları-IV*, İstanbul, 1984, s.69.

⁹⁶ Faroqhi, Suraiya; *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, (Çev. Elif Kılıç), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s.165; Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fiziki, Demografik, İdarî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı)*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 1986, s.75.

⁹⁷ Gökçe, a.g.e., s.79.

⁹⁸ BOA. ML.CRD. d. 1305, (18 Cemâziyelâhîr 1265-21 Şaban /11 Mayıs 1849-12 Temmuz 1849), s.10.

şekline örnek teşkil etmektedir. Aynı din, etnik köken ve mezhepten olanların oturduğu mahallelerin Denizli'deki örnekleri ise XVI. yüzyıl için Kefere Mahallesi⁹⁹, XIX. yüzyıl için Rumyan¹⁰⁰ ve Ermeniyan¹⁰¹ mahalleleridir.

Anadolu Türk şehirlerinin pek çoğunda bölgeye gelip yerleşen dervişlerin kurduğu tekkeler, inşa edilen cami, mescit ve pazar yerleri, o bölgenin canlanmasını sağlayarak yeni yerleşim yerlerinin oluşmasına ya da var olan yerleşim merkezlerinin Türkleşmesine yardımcı olmuştur.¹⁰² Camiler arasında özellikle Cuma namazının kılındığı büyük cami yani ulu cami halkın gözünde oldukça önemli bir yere sahiptir.¹⁰³ Her şehirde bir ulu cami vardır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethedince Ayasofya'yı şehrin "camii kebir" ilan etmiştir.¹⁰⁴ Denizli'nin de XVI. yüzyıla ait kayıtlarında geçen Cami-i Kebir Mahallesi, ulu cami etrafında oluşan bir mahalledir. Yine cami adıyla anılan mahallelerden bir diğeri Denizli'nin en eski camilerinden biri olan Kurşunlu Cami etrafında gelişen Kurşunlu Mahallesi'dir. Alaca Mescit, Kupa Mescit ve Medrese mahalleleri ise bulundukları bölgedeki mescit ve medresenin adıyla teşekkül etmişlerdir.¹⁰⁵

Türkler, Anadolu'ya geldikten sonra üzerinde yaşadıkları yeri tanıyarak, o bölgede keşfettiklerini, yer adlarıyla tasvir etmişlerdir.¹⁰⁶ Bunun Denizli'deki örnekleri Delikliçınar, Gümüşçay, İncirliçınar, Kavaklıbağ, Kayalık ve Topraklık mahalleleridir. Kentlerde kişi adları taşıyan mahallelere de sıkça rastlanmaktadır. Mahallelerin kişi adlarıyla anılmalarının bir takım sebepleri vardır. Şöyle ki; meskûn bölgeye mescit, okul, çeşme gibi çeşitli hayır

⁹⁹ Gökçe, a.g.e., s.87.

¹⁰⁰ BOA. ML.CRD. d. 93, (1 Muharrem 1254-30 Recep 1254 / 27 Mart 1838-19 Ekim 1838), s.263-278. DŞS. 680, s.179.

¹⁰¹ DŞS. 680, s. 8, 196.

¹⁰² Bulduk, Üçler; "Çorum Sancağının Osmanlı İdarî Teşkilatındaki Yeri-I" OTAM, S.3, Ankara, Ocak 1992, s.136.

¹⁰³ Özkaya, Yücel; "XVIII. Yüzyılda Orta Anadolu'daki Bazı Kaza ve Mahalle Adlarındaki Değişiklikler", Türk Yer Adları Sempozyumu, Bildiriler, (11-13 Eylül 1984), Ankara, 1984, s.238.

¹⁰⁴ İnalçık, Halil; Arı, Bülent; "Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.III, S.6, 2005, s.32.

¹⁰⁵ Gökçe, a.g.e., s.78-84.

¹⁰⁶ Yediyıldız, Bahaeddin; "Türkiye'de Yer-Adı Verme Usulleri", Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984 Ankara), Ankara, 1984, s.27.

eserleri, o bölgenin varlıklı kimseleri tarafından yapılmaktadır. Bu eserler çoğu zaman yaptıran kişinin ismiyle anılmaktadır. Dolayısıyla mahalle isimleriyle kişi isimleri arasında yakın bir bağ söz konusudur.¹⁰⁷ Örnek verecek olursak, Denizli’de Ahî Dudu Mahallesi, ahi zaviyesi kurucusu adı ile bilinmektedir. Bununla birlikte Gide Mestan ve Hacı Alamud mahalleleri muhtemelen bu mahallelerin kuruluşu ve gelişmesinde önemli rol oynayan kişilerin adına izafeten kurulmuştur.¹⁰⁸ Nitekim Denizli’de Ahî Dudu, Asıl Beg, Gide Mestan, Hacı Alamud, Hoca Sinan, Kadı Emre, Hacı Fakih, Hacı Kaplan, Hacı Molla Ömer, Hasan Efendi, Hüseyin Efendi mahalleleri kişi adı taşıyan mahallelere örnektir.

Denizli’nin mahalle adları farklı tarih ve kaynaklara göre değişiklik göstermektedir. XVI. yüzyıldan günümüze kadar Denizli mahallelerine baktığımızda varlığını sürdürenler olduğu gibi, bir yüzyıl içinde ortaya çıkıp zamanla başka adla anılan veya tamamen ortadan kalkanlar da bulunmaktadır.¹⁰⁹ Meselâ, XVI. yüzyıl kayıtlarında Ahî Dudu olarak geçen mahalle, XVII. yüzyıl kayıtlarında Ahi Toy ismine dönüşmektedir. Asıl Beg Mahallesi, Sabık Müftüye dönüşürken, günümüzde Eski Müftü Mahallesi olarak zikredilmektedir.¹¹⁰ XVI. yüzyıl kayıtlarında Samûrî el-meşhur Kurbaş olarak geçen mahallenin, 1675’lerde ortaya çıkan Kuramaz Mahallesi olduğu düşünülmektedir.¹¹¹ Hacı Alamud, Hergele, Medrese, Hoca Sinan, Yayacı/Yayalar gibi mahalleler ise XVI. yüzyıl kayıtlarında görülüp sonraki yıllara ait kayıtlarda adlarına rastlanmamaktadır. Cami-i Kebir, Debbağlar, Eceler, Gide Mestan, Kizirlik, Kuddüs/Abdülkuddüs, Kupa Mescit/Carullah, Kurşunlu, Kürekçiler, Meydan mahallelerine ait kayıtlar XIX. yüzyıldan itibaren görülmemektedir. Günümüzde Debbağlar ve Cami-i Kebir mahalleleri Uçancıbaşı Mahallesi; Eceler, Gide Mestan ve Kurşunlu

¹⁰⁷ Baykara, Tuncer; **Türk Kültürü**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayını, 2003, s.214.

¹⁰⁸ Gökçe, **a.g.e.**, s.78-81.

¹⁰⁹ Demir, Tanju; “18. yy.ın Sonu ve 19. yy.ın Başında Denizli”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1996, s.26.

¹¹⁰ Gökçe, **a.g.e.**, s. 78-79.

¹¹¹ **a.g.e.**, s. 85.

mahalleleri Saraylar Mahallesi; Kizirlik Mahallesi Gürcan Mahallesi; Kupa Mescit/Carullah Mahallesi Sırapapılar Mahallesi; Meydan Mahallesi ise Delikliçınar Mahallesi hudutları dâhilinde yer almaktadır. XVI. yüzyıl kayıtlarında Hammam nam-ı diğer Kayacık olarak geçen mahalle XVII. yüzyılda Kayacık, XIX. yüzyıldan itibaren de Kayalık olarak zikredilmektedir.¹¹²

Denizli'deki gayrimüslim mahallelerine gelince, XVI. yüzyılda 22 Müslüman mahalleye karşılık tek gayrimüslim mahalle Kefere Mahallesi'dir. XVII. yüzyıl boyunca Nasârâ olarak anılan bu mahalle 1699'da Zımmiyân olarak geçmektedir.¹¹³ Nüfus defterleri ve şer'iyye sicillerinde Ermeni Mahallesi yer alırken,¹¹⁴ 1844-1845 yılına ait temettuat defterlerinde Ermeni Mahallesi bulunmamaktadır. Rum Mahallesi ise üç kaynakta da mevcuttur.¹¹⁵ Bu arada Denizli'nin şer'iyye sicillerinde Hristiyan Mahallesi kayıtlarına da rastlanmaktadır.¹¹⁶ Örneğin, "Hristiyan Mahallesi Rum milletinden" şeklinde geçmektedir.¹¹⁷

XIX. yüzyılda Denizli nüfus defterleri ve şer'iyye sicillerinde geçen mahalle isimleri şunlardır: Aksaraylı/Aksaray, Sabık Müftü/Eski Müftü, Altuntop, Ayvasıra, Çaybaşı, Çömezefendi/Muhık Çömez, Değirmenönü, Delikliçınar, Efendiler, Feslikan, Gümüştay, Gürcan, Hacı Fakih, Hacı Kaplan, Hacı Molla Ömer, Hasan Efendi, Horsalaz, Hüseyin Efendi, İlbadi, İncirliçınar, Kavaklıbağ, Kayalık, Kızıllanat, Kirişhane, Koyunlu, Kuyupınar, Kübcükoğlu, Mızraboğlu, Mollabağ, Öküzbattı, Sırapapılar, Suluayırım, Topraklık, Uçancıbaşı, Uzun Hacı, Yorganbattı. Adı geçen mahallelerin

¹¹² a.g.e., s.79-86.

¹¹³ a.g.e., s.82.

¹¹⁴ BOA. NFS.d. 3095, (15 Muharrem 1253 / 21 Nisan 1837), s.32-41. BOA. NFS.d. 03096, (1258 / 1842-1843), s. 314-326. DŞS. 677, s.70, 115; DŞS. 680, s. 8, 22, 25, 114, 132, 134.

¹¹⁵ BOA. ML.VRD.TMT. 1842. BOA. NFS.d. 3095, (15 Muharrem 1253 / 21 Nisan 1837), s.2-31. BOA. NFS.d. 03096, (1258 / 1842-1843), s.327-347. DŞS. 677, s.62, 66. DŞS. 680, s.54, 134, 159, 179.

¹¹⁶ DŞS. 678, s.16. DŞS. 681, s.35, 99, 110. DŞS. 682, s.1, 6, 13. DŞS. 683, v.7.

¹¹⁷ DŞS. 682, s.13.

temettuat defterlerinde geçen kayıtları ise Sabık Müftü, Çaybaşı, Delikliçınar, Feslikan, Horsalaz, İlbadi, Kayalık ve Pelitlibağ'dır.

Tablo 1- Denizli Mahalleleri-I

1530-1571 ¹¹⁸	1778-1797 ¹¹⁹	1844-1845 ¹²⁰	1830-1902 ¹²¹
Mahalleler	Mahalleler	Mahalleler	Mahalleler
Ahî Dudu	Ahi Toy	-	-
Saray	Saray	-	Aksaray
Alaca Mescit	Alaca Mescit	-	-
Asıl Beg	Asıl Beg	Sabık Müftü	Sabık Müftü/ Eski Müftü
-	-	-	Altuntop
-	-	-	Ayvasıra
Cami-i Kebir	Cami-i Kebir	-	-
Kupa Mescit (Carullah)	Carullah	-	-
-	-	Çaybaşı ¹²²	Çaybaşı
-	-	-	Çömez Efendi/ Muhik Çömez
Debbağlar/Tabaklar	Debbağlar	-	-
-	-	-	Değirmenönü
-	-	Delikliçınar	Delikliçınar
-	-	-	Dükkânönü
Ece/Eceler	Eceler	-	-
-	-	-	Efendiler
-	-	-	Ermeni
-	-	Feslikan	Feslikan

¹¹⁸ Gökçe, **a.g.e.**, s.87-88.

¹¹⁹ Demir, **a.g.t.**, s.26-27. Ayrıca bkz. Akçakoca Akça, F.; “Denizli’nin Eski Mahalle ve Köy Adları”, **İnanç**, Yıl:9, S.101, Kasım 1945, s.13.

¹²⁰ **BOA.ML.VRD.TMT.** 1842, 1844, 1845, 1825, 1813, 1823, 1839, 1829, 17562, 17563.

¹²¹ Bu mahalle adları, **DŞS.** 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685 numaralı Denizli Şer’iyye Sicillerinden tespit edilmiştir.

¹²² İki tarafından çay geçtiği için mahalleye bu ad verilmiştir. Bkz. Darıviranlı, Ali Ulvi; “Eski Denizli’den Notlar: Çaybaşı”, **İnanç**, Yıl:8, S.96, 1945, s.4.

-	Gazi Emir	-	-
Gâzurlük/Kizirlik	Gizirlik	-	-
Gide Mestan	Gide Mestan	-	-
-	-	-	Gümüşçay
-	-	-	Gürcan
Hacı Alamud (Hâcî Bayuk)	-	-	-
-	-	-	Hacı Fakih
-	-	-	Hacı Kaplan
-	-	-	Hacı Molla Ömer
-	-	-	Hasan Efendi
-	-	-	Hatipoğlu
Hergele	-	-	-
Hoca Sinan	-	-	-
-	-	Horsalaz	Hosalaz
-	-	-	Hıristiyan
-	-	-	Hüseyin Efendi
-	-	İlbadi	İlbadi
-	-	-	İncirlişar
Kadı Emre	-	-	-
-	-	-	Kale
-	-	-	Kavaklıbağ
Hammâm (Kayacık)	Kayacık	Kayalık	Kayalık
-	-	-	Kayhan
Kefere (Nasârâ)	Zımmiyân	-	-
-	-	-	Kızıllanat
-	-	-	Kirişhâne
-	-	-	Koyunlu
Kuddüs (Abdülkuddüs)	Abdülkuddüs	-	-
-	-	-	Kuyupınar
Kurşunlu	Kurşunlu	-	-
-	-	-	Kübcükoğlu
Kürekçiler	Kürekçiler	-	-
Medrese	-	-	-
Meydan	Meydan	-	-

-	-	-	Mızraboğlu
-	-	-	Mollabağ
-	-	-	Musa Ağa
-	-	-	Öküzbattı
-	-	-	Pazaraltı
-	-	Pelitlibağ	Pelitlibağ
-	-	Rum	Rum
-	-	-	Saltak
-	-	-	Sırapapılar
Samûrî/Kurbaş	Kuramaz	-	-
-	-	-	Sultan
-	-	-	Suluayrım
Tatar	-	-	-
-	-	-	Topraklık
-	-	-	Uçancıbaşı
-	-	-	Uzun Hacı
Yayacı (Yayalar)	-	-	-
-	-	-	Yorganbattı

Tablo 2- Denizli Mahalleleri-II

1830-1849 ¹²³	1830-1831 ¹²⁴	1834 ¹²⁵	1837 ¹²⁶	1843 ¹²⁷	1846 ¹²⁸	1849 ¹²⁹
Mahalleler	Mahalleler	Mahalleler	Mahalleler	Mahalleler	Mahalleler	Mahalleler
Aksaraylı	Aksaraylı	Aksaraylı Efendi	-	-	-	Aksaray

¹²³ BOA. NFS.d. 03088, (11 Cemâziyelevvel 1246 / 28 Ekim 1830). BOA. NFS.d. 03091, (11 Cemâziyelevvel 1246 / 28 Ekim 1830). BOA. NFS.d. 03092, (30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830). BOA. NFS.d. 03094, (1 Zilhicce 1849 / 11 Nisan 1834). BOA. NFS.d. 3095, (15 Muharrem 1253 / 21 Nisan 1837). BOA. NFS.d. 03096, (1258 / 1842-1843). BOA. KK.d. 6536, (1263 / 1846). BOA. ML.CRD. d., 1305, (18 Cemâziyelâhîr 1265-21 Şaban /11 Mayıs 1849-12 Temmuz 1849).

¹²⁴ BOA. NFS.d. 03088, (11 Cemâziyelevvel 1246 / 28 Ekim 1830). BOA. NFS.d. 03091, (11 Cemâziyelevvel 1246 / 28 Ekim 1830). BOA. NFS.d. 03092, (30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830).

¹²⁵ BOA. NFS.d. 03094, (1 Zilhicce 1849 / 11 Nisan 1834).

¹²⁶ BOA. NFS.d. 3095, (15 Muharrem 1253 / 21 Nisan 1837).

¹²⁷ BOA. NFS.d. 03096, (1258 / 1842-1843).

¹²⁸ BOA. KK.d. 6536, (1263 / 1846).

¹²⁹ BOA. NFS.d. 03092, (30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830).

Sabık Müftü/ Eski Müftü	Sabık Müftü/ Eski Müftü	Müftü Efendi	-	-	-	-
Altuntop	Altuntop	Altuntop	-	-	-	Altuntop
Ayvasıra	Ayvasıra	Ayvasıra	-	-	-	Ayvasıra
Çaybaşı	Çaybaşı	Çaybaşı	-	Çaybaşı	Çaybaşı	Çaybaşı
Çömez Efendi	Çömez Efendi	Çömez Efendi	-	-	-	Çömez Efendi
Değirmenönü	Değirmen	Değirmenönü	-	-	-	Değirmenönü
Delikliçınar ¹³⁰	Delikliçınar	Delikliçınar	-	Delikliçınar	Delikliçınar	Delikliçınar
Efendiler	Efendiler	-	-	-	-	Efendiler
Ermeni	Ermeni	-	Ermeniyan	Ermeniyan	-	Ermeni
Feslikan	Feslikan	Feslikan	-	Feslikan	Feslikan	Feslikan
Gümüşçay	Gümüşçay	Gümüşçay	-	Gümüşçay	Gümüşçay	Gümüşçay
Gürcan	Gürcan	Gürcan	-	-	-	Gürcan
Hacı Fakih	Hacı Fakih	Hacı Fakih	-	-	-	Hacı Fakih
Hacı Kaplan	Hacı Kaplan	Hacı Kaplan	-	-	-	Hacı Kaplan
Hacı Molla Ömer	Hacı Molla	-	-	-	-	Hacı Molla
Hasan Efendi	Hasan Efendi	Hasan Efendi	-	-	-	Hasan Efendi
Horsalaz	Horsalaz	Horsalaz	-	Horsalaz	Horsalaz	Horsalaz
Hüseyin Efendi	Hüseyin Efendi	Hüseyin Efendi	-	-	-	Hüseyin Efendi
İlbadi	İlbadi	İlbadi	-	İlbadi	-	İlbadi
İncirliçınar	İncirliçınar	İncirliçınar	-	-	-	İncirliçınar
Kavaklıbağ	Kavaklıbağ	-	-	-	-	Kavaklıbağ
Kayalık	Kayalık	Kayalık	-	Kayalık	Kayalık	Kayalık
Kızıllanat	Kızıllanat	Kızıllanat	-	-	-	Kızıllanat
Kirişhâne	Kirişhâne	Kirişhâne	-	-	-	Kirişhâne
Koyunlu	Koyunlu	Koyunlu	-	-	-	Koyunlu
Kuyupınar	Kuyupınar	Kuyupınar	-	-	-	Kuyupınar

¹³⁰ Mahalleye yüzlerce yıllık, büyük ve ortası delik bir çınar ağacının burada bulunmasından dolayı Delikliçınar denilmiştir. Bkz. Darıvıranlı, Ali Ulvi; “*Delikliçınar*”, **İnanç**, Yıl:7, S.80, 1943, s.37.

Kübcükoğlu	Kübcükoğlu	-	-	-	-	-
Mızraboğlu	Mızraboğlu	Mızrab	-	-	-	Mızraboğlu
Mollabağ	Mollabağ	Mollabağ	-	-	-	-
-	-	Molla Ömer	-	-	-	-
Öküzbattı/ Öküzbattı	Öküzbattı	Öküzbattı	-	-	-	Öküzbattı
Pelitlibağ	Pelitlibağ	Pelitlibağ	-	Pelitlibağ	Pelitlibağ	Pelitlibağ
Rum	-	-	Rumyan	Rumyan	-	-
-	Sabık Müftü/ Eski Müftü	Sabık Müftü	-	Eskimüftü	Eskimüftü	Sabık Müftü
Sırapapılar	Sırapapılar	Sırapapılar	-	-	-	Sırapapılar
Suluayırım	Suluayırım	Suluayırım	-	-	-	Suluayırım
Topraklık	Topraklık	Topraklık	-	-	-	Topraklık
Uçancı	Uçancı	Uçancı	-	-	-	Uçancı
Uzun Hacı	Uzun Hacı	Uzun Hacı	-	-	-	Uzun Hacı
Yorganbattı	Yorganbattı	Yorganbattı	-	-	-	Yorganbattı

2. Köyler

Köy, yerleşim birimlerinin en küçüğüne verilen isimdir.¹³¹ Osmanlı Devleti'nde köy, birbirlerinden yaşayışları fazla farklı olmayan ailelerden oluşmaktadır. Tarım ve hayvancılık köy toplumunun hayatına hâkim olan iki önemli unsurdur.¹³² Köyler de tıpkı şehirler gibi cami etrafında meydana gelmiş olup, bazı köylerde tekke ve zaviyeler de bulunmaktadır.¹³³ Çiftlik ise bugün eski anlamını ve yapısını yitirmekle birlikte, XIX. yüzyılda toprağı bir şahsa ait olan, üzerinde kiracı ve ortakların yaşadığı geniş arazi parçaları

¹³¹ Arat, R. Rahmeti; "Köy", İ.A., C. VI, İstanbul, MEB Yayınları, 1977, s.924.

¹³² Akdağ, Mustafa; **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, C.II, İstanbul, Cem Yayını, 1995, s. 37.

¹³³ Tabakoğlu, Ahmet; **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1986, s.230.

olarak karşımıza çıkmaktadır. Köy ve çiftlik arasındaki en büyük fark köylerde halk, toprağı doğrudan tasarruf hakkına sahip olmasına rağmen çiftliklerde kiracı veya ortakçı durumundadır.¹³⁴

XIX. yüzyılda Denizli’de Abdullah Ağa, Aşağı ve Yukarı Şamlı, Cedid Ecirli, Dereköy, Emirli/Emriler, Eymir/Eğmir, İsmail Efendi, Salih Ağa ve Yeğen Ağa çiftlikleri bulunmaktadır. 1830 nüfus defterinde Dereköy, Aşağı ve Yukarı Şamlı, Yeni ve Edirli Çiftliklerinin Tavaslızâde Osman Ağa’nın uhdesinde bulunduğu belirtilmektedir.¹³⁵

Denizli’ye ait köy adları çeşitli dönem ve kaynaklara göre farklılık göstermektedir. XVI. ve XVII. yüzyıllarda Denizli dâhilinde Ahmedlü, Ağilkaya, Bolâdân, Bölücek-Bağ/Donuzpınarı, Çiftçi, Deliktaş, Derkemiş, Duka, Elifler, Emrudcuk/Armudcuk, Giçi, Gökdepesi, Halta, Horzum, İzzetli, Kepenkçi, Koca-Emrelü, Koyunculu, Köprücük, Kürekçi, Merdanlar, Mugallit, Mürsent, Sâfioğlu, Üçpınar, Veled-i Dünder ve Yüreğir¹³⁶ köylerinin adlarına XVIII. ve XIX. yüzyıl kaynaklarında rastlanmamaktadır. XVI. yüzyılda Büyükköy, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Kebir adıyla anılmaktadır.¹³⁷ Hacı Yakuplu köyünün Hacı Eyüplü köyü ile aynı olması söz konusu olup,¹³⁸ XVII. yüzyılın ortalarına kadar Kassablar köyü, yüzyılın ikinci yarısından itibaren nam-ı diğer Kara-kurd, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren de Karakurd adıyla varlığını devam ettirmektedir.¹³⁹ Bu gün bu köy Denizli ili Akköy ilçesi¹⁴⁰ dâhilinde bulunmaktadır. XVI. yüzyılda Korucuk adıyla anılan köy, XVII.

¹³⁴ Özçelik, Selahattin; **XIX. Yüzyılda Honaz Kazasında Sosyal ve Ekonomik Hayat (Temettuat Defterlerine Göre)**, Isparta, Fakülte Kitapevi, 2005, s.14.

¹³⁵ BOA. NFS.d. 03091, (11 Cemâziyelevvel 1246 / 28 Ekim 1830).

¹³⁶ Gökçe, a.g.e., s.176-201. **438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)**, C.I, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, 1993, s.31-48.

¹³⁷ Gökçe, a.g.e., s.180.

¹³⁸ a.g.e., s.188.

¹³⁹ a.g.e., s.192.

¹⁴⁰ “Sultaniye ve Aziziye köylerinin şimdiki Akça (Akçaköy) ile birleşmelerinden sonra Akköy adını alan yerleşmede 1971 yılında belediye teşkilatı kurulmuş, 1991 yılında ise ilçe statüsüne kavuşmuştur.” Bkz . Kurgun, Levent; “Denizli İli Yer Adları”, PAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Denizli, 2002, s.70.

yüzyıl vesikalarında Kayırhan şeklinde kaydedilmiş olup,¹⁴¹ günümüzde Denizli ili Akköy ilçesine bağlıdır.

XIX. yüzyıldan itibaren Denizli'ye ait kaynaklarda tespit edebildiğimiz köyler ise Abdal, Ada, Ahmet Bey, Akçapınar, Akhan, Aziziye/Dağıstan Aziziye, Balyakası, Başkarcı, Barutçular, Belevi, Bereketlü/ Bereketler, Caber, Çamrak, Çerkez Sultaniye, Çeşmebaşı, Çınarlı, Develi, Dombadan (طومبادان), Döşemebaşı, Eskiköy, Feyz (فيض), Hallaçlar, Haytabey, Hisariçi/Hisar, Gölemezli, Irlıganlı, Karahayıt, Karateke/Karateli, Kavakbaşı, Küçükada, Küçükdere, Künarlar, Mecidiye, Nâşidiye, Osmaniye, Osman Sarıyar, Selimiye Koyunaliler, Sultaniye, Sultaniye Cenabeli, Sultaniye Çınarlar, Süleymaniye, Süleymaniye Ahmet Bey, Süleymaniye Musa Bey köyleridir.

Aziziye/Dağıstan Aziziye, Mecidiye, Osmaniye, Selimiye Koyunaliler, Süleymaniye, Süleymaniye Ahmet Bey, Süleymaniye Musa Bey köyleri Kafkasyalı muhacirlerin Denizli'ye iskânından sonra kurulmuştur. Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne göç hareketleri, Rusya ile mücadele eden Şeyh Şamil'in, 1859'da yenilgisiyle başlamıştır. Ruslar Kafkasya'yı Slavlaştırmak amacıyla etnik temizlik politikasını uygulamaya koymuş ve yerli halkı Osmanlı ülkesine göçe zorlamıştır. Denizli sancağının bağlı bulunduğu Aydın vilâyeti, Kafkasya'dan göç alan diğer Osmanlı topraklarıyla kıyaslandığında çok fazla göç almamıştır. Denizli ise Aydın vilâyeti içinde iskân edilecek Kafkas kabilelerin bu vilâyetteki dağıtım merkezi durumundadır.¹⁴² Denizli'ye gelen muhacirler Karahayıt çiftliği gibi mîrî araziden sayılan boş yerlere iskân edilmişlerdir.¹⁴³ Bölgeye gelen Kafkasyalı muhacirler geldikleri bölge itibariyle Kuzey Batı Kafkasya ve Dağıstanlılardan meydana gelmektedir. Dağıstan'dan gelenler Kumuk, Kuzey Batı

¹⁴¹ a.g.e., s.194.

¹⁴² Temizkan, Abdullah; "Kafkasya Muhacirlerinin Denizli'de İskânı", **Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler (6-7-8 Eylül 2006 Denizli)**, C.I, Denizli, 2007, s.285. Eryılmaz, Bilal; **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi**, , İstanbul, Risale Yayını, 1990, s.83.

¹⁴³ BOA. A.MKT.MHM. 231/87, (14 Safer 1278 / 21 Ağustos 1861).

Kafkasya'dan gelenler ise Abaza, Şabsıĝ ve Natuhac kabilesindendir. Bu muhacir kabileleri de beylerinin adları ile isimlendirilmektedir.¹⁴⁴ Dağıstan muhacirlerinden Veli Efendi taifesinden ya da takımından gibi.¹⁴⁵ Nitekim Süleymaniye Ahmet Bey, Süleymaniye Musa Bey köylerinde olduğu gibi bu beylerin isimlerinin köy adlarına da yansıdığı görülmektedir.¹⁴⁶ Ayrıca Mecidiye ve Aziziye köyleri Sultan Abdülmecid (1839-1861) ve Sultan Abdülaziz'in (1861-1876) isimlerine izâfeten verilmiştir.

Bugün adları herhangi bir değişime uğramadan günümüze kadar gelen Denizli köylerinin bir kısmı mahalle olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar Denizli ili Merkezefendi ilçesi dâhilindeki Barutçular, Bereketler, Çakmak, Eskihisar, Gerzele, Göveçlik, Hacıyüplü, Hallaçlar, Hisar, Kadılar, Karahasanlı, Karaman, Saruhan, Şemikler mahalleleri ve Akköy (Pamukkale) ilçesine bağlı Akhan, Bağbaşı, Deliktaş, Fesleĝen, Goncalı, Hacıkaplanlar, Kale, Karakova, Karakurt, Kayıhan, Tekke, Zeyinköy mahalleleridir.

Günümüzde hem adı değişmeden hem de köy olarak varlığını devam ettiren yerleşim birimleri ise Merkezefendi ilçesine bağlı Aşağı Şamlı, Başkarcı, Çeltikçi, Salihaĝa ve Üzerlik ile bugün Akköy (Pamukkale) ilçesine bağlı Irlıĝanlı, Karahayıt, Develi, Eldenizli, Eymir, Haytabey, Küçükdere ve Yeniköy'dür.¹⁴⁷ Ayrıca Eskiköy ve Kuyucak Acıpayam'a, Kavaklar Baklan'a, Mecidiye Bozkurt'a, Çamrak Güney'e, Bekirli bugün Bekirler adıyla Babadaĝ'a, Akpınar ve Belevi Çameli'ne, Künar Kale'ye, Ada ve Caber ise Sarayköy ilçelerine bağlı köylerdir.

¹⁴⁴ Temizkan, **a.g.m.**, s.286.

¹⁴⁵ **BOA. A.MKT.NZD.** 329/35, (15 Rabûlâhir 1277 / 31 Ekim 1860). **BOA. A.MKT.MHM.** 760/45, (26 Receb 1277 / 7 Şubat 1861).

¹⁴⁶ Adı geçen köy isimleri için bkz. **SVA.** (1308 / 1890-1891), Def'a: 13, s.512-513.

¹⁴⁷ 6360 Nolu On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun H  k  nde Kararnamelerde Deĝişiklik Yapılmasına Dair Kanun, **T.C. Resmi Gazete**, S. 28489, 6 Aralık 2012.

Tablo 3- Denizli Köyleri-I

1512-1699 ¹⁴⁸	1778-1797 ¹⁴⁹	1844-1845 ¹⁵⁰	1830-1902 ¹⁵¹
-	-	Abdullah Ağa Çiftliği	-
-	-	-	Ada
Ahmedlü	-	-	-
Ağılkaya	-	-	-
Akça	Akçalar	-	-
-	-	-	Aşağı Şamlı Çiftliği
-	-	-	Aziziye
Bağbaşı	Bağbaşı	Bağbaşı	Bağbaşı
-	-	-	Barutçular
-	-	-	Başkarcı
Bekirlü	Bekirli	-	-
Bolâdân	-	-	-
Bölücekbağ/ Donuzpınarı	-	-	-
Büyükköy	-	-	Büyükköy
-	-	-	Cabbarlar
-	-	Cedid-Ecirli Çiftliği	-
Çakmak	Çakmak	-	Çakmak
-	-	Çamrak ¹⁵²	-
Çeltükci	-	-	Çeltikçi
Çiftçi	-	-	-
Deliktaş	-	-	-
Dere	-	Dere	Dere
Derkemiş	-	-	-

¹⁴⁸ Gökçe, **a.g.e.**, s.176-201. **438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri**, 31-48.

¹⁴⁹ Demir, **a.g.t.**, s.13-14.

¹⁵⁰ **BOA. ML.VRD.TMT.**1816, 1847, 1832, 1837, 1846, 1822, 1819, 1820, 1827, 1828, 1817, 1833, 1843, 1840, 1818, 1836, 1826, 1824, 1838, 1814, 1815, 1831, 1841, 1830, 1821.

¹⁵¹ **DŞS.** 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685.

¹⁵² “Kara Ahmet Karyesi’ne muzâf Çamrak Karyesi” olarak kayıtlıdır. Bkz. **BOA. ML.VRD.TMT.** 1847, s. 2.

Duka	-	-	-
Eldenizli-i Kebir ve Eldenizli Sagır	-	Eldenizli	Eldenizli
Elifler			
Emrudcuk/Armudcuk	-	-	-
Eskihisar	Eskihisar	Eskihisar	Eskihisar
-	-	-	Emirler Çiftliği
Gerzile/Gerzele	Gerzile/Gerzele	Gerzile/Gerzele	Gerzile/Gerzele
Goncalu	Gonca Ali	Goncalı	Goncalı
Giçi	-	-	-
Göveçlü/Göveçlik	Göveçlik	Göveçlik	Göveçlik
	-	-	Gölemezli
Gözdepesi	-	-	-
Hacı Yakuplu	Hacı Eyüplü	Hacı Eyüplü	Hacı Eyüpler/Hacı Eyüplü
Halta	-	-	-
Horzum	-	-	-
İzzetli	-	-	-
-	-	-	Kadı
Kal'a	-	Kale	Kale
Karaca Hasanlu	Kara Hasanlı	-	Kara Hasanlı
-	-	-	Karahayıt
Karakoğa	-	Karakova	Karakova
Karaman	Karaman	Karaman	Karaman
Karcı	Karcı	Karcı	-
Kassablar/Karakurt	-	-	-
Kaşıkcı	Kaşıkcı	Kaşıkcı	Kaşıkcı
-	-	-	Kavakbaşı
-	Kayıhan	-	Kayhan
-	Kebir	-	-
Kepenkcı	-	-	-
Kethüda	Kethüda	Kethüda	Kethüda
Kınıklı	Kınıklı	Kınıklı	Kınıklı
Koca-Emrelü			
Korucuk/Kayırhan	-	-	-

Koyunculu	-	-	-
Koyunlu	-	-	Koyunlu
Köprücük	-	-	-
-	Kurudere	Kurudere	Kurudere
-	-	-	Kuyucak
Kürekçi	-	-	-
-	-	-	Künarlar
Manastır	Manastır	-	Manastır
Merdanlar	-	-	-
Mugallit	-	-	-
Mürsent	-	-	-
-	-	-	Osman Ağa Çiftliği
-	-	-	Salih Ağa Çiftliği
Sâfioğlu-Köy	-	-	-
Saruhan	Saruhan	Saruhan	Saruhan
Şamlı	Şamlı-ı Sagir ve Şamlı-ı Kebir ¹⁵³	-	Şamlı Çiftliği
-		-	-
Şemikler/Şemiklerli	Şemikler	Şemikler	Şemikler
Tekye	Tekke	Tekke	Tekke
Üçpınar	-	-	-
Üzerlik/Yüzerlik	-	Üzerlik	Üzerlik
Veled-i Dünder	-	-	-
-	Yalnızdere	-	-
-	-	-	Yeğen Ağa Çiftliği
-	-	-	Yeniköy
Yüreğir	-	-	-
Zekerya	Zekeriya	-	
Zeytün	Zeytün	Zeytin	Zeytin

¹⁵³ Gökçe, a.g.e., s.198.

Tablo 4- Denizli Köyleri-II

1830 ¹⁵⁴	1830 ¹⁵⁵	Tarihsiz ¹⁵⁶	Tarihsiz ¹⁵⁷	1838 ¹⁵⁸	1846 ¹⁵⁹	1849 ¹⁶⁰
-	-	-	Abdullah Ağa Çiftliği	-	-	Abdullah Ağa Çiftliği
Aşağı Şamlı Çiftliği	Aşağı Şamlı	Aşağı Şamlı Çiftliği	Şamlı Çiftliği	Şamlı Çiftliği	Şamlı Çiftliği	-
Bağbaşı	Bağbaşı	Bağbaşı	Bağbaşı	Bağbaşı	Bağbaşı	Bağbaşı
Başkarcı	Başkarcı	Başkarcı	Başkarcı	-	-	Başkarcı
Belevi	Belevi	Belevi	-	Belevi	-	-
Büyükköy	Büyükköy	Büyükköy	-	-	-	-
-	-		-	-	-	Cedid Ecirli Çiftliği
Edirli Çiftliği der-uhde Osman Ağa	-	Edirli Çiftliği der-uhde Osman Ağa	-	-	-	-
Çakmak	Çakmaklı	Çakmak	Çakmak	Çakmak	Çakmak	Çakmak

¹⁵⁴ BOA. NFS.d. 03091, (11 Cemâziyelevvel 1246 / 28 Ekim 1830).¹⁵⁵ BOA. NFS.d. 03092, (30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830).¹⁵⁶ BOA. NFS.d. 03089, (t.y).¹⁵⁷ BOA. NFS.d. 03097, (t.y).¹⁵⁸ BOA. ML.CRD. d. 93, (1 Muharrem 1254-30 Recep 1254 / 27 Mart 1838-19 Ekim 1838).¹⁵⁹ BOA. KK.d. 6536, (1263 / 1846).¹⁶⁰ BOA. ML.CRD. d. 1305, (18 Cemâziyelâhir 1265-21 Şaban / 11 Mayıs 1849-12 Temmuz 1849).

Çeltikçi	Çeltikçi	Çeltikçi	-	-	-	Çeltikçi
Dereköy Çiftlik	-	Dereköy Çiftliği	Dereköy	-	-	Dereköy
Eldeniz	Eldenizli	Eldenizli	Eldenizli	Eldenizli	-	Eldenizli
Eskihisar	Eskihisar	Eskihisar	Eskihisar	Eskihisar	-	-
Emirler Çiftliği	-	Emirli Çiftliği	-	-	-	-
Gerzile/ Gerzele	Gerzile/ Gerzele	Gerzile/ Gerzele	Gerzile/ Gerzele	Gerzile/ Gerzele	Gerzile/ Gerzele	Gerzile/ Gerzele
Goncalı	Goncalı	Goncalı	Goncalı	-	Goncalı	Goncalı
Göveçlik	Göveçlik	Göveçlik	Göveçlik	Göveçlik	Göveçlik	Göveçlik
Hacı Eyüplü	Hacı Eyüplü	Hacı Eyüplü	Hacı Eyüplü	-	Hacı Eyüplü	Hacı Eyüplü
-	-	-	-	Hisariçi	-	-
-	-	İsmail Efendi Çiftliği	-	-	-	-
Kale Çiftliği	-	Kale Çiftliği	Kale	Kale	-	Kale

Kara Hasanlı	Kara Hasanlı	Kara Hasanlı	Kara Hasanlı	-	Kara Hasanlı	Kara Hasanlı
Kova	Karakova	Karakova	Karakova	Karakova	-	Karakova
Karaman	Karaman	Karaman	Karaman	-	Karaman	Karaman
Karcı	Karcı	Karcı	Karcı	Karcı	Karcı	-
Kaşıkcı	Kaşıkcı	Kaşıkcı	Kaşıkcı	Kaşıkcı	Kaşıkcı	Kaşıkcı
Kayhan	Kayhan	Kayhan	Kayhan	Kayhan		Kayhan
Kethüda	Kethüda	Kethüda	Kethüda	Kethüda	Kethüda	Kethüda
Kınıklı	Kınıklı	Kınıklı	Kınıklı	-	Kınıklı	Kınıklı
Kurudere	Kurudere	Kurudere	Kurudere	Kurudere	Kurudere	Kurudere
Manastır	Manastır	Manastır	Manastır	Manastır	Manastır	Manastır
Saruhan	Saruhan	Saruhan	Saruhan	-	Saruhan	Saruhan
Şemikler	Şemikler	Şemikler	Şemikler	Şemikler	-	Şemikler

Tekke	Tekke	Tekke	Tekke	Tekke	-	Tekke
Üzerlik	Üzerlik	Üzerlik	Üzerlik	Üzerlik	-	Üzerlik
Yeğenağa Çiftliği	-	Yeğenağa Çiftliği	Yeğenağa Çiftliği	Yeğen Çiftliği	-	Yeğen Çiftliği
Yeniköy Çiftlik	-	Yeniköy Çiftlik	Yeni Çiftliği	-	-	-
Yukarı Şamlı Çiftliği	Yukarı Şamlı Çiftliği	Yukarı Şamlı Çiftliği	-	-	-	-
Zeytin	Zeytin	Zeytin	Zeytin	-	-	-

Tablo 5- Denizli Köyleri-III

1890-1891 ¹⁶¹	1895-1896 ¹⁶²	1896-1897 ¹⁶³	1898-1899 ¹⁶⁴	1908-1909 ¹⁶⁵
Köyler	Köyler	Köyler	Köyler	Köyler
Abdal	Abdal	Abdal	Abdal	Abdal
Ada maa Caber	Ada	Ada	Ada	Ada
-	Ahmet Bey	Ahmet Bey	-	Ahmet Bey
Akçapınar	Akçapınar	Akçapınar	Akçapınar	Akçapınar
Akhan	Akhan	Akhan	Akhan	Akhan
Aşağı ve Yukarı Şamlı	Aşağı Şamlı	Aşağı Şamlı	Aşağı Şamlı	Aşağı Şamlı
Aziziye	Dağıstan	Dağıstan	Dağıstan Aziziye	Aziziye

¹⁶¹ SVA. (1308 / 1890-1891), Def'a: 13, s.512-513.¹⁶² SVA. (1313 / 1895-1896), Def'a: 16, s.335-336.¹⁶³ SVA. (1314 / 1896-1897), Def'a: 17, s.329-330.¹⁶⁴ SVA. (1316 / 1898-1899), Def'a: 19, s.317-318.¹⁶⁵ SVA. (1326 / 1908-1909), Def'a: 25, s. 518.

	Aziziye	Aziziye		
Bağbaşı	Bağbaşı	Bağbaşı	Bağbaşı	Bağbaşı
-	Balkayası	Balkayası	Balkayası	Balkayası
Barutçular	Barutçular	Barutçular	Barutçular	Barutçular
Başkarcı	Başkarcı	Başkarcı	Başkarcı	Başkarcı
Bereketlü	Bereketler	Bereketler	Bereketler	Bereketler
-	Caber	Caber	Caber	Caber
Çakmak	Çakmak	Çakmak	Çakmak	Çakmak
Çeltikçi	Çeltikçi	Çeltikçi	Çeltikçi	Çeltikçi
-	Çerkez Sultaniye	Çerkez Sultaniye	Çerkez Sultaniye	-
Çeşmebaşı	-		Çeşmebaşı	Çeşmebaşı
-	Çınarlı	Çınarlı	-	-
Develi	Develi	Develi	Develi	Develi
Dereköy	-	-	Dereköy	Dereköy
-	Dombadan (طومبادان)	Dombadan (طومبادان)	-	-
Döşemebaşı	Döşemebaşı	Döşemebaşı	-	Döşemebaşı
Ecirli	Ecirli	Ecirli	Ecirli	Ecirli
Eldenizli	Eldenizli	Eldenizli	Eldenizli	Eldenizli
Eskihisar	Eskihisar	Eskihisar	Eskihisar	Eskihisar
Eskiköy	Eskiköy	Eskiköy	Eskiköy	Eskiköy
-	Eğmir /Eymir Çiftliği	Eğmir /Eymir Çiftliği	Eğmir /Eymir	Eğmir /Eymir
-	Feyz (فيض)	Feyziyye	-	-
Gerzile/	Gerzile/	Gerzile/	Gerzile/	Gerzile/
Gerzele	Gerzele	Gerzele	Gerzele	Gerzele
Gonca Ali	Goncalı	Goncalı	Goncalı	Goncalı
Gölemezli	Gölemezli	Gölemezli	Gölemezli	Gölemezli
Göveçlik	Göveçlik	Göveçlik	Göveçlik	Göveçlik
Hacı Eyüplü	Hacı Eyüplü	Hacı Eyüplü	Hacı Eyüplü	Hacı Eyüplü
-	Hacı Hasanlı	Hacı Hasanlı	-	-
Hallaçlar	Hallaçlar	Hallaçlar	Hallaçlar	Hallaçlar
Hayta Bey	Hayta Bey	Hayta Bey	Hayta Bey	Hayta Bey
Hisar	Hisariçi	Hisariçi	Hisar	Hisar

-	-	-	-	İrdoğanlı
Kadıyer	Kadılar	Kadılar	Kadılar	Kadılar
Kara Hasanlı	Kara Hasanlı	Kara Hasanlı	Kara Hasanlı	Kara Hasanlı
Karahayıt	Karahayıt	-	Karahayıt	Karahayıt
Kale	Kale	Kale	Kale	Kale
Karakova	Karakova	Karakova	Karakova	Karakova
Karatekeli	Karatekeli	Karatekeli	Karatekeli	Karateke
Kavakbaşı	Kavakbaşı	Kavakbaşı	Kavakbaşı	Kavakbaşı
Kayhan	Kayhan	Kayhan	Kayhan	Kayhan
Kethüda	Kethüda	Kethüda	Kethüda	Kethüda
Kınıklı	Kınıklı	Kınıklı	Kınıklı	Kınıklı
-	-	Koyunaliler	-	-
Kurudere	Kurudere	Kurudere	Kurudere	Kurudere
Küçükada	Küçükada	Küçükada	Küçükada	Küçükada
Küçükdere	Küçükdere	Küçükdere	Küçükdere	Küçükdere
Künarlar	Künarlar	Künarlar	Künarlar	Künarlar
Manastır	Manastır	Manastır	Manastır	Manastır
Mecidiye	Mecidye	Mecidye	-	Mecidye
Naşidiye	-	-	-	-
-	Osmaniye	Osmaniye	-	-
Salih Ağa Çiftliği	Salih Ağa Çiftliği	Salih Ağa Çiftliği	Salih Ağa Çiftliği	Salih Ağa Çiftliği
Osman Sarıyar	Sarıyar	Sarıyar	-	Osman Sarıyar
Saruhan	-	-	Saruhan	Saruhan
Selimiye Koyun Aliler	Selimiye Koyun Aliler	Selimiye	-	Selimiye Koyun Aliler
Sultaniye Cenabeli	Sultaniye	Sultaniye	-	Sultaniye
-	-	-	-	Sultaniye Çınarlar
Süleymaniye	Süleymaniye	Süleymaniye	-	-
Süleymaniye Ahmet Bey	-	-	-	-
Süleymaniye Musa Bey	Musa Bey	Musa Bey	-	Süleymaniye Musa Bey
Şemikler	Şemikler	Şemikler	Şemikler	Şemikler
Tekke Köy	-	-	Tekke	Tekke Köy

Üzerlik	Üzerlik	Üzerlik	Üzerlik	Üzerlik
Yeğen Ağa Çiftliği	Yeğen Ağa Çiftliği	Yeğen Ağa Çiftliği	Yeğen Ağa Çiftliği	Yeğen Ağa Çiftliği
-	Yukarı Şamlı	Yukarı Şamlı	Yukarı Şamlı	Yukarı Şamlı
Zeytin Köy	Zeytin Köy	Zeytin Köy	Zeytin Köy	Zeytin Köy

II. YÖNETİM VE GÖREVLİLER

A. Belediye Yönetimi

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat dönemine kadar günümüz belediye hizmetlerini veren ayrı bir kuruluş bulunmamaktaydı.¹⁶⁶ Yargıç, güvenlik işleri sorumlusu, vakıfların denetçisi, kentin mali otoritesi olan kadı, aynı zamanda belediye hizmetlerinden de sorumluydu. Bu hizmetlerin yürütülmesinde Osmanlı kadısının yardımcıları subaşı, böcekbaşı, çöplük subaşı ve bazı yerlerde mimarbaşı gibi görevlilerdi. Bu görevlilerin bazıları yeniçeri ocağına mensuptu. Yaptıkları iş, denetim görevi ve cezalandırma üzerine yoğunlaşıyordu. Bu görevlilerin belli bir maaşları olmamakla birlikte halktan alınan ceza veya vergilerle gelirlerini sağlardı.¹⁶⁷ 1826'da yeniçeri ocağı kaldırılınca kadı da kent yönetimindeki yaptırım gücünü kaybetti. Aynı yıl İhtisap Nezareti kurularak kentin güvenliği, esnafın teftişi ve vergi toplanması muhtesip denilen memurlara devredildi. 1845 yılında İstanbul'da polis örgütü, 1846'da Zabtiye Müşiriyeti kurulunca, İhtisap Nezaretinin görevi, sadece narh işleri ve esnaf kontrolüyle sınırlandırıldı.¹⁶⁸

Osmanlıdaki ilk belediye teşkilatı, 16 Ağustos 1854'te İstanbul'da, "İstanbul Şehremaneti" adıyla kuruldu. Başlıca görevleri zorunlu ihtiyaç maddelerinin bulunması ve temin edilmesi, yol, kaldırım yapım ve onarımının sağlanması, kentin temizliği, esnafın kontrolü, fiyat, ölçü, tartı denetimi ve

¹⁶⁶ Çadırcı, a.g.e., s.273.

¹⁶⁷ Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri*, s.125.

¹⁶⁸ a.g.e., s.128-130.

daha önce İhtisap Nezareti'nce toplanan devlete ait vergilerin maliyeye teslimi şeklinde belirlendi. Bu görevleri yerine getirmek için bir şehremini atanırken, İstanbul'un ilk şehremini Salih Paşa oldu. İstanbul'da oturan her sınıf Osmanlı uyruğu halk ve esnaftan atanacak üyelerle "şehir meclisi" kuruldu. Şehremini ve muavini ile birlikte toplam 15 üyeden oluşan meclisin, haftada iki kere toplanmasına karar verildi. Ancak bütün çabalara rağmen kentin düzenlenmesi ve yönetimiyle ilgili yeterli birikimin olmadığı bir ortamda Şehremaneti kendisinden beklenen atılımları gösteremedi. Bunun üzerine çeşitli komisyon ve çalışma gurupları oluşturularak, yeni önlemler alındı.

Aralık 1857'de, İstanbul, Adalar ve Boğaziçi on dört belediye dairesine ayrılırken, Beyoğlu ve Galata çevresi de Altıncı Daire-i Belediye olarak belirlendi. Ancak bu uygulamayı on dört bölgede birden gerçekleştirmenin mali sıkıntıları göz önüne alınarak, öncelikle Altıncı Daire'de işe başlamaya karar verildi. Altıncı Daire'den beklenen çağdaş belediye hizmetleri başarı ile yerine getirilince, İstanbul'un diğer bölgelerinde de bu örneğe göre çalışmalar aralıksız olarak devam ettirildi.¹⁶⁹

Belediye teşkilatının Osmanlı taşra kentlerinde uygulanmaya geçmesi ise 1864 Vilâyet Nizamnamesi ile başladı. Bu nizamnameye göre liva ve kaza merkezlerinde seçimli üyelerden oluşan belediye meclisinin bulunması kararı alındı. Ne var ki, bu kararı uygulamaya geçirmek kolay olmadı. Nitekim bu meclisler taşradaki her kazada kurulamadı. Sadece Tuna vilâyeti kentleri, Bağdat ve liman kentleri gibi ticari kapitalizme geçişin başladığı yerlerde kurulabildi.¹⁷⁰

25 Temmuz 1867'de hükümet "Vilayatta Devair-i Belediye Meclislerinin Vezaif-i Umumiyesi Hakkında" başlığı altında on altı bentlik bir talimatname

¹⁶⁹ Çadırcı, **a.g.e.**, s. 273-274. Baykara, Tuncer; "Tanzimatda Şehir ve Belediye", **150. Yılında Tanzimat**, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara, TTK Yayınları, 1992, s.284. Tekeli, İlhan; "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.883.

¹⁷⁰ Ortaylı, İlber; "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.242.

yayınlandı. Bu talimatnamede, belediyelerin idari varlıkları belirlenerek, kuruluş ve görevleri sıralandı. Bu görevlerin yerine getirilmesi için de vali ya da mutasarrıfın görevlendireceği bir başkan (reis) ile altı üyeden oluşan belediye meclisi kurulması kararı alındı. Başkan hükümet memurları arasından atanırken, belediye meclisinin alacağı kararları uygulamak ve meclise başkanlık etmekle de yükümlü tutuldu.¹⁷¹

1871 Tarihli Vilâyet Nizamnamesinde ise vali, mutasarrıf ve kaymakamın bulunduğu her kentte bir belediye meclisi kurulması kararlaştırıldı. Belediye meclisi yine başkan, başkan yardımcısı ve altı üyeden oluşurken, Müslim ve gayrimüslimlerin eşit oranda temsil edilmeleri öngörüldü.¹⁷² Haziran 1871 tarihinde Aydın Vilâyetine bağlı sancaklarda ve bazı büyük kazalarda belediye teşkilatının oluşturulmasına karar verildi. Aynı yıl içinde Denizli Belediyesi kuruldu.¹⁷³

Modern belediyeler kuruluş döneminde oldukça güçsüz olup, gelir kaynakları sınırlı kaldı. Ayrıca bu sınırlı kaynaklar bile merkezi hükümetin tam kontrolünde kullanabildi.¹⁷⁴ Araştırma konumuz olan Denizli'nin 1897-1902 yılları arasındaki yıllık belediye bütçesi 75 bin kuruştur.¹⁷⁵ Yani belediye teşkilatından beklenen kentteki yapılaşmanın kontrolü, sağlık ve sosyal yardım hizmetleri, yol, kaldırım inşası, pazar denetimi gibi çeşitli kamu hizmetlerinin istenilen seviyede gerçekleşmesi için oldukça düşük bir bütçeydi. Daha önce hazineye tahsil edilmekte olan “zebhiye rûsûmu, tanzîfât rûsûmu, kantar rûsumu” vergileri 1877 yılından başlayarak belediyelere terk edilmişti. 1893 yılından itibaren de Denizli Belediyesine, hayvan kesimi

¹⁷¹ Çadırcı, **a.g.e.**, s.275.

¹⁷² **a.g.e.**, s.276-277.

¹⁷³ 1944-1950 yılları arasında Denizli belediye başkanı olan Hüsnü Örnek'in fotoğraf albümünde Denizli belediyesinin 1871 yılında kurulduğu ve ilk belediye başkanının Hacı Süleyman Ağa olduğu belirtilmektedir. Bkz. İnan, Süleyman; “Hüsnü Örnek'in Belediye Reisleri, Üye ve Memurlarının Fotoğrafları Albümü”, **Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi**, S.19, (Temmuz-Ağustos-Eylül 2008), s.38-39; Avcı, Yasemin; **Bir Osmanlı ve Anadolu Kentinde Tanzimat Reformları ve Kentsel Dönüşüm: Denizli (1839-1908)**, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2010, s. 154-155.

¹⁷⁴ Tekeli, **a.g.m.**, s.884.

¹⁷⁵ **SVA.** (1315 / 1897-1898), Def'a: 18, s.329. **SVA.** (1316 / 1898-1899), Def'a: 19, s.309. **SVA.** (1317 / 1899-1900), Def'a: 20, s. 290. **SVA.** (1319 / 1901-1902), Def'a: 21, s. 248.

sırasında ödenmek üzere “selh-hâne resmi” adıyla yeni bir vergi tahsil edilmişti. Lakin bu vergiler belediyelere yeterli mali kaynak oluşturmaktan olabildiğince uzaktı. Bunun için Denizli Belediyesi de kendisine gelir getirebilecek yeni olanaklar bulmaya çalıştı.¹⁷⁶ Aydın vilâyet salnamelerinde birkaç örneğine rastladığımız gelirler şunlardı; ileride satılmak amacıyla Deretekke’de 300 adet söğüt ile 4500 adet kavak ağacı dikildi,¹⁷⁷ işletilerek gelir getirmesi için İncirpınar Mahallesiinde bir bab gazino,¹⁷⁸ Demiryolu civarında üç bab gazhane ile Bayramyerinde üç bab dükkân ve bir bab mağaza inşa edildi.¹⁷⁹

Osmanlı kentlerinin pek çoğunda belediye meclisleri ekseriyetle kentin aynı eşraf ailelerinden gelen üyelerden oluşmaktaydı. Meclis üyeleri belediyedeki görevleri sayesinde statülerini ve şöhretlerini daha da pekiştirmekteydi. Ayrıca belediye meclis kararını etkileyebilecekleri, kendilerinin ve mensubu oldukları grubun çıkarlarını ön planda tutabilecekleri önemli bir fırsat yakalamışlardı. Buna karşılık merkezi devlet, yerel toplumsal gruplara kısıtlı ölçüde de olsa yönetimde yer vererek, aracı grupların etkinliğini resmileştirmiş, böylece kendi meşruluğunu artırmış ve sosyal kontrolünü kolaylaştırmıştı.¹⁸⁰

1877’ye kadar belediye başkanı, hükümet tarafından taşra bürokrasisi içinden tayin edildi. 1877’de yapılan düzenleme ile birlikte, belediye başkanının, belediye meclisine seçilen üyeler arasından atanması ve belediye gelirlerinden maaş alması hükme bağlandı. Meclis üyelerinin emlak sahibi ve erkek olması şartıyla, Müslim ve gayrimüslim Osmanlı vatandaşları arasından seçilmesi kararı alındı. Ayrıca yılda belli bir miktar emlak vergisi

¹⁷⁶ Avcı, **a.g.e.**, s.161-162.

¹⁷⁷ **SVA.** (1311 / 1893-1894), Def’a: 14, s.354.

¹⁷⁸ **SVA.** (1313 / 1895-1896), Def’a: 16, s.335.

¹⁷⁹ **SVA.** (1314 / 1896-1897), Def’a: 17, s.329.

¹⁸⁰ Avcı, **a.g.e.**, s.165.

vermesi ve başkasının hizmetkârlığında bulunmaması şartları da konularak, belediye idaresi kent eşrafiyla sınırlandırıldı.¹⁸¹

Denizli belediyesinin kuruluşundan itibaren hem belediye başkanlığı hem de meclis üyelikleri belli başlı ailelerin tekeline alınırken, aşağıdaki tablolarda da görüleceği üzere otuz yıllık dönemde sadece 7 kişinin belediye başkanlığı yapması bunun en güzel göstergesiydi.¹⁸²

Tablo 6-Denizli Belediye Başkanları (1878-1909)

Belediye Başkanın Adı	Görevli Olduğu Yıl
İbrahim Efendi ¹⁸³	1296 (1878-1879)
Cillovzâde Hacı Osman Efendi ¹⁸⁴	1297 (1879-1880)-1300 (1882-1883)
Hacı Ahmet Efendi ¹⁸⁵	1301 (1883-1884)-1308 (1890-1891)
Hacı Nafiz Efendi ¹⁸⁶	1311 (1893-1894)-1315 (1897-1898)
Mustafa Efendi ¹⁸⁷	1316 (1898-1899)-1319 (1901-1902)
Tevfik Bey ¹⁸⁸	1320 (1902-1903)- 1323 (1905-1906)
Reis Vekili Mustafa Bey ¹⁸⁹	1326 (1908-1909)

Tablo 5- Denizli Belediye Meclis Üyeleri (1878-1909)

Üye	Üye	Üye	Üye	Üye	Yıl
Hacı Ali	Hacı Ahmet	Hacı Osman	Hacı Molla	Arslan	1296 (1879-1880) ¹⁹⁰

¹⁸¹ Tümerkan, Sıddık; **Türkiye’de Belediyeler (Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu)**, İstanbul, Zelliç Matbaası, 1946, s. 57.

¹⁸² Avcı, a.g.e., s.166.

¹⁸³ SVA. (1296 / 1878-1879), Def’a: 1, s. 106.

¹⁸⁴ SVA. (1297 / 1879-1880), Def’a: 2, s.111. SVA. (1298 / 1880-1881), Def’a: 3, s. 140-141. SVA. (1299 / 1881-1882), Def’a: 4, s. 180. SVA. (1300 / 1882-1883), Def’a: 5, s. 226.

¹⁸⁵ SVA. (1301 / 1883-1884), Def’a: 6, s. 201. SVA. (1302 / 1884-1885), Def’a: 7, s.179. SVA. (1302-1303 / 1884-1885-1885-1886), Def’a: 8, s.148. SVA. (1303 / 1885-1886), Def’a: 9, s.148. SVA. (1304 / 1886-1887), Def’a: 10, s.346. SVA. (1305 / 1887-1888), Def’a: 11, s. 160. SVA. (1306 / 1888-1889), Def’a: 12, s. 190. SVA. (1308 / Mâli Senesi 1307 / 1890-1891), Def’a: 13, C.III, s. 168.

¹⁸⁶ SVA. (1311 / 1893-1894), Def’a: 14, s. 347. SVA. (1312 / 1894-1895), Def’a: 15, s. 347. SVA. (1313 / 1895-1896), Def’a: 16, s. 327. SVA. (1314 / 1896-1897), Def’a: 17, s. 321. SVA. (1315 / 1897-1898), Def’a: 18, s. 328.

¹⁸⁷ SVA. (1316 / 1898-1899), Def’a: 19, s. 308-309. SVA. (1317 / 1899-1900), Def’a: 20, s. 290. SVA. (1319 / 1901-1902), Def’a: 21, s. 248

¹⁸⁸ SVA. (1320 / 1902-1903), Def’a: 22, s. 252. SVA. (1321 / 1903-1904), Def’a: 23, s. 240. SVA. (1323 / 1905-1906), Def’a: 24, s. 234.

¹⁸⁹ SVA. (1326 / 1908-1909), Def’a: 25, s. 513.

¹⁹⁰ SVA. (1296 / 1878-1879), Def’a: 1, s. 106.

Efendi	Efendi	Efendi	Mehmet Efendi	Efendi	
Müftüzâde Hacı Ali Ağa	Küçükağazâde Mehmet Ağa	Urganlızâde Hacı Süleyman Ağa	Nikolaki Efendi	Hacı Agop Ağa	1297 (1879- 1880) ¹⁹¹
Hacı Ali Ağa	Mehmet Ağa	Hacı Süleyman Ağa	Nikolaki Efendi	Hacı Agop Ağa	1298 (1880- 1881) ¹⁹²
Hacı Ali Ağa	Mehmet Ağa	Hacı Süleyman Ağa	Nikolaki Efendi	Hacı Agop Ağa	1299 (1881- 1882) ¹⁹³
Hacı Mehmet Ağa	Hacı Nafiz Efendi	Hacı Molla Efendi	Pandalı Ağa	Kirkor Ağa	1300 (1882- 1883) ¹⁹⁴
Hacı Mehmet Ağa	Hacı Nafiz Efendi	Hafız Ahmet Efendi	Pandalı Efendi	Hacı Serkiz Efendi	1301 (1883- 1884) ¹⁹⁵
Hacı Mehmet Ağa	Hacı Nafiz Efendi	Boş	Pandalı Efendi	Hacı Serkiz Efendi	1302 (1884- 1885) ¹⁹⁶
Hacı Mehmet Ağa	Hacı Nafiz Efendi	Hacı Efendi	Pandalı Efendi	Hacı Serkiz Efendi	1303 (1885- 1886) ¹⁹⁷
Hacı Mehmet Ağa	Hacı Nafiz Efendi	Hacı Efendi	Pandalı Efendi	Hacı Serkiz Efendi	1304 (1886- 1887) ¹⁹⁸

¹⁹¹ SVA. (1297 / 1879-1880), Def'a: 2, s.111.

¹⁹² SVA. (1298 / 1880-1881), Def'a: 3, s. 140-141.

¹⁹³ SVA. (1299 / 1881-1882), Def'a: 4, s. 180.

¹⁹⁴ SVA. (1300 / 1882-1883), Def'a: 5, s. 226.

¹⁹⁵ SVA. (1301 / 1883-1884), Def'a: 6, s. 201.

¹⁹⁶ SVA. (1302 / 1884-1885), Def'a: 7, s.179.

¹⁹⁷ SVA. (1303 / 1885-1886), Def'a: 9, s.148.

¹⁹⁸ SVA. (1304 / 1886-1887), Def'a: 10, s.346.

Hacı Mehmet Ağa	Hacı Nafiz Efendi	Hacı Efendi	Pandalı Efendi	Hacı Serkiz Efendi	1305 (1887-1888) ¹⁹⁹
Hacı Mehmet Ağa	Hacı Nafiz Efendi	Hacı Efendi	Pandalı Efendi	Hacı Serkiz Efendi	1306 (1888-1889) ²⁰⁰
Hacı Mehmet Ağa	Hacı Nafiz Efendi	Hacı Süleyman Ağa	Mihalaki Efendi	Hacı Serkiz Efendi	1308 (1890-1891) ²⁰¹
Hacı Mehmet Ağa	Tevfik Bey	Hafız Mehmet Efendi	Hacı Süleyman Ağa	Ohanik Efendi	1311 (1893-1894) ²⁰²
Hacı Mehmet Ağa	Tevfik Bey	Hafız Mehmet Efendi	Hacı Süleyman Ağa	Ohanik Efendi	1312 (1894-1895) ²⁰³
Hacı Mehmet Ağa	Tevfik Bey	Hafız Mehmet Efendi	Hacı Süleyman Ağa	Ohanik Efendi	1313 (1895-1896) ²⁰⁴
Hacı Mehmet Ağa	Mehmet Ağa	Nikolaki Efendi	Hacı Süleyman Ağa	Ohanik Efendi	1314 (1896-1897) ²⁰⁵
Boş	Mehmet Ağa	Nikolaki Efendi	Hacı Süleyman Ağa	Ohanik Efendi	1315 (1897-1898) ²⁰⁶
Hafız Ahmet Efendi	Hacı Ali Efendi	Nikolaki Efendi	Süleyman Efendi	İstapan Efendi	1316 (1898-1899) ²⁰⁷
Hafız Ahmet	Hacı Ali Efendi	Nikolaki Efendi	Süleyman Efendi	İstapan Efendi	1317 (1899-1900) ²⁰⁸

¹⁹⁹ SVA. (1305 / 1887-1888), Def'a: 11, s. 160.

²⁰⁰ SVA. (1306 / 1888-1889), Def'a: 12, s. 190.

²⁰¹ SVA. (1308 / Mâli Senesi 1307 / 1890-1891), Def'a: 13, C.III, s. 168.

²⁰² SVA. (1311 / 1893-1894), Def'a: 14, s. 347.

²⁰³ SVA. (1312 / 1894-1895), Def'a: 15, s. 347.

²⁰⁴ SVA. (1313 / 1895-1896), Def'a: 16, s. 327.

²⁰⁵ SVA. (1314 / 1896-1897), Def'a: 17, s. 321.

²⁰⁶ SVA. (1315 / 1897-1898), Def'a: 18, s. 328.

²⁰⁷ SVA. (1316 / 1898-1899), Def'a: 19, s. 308-309.

Efendi					
Hafız Ahmet Efendi	Hacı Ali Efendi	Mehmet Ağa	Dimitri Efendi	İstefan Efendi	1319 (1901-1902) ²⁰⁹
Ali Efendi	İsmail Efendi	Mehmet Ağa	Salih Efendi	Hacı İta Efendi ve Papayani Efendi	1320 (1902-1903) ²¹⁰
Ali Efendi	İsmail Efendi	Mehmet Ağa	Salih Efendi	Hacı İta Efendi ve Papayani Efendi	1321 (1903-1904) ²¹¹
Tevfik Bey	Mehmet Ali Efendi	Süleyman Efendi	Salih Efendi	Hacı İta Efendi ve Papayani Efendi ve Nikogos Efendi	1323 (1905-1906) ²¹²
Hacı Mehmet Efendi	Mestan Bey	Süleyman Efendi	Hacı Ali Efendi	Mehmet Ali Efendi ve Papayani Efendi	1326 (1908-1909) ²¹³

B. Muhassıllık Meclisleri

Yönetimin modernleşmesi ve düzenlenmesi anlamına gelen Tanzimat'ın, Osmanlı Devleti'nde uygulanabilmesi için, gelirlerin artırılması ve mali alanda reformların yapılması gerekti. Bu maksatla idarede bir takım düzenlemelere gidildi. Mali merkezîyetçilik sisteminin getirilmesi hedeflendi ve mali işlerin Padişah tarafından atanan "Muhassıl-ı Emvâl" adı verilen

²⁰⁸ SVA. (1317 / 1899-1900), Def'a: 20, s. 290.

²⁰⁹ SVA. (1319 / 1901-1902), Def'a: 21, s. 248.

²¹⁰ SVA. (1320 / 1902-1903), Def'a: 22, s. 252.

²¹¹ SVA. (1321 / 1903-1904), Def'a: 23, s. 240.

²¹² SVA. (1323 / 1905-1906), Def'a: 24, s. 234.

²¹³ SVA. (1326 / 1908-1909), Def'a: 25, s. 513.

görevlilere teslimine karar verildi. 25 Ocak 1840 tarihinde Meclis-i Vâlâ tarafından hazırlanan bir nizamname ile muhassılların atanma ve çalışma programları belirlendi. Nizamnameye göre hazineye ait gelir kaynaklarının defterleri muhassıllara teslim edilecekti. Kayıtları bulunamayan gelirler, tespit edilip kayda geçilerek, görevlilerce hazineye bildirilecekti.

Muhassıllar atandıkları yerlerde meclis oluşturacak ve bu yerlerde asayiş ve disiplinin sağlanması için eyalet ise Müşir Paşa, sancak ise Ferik Paşalar görevlendirilecekti. Müşir ve Ferik Paşaların emrine de nizamiye askerleri, onların yokluğunda da redif askerleri verilecekti.²¹⁴ Muhassıllar gittikleri bölgelerde ellerine verilen talimatı memleket ileri gelenlerinin önünde okuyup, anlamını açıklayıp, Muhassıllık Meclisi üyeleri ile birlikte, memleketin durumuna göre verginin tespit, tevzi ve peşin tahsilini yapıp, gerekli masrafları bu meblağdan yaparak, artanı hazineye göndereceklerdi.²¹⁵

Mart 1840 tarihinden itibaren Anadolu, Rumeli ve Adalarda Muhassıllık Meclisleri kuruldu.²¹⁶ Meclis üyeleri muhassıl, iki kâtip, hâkim, müftü, asker zabiti ile yöre ileri gelenlerinin en akıllı, namuslu ve seçkin kişilerinden oluşan dört kişi yani toplam on üyeden meydana geliyordu. Gayrimüslim ahalinin bulunduğu yerlerde onları temsilen metropolit ve hahambaşı gibi ruhani veya dini reisler ile kocabaşlarından iki kişinin de meclise üye olması söz konusuydu. Bu meclisin haftada iki üç kez toplanarak, vergi yazımı ile memleketin özel ve genel sorunlarını belirli kurallara göre tartışıp, karara bağlayıp, uygulamaya koyması hedeflendi.²¹⁷

Muhassıllık teşkilatının oluşturulmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren askeri, idari ve mali görevler yüklenmiş olan vali,

²¹⁴ Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri**, s.32. Çadırcı, **a.g.e.**, 209. İnalçık, Halil; "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", **Belleten**, C.XXVIII, S.109-112, Ankara, TTK Yayınları, 1964, s. 91 ve 625.

²¹⁵ Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri**, s.33.

²¹⁶ Efe, Ayla; "Tanzimat'ın Eyalet Reformları 1840-64: Silistre Örneği", **Karadeniz Araştırmaları**, C. 6, S.22, Yaz 2009.

²¹⁷ Çadırcı, **a.g.e.**, s.212. Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri**, s.34. Efe, Ayla; "Muhassıllık Teşkilatı", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir, Mayıs 2002, s.57.

sancakbeyi ve sonrasında mütesellimlerin mali sorumlulukları ortadan kalktı. Sancaklara ait vergi gelirlerinin toplatılması muhassıllara bırakılarak, yöneticilerin hazine gelirlerini kendi menfaatleri yönünde kullanmaları engellenmek istendi. Bununla birlikte halkın ayaklanma ve isyanlarına sebep olan vergi dağıtımı ve toplama işinin çözümlenmesi amaçlandı. Lakin yeni uygulamadan beklenen sonuç alınamadı.²¹⁸

1840-1841 yıllarına ait hazine gelirlerinde büyük oranda azalma görüldü. Muhassılların birbirlerinden bağımsız çalışmaları sebebiyle toplanan vergilerin bir arada merkeze gönderilmesi uzun bir zaman aldı. Muhassıllar bazı yerlerde yerel temsilcinin istek ve baskısının etkisiyle öngörülen vergiyi toplayamazken, bazı yerlerde merkezin gözüne girebilmek için halkı haddenden fazla vergi vermeye zorladılar. Bunlara ek olarak muhassılların eski mültezimlerle yakın ilişkisi olan kimselerin arasından seçilmesi ve çeşitli yolsuzluklara adlarının karışması sorunların daha da artmasına neden oldu.²¹⁹

Muhassıllık teşkilatının ilk kurulduğu yerlerden biri olan Denizli’de de bir takım sorunlar yaşandı. Denizli’nin ilk muhassılı aynı zamanda eski voyvoda olan Tavaslızâde Osman Ağa idi. Eski voyvodanın bu kez muhassıl olarak atanmasına bölge halkı şiddetle karşı çıktı. Ne var ki Tanzimat ile birlikte idari ve mali alanda merkezileşme hedeflerini uygulayabilecek yetkinlikte ve yeterli sayıda bir bürokrat kadro yoktu. Bu şartlar altında pek çok bölgenin yönetiminde yerel koşulları bilen ayana başvurma durumu ortaya çıktı.²²⁰

Yeni vergilerin tahsil edileceği, 1840 yılının ortalarında, Denizli halkı, Muhassıl Tavaslızâde Osman Ağa’nın önceki dönemlerde yaptığı zulüm ve baskıları gerekçe göstererek direnişe geçti. Denizli’deki halk direnişini bastırmak amacıyla bölgenin asayişinden sorumlu olan Menteşe Feriki Arif

²¹⁸ Çadırcı, **a.g.e.**, 210.

²¹⁹ Çadırcı, **gös. yer.** Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri**, s.42.

²²⁰ Avcı, **a.g.e.**, s.68.

Paşa, Paşa kethüdası Ali Ağa'yı görevlendirdi. Ali Ağa, Denizli'de zaptiye memurluğuna getirilmeyi istediği için, olayları bastırmak yerine halkın direnişine destek verdi. Bunun üzerine Arif Paşa, zaptiye memuru Hacı Mehmet Bey'i görevlendirdi. Hacı Mehmet Bey, kethüda Ali Ağa'yı Denizli'den uzaklaştırıp bu sefer kendisi halkla birlikte hareket etmeye başladı.

Denizli'deki direnişin çevreye yayılmaya başlaması üzerine bu kez de Aydın Feriki Kamil Paşa duruma el koydu ve Aydın Meclisi üyesi Sülcûdîzâde Mustafa Efendi'yi olayları soruşturmak için Denizli'ye gönderdi. Mustafa Efendi'nin asıl görevi, Tanzimat'ın getirdiği kapsamlı uygulamaların ertelenmemesini sağlamaktı. Dolayısıyla Muhassıl Osman Ağa'nın Denizli'ye gelerek görevini yapabilmesi için kent halkını ikna etmesi gerekiyordu. Mustafa Efendi yolda uğradığı köy ve kazalarda ve de Denizli'de yaptığı soruşturma sonucunda ayrıntılı bir rapor hazırladı. Rapora göre, Denizli halkı bu direnişte oldukça kararlıydı ve Osman Ağa'yı istemiyordu. Nitekim Mustafa Efendi Denizli'deki direnişi sona erdiremeyeceğine anlayınca geri dönmek zorunda kaldı. Bütün bu gelişmelerin ardından Meclis-i Vâlâ, Denizli'de meydana gelen olayları ayrıntılı bir şekilde ele alarak, Osman Ağa'nın azledilip yerine halkın isteği üzerine daha ılımlı bir muhassılın tayinine karar verdi.²²¹

Osman Ağa'nın yerine Denizli muhassıllığına, daha önce Tersane-i Amire'de görev yapmış olan Bâbîâlî memurlarından Ratib Efendi getirildi. Böylece uzun zamandır yerel ayan tarafından idare edilen Denizli Bölgesi, sivil bir bürokratin yönetimi altına girdi. Ratib Efendi Denizli'de göreve başlamasının ardından meclis üyelerinin belirlenmesi için gerekli çalışmalara başladı ve on üyeden meydana gelen Denizli Muhassıllık Meclisi oluşturuldu. Mecliste yerel halkı temsilen Denizli Rum cemaatinin lideri, Hamidîzâde

²²¹ a.g.e., s.69-71.

Hacı Mustafa Ağa, Hacı Salih ve Hacı Bekir Ağa ile beraber, sandık müdürü, emlak ve emval kâtipleri, zaptiye memuru, müftü ve naib bulunuyordu.²²²

Denizli'ye yeni bir muhassıllın atanması ve oluşturulan muhassıllık meclisi de kentte sükûnet ortamının oluşmasında etkili olamadı. Ratib Efendi'nin göreve başlamasından sadece beş ay sonra Denizli'de öncekinden çok daha da şiddetli bir direniş ortaya çıktı.²²³ Nihayetinde Denizli Muhassılı Ratib Efendi görevinden azledildi ve yerine Rikâb-ı Hümayun Kapıcısıbaşı Hacı Mesrur Ağa getirildi.²²⁴ Denizli ve pek çok yerde ortaya çıkan isyanların altında, Tanzimat'ın getirdiği merkezi idare etkisiyle taşradaki geleneksel siyasi-idari davranış modeli arasındaki uyumsuzluk yatıyordu. 1839-1840 yılları arasında meydana gelen vergi isyanlarının neticesinde hazine ciddi bir gelir kaybına uğradı ve bu kayıp muhassıllık teşkilatının kaldırılmasında önemli bir etken oldu.

1842 yılı başlarında muhassıllık kaldırıldı. Valiler eyaletin veya sancağın asayiş işleriyle birlikte mali işlerinden de eskisi gibi sorumlu oldular.²²⁵ Muhassıllık kaldırılınca meclislerin de adları değiştirildi. Muhassıllık Meclisi, "Memleket Meclisi" olarak adlandırıldı. Fakat yapısında ve işleyişinde önemli bir değişikliğe gidilmedi.²²⁶

C. Görevliler

1. Kaymakam

Kaymakam, Tanzimat'tan önce sadrazamın hükümet merkezinde bulunmadığı zamanlarda kendisine vekâlet verilen kişiydi. İlâveten vali ya da mutasarrıfların geçici bir süre için yerlerine atadıkları kimselere verilen bir

²²² a.g.e., s.76-77.

²²³ a.g.e., s.79.

²²⁴ **Takvim-i Vekayi**, 18 Muharrem 1257 / 12 Mart 1841, Def'a: 219.

²²⁵ İnalcık, **a.g.m.**, s.638. Çadircı, **a.g.e.**, s.211.

²²⁶ Çadircı, **a.g.e.**, s.215.

unvandı.²²⁷ Tanzimat döneminde eyalet ve sancak yönetimi yeniden düzenlendi. Tanzimat'ın uygulandığı bölgelerde birkaç köy birleştirilerek köy ile sancak arasında yeni bir idari birim olarak “kaza”lar oluşturuldu. Kazaların yönetimi seçimle atanan ve “kaza müdürü” denilen kimselere bırakıldı. Sancak yönetimi ise Tanzimat'ın ilanından hemen sonra muhassıla verildi. 1842 yılında yapılan düzenlenme ile birlikte muhassıllık kaldırılınca yerine yönetici olarak “kaymakam” atandı. Eyalet ise Tanzimat'tan önceki konumunu korudu ve “vali” tarafından yönetildi.

Doğrudan hükümet tarafından atanan kaymakamlar, valiye karşı sorumluydu. Bununla birlikte sancak merkezlerinde kurulan “Sancak Meclisi” veya “Küçük Meclis” ile birlikte sancağın yönetiminde hükümet temsilcisi ve meclis başkanıydı. Bu nedenle de kaymakamı valiler görevden alamıyordu. Oysa Tanzimat'tan önce sancak yöneticileri valiler tarafından atandığından, istediklerinde bu yöneticileri görevden de alabiliyorlardı.²²⁸

Sancak meclisleri kaymakam, mal müdürü, hâkim, tahrirat ve mal başkâtipleri, Müslim ve gayrimüslim toplulukların temsilcilerinden meydana geliyordu.²²⁹ Meclisler haftanın belli günlerinde toplanarak sancağın yönetim, maliye, eğitim-öğretim ve belediye hizmetleriyle ilgili sorunları görüşmekle görevliydi. Dahası şeriatı doğrudan doğruya ilgilendiren davalar dışında kalan hukuk işlerine de bakmakla yükümlü idiler. Özellikle güvenliğin sağlanması için gerekli önemlerin alınmasında kaymakamla birlikte bu kurul sorumluydu. Yol kesme, hırsızlık ve benzer olaylar görüldüğünde kaymakam hemen meclisi toplayarak, gerekli görüşmeleri yapacak ve bu görüşmeler neticesinde çıkan karara göre yeterli sayıda asker göndererek suçluların yakalanmasını sağlayacaktı. Olayın boyutu büyük ve eldeki asker yetersizse,

²²⁷ Mordtmann, J.H. Mordtmann; “Kaymakam”, **İ.A.**, C. VI, İstanbul, MEB Yayınları, 1977, s.464. Çadircı, **a.g.e.**, s.236.

²²⁸ Çadircı, Musa; “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. I, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.213.

²²⁹ Çadircı, **a.g.e.**, s.236.

durum valiye bildirilerek “Eyalet Meclisi”nden çıkacak karara göre hareket edilecekti.²³⁰

1842-1867 yılları arasında Denizli Sancağı’nda en kısa altı ay ile en uzun bir buçuk yıl arasında değişen görev süreleriyle toplam 19 kaymakamın görev yaptığı görülmektedir. Bunlardan Mehmet Efendi²³¹, İsmail Ağa²³², Mustafa Rüştü Efendi²³³, Rauf Efendi²³⁴, Raşit Efendi²³⁵ ve Derviş Bey²³⁶ çeşitli suçlar nedeniyle görevlerinden azledildiler. Bekir Paşa ise Denizli kaymakamlığı sırasında vefat etti.²³⁷ Diğer kaymakamlar da farklı yerlerde görevlendirildiler.²³⁸

1864 yılında çıkarılan Vilâyet Nizamnamesi ile eyaletlerin yerine sancak, kaza ve nahiyelerden oluşan vilâyetler kurularak taşra yönetiminde yeni bir düzenlemeye gidildi. Vilâyetler valilerin, sancaklar mutasarrıfların, kazalar ise kaymakamların idaresine verildi. Nizamnamenin uygulamaya konulmasıyla birlikte Denizli sancak statüsünden kaza statüsüne indirildi ve 1867’de Menteşe’ye, bir yıl sonra da Aydın mutasarrıflığına bağlandı. 10 Mart 1883 tarihinde ise Denizli Sancağı yeniden kuruldu.²³⁹

Tablo 7- Denizli Sancağı Kaymakamları (1842-1868)

Kaymakamın Adı	Görevli Olduğu Yıl
Mustafa Bey ²⁴⁰	1258 (1842-1843)
Hasan Bey ²⁴¹	1262 (1845-1846)

²³⁰ Çadırdı, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e...”, s.213.

²³¹ BOA. A.MKT.NZD. 66/77, (15 Safer 1269 / 28 Kasım 1852). BOA. A.MKT.NZD. 71/92 (24 Rabîulâhîr 1269 / 4 Şubat 1853); A.TŞF. 15/7 (24 Rabîulâhîr 1269 / 4 Şubat 1853).

²³² Denizli Kaymakamı İsmail Ağa, rüşvet ve fesat çıkarma gibi suçlamalar nedeniyle mahkeme edilerek görevine son verildi. Bkz. BOA. İ.MVL. 329/14091, (29 Recep 1271 / 17 Nisan 1855).

²³³ BOA. A.MKT. UM. 251/37, (3 Muharrem 1273 / 3 Eylül 1856).

²³⁴ Rauf Bey, görevindeki başarısızlığından dolayı azledildi ve yerine İzmir Zabıta Memuru Hamdi Bey getirildi. Bkz. BOA. MVL. 607/64 (25 Cemâziyelâhîr 1277 / 8 Ocak 1861). BOA. A.MKT. MVL. 127/8, (19 Şevval 1277 / 30 Nisan 1861).

²³⁵ BOA. A.MKT.MVL. 116/19, (12 Şevval 1276 / 3 Mayıs 1860).

²³⁶ BOA. MVL. 690/76, (23 Cemâziyelevvel 1281 / 24 Ekim 1864).

²³⁷ BOA. A. TŞF. 8/84, (30 Muharrem 1267 / 5 Aralık 1850).

²³⁸ BOA. İ.MVL. 128/3371 (12 Zilhicce 1264 / 9 Kasım 1848).

²³⁹ Avcı, a.g.e., s. 112. Baykara, a.g.md., s.158. Baykara, ... Anadolu’nun İdarî Taksimatı, s.131.

²⁴⁰ BOA. HAT. 235/13068, (21 Rabîulâhîr 1258 / 1 Haziran 1842).

İzzet Bey ²⁴²	1263 (1846-1847)
Hacı Şakir Efendi ²⁴³	1264-1266 (1847-1848)
Bekir Paşa ²⁴⁴	1266-1267 (1849-1850)
İzzet Bey ²⁴⁵	1267 (1850-1851)
Mehmet Efendi ²⁴⁶	1268-1269 (1851-1852)
Raşit Efendi ²⁴⁷	1269 (1852-1853)
Haydari Bey ²⁴⁸	1269 (1852-1853)
Sadri Bey ²⁴⁹	1270 (1853-1854)
İsmail Ağa ²⁵⁰	1271 (1854-1855)
Mustafa Rüştü Efendi ²⁵¹	1272 (1855-1856)
Mustafa Rüştü Efendi ²⁵²	1273 (1856-1857)
Abdi Efendi ²⁵³	1274 (1857-1858)
Raşit Efendi ²⁵⁴	1275(1858-1859)
Rauf Bey ²⁵⁵	1276-1277 (1859-1860)

²⁴¹ **BOA. A.TŞF.** 1/98, (18 Şaban 1262 / 11 Ağustos 1846). **BOA. A.TŞF.** 2/5, (27 Ramazan 1262 / 18 Eylül 1846). **BOA. A.MKT.** 64/13, (11 Safer 1263 / 29 Ocak 1847).

²⁴² **BOA. A.MKT.** 83/12, (12 Cemâziyelevvel 1263 / 28 Nisan 1847). **BOA. İ.DH.** 146/7544, (12 Cemâziyelâhir 1263 / 28 Mayıs 1847).

²⁴³ **BOA. A.MKT. MHM.** 7/88, (20 Zilhicce 1264 / 17 Kasım 1848). **BOA. A.TŞF.** 6/A/21, (1 Muharrem 1265 / 27 Kasım 1848). **SDAO.** (1265 /1848-1849), Def'a: 3, s.78. **SDAO.** (1266 /1849-1850), Def'a: 4, s.43.

²⁴⁴ **BOA. İ. DH.** 205/11800, (13 Muharrem 1266 / 29 Kasım 1849). **BOA. A.TŞF.** 7/88, (27 Muharrem 1266 / 13 Aralık 1849). **SDAO.** (1267 / 1850-1851), Def'a: 5, s.72.

²⁴⁵ **BOA. A. MKT. NZD.** 19/35, (20 Muharrem 1267 / 2 Aralık 1850). **BOA. A. MKT. MVL.** 35/27, (20 Muharrem 1267 / 2 Aralık 1850). **BOA. A. TŞF.** 8/84, (30 Muharrem 1267 / 5 Aralık 1850). **BOA. A. AMD.** 32/104 (29 Zilhicce 1267 / 25 Ekim 1851).

²⁴⁶ **SDAO.** (1268 / 1851-1852), Def'a: 6, s.71. **BOA. MVL.** 110/75, (22 Rabîulâhir 1268 / 14 Şubat 1852). **BOA. İ.DH.** 256/15758, (24 Şevval 1268 / 11 Ağustos 1852). **SDAO.** (1269 / 1852-1853), Def'a: 7, s.73.

²⁴⁷ **BOA. A.MKT. NZD.** 66/77, (15 Safer 1269 / 28 Kasım 1852). **BOA. A.MKT. MVL.** 59/89, (1 Rabîulâhir 1269 / 12 Ocak 1853). **BOA. A.MKT. NZD.** 71/92, (24 Rabîulâhir 1269 / 4 Şubat 1853). **BOA. A.TŞF.** 15/7, (24 Rabîulâhir 1269 / 4 Şubat 1853).

²⁴⁸ **BOA. A.MKT. NZD.** 90/73, (17 Z 1269 / 21 Eylül 1853).

²⁴⁹ **BOA. A.TŞF.** 16/9, (20 Ramazan 1269 / 27 Haziran 1853). **SDAO.** (1270 / 1853-1854), Def'a: 8, s.80.

²⁵⁰ **SDAO.** (1271 / 1854-1855), Def'a: 9, s.69. **BOA. A.TŞF.** 17/24, (25 Cemâziyelâhir 1270 / 25 Mart 1854). **BOA. A.DVN.** 95/81, (8 Cemâziyelâhir 1270 / 8 Mart 1854).

²⁵¹ **BOA. A.MKT. MVL.** 72/43, (12 Şaban 1271 / 30 Nisan 1855). **SDAO.** (1272 / 1855-1856), Def'a: 10, s.66.

²⁵² **BOA. A.MKT. UM.** 251/37, (3 Muharrem 1273 / 3 Eylül 1856). **DŞS.** 680, s.66 ve s.15. **SDAO.** (1273 / 1856-1857), Def'a: 11, s.65.

²⁵³ **BOA. A.AMD.** 85/85, (1274 / 1857-1858). **SDAO.** (1274 / 1857-1858), Def'a: 12, s. 68.

²⁵⁴ **BOA. İ. MVL.** 406/17627, (13 Rabîulevvel 1275 / 21 Ekim 1858). **BOA. A.DVN.** 135/74, (19 Rabîulevvel 1275 / 27 Ekim 1858). **BOA. A.MKT. NZD.** 269/41, (15 Rabîulâhir 1275 / 22 Kasım 1275). **SDAO.** (1275 / 1858-1859), Def'a: 13, s. 69. **SDAO.** (1276 / 1859-1860), Def'a: 14, s. 69.

²⁵⁵ **BOA. A.MKT.MVL.** 116/19, (12 Şevval 1276 / 3 Mayıs 1860). **BOA. A.MKT. UM.** 451/56, (16 Recep 1277 / 28 Ocak 1861). **SDAO.** (1277 / 1860-1861), Def'a:15, s.76.

Hasan Şakir Bey ²⁵⁶	1277 (1860-1861)
Hasan Şakir Bey ²⁵⁷	1278 (1861-1862)
Mahmut Bey ²⁵⁸	1279 (1862-1863)
Mehmet Bey ²⁵⁹	1280 (1863-1864)
Derviş Bey ²⁶⁰	1281 (1864-1865)
Ahmet Muhtar Bey ²⁶¹	1282 (1865-1866)
Tevfik Bey ²⁶²	1283 (1866-1867)-1284 (1867-1868)

Tablo 8- Denizli Kazası Kaymakamları (1878-1882)

Enis Bey ²⁶³	1296 (1878-1879)
Saib Bey ²⁶⁴	1297 (1879-1880)-1298 (1880-1881)
Hacı Ahmet Nuri Efendi ²⁶⁵	1299 (1881-1882)

2. Kaza Müdürü

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren kullanılan “kaza” adı, önceleri idari-adli, daha sonraları yalnız adli bir birim olarak kullanıldı. Mahkemenin, kadı ya da naibin bulunduğu yerleşim bölgesi, eyalet merkezi, sancak veya voyvodalıkla yönetilen kasaba ve köyler topluluğu adli bir birim olarak Tanzimat'ın ilanına kadar kaza adı altında varlığını sürdürdü. Ancak 1842 yılında yapılan düzenlemeyle getirilen kaza kavramı ilkinden farklıydı.

²⁵⁶ BOA. A.MKT. MVL. 127/8, (19 Şevval 1277 / 30 Nisan 1861). BOA. A.MKT. MHM. 226/79, (12 Muharrem 1278 / 20 Temmuz 1861).

²⁵⁷ SDAO. (1278 / 1861-1862), Def'a: 16, s.76.

²⁵⁸ BOA. MVL. 649/81, (2 Zilhicce 1279 / 21 Mayıs 1863).

²⁵⁹ BOA. MVL. 665/21, (12 Recep 1280 / 23 Aralık 1863). BOA. MVL. 681/118, (29 Şevval 1280 / 7 Nisan 1864). SDAO. (1280 / 1863-1864), Def'a: 18, s.71.

²⁶⁰ SDAO. (1281 / 1864-1865), Def'a:19, s.69. BOA. MVL. 679/75, (12 Safer 1281 / 17 Temmuz 1864). BOA. MVL. 690/76, (23 Cemâziyelevvel 1281 / 24 Ekim 1864).

²⁶¹ SDAO. (1282 / 1865-1866, Def'a:20), s.68.

²⁶² SDAO. (1283 / 1866-1867), Def'a:21, s.74. BOA. MVL. 727/54, (24 Recep 1283 / 2 Aralık 1866). BOA. MVL. 731/57, (9 Şevval 1283 / 14 Şubat 1867). SDAO. (1284 / 1867-1868), Def'a: 22, s.91.

²⁶³ BOA. İ.DH. 795/64496, (21 Zilhicce 1296 / 6 Aralık 1879). SVA. (1296 / 1878-1879), Def'a: 1, s.106.

²⁶⁴ BOA. DH.MKT. 1331/65, (12 Cemâziyelâhir 1297 / 22 Mayıs 1880). SVA. (1298 / 1880-1881), Def'a: 3, s.141. SDAO. (1298 / 1880-1881), s.153.

²⁶⁵ BOA. DH.MKT. 1337/54, (23 Ramazan 1298 / 19 Ağustos 1881). SVA. (1299 / 1881-1882), Def'a: 4, s. 169.

1840 yılında vergilerin toplanması ve herkesin gelirine göre yılda bir veya iki defa tek bir vergi ödemesi ilkesi göz önünde tutularak, ülke genelinde yeni bir uygulamaya geçildi. Buna göre, köyden sonra yönetim birimi olarak kaza ünitesi oluşturulurken, sancak veya eyalet idaresinde bazı değişiklikler yapıldı. Ayrıca halkın güvenlik ve refahını sağlamak amacıyla her sancak ve kazada hanedan ve diğer ileri gelen aile mensubu kimselerin aralarından birini kazalarına “müdür” seçmelerine karar verildi.²⁶⁶ Kazada maliye, mülkiye ve emniyetle ilgili işlere bakmak, huzur ve güvenliği sağlamak, kazada görülecek davaların hak ve adalete uygun bir şekilde yapılmasına özen göstermek kaza müdürünün yerine getirmekle yükümlü olduğu başlıca görevler arasında yer almaktaydı.²⁶⁷

3. Mutasarrıf

Osmanlı Devletinde sancak adı verilen idari birimin başında bulunan görevliye mutasarrıf denilmekteydi.²⁶⁸ 1883 yılında Denizli'nin kazadan mutasarrıflığa dönüşmesi ile kaza kaymakamının yerine mutasarrıf geçti.²⁶⁹

Denizli'nin ilk mutasarrıfı Hüdavendigâr Eyaleti Mutasarrıfı Rumeli Beylerbeyi rütbeli Hasan Hayri Bey oldu.²⁷⁰ Hasan Hayri Bey üç yıl bu görevde kalırken bazı sağlık sorunlarının ortaya çıkması nedeniyle 1886 yılında Kırşehir Mutasarrıfı Cafer Bey ile becayişe yani görev yerlerini karşılıklı olarak değiştirme yoluna gitti.²⁷¹ Cafer Beyin ardından Amasya mutasarrıfı Fiham Paşa bu göreve getirildi.²⁷² Ancak Fiham Paşa'nın Denizli mutasarrıflığı çok uzun sürmedi. Şöyle ki, Denizli'ye bağlı Kadı Nahiyesi'nden

²⁶⁶ Çadırcı, Musa; “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, **Belleten**, C.LIII, S.206-208, Ankara, 1989, s.237-238.

²⁶⁷ Tönük, Vecihi; **Türkiye’de İdare Teşkilâtı**, Ankara, İçişleri Bakanlığı Yayınları, 1945, s.126-128.

²⁶⁸ Pakalın, **a.g.s.**, C.II, s.586.

²⁶⁹ Avcı, **a.g.e.**, s. 114.

²⁷⁰ Baykara, **a.g.md.**, s.158. **SVA.** (1300 / 1882-1883), Def’a: 5, s. 225.

²⁷¹ **BOA. DH. MKT.** 1359/67 (10 Zilkâde 1303 / 10 Ağustos 1886).

²⁷² **BOA. İ.DH.** 1060/83165 (5 Rabîulevvel 1305 / 21 Kasım 1887). **BOA. DH.MKT.** 1463/46, (28 Safer 1305 / 15 Kasım 1887). **BOA. DH.MKT.** 1465/117, (8 1305 / 24 Kasım 1887).

bir ay içinde elli altı kişinin ölümü üzerine halka zahire vermeyerek bu ölümlere sebebiyet verdiği gerekçesiyle Fiham Paşa sorumlu tutuldu ve Sarayköy Kaymakamı Mehmet Naim Efendi ve Kadı Nahiyesi Müdürü Ahmet Lütfi Efendi ile birlikte görevden alındı.²⁷³ Fiham Paşanın yerine ise Ragıp Paşa tayin edildi.²⁷⁴ Ragıp Paşa romatizma rahatsızlığından muzdarip olduğu için bu görevden azledildi ve yerine Görice eski Mutasarrıfı Mahmut Pertev Paşa tayin edildi.²⁷⁵ Bu arada Kadı Nahiyesindeki ölüm olaylarından sorumlu tutulan Fiham Paşa'nın yapılan araştırmalar sonucu suçsuz olduğu ispatlandı ve Çankırı mutasarrıflığına getirildi.²⁷⁶ Ayrıca Mehmet Naim Efendi ve Ahmet Lütfi Efendi'ye de memuriyetleri iade edildi.²⁷⁷ Denizli mutasarrıfı olan Mahmut Pertev Paşa ise Denizli'nin havasına uyum sağlayamayarak sağlığının bozulması üzerine tayin talebinde bulundu ve Amasya mutasarrıfı Cafer Paşa ile becayiş etti.²⁷⁸ Cafer Paşa'dan sonra dört yıl süreyle Denizli mutasarrıflığı görevini Şeref Paşa yerine getirdi.²⁷⁹ Şeref Paşadan itibaren sırasıyla Muharrem Efendi, Bahri Paşa, Mehmet Emin Paşa, Ahmet Şevki Bey, Şemseddin Paşa, Hasan Muharrem Bey ve İsmail Kemal Bey Denizli mutasarrıflığı yaptı.

Tablo 7- Denizli Sancağı Mutasarrıfları (1882-1909)

Mutasarrıfın Adı	Görevli Olduğu Yıl
Hasan Hayri Efendi ²⁸⁰	1300 (1882-1883)-1302 (1884-1885)
Cafer Bey ²⁸¹	1303 (1885-1886)

²⁷³ **BOA. DH.MKT.** 1508/25, (3 Ramazan 1305 / 14 Mayıs 1888). **BOA. DH.MKT.** 1514/57, (11 Şevval 1305 / 21 Haziran 1888).

²⁷⁴ **BOA. DH.MKT.** 1502/83, (9 Şaban 1305 / 21 Nisan 1888). **BOA. Y.A.RES.** 42/11, (11 Şaban 1305 / 23 Nisan 1888). **BOA. İ.DH.** 1078/84556 (12 Şaban 1305 / 24 Nisan 1888). **BOA. DH. MKT.** 1507/67, (28 Şaban 1305 / 10 Mayıs 1888).

²⁷⁵ **BOA. DH.MKT.** 1509/88, (18 Ramazan 1305 / 29 Mayıs 1888).

²⁷⁶ **BOA. DH.MKT.** 1550/49 (27 Muharrem 1306 / 3 Ekim 1888). **BOA. DH.MKT.** 1552/67, (3 Safer 1306 / 9 Ekim 1888).

²⁷⁷ **BOA. DH.MKT.** 1510/16 (19 Ramazan 1305 / 30 Mayıs 1888).

²⁷⁸ **BOA. DH.MKT.** 1636/31, (11 Zilkâde 1306 / 9 Temmuz 1889).

²⁷⁹ Avcı, **a.g.e.**, s.119.

²⁸⁰ **SVA.** (1300 / 1882-1883), Def'a: 5, s. 225. **SVA.** (1301 / 1883-1884), Def'a: 6, s.198. **SDAO.** (1301 / 1883-1884), Def'a: 39, s.510. **SVA.** (1302 / 1884-1885), Def'a: 7, s. 176. **SDAO.** (1302 / 1884-1885), Def'a: 40, s.522. **SVA.** (1302-1303 / 1884-1885-1885-1886), Def'a: 8, s.30.

²⁸¹ **BOA. DH. MKT.** 1359/67 (10 Zilkâde 1303 / 10 Ağustos 1886). **SDAO.** (1304 / 1886-1887), Def'a: 42, s.407.

Fihâm Paşa ²⁸²	1304 (1886-1887)
Mahmut Pertev Paşa ²⁸³	1305 (1887-1888)
Cafer Bey ²⁸⁴	1306 (1888-1889)
Ahmet Şeref Paşa ²⁸⁵	1306 (1888-1889)-1309 (1891-1892)
Mehmet Muharrem Efendi ²⁸⁶	1310 (1892-1893)
Bahri Paşa ²⁸⁷	1311 (1893-1894)-1312 (1894-1895)
Mehmet Emin Paşa ²⁸⁸	1313 (1895-1896)
Ahmet Şevki Bey ²⁸⁹	1314 (1896-1897)-1318 (1900-1901)
Şemseddin Paşa ²⁹⁰	1319 (1901-1902)
Hasan Muharrem Bey ²⁹¹	1320 (1902-1903)-1324 (1906-1907)
İsmail Kemal Bey ²⁹²	1325 (1907-1908)-1326 (1908-1909)

²⁸² **SVA.** (1304 / 1886-1887), Def'a: 10, s.344.

²⁸³ **SVA.** (1305 / 1887-1888), Def'a: 11, s.158. **BOA. DH.MKT.** 1552/79, (3 Safer 1306 / 9 Ekim 1888). **SDAO.** (1306 / 1888-1889), Def'a: 44, s.532.

²⁸⁴ **BOA. DH.MKT.** 1636/31, (11 Zilkâde 1306 / 9 Temmuz 1889). **BOA. DH.MKT.** 1649/97, (23 Zilhicce 1306 / 20 Ağustos 1889).

²⁸⁵ **SVA.** (1306 / 1888-1889), Def'a: 12, s.188. **BOA. İ.DH.** 1185/92711, (25 Zilkâde 1307 / 13 Temmuz 1890). **BOA. DH.MKT.** 2048/86, (16 Recep 1310 / 3 Şubat 1893). **BOA. İ.DH.** 1185/92711, (25 Zilkâde 1307 / 13 Temmuz 1890). **SVA.** (1308 / Mâli Senesi 1307 / 1890-1891), Def'a: 13, C.III, s.162. **SDAO.** (1308 / 1890-1891), Def'a: 46, s.570. **SDAO.** (1309 / 1891-1892), Def'a: 47, s.598.

²⁸⁶ **BOA. Y. PRK. DH.** 6/20, (30 Cemâziyelevvel 1310 / 20 Aralık 1892). **BOA. DH.MKT.** 194/27, (1 Recep 1311 / 8 Ocak 1894). **SDAO.** (1311 / 1894-1895), Def'a: 49, s. 641.

²⁸⁷ **BOA. Y.A.HUS.** 300/51, (15 Zilhicce 1311 / 19 Haziran 1894). **SVA.** (1312 / 1894-1895), Def'a: 15, s.344. **BOA. Y.PRK.UM.** 30/11, (12 Zilhicce 1311 / 16 Haziran 1894). **BOA. İ.HR.** 345/16, (27 Muharrem 1312 / 31 Temmuz 1894). **SDAO.** (1312 / 1894-1895), Def'a:50,s.658.

²⁸⁸ **BOA. Y.A.RES.** 73/11 (9 Cemâziyelâhir 1312 / 8 Aralık 1894). **BOA. DH.MKT.** 329/22 (10 Recep 1312 / 7 Ocak 1895). **SVA.** (1313 / 1895-1896), Def'a: 16, s.324. **SDAO.** (1313 / 1895-1896), Def'a: 51,s.688.

²⁸⁹ **SVA.** (1314 / 1896-1897), Def'a: 17, s. 318. **SVA.** (1315 / 1897-1898), Def'a: 18, s. 326. **SDAO.** (1315 / 1897-1898), Def'a: 53, s. 436. **SVA.** (1316 / 1898-1899), Def'a: 19, s.306. **SDAO.** (1316 / 1898-1899), Def'a: 54, s. 513. **SVA.** (1317 / 1899-1900), Def'a: 55, s.286. **BOA. DH.MKT.** 2390/76, (20 Rabîulâhir 1318 / 17 Ağustos 1900). **BOA. Y.PRK. AZJ.** 40/107, (9 Rabîulâhir 1318 / 6 Ağustos 1900). **SDAO.** (1319 / 1901-1902), Def'a: 57, s. 589.

²⁹⁰ **SVA.** (1319 / 1901-1902), Def'a: 21, s.244.

²⁹¹ **BOA. DH.MKT.** 554/80 (1 Cemâziyelevvel 1320 / 6 Ağustos 1902). **SVA.** (1320 / 1902-1903), Def'a: 22, s.248. **SDAO.** (1320 / 1902-1903), Def'a: 58, s. 609. **SDAO.** (1321 / 1903-1904), Def'a: 59, s. 661. **SDAO.** (1322 / 1904-1905), Def'a: 61, s.675. **SVA.** (1323 / 1905-1906), Def'a: 24, s.230. **SDAO.** (1323 / 1905-1906), Def'a: 61, s.746. **SDAO.** (1324 / 1906-1907), Def'a: 62, s.810.

²⁹² **BOA. DH.MKT.** 1228/57 (8 Muharrem 1325 / 21 Şubat 1907). **BOA. DH.MKT.** 1247/42 (13 Rabîulevvel 1326 / 15 Nisan 1908). **SVA.** (1326 / 1908-1909), Def'a: 25, s. 508. **SDAO.** (1326 / 1908-1909), Def'a: 64, s.810.

4. Kadı ve Nâib

Osmanlı Devleti'nde şer'i ve hukukî hükümlerin uygulayıcısı ve aynı zamanda hükümetin emirlerini yerine getiren görevliye "kadı",²⁹³ kadı ve mahkeme görevlilerinin yerleştikleri, görev yaptıkları ve mahkemenin kurulduğu yer ise "kaza" olarak adlandırılmaktaydı. İdari bir birim olmaktan çok, yargı merkezi olan şehirlerin bütününün eyalet ve sancak merkezi olmalarının yanında "kaza" diye adlandırılmalarının nedeni de buydu. Tanzimat'tan sonra "kaza" sancaktan sonra gelen bir idari birim adı olmakla birlikte günümüze kadar bu özelliğini korudu.²⁹⁴

Osmanlı şehrini yöneten kadı, şehrin yargıcı, güvenlik işlerinin gerçek sorumlusu, vakıfların denetçisi, kentin mali otoritesi ve beledî hizmet görevlisi idi.²⁹⁵ Yargı gücünü hemen hemen tek başına kullanan kadının yetkileri, II. Mahmut (1808-1839) döneminden itibaren azalmaya başladı.²⁹⁶ 1837'de İstanbul kadısının makamı, Bab-ı Meşihattaki boş odalara taşındı. Bu şekilde ilk defa kadıların resmi bir mahkeme binasında yargı görevini yerine getirmeye başlamaları söz konusu oldu. İlk yıllardan itibaren kadılar kazaskerlere ve kazaskerler de padişahın mutlak vekili olan sadrazamlara bağlı olarak, onların adına şer'i hükümleri uygulamaktaydı. Lakin Tanzimat'ın başında kazaskerler Şeyhülislam'la bağlandı ve şeyhülislam Meclis-i Vükelâ'ya alındı. Böylece kadının idari ve mahalli idarelere ilişkin yetkileri kaldırılmış oldu. 1838 tarihinde kadıların yetkilerini kötüye kullanmalarını

²⁹³ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı**, Ankara, TTK Yayınları, 1988, s.83.

²⁹⁴ Çadircı, **a.g.e.**, s.79.

²⁹⁵ Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri**, s.124.

²⁹⁶ Cin, Halil; *"Tanzimât Döneminde Osmanlı Hukuk ve Yargılama Usulleri"*, **150. Yılında Tanzimât**, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara, TTK Yayınları, 1992, s.24.

önlemek ve usulsüz durumları ortadan kaldırmak maksadıyla Tarik-i İlmîye dair Ceza Kanunnâme-i Hümâyunu yürürlüğe konuldu.²⁹⁷

Kadı yargı görevini yerine getirirken kendisine yardımcı olan en önemli görevli, vekil anlamına gelen nâiblerdi. Sultanın vekili olarak yargı görevini yerine getirdikleri için bazen kadılara nâib de denilmekteydi. Kadılar kimi zaman tayin edildikleri yere bizzat gitmeyerek nâibleri görevlendirdikleri gibi, kaza merkezlerine bağlı nahiyelere de nâib tayin etmişlerdi.²⁹⁸ Nâib tayin ederken de genellikle o bölgenin ulemasından olanları seçerlerdi.²⁹⁹

XVIII. yüzyılda kazaların nâibler tarafından yönetimi oldukça yaygınlaştı.³⁰⁰ Nitekim araştırma konumuz olan Denizli’de de 1834-1908 döneminde hukuki işler nâib tarafından yürütülmekteydi. Özellikle III. Selim (1789-1807) döneminde yapılan yeniliklerde kadı ve nâiblerin durumu ele alınırken, Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin görüşleri de alınarak yapılması gerekenler bir fermanla ilgililere bildirildi. Bu ferman kadılarla, nâiblerin halka yaptığı kötülüklerin giderilmesi, yargı işlerinin düzene konulması, arpalıkların iltizâm yolu ile değil emanet usulü ile yeterli ve insafli nâiblere verilmesi, hasta ve ihtiyar kadılar dışındakilerin yerlerine nâib atamayarak doğrudan görev yerlerine gitmeleri, bilgisiz ve yetersiz kişilerin kadı tayin edilmemesi, sınavda başarılı olan kişilerin atanması bildirilmekteydi.³⁰¹

1855 tarihinde çıkan bir nizamname ile kadıların tayin esasları belirlendi. Kadıların belirli süreliğine atanıp bu sürenin sonunda kazasker tarafından uygun görülürse tekrar atanması usulü kısmen değiştirildi ve ehil olduğu sürece kadıların görev yapmaları esası benimsendi. 1867 yılında şer’iyye mahkemeleri dışında adli ve idari mahkemeler kuruldu. Şer’iyye

²⁹⁷ Cin Halil; Akgündüz, Ahmet; **Türk-İslâm Hukuk Tarihi**, C.I, İstanbul, Timaş Yayınları, 1990, s. 283.

²⁹⁸ Cin-Akgündüz, **a.g.e.**, s.279-280. Cin Halil; Akyılmaz, Gül; **Türk Hukuk Tarihi**, Konya, 2003, s.159. Bayındır, **a.g.e.**, s.89.

²⁹⁹ Ortaylı, İlber; **Osmanlı Devleti’nde Kadı**, Ankara, 1994, s.29-32.

³⁰⁰ Özkaya, Yücel; **XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı**, Ankara, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985, s.211.

³⁰¹ Çadırcı, **a.g.e.**, s.80.

mahkemelerinin görevleri de sınırlandırıldı. 1867 tarihinde çıkarılan Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nizâmnâmesi ile aile, miras, vakıf konuları ile şahıslara karşı işlenen suçlara ilişkin yargılamalar dışındaki konular şer'iyye mahkemelerinin yetki alanından çıkarıldı.³⁰² Aşağıdaki tabloda Denizli'de görev yapan naibler ve görev yılları yer almaktadır.

Tablo 9- Denizli Nâibleri (1834-1909)

Nâibin Adı	Görevli Olduğu Yıl
Ali Fâiz Efendi ³⁰³	1250 (1834-1835)
Mehmet Şakir Efendi ³⁰⁴	1252 (1836-1837)
Ahmet Ataulah Efendi ³⁰⁵	1254 (1838-1839)
Seyyid Şükrü Efendi ³⁰⁶	1263 (1846-1847)
Ahmet Efendi ³⁰⁷	1265 (1848-1849)
Mehmet Tevfik Efendi ³⁰⁸	1266 (1849-1850)
Mehmet Tevfik Efendi ³⁰⁹	1267 (1850-1851)
Seyyid Mehmet Hulusi ³¹⁰	1268 (1851-1852)- 1269 (1852-1853)
Mehmet Nuri Efendi ³¹¹	1269 (1852-1853)
Mehmet Emin Efendi ³¹²	1270 (1853-1854)-1271 (1854-1855)
Seyyid Mehmet Raşit Efendi ³¹³	1273 (1856-1857)
Zuhuri Efendi ³¹⁴	1273 (1856-1857)
Raşit Efendi ³¹⁵	1275 (1858-1859)
Servet Efendi ³¹⁶	1277 (1860-1861)
Sururi Efendi ³¹⁷	1278 (1861-1862)

³⁰² Cin, **a.g.m.**, s. 24-25.

³⁰³ **DŞS.** 676, v. 26,27,33,63,73. **BOA. HAT.** 326/18983/i, (29 Rabiulahir 1250 / 4 Eylül 1834).

³⁰⁴ **DŞS.** 676, v. 35.

³⁰⁵ **DŞS.** 676, v. 53,62, belge no: 62/114

³⁰⁶ **SDAO.** (1263 / 1846-1847), Def'a:1, s.73.

³⁰⁷ **BOA. A.MKT.** 207/11, (27 Recep 1265 / 29 Mayıs 1849).

³⁰⁸ **SDAO.** (1266 / 1849-1850), Def'a: 4, s.37.

³⁰⁹ **SDAO.** (1267 / 1850-1851), Def'a: 5, s.66.

³¹⁰ **DŞS.** 677, s.1. **BOA. İ.DH.** 256/15758, (24 Şevval 1268 / 1 Ağustos 1852). **SDAO.** (1268 / 1851-1852), Def'a: 6, s.64. **SDAO.** (1269 / 1852-1853), Def'a: 7, s.65.

³¹¹ **BOA. A.MKT.NZD.** 70/13, (21 Rabiulevvel 1269 / 5 Ocak 1853). **BOA. A.MKT.NZD.** 71/14, (7 Rabiulahir 1269 / 18 Ocak 1853).

³¹² **SDAO.** (1270 / 1853-1854), Def'a: 8, s.73. **SDAO.** (1271 / 1854-1855), Def'a: 9, s.62.

³¹³ **DŞS.** 680, s.76, s.111, belge:148, vr:23, s.166, no:307.

³¹⁴ **DŞS.** 680, varak: 12, s. 23, belge no:45. **SDAO.** (1273 / 1856-1857), Def'a:11, s.65.

³¹⁵ **SDAO.** (1275 / 1858-1859), Def'a:13.

³¹⁶ **SDAO.** (1277 / 1860-1861), Def'a:15, s. 76.

³¹⁷ **SDAO.** (1278 / 1861-1862), Def'a:16, s. 76.

Naim Efendi ³¹⁸	1279 (1862-1863)
Sururi Efendi ³¹⁹	1280 (1863-1864)-1281 (1864-1865)
Ahmet Vehbi Efendi ³²⁰	1283 (1866-1867)
Seyyid Mehmet Şefik Efendi ³²¹	1286 (1869-1870)
Muharrem Sıdkı Efendi ³²²	1292 (1875-1876)
Mehmet Emin Efendi ³²³	1296 (1878-1879)
Mustafa Fehmi Efendi ³²⁴	1296 (1878-1879)
Yusuf Ziyaeddin Efendi ³²⁵	1297 (1880-1881)-1298 (1881-1882)
İbrahim Hilmi Efendi ³²⁶	1300 (1882-1883)
Ali Haydar Efendi ³²⁷	1301 (1883-1884)
Abdurrahim Efendi ³²⁸	1301-1303 (1883-1884/1885-1886)
Recep Efendi ³²⁹	1303 (1885-1886)
Mehmet Vecih Efendi ³³⁰	1304 (1886-1887)
Ahmet Şevki Efendi ³³¹	1305 (1887-1888)-1307 (1889-1890)
Hüseyin Hüsnü Efendi ³³²	1308 (1890-1891)-1310 (1892-1893)
Mehmet Raşit Efendi ³³³	1311 (1893-1894)-1312 (1894-1895)
Mustafa Haydar Efendi ³³⁴	1313 (1895-1896)
Abdurrahim Şükrü Efendi ³³⁵	1314 (1896-1897)-1316 (1898-1899)

³¹⁸ **SDAO.** (1279 / 1862-1863), Def'a:17, s. 78.

³¹⁹ **SDAO.** (1280 / 1863-1864), Def'a: 18, s. 71. **SDAO.** (1281 / 1864-1865), Def'a:19, s.69. **BOA. A.MKT.MHM.** 303/15, (08 Muharrem 1281 / 13 Haziran 1864); Sururi Efendi Denizli'den sonra Ruscuk'ta görevlendirilmiştir. Bkz. **Ruznâme-i Ceride-i Havâdis**, Nr: 43, (23 Cemaziye'l-ahir 1281 / 23 Kasım 1864), s.169.

³²⁰ **SDAO.** (1283 / 1866-1867), Def'a: 21, s.74.

³²¹ **DŞS.** 679, s.1, belge no:2.

³²² **DŞS.** 681, s.2, belge no: 1.

³²³ **DŞS.** 681, s.119. **SVA.** (1296 / 1878-1879), Def'a: 1, s.106.

³²⁴ **DŞS.** 681, s.171, belge no:282.

³²⁵ **SVA.** (1297 / 1879-1880), Def'a: 2, s.111. **SVA.** (1298 / 1880-1881), Def'a: 3, s.140.

³²⁶ **SVA.** (1300 / 1882-1883), Def'a: 5, s.225. **DŞS.** 682, s.28.

³²⁷ **SVA.** (1301 / 1883-1884), Def'a: 6, s.198. **DŞS.** 682, s.1. **SDAO.** (1301 / 1883-1884), Def'a: 39, s.510.

³²⁸ **DŞS.** 682, s.17,73. **SVA.** (1302-1303 / 1884-1885-1885-1886), Def'a: 8, s.146. **SVA.** (1303 / 1885-1886), Def'a: 9, s.146. **SDAO.** (1303 / 1885-1886), Def'a: 41, s.443.

³²⁹ **DŞS.** 682, s.100.

³³⁰ **SVA.** (1304 / 1886-1887), Def'a:10, s.344. **SDAO.** (1304 / 1886-1887), Def'a: 42, s.407. **SDAO.** (1305 / 1887-1888), Def'a: 43, s.316.

³³¹ **SVA.** (1305 / 1887-1888), Def'a: 11, s.158. **DŞS.** 682, s.203. **SVA.** (1306 / 1888-1889), Def'a: 12, s.188. **SDAO.** (1307 / 1889-1890), Def'a: 45, s.578. **BOA. İDH.** 1172/91608 (18 Recep 1307 / 10 Mart 1890).

³³² **SVA.** (1308 / Mâli Senesi 1307 / 1890-1891), Def'a: 13, C.III, s.166. **SDAO.** (1309 / 1891-1892), Def'a: 47, s.598. **SDAO.** (1310 / 1892-1893), Def'a: 48, s.606.

³³³ **SDAO.** (1311 / 1893-1894), Def'a: 49, s.641. **SDAO.** (1312 / 1894-1895), Def'a: 50, s.658.

³³⁴ **SVA.** (1313 / 1895-1896), Def'a: 16, s.324. **SDAO.** (1313 / 1895-1896), Def'a: 51, s.688.

Mehmet Mesut Efendi ³³⁶	1317 (1899-1900)
Mehmet Tahir Efendi ³³⁷	1319 (1901-1902)-1320 (1902-1903)
Mustafa Rüştü Efendi ³³⁸	1321 (1903-1904)
Mehmet Şükrü Efendi ³³⁹	1322 (1904-1905)-1323 (1905-1906)
İbrahim Ferit Efendi ³⁴⁰	1324 (1906-1907)
Feyzullah Şükrü Efendi ³⁴¹	1326 (1908-1909)

5. Müftü

Osmanlı Devleti'nde, dört ehl-i sünnet mezhebinden Hânefi fıkıhı üzerine kendisine sorulan özel ve genel şer'i ve hukuki konulara dini hükümlere dayanarak karar veren kimseye "müftü" deniyordu.³⁴²

Müftüler, Osmanlı Devleti merkezinde bulunan ve ulemanın başkanı durumunda olan Şeyhülislamın devlet ve hükümet merkezinde gördüğü işleri, eyalet ve sancak merkezi olan büyük kentlerde gören kimselerdi. Yönetici, kadı ve halk dinsel bir sorunla karşı karşıya kaldığında dini açıdan destek sağlamak istediklerinde müftülere başvurulardı.³⁴³

Tablo 10- Denizli Müftüleri (1830-1909)

Müftünün Adı	Görevli Olduğu Yıl
Mehmet Salih Efendi ³⁴⁴	1246 (1830-1831)
Osman Efendi ³⁴⁵	1292 (1875-1876)-1314 (1896-1897)

³³⁵ SVA. (1314 / 1896-1897), Def'a: 17, s.318. SDAO. (1314 / 1896-1897), Def'a: 52, s. 700. SVA. (1315 / 1897-1898), Def'a: 18, s.326. SDAO. (1315 / 1897-1898), Def'a: 53, s. 436. SVA. (1316 / 1898-1899), Def'a: 19, s.306. SDAO. (1316 / 1898-1899), Def'a: 54, s. 513.

³³⁶ SVA. (1317 / 1899-1900), Def'a: 20, s.286.

³³⁷ SVA. (1319 / 1901-1902), Def'a: 21, s.244. SDAO. (1319 / 1901-1902), Def'a: 57, s. 589. SVA. (1320 / 1902-1903), Def'a: 22, s.248. SDAO. (1320 / 1902-1903), Def'a: 58, s. 609.

³³⁸ SDAO. (1321 / 1903-1904), Def'a: 59, s. 661.

³³⁹ SDAO. (1322 / 1904-1905), Def'a: 60, s.675. SVA. (1323 / 1905-1906), Def'a: 24, s.230. SDAO. (1323 / 1905-1906), Def'a: 61, s.746.

³⁴⁰ SDAO. (1324 / 1906-1907), Def'a: 62, s.810.

³⁴¹ SVA. (1326 / 1908-1909), Def'a: 25, s. 508. BOA. DH.MKT. 2670/63 (05 Zilkade 1326 / 29 Kasım 1908).

³⁴² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye...*, s. 173.

³⁴³ Çadircı, *a.g.e.*, s.91-92.

³⁴⁴ DŞS. 675, v.1.

Mehmet Tahir Efendi ³⁴⁶	1316 (1898-1899)-1326 (1908-1909)
------------------------------------	-----------------------------------

6. Muhtar

Hükümet ve halk arasındaki ilişkilerde büyük önemi olan muhtarlık teşkilatı, II. Mahmut (1808-1839) devrinin Osmanlı Devleti'ne getirdiği yeniliklerden biriydi.³⁴⁷ Muhtarlık kuruluncaya kadar Osmanlı Devleti'nde köylerde kethüda, ihtiyar ve bazen de muhtar denilen kimselerin bulunduğu, bunların köyü temsilen bazı görevler yaptıkları bilinmekteydi. Kentlerde ise mahalle düzeyinde bu görevleri imamlar yerine getirmekteydi.

Osmanlı Devleti'nde kırsal kesimden özellikle işsiz güçsüz kimseler, başta İstanbul olmak üzere büyük kentlere akın ediyordu. III. Selim tahta geçtikten sonra İstanbul'a iş aramak amacı ile gelenleri saptayarak geri gönderme girişimlerinde bulunmuş ancak başarı sağlayamamıştı. Aynı şekilde II. Mahmut özellikle 1826'dan sonra İstanbul'un güvenliğini korumak, ayaklanma, hırsızlık ve buna benzer uygunsuz davranışların kaynağını oluşturulanları kentten uzaklaştırmak için büyük bir çaba göstermişti. Men-i mürûr'un başarı ile uygulanması, nüfus sayımı yapılarak, kefilsiz ve işsiz kimselerin saptanıp şehir dışına çıkarılmaları, İhtisap Nezareti Nizamnamesi'ne kentin güvenliği ile ilgili hükümlerin konulması, Onun bu amaçla aldırıldığı önlemlerin bir bölümü idi. Bu önlemler dizisi içinde 1829

³⁴⁵ DŞS. 681, s.30, belge no:40. DŞS. 681, s.92, belge no:127. SVA. (1296 / 1878-1879), Def'a: 1, s.106. SVA. (1297 / 1879-1880), Def'a: 2, s.111. SVA. (1298 / 1880-1881), Def'a: 3, s.140; SVA. (1300 / 1882-1883), Def'a: 5, s.225. SVA. (1301 / 1883-1884), Def'a: 6, s.198. SVA. (1302-1303 / 1884-1885-1885-1886), Def'a: 8, s.146. SVA. (1303 / 1885-1886), Def'a: 9, s.146. SVA. (1304 / 1886-1887), Def'a: 10, s.344. SVA. (1305 / 1887-1888), Def'a: 11, s.158. SVA. (1306 / 1888-1889), Def'a: 12, s.188. SVA. (1308 / Mâli Senesi 1307 / 1890-1891), Def'a: 13, C.III, s.166. SVA. (1313 / 1895-1896), Def'a: 16, s.324. SVA. (1314 / 1896-1897), Def'a: 17, s.318.

³⁴⁶ SVA. (1316 / 1898-1899), Def'a: 19, s.306. SVA. (1317 / 1899-1900), Def'a: 20, s.286. SVA. (1319 / 1901-1902), Def'a: 21, s.244. SVA. (1320 / 1902-1903), Def'a: 22, s.248. SDAO. (1320 / 1902-1903), Def'a: 58, s. 609. SDAO. (1321 / 1903-1904), Def'a: 59, s. 661. SDAO. (1322 / 1904-1905), Def'a: 60, s.675. SVA. (1323 / 1905-1906), Def'a: 24, s.230. SDAO. (1323 / 1905-1906), Def'a: 61, s.746. SDAO. (1324 / 1906-1907), Def'a: 62, s.810. SVA. (1326 / 1908-1909), Def'a: 25, s. 508. SDAO. 1326 / 1908-1909, Def'a: 64, s.810.

³⁴⁷ Çadırcı, Musa; "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", **Belleten**, C.XXXIV, S.135, Ankara, 1970, s.409.

yılında ilk defa İstanbul'da muhtarlık teşkilatı kuruldu.³⁴⁸ Daha sonra taşrada 1833 yılında halkı âyânın zulmünden korumak amacıyla Kastamonu'da muhtarlık oluşturuldu.³⁴⁹ Buna göre, her mahallede denenmiş, iyi huylu ve becerikli oldukları anlaşılmış mahalle halkından iki kişi oy birliği ile muhtar seçilecekti. Bunlardan birisine “Muhtar-ı evvel”i diğerine de “Muhtar-ı sani” denilecekti. Seçilenlerin adları kadı tarafından sicile geçirilecek ve “Defter Nazırı”na bildirilecekti.³⁵⁰

Muhtarlar, mahalle ve köylerde güvenliği sağlamak, vergilerin toplanmasına yardımcı olmak, kısacası âyânlar tarafından yapılmakta olan görevlerin büyük bir kısmını yerine getirmekle sorumlu tutulmuşlardı.³⁵¹ Nitekim bölgenin güvenliğini sağlamak için, mahallelerinde geçici olarak oturanların mürur tezkirelerini kontrol ediyorlar, yerleşmek için gelenlerin ise kimliğini saptayıp, kendisine kefil olanla birlikte deftere kaydediyorlardı. Muhtar zincirleme olarak bütün mahallenin kefil olup, imam da muhtara kefil olmaktaydı.³⁵²

Tablo 11- Denizli Şer'iyye Sicilinde Geçen Mahalle ve Köy Muhtarları (1248-1258)³⁵³

Mahalle Adı	Muhtar-ı Evvel	Muhtar-ı Sâni	Köy Adı	Muhtar-ı Evvel	Muhtar-ı Sâni
Çaybaşı	Ömer Ağa	-	Bağbaşı	Emin	-
Ermeniyan	Maruke Zimmî	-	Çakmak	Hacı Ahmet	-
Eskimüftü	Câloğlu Mehmet	Berber Hacı Mehmet	Eskihisar ve Goncalı	Baltaoğlu Ali	-

³⁴⁸ Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri**, s.108. Çadircı, **a.g.e.**, s.38.

³⁴⁹ Çadircı, “Türkiye’de Muhtarlık”, s.410; Yücel Özkaya eserinde 1815 yılında da muhtarlığın mevcut olduğunu ve muhtarlığın âyânlığın yerine kurulmayıp, muhtarlık ile âyânlığın yan yana devam ettiğini belirtmektedir. Bkz. Özkaya, Yücel; **Osmanlı İmparatorluğunda Âyânlık**, Ankara, AÜ DTCF Yayınları, 1977, s.302.

³⁵⁰ Çadircı, **a.g.e.**, s.38.

³⁵¹ Çadircı, “Türkiye’de Muhtarlık”, s.413.

³⁵² Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri**, s.109.

³⁵³ DŞS. 676, v. 76-77.

Gümüşçay	Hacı Ahmet	-	Gerzile/Gerzele	Halil Ağa Mestan	-
Horsalaz	Âşıkoglu Ali	Topaloğlu Hüseyin	Göveçlik	Musa	-
İlbadi	Ekmekçi Osman	-	Hacı Eyüplü	Molla Halil	-
Kayalık	Hacı Mehmet Efendi	Abdurrahman	Kara Hasanlı	Eceoğlu Hüseyin	-
Pelitlibağ	Ali Efendi	Kantarcı Halil	Karakova	Koca İmamoğlu Halil	-
Rumıyan	Katırcıoğlu Vasil	-	Karaman ve Kaşıkçı	Koca Kabakoğlu Halil	-
-	-	-	Karcı	Hacı İsmail Efendi	-
-	-	-	Karcı Köyü Bereketler Mahallesi	Hacı İsmail	-
-	-	-	Karcı Köyü Hallaçlar	Hacı Emir Ali	-
-	-	-	Karcı Köyü Hisar Mahallesi	Hacı İbrahim	-
-	-	-	Kayahan/Kayhan	Hacı Bozoğlu Ahmet	-
-	-	-	Kethüda	Odabaşioğlu Mehmet	-

-	-	-	Kınıklı Karyesi	Gençoğlu Mehmet	-
-	-	-	Kurudere	Kethüdaoğlu Salih Ağa	-
-	-	-	Manastır	Hacı Mustafa	-
-	-	-	Saruhan	Kır Ali oğlu Hasan	-
-	-	-	Şamlı ve Yeni Çiftlik	Muhtarı Hüseyin Kethüdaoğlu Ali	-
-	-	-	Şemikler	Mehmet	-
-	-	-	Teke	Pekcanoğlu Hüseyin	-
-	-	-	Üzerlik	İbrahim oğlu Himmet	-
-	-	-	Zeytin	Karesioğlu Ali	-

7. İmam

Osmanlı Devleti'nde imam, cemaate namaz kıldırmanın yanı sıra mahalle ile alakalı bütün işlerle yakından ilgilenen, hem bir din adamı hem de mahallenin lideri konumundaydı.³⁵⁴

XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar imamlar üst yöneticilere karşı mahallenin sorumlu yöneticisiydi. Aynı zamanda mahalle sakinlerinin de başı olan imamın her şey bilgisi ve iznine bağlanmıştı. Bir kimsenin mahalleye yerleşmesi için mahalle sakinlerinden birinin ve imamın kefaleti şart

³⁵⁴ Çadırcı, **a.g.e.**, s.40. Ergenç, Özer; “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler”, **VIII. Türk Tarih Kongresi, (Ankara:11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler**, C.II, Ankara, TTK Yayınları, 1981, s.1271.

tutulmuştu. Halkın birbirleriyle olan küçük anlaşmazlıklarının çözümünden, mahallenin temizlik ve düzeninden de yine imam sorumluydu Ayrıca vergilerin paylaşılması ve toplanması işlerini de yürütmekteydi.³⁵⁵ Kısacası mahalle çerçevesinde halk-hükümet ilişkilerinin sürdürülmesinde, muhtarlık kuruluncaya kadar tek başına, daha sonra da onlarla birlikte günümüze kadar etkinlik gösterdi.³⁵⁶

Tablo 12- Denizli İmamları (1830)³⁵⁷

Mahalle	İmamın Adı	Mahalle	İmamın Adı
Aksaray	Mustafa Efendi	İncirlişar	Mehmet Efendi
Altıntop	Mehmet Efendi	Kayalık	Hacı Ali Efendi
Ayvasıra	Molla Halil Efendi	Kızılkana	Molla Mehmet Efendi
Çaybaşı	Hacı Süleyman Efendi	Kirişhane	Hüseyin Efendi
Değirmenönü	Şeyh Mehmet Efendi	Koyunlu	Mustafa Efendi
Deliklişar	Mehmet İsmail Efendi	Kuyupınar	Hacı Mustafa Efendi
Diğer Değirmenönü	Çirakoğlu Molla Hüseyin Efendi	Kübcükoğlu	Ahmet Efendi
Diğer Fesliken	Mehmet Efendi	Mızraboğlu	Mustafa Efendi
Efendiler	Mehmet Efendi	Mollabağ	Ahmet Efendi
Fesliken	Ali Efendi	Muhık Çömez	Ali Efendi
Gümüştay	Osman Efendi	Öküzbattı	Ali Efendi
Hacı Fakih	Hüseyin Efendi	Pelitlibağ	Ali Efendi
Hacı Kaplan	Topalzâde Mehmet Efendi, Osman oğlu Ali Efendi	Sırakapılar	Osman Efendi
Hacı Molla Ömer	Hacı Mehmet oğlu Mehmet Efendi	Suluayrım	Ali Efendi
Hasan Efendi	Hafız Efendi	Topraklık	Mehmet Efendi
Horsalaz	Yusuf Efendioğlu Mehmet	Uçancı	Salih Efendi

³⁵⁵ Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri**, s.107. Çadırcı, **a.g.e.**, s.40.

³⁵⁶ Çadırcı, **a.g.e.**, s.40.

³⁵⁷ **DŞS.** 675.

	Efendi, Derviş Süleyman Efendi		
Hüseyin Efendi	Osman Efendi, Hacı Ali Efendi	Uzun Hacı	Ali Efendi
İlbadi	Ali Efendi	Yorganbattı	Ali Efendi

Tablo 13- Temettuat Defterlerine Göre Denizli İmamları (1844-1845)

Mahalle Adı	İmanın Adı	Köy Adı	İmanın Adı
Değirmenönü	Mahzaroğlu Mustafa b. Hacı Mehmet	Bağbaşı	İmamoğlu Emin Efendi b. Mehmet
Feslikan	Çakmaklı İmamoğlu Molla Mustafa b. Ahmet, Kara İmamoğlu Mehmet Efendi b. Ahmet, Pekmezciolu Ali Efendi b. Hüseyin, Hüseyin oğlu Hafız Ahmet b. Mustafa	Eskihisar	Hacı Halil oğlu Molla Ahmet b. Mehmet
Horsalaz	Molla Osman oğlu Hacı Hafız Hüseyin Efendi b. Molla Osman	Gerzile/Gerzele	Ulukoşoğlu Molla Habib b. Mehmet
Kayalık	Tuzcu Hacı Hüseyin oğlu Molla Mehmet b. Mehmet, Hacı Ali Efendizâde Ali Efendi, Dazkırlı Mehmet Efendi	Göveçlik	Hacı Ahmet oğlu Molla Ahmet b. Hacı Ahmet
Pelitlibağ	Elmalılı Hafız Salih b. İbrahim, Arap Beşeoğlu Ahmet b. Mehmet	Hacıyüplü	Hacı Dervişoğlu Ali b. Mustafa, Halil Efendi b. İbrahim
Sabık Müftü	Bağdatoğlu Hacı Ahmet b. Hacı Mehmet	Karaman	Şaban oğlu Hacı Ahmet b. Ahmet
		Karcı	Bülbüloğlu Hacı

			İsmail bin Mustafa, Topal Osman oğlu Mehmet Efendi b. Mehmet, Hacı Mustafa b. Hacı İbrahim
		Karcı Köyü Hallaçlar Mahallesi	Yusuf oğlu İbrahim Efendi b. Yusuf, Demirci oğlu Halil Efendi b. Hasan
		Karcı Köyü Hisar Mahallesi	Molla Hüseyin b. Ahmet
		Kınıklı	Ocakolu Molla Mustafa
		Kurudere	Molla İbrahim b. İbrahim
		Şemikler	Hacı İsmail oğlu Hacı Mustafa Efendi
		Üzerlik	Molla Hasan oğlu Molla Hasan b. Hasan

III. NÜFUS

A. Mahallelerin Nüfusu

Osmanlı Devleti'nde nüfus sayımları genellikle toprak yazımı ve vergilerin tespiti amacıyla gerçekleştirilmiştir. Devletin kuruluşundan hemen sonra "Memleket Tahriri" adıyla öncelikle düşmandan alınan topraklar üzerindeki halkın gelirlerini ve ellerinde bulundurdukları araziye saptamak amacıyla sayım ve yazım uygulanmıştır. Bu sayım esnasında kayıtlar defterlere işlenmiş ve buna da "Tahrir Defteri" denilmiştir. Osmanlı bürokrasisinin en değerli kayıtlarından olan tahrirler, içerdikleri bilgi türlerine göre "Mufassal", "İcmal", "Evkaf", "Piyade" gibi isimler alarak, asker alımında,

vergilendirme ve çeşitli kamu hizmetlerinin görülmesinde ana kaynak niteliği taşımıştır.³⁵⁸

Kanun gereği otuz-kırk yılda³⁵⁹ bir yapılması gereken tahrirler, saltanat değişikliği, vergi gelirlerinin çeşitli sebeplerle artma veya azalma göstermesi gibi durumlarda daha kısa sürelerde uygulanmıştır.³⁶⁰ Tahrir defterlerine, şehir, kasaba, köy, mezra, yaylak ve kışlak gibi yerlerde yaşayan hâne reislerinin isimleriyle birlikte hukukî ve iktisadî statüleri, bu kişilerden alınan vergilerin cins ve miktarları, toprağı tasarruf şekilleri ve mülkiyet-vakıf sistemi kaydedilmiştir. Bundan dolayı adı geçen defterler, Osmanlı Devleti'nin sosyal, ekonomik ve demografik tarihinin en önemli kaynaklarından biri olma niteliğini taşımaktadır.³⁶¹

Günümüze kadar ulaşan tahrir defterlerinden en eski tarihlisi 1431 (H.835) yılına aittir. Bu durumda XV. yüzyıl gibi erken bir zamanda tahrirlerin yapılmaya başlandığı ileri sürülebilir.³⁶² Özellikle Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) ile Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) zamanında hemen hemen her vilâyette tahrirlerin yapıldığı bilinmektedir.³⁶³ Bununla birlikte Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat'ta, tahrirlerin Sultan II. Selim (1566-1574)

³⁵⁸ Çadırcı, a.g.e., s.44. Acun, Fatma; **Karahisar-ı Şarkî ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569)**, Ankara, TTK Yayınları, 2006, s.17. Afyoncu, Erhan; "Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.I, S.I, 2003, s.267. Elibüyük, Mesut; "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler", **Coğrafya Araştırmaları**, S.2, Şubat 1990, s.13.

³⁵⁹ Mustafa Nuri Paşa, "Her yüzyılda bir genel memleket sayımı yapmak yasa gereğidir" der. Bkz. Mustafa Nuri Paşa, **Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi**, C.I-II, (Sadeleştiren: Neşet Çağatay), Ankara, TTK Yayınları, 1992, s.134.

³⁶⁰ Afyoncu, Erhan; "Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi", **Osmanlı**, C.VI, (Ed. Güler Eren), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s.312.

³⁶¹ Feridun M. Emecen, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", **Tarih ve Sosyoloji Semineri (28-29 Mayıs 1990)**, İstanbul, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını, 1991, s.145. Öz, Mehmet; "15. ve 16. Yüzyılda Çorum Sancağı: Nüfus ve İktisadî Hayat", **Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum Sempozyum Tebliğleri, (26-27 Temmuz 1991)**, y.y., Çorum Belediyesi Yayını, yayını, t.y., s.5.

³⁶² Bu tahrir defteri Halil İncalcık tarafından yayınlanmıştır. Bkz. İncalcık, Halil; **Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arnavid**, Ankara, TTK Yayınları, 1954; Acun, a.g.e., s.18.

³⁶³ İlhan, M. Mehdi; "Tahrir Faaliyetleri ve Bu Faaliyet Esnasında Karşılaşılan Güçlükler", **Ata Dergisi**, S.VII, Konya 1997, s.86.

zamanında bitirilip bir daha yapılmadığını zikretmektedir.³⁶⁴ Ancak konuyla ilgili olarak Ömer Lütfi Barkan yaptığı çalışmalarla, II. Selim'den sonra tahta çıkan III. Murat (1574-1595) devrinde de tahrirlerin mevcut olduğunu ispat etmektedir.³⁶⁵

İncelemekte olduğumuz Denizli'ye ait tahrir defterleri mevcut olup XVI. yüzyılda kentin nüfusuyla ilgili değerlendirme açısından oldukça önemlidir. Bu defterlerde tahrirler sırasında yerleşim yerlerinde yaşayanlar ve sürekli yerleşik olmayan grupların vergi mükellefi olan evli hâne reisleri ve bunların ergin yaşa gelmiş bekâr oğulları kayıtlıdır.³⁶⁶ Bu kayıtlardan tahmini nüfusa Ömer Lütfi Barkan tarafından ortaya konulan ve pek çok araştırmacı tarafından da kabul gören her hânenin 5 kişiden oluştuğu³⁶⁷ düşünülerek ulaşılmaktadır. Nitekim Denizli, bu dönemde Kütahya'ya bağlıdır³⁶⁸ ve "Denizli" adı kayıtlarda "Lazıkıyye" olarak geçmekte, tahrirleri de Kütahya tahrir defterleri içerisinde yer almaktadır.

Kütahya Tahrirlerinden mevcut olan en eski defter II. Bayezid devrine (1481-1512) ait olup defterin baş kısmı eksiktir. İkincisi 1520 tarihli Mufassal defterdir³⁶⁹ ve her iki defterde de Denizli yoktur.³⁷⁰ Ancak XVI. yüzyılda şehrin mahalleleri ve nüfusuyla ilgili önemli bilgiler ihtiva eden biri 1530 tarihli icmâl, diğeri de 1571 tarihli mufassal olmak üzere iki defter mevcuttur.³⁷¹ Bu defterlere göre Denizli'nin tahmini nüfusu 1530'larda 4824, 1571'de 6140 olarak hesaplanmakta ve bu sonuç iki tarih arasındaki nüfus artış miktarına

³⁶⁴ Mustafa Nuri Paşa, **a.g.e.**, s. 134.

³⁶⁵ Barkan, Ömer Lütfi; "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.II, İstanbul, 1940-41, s.31-33.

³⁶⁶ Emecen, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak ..", s.145.

³⁶⁷ Barkan, Ömer Lütfi; "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Türkiyat Mecmuası**, C.X, İstanbul, 1953, s.12. Tahmini nüfusa ulaşmak amacıyla "Hâne" karşılığı olarak kullanılan farklı katsayılar için bkz. Göyünç, Nejat; "Hâne Deyimi Hakkında", **OTAM**, S.11, Ankara, 2000, s.331-348.

³⁶⁸ Varlık, M. Çetin; "XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı'nda Yerleşme ve Vergi Nüfusu", **Belleten**, C.LII, S.202, Nisan 1988, s.135.

³⁶⁹ Varlık, s.116.

³⁷⁰ Varlık, s.136.

³⁷¹ Gökçe, **a.g.e.**, s.75.

%27.28 olarak yansımaktadır.³⁷² 1571 yılında Denizli diğer bir kenti besleyecek kadar geniş olup, Kütahya'dan sonra ikinci merkez durumundadır.³⁷³

XVI. yüzyılda yaygın ve oldukça düzenli bir şekilde yapılan nüfus, arazi, mal ve mülk sayımı, XVII. ve XVIII. yüzyılda önemini yitirmektedir. Bunun sebebi XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin bunalımlı bir döneme girmesidir. Celali isyanları, Tımar sistemindeki bozulmalar, çift bozmanın yaygınlaşması ve büyük kaçgun gibi olaylar tahrir defterlerinin sağlıklı ve düzenli bir şekilde tutulmasını engellemiştir.³⁷⁴ Tahrirler sadece gerekli olan yerlerde yapılırken, nüfus gelişmelerini tespit edebilmek zor hatta imkânsız hale gelmiştir.³⁷⁵

XIX. yüzyıla gelindiğinde ise çeşitli gereksinimlerle genel ya da kısmi sayımlar yapılmaya başlanmıştır. Bunun sebebi genel olarak Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında yaşayan halkın sayısının bilinmesine yöneliktir. Bu genellik içerisinde de, her devlet için her devirde geçerli olan askerlik ve vergi mecburiyeti gibi iki önemli neden bulunmaktadır.³⁷⁶ İşte bu nedenlerden dolayı Osmanlı Devleti'nde 1830 yılının ikinci 6 ayı ve 1831 yılının ilk 6 ayı içinde Anadolu ve Rumeli esas alınarak ilk genel nüfus sayımı yapılmıştır.³⁷⁷ Bu sayıma göre, Anadolu'daki Türk erkek nüfusu 1.998.027, Rumeli'deki Türk erkek nüfus ise 513.448 kişiden müteşekkildir.³⁷⁸ Osmanlı'da çağdaş anlamdaki nüfus sayımlarının öncüsü kabul edilen bu sayımın ülke nüfusunu

³⁷² Turan Gökçe, Tahmini nüfusu hesaplarken, Ömer Lütfi Barkan'ın teklif ettiği ortalama bir hane için 5 rakamını kullanmıştır. Gökçe, s.90.

³⁷³ Faroqhi, Suraiya; "16. Yüzyılda Batı ve Güney Sancaklarında Belirli Aralıklarla Kurulan Pazarlar (İçel, Hamid, Karahisar-ı Sahib, Kütahya, Aydın, Menteşe)", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Özel Sayısı, 1978, s.58.

³⁷⁴ Çavdar, **a.g.m.**, s.551.

³⁷⁵ Baykara, Tuncer; **Osmanlılar'da Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar**, İzmir, Akademi Kitapevi, 1999, s.257.

³⁷⁶ Aydın, Mahir, **a.g.m.**, s.83. Çavdar, **a.g.m.**, s. 551.

³⁷⁷ Bingöl, Sedat; "İstanbul'da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin Müslüman Nüfusu Üzerine Bir İnceleme", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.XXIII, S.36, Ankara, 2004, s.44.

³⁷⁸ Shaw, Stanford J.; Shaw, Ezel Kural; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, (Çev. Mehmet Harmancı), C.II, İstanbul, E Yayınları, 1983, s.154.

tam anlamıyla yansıttığı söylenemese de Anadolu ve Rumeli'deki demografik durumun belirlenmesinde faydalı olduğu bir kesindir.³⁷⁹

Nüfus sayımı tamamlandıktan sonra, defterlerin bir nüshası, kaydı tutulan mahallin mahkemesine bırakılırken, asıl defterler İstanbul'a gönderilmiştir.³⁸⁰ Sayımı Divan kâtibi Haşmet Efendi³⁸¹ tarafından yapılan Denizli'nin de 1830 yılına ait nüfus defterinin bir nüshası mahkeme kayıtları olan şer'iyye sicilleri arasında bulunmaktadır.³⁸² Bugün nüfus defterlerinin Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından araştırmacılara açılmasıyla birlikte, bu defterin diğer nüshasını görme şansımız ortaya çıkmıştır.³⁸³

Şer'iyye sicilleri arasında bulunan nüfus defteriyle Osmanlı Arşivi'ndeki 16 Kasım 1830 tarihli defter yan yana getirilip kontrol edildiğinde şahıslara ait isim, unvan, lakap, yaş, meslek gibi kayıtların birebir tuttuğu görülmektedir. Ancak her iki defter arasındaki önemli farklar da gözden kaçmamaktadır. 675 numaralı defterde köy sayısı eksik olmakla birlikte Ermeni ve Rum mahalleleri ile medrese, han ve bahçelerde bulunan yabancı nüfusa dair kayıtlar yoktur.³⁸⁴ Bu arada mevcut bazı köy ve mahallelerin nüfuslarının birbirini tutmadığı tespit edilmektedir. Ayrıca nüfus defterinin diğer nüshası oluşturulurken bazı yanlışlıkların yapıldığı görülmektedir. Örneğin, Hacı Kaplan Mahallesinden Kara Himmet oğlu Hafız Mehmet 675 numaralı defterde 20 yaşında,³⁸⁵ 03092 numaralı defterde 40 yaşında,³⁸⁶ Hasan Efendi

³⁷⁹ **Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927**, (Haz. Cem Behar), C.II, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1996, s.24. Hayta, Necdet; Ünal, Uğur; **Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2005, s.108.

³⁸⁰ Aydın, s.96-97.

³⁸¹ Ahmed Lütfi, **Târih-i Lütfi**, C.III, Dersaadet, 1292, s.145.

³⁸² Bizim Ankara Milli Kütüphane'den temin ettiğimiz ve Denizli Şer'iyye Sicilleri içinde 675/179 numara ile kayıtlı olan bu defter, ilk olarak Turan Gökçe tarafından tespit edilerek, nüfusla ilgili değerlendirmeler yapıp, makale olarak yayınlanmıştır. Bkz. Gökçe, Turan; "1830 Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Denizli Şehri Nüfusu Hakkında Bir Değerlendirme", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.VI, İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1991, s.169-181.

³⁸³ **BOA. NFS.d. 03092**, (30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830).

³⁸⁴ Bkz. **DŞS. 675**, v.25-27. **BOA. NFS.d. 03092**, (30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830), s. 48-53.

³⁸⁵ **DŞS. 675**, v.59.

³⁸⁶ **BOA. NFS.d. 03092**, (30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830), s.122.

Mahallesine kayıtlı Ömer oğlu alil Ömer şer'iyye sicilleri içinde yer alan 675 numaralı defterde 25 yaşında,³⁸⁷ 03092 numaralı defterde alil ve ihtiyar olarak 60 yaşında yazılıdır.³⁸⁸

1830 yılı nüfus yoklamasında Denizli mahallelerindeki Müslüman erkek nüfus 675 numaralı deftere göre 4046 kişi, 03092 numaralı deftere göre 3752 kişidir. Erkek nüfusa karşılık aynı sayıda kadın nüfusun olduğunu da düşünürsek, Denizli'nin tahmini nüfusunun ilk deftere göre 8092, ikinci deftere göre 7502 kişiden oluştuğu söylenilebilir. Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere 1830 yılında Denizli'nin en kalabalık mahallesi Pelitlibağ'dır. İkinci sırada Gümüşçay Mahallesi, üçüncü sırada Hacı Molla Ömer Mahallesi yer almaktadır. Nüfusun en az olduğu mahalleler sıralamasında ise, 23 kişiyle Kavaklıbağ Mahallesi ilk sırada yer alırken, ikinci sırada Koyunlu, üçüncü sırada Mızraboğlu mahalleleri bulunmaktadır.

1830 tarihli nüfus defterinden sonra Denizli'ye ait elimizde mevcut olan ikinci defter 1249 / 1833-1834 yılına aittir. Buna göre, toplam 4338 Müslüman erkek nüfusun yaşadığı Denizli mahallelerinde, en yoğun nüfus 294 kişiyle Kayalık Mahallesinde bulunmaktadır. Bu sıralamada ikinci sırada 276 kişiyle Çaybaşı Mahallesi gelmektedir. 1830 Nüfus sayımında en kalabalık Müslüman erkek nüfusa sahip olan Pelitlibağ Mahallesi bu sayımda 257 kişiyle üçüncü sırada yer almaktadır. İlâveten bu defterde nüfusun en az olduğu mahalle olarak karşımıza 26 Müslüman erkeğin kayıtlı olduğu Koyunlu Mahallesi çıkmaktadır.

1258 / 1842-1843 yılı Denizli nüfus defterine baktığımızda Müslümanlara ait 9 mahallenin kaydına rastlanırken, bu mahallelerde toplam 3630 kişi tespit edilmektedir. Denizli'nin 1833-1834 tarihli nüfus defterinde olduğu gibi bu tarihte de yine en kalabalık erkek nüfusun bulunduğu mahalle Kayalık'tır. 758 Müslüman erkek nüfusun bulunduğu Kayalık Mahallesi, 570 kişiyle Horsalaz, 489 kişiyle Delikliçınar Mahallesi takip etmektedir. En az

³⁸⁷ DŞS. 675, v.48.

³⁸⁸ BOA. NFS.d. 03092, (30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830), s.99.

nüfusa sahip mahalle 122 kişi ile İlbadi olup, ikinci sırada 195 kişiyle Pelitlibağ, üçüncü sırada 208 kişi ile Gümüşçay Mahallesi yer almaktadır.

1844 yılı için ise elimizde mevcut olan Denizli'ye ait temettuat defterleri kentin nüfusuyla ilgili tespitlerde bulunmamıza olanak sağlamaktadır. Vergi mükellefi bulunan hâne reislerinin kaydedildiği temettuat defterlerinde, tahmini nüfusa, tahrir defterlerindeki tahmini nüfus hesaplanmasında da yaygın olarak kullanılan, her hânenin 5 kişiden oluştuğu düşünülerek ulaşılmaktadır. Buna göre Denizli temettuat defterlerindeki 8 Müslüman mahallede 1938 hâne reisi kayıtlıdır ve bu mahallerin tahmini nüfusu toplam 9690 kişidir. Nüfusun en yoğun olduğu mahalle Kayalık, en az nüfusa sahip mahalle ise İlbadi'dir.

Tablo 14- Nüfus Defterlerine Göre Denizli Mahallelerindeki Müslüman Erkek Nüfus

Mahalleler	1246³⁸⁹ (1830-1831)	1246³⁹⁰ (1830-1831)	1249³⁹¹ (1833-1834)	1258³⁹² (1842-1843)
Aksaray/ Aksaraylı	96	84	133	-
Altuntop	115	95	95	-
Ayvasıra	112	112	130	-
Çaybaşı	140	140	276	439
Çömez Efendi / Muhık Çömez	121	112	129	-
Değirmenönü	57	57	148	-
Delikliçınar	116	94	103	489
Diğer Değirmenönü	77	72	83	-
Diğer Feslikan	125	116	-	-
Diğer Hacı Fakih	33	33	-	-
Diğer Kayalık	99	92	-	-

³⁸⁹ Sadece erkeklerin yazıldığı sayımda toplam erkek nüfusun içine vefat eden, yeni doğan ve dışarı gidenler de dâhil edildi. Bkz. **DŞS.** 675.

³⁹⁰ **BOA. NFS.d.** 03092, (30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830).

³⁹¹ **BOA. NFS.d.** 03094, (1 Zilhicce 1849 / 11 Nisan 1834).

³⁹² **BOA. NFS.d.** 03096, (1258 / 1842-1843).

Efendiler /	80	80	93	-
Müftü Efendi				
Feslikan	64	61	207	392
Gümüştay	199	197	213	208
Gürçan ³⁹³	124	122	144	-
Hacı Fakih/Hacı Fakiyye	66	66	123	-
Hacı Kaplan	188	138	140	-
Hacı Molla Ömer	190	188	182	-
Hasan Efendi	62	56	60	-
Horsalaz	101	101	86	570
Hüseyin Efendi	100	83	127	-
İlbadi	178	173	164	122
İncirlişınar/ İncirşınarı	105	94	145	-
Kavaklıbağ	23	23	-	-
Kayalık	150	147	294	758
Kızıllanat	81	60	64	-
Kirişhane	39	36	40	-
Koyunlu	30	30	26	-
Kuyupınar	141	139	108	-
Mızraboğlu	32	32	27	-
Mollabağ	104	66	68	-
Öküzbati	49	47	43	-
Pelitlibağ	257	253	257	195
Sabık Müftü/ Eski Müftü	124	123	130	457
Sırapapılar	99	88	111	-
Suluayırım	35	34	45	-

³⁹³ Gürçan Mahallesi, Siciller içinde bulunan nüfus defterinde Kübcükoğlu Mahallesi olarak geçmektedir. Bkz. **DŞS.** 675, v.25-27.

Topraklık	145	135	148	-
Uçancı	56	56	67	-
Uzunhacı	33	28	34	-
Yorganbattı	100	93	96	-
Toplam	4046	3752	4338	3630

Tablo 15- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerin Nüfusu (1844-1845)

Mahalleler	Hâne Sayısı	Tahmini Nüfus
Çaybaşı	234	1170
Delikliçınar	226	1130
Feslikan	261	1305
Horsalaz	310	1550
İlbadi	167	835
Kayalık	377	1885
Pelitlibağ	180	900
Sabık Müftü	183	915
Toplam	1938	9690

Nüfus defterlerinden Denizli'deki doğum ve ölüm sayılarıyla ilgili verilere ulaşmak da mümkündür. Tablo 16'dan da anlaşılacağı üzere Denizli'deki ölenlerin sayısı, doğanların sayısından fazladır. Sadece 1263 / 1846-1847 tarihli nüfus defterinde doğanların sayısının ölenlerin sayısından fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 16- Mahallelerde Doğum ve Ölüm Sayısı

Mahalle	1246 ³⁹⁴ (1830-1831)	1246 ³⁹⁵ (1830-1831)	1254 ³⁹⁶ (1838-1839)	1263 ³⁹⁷ (1846-1847)	1265 ³⁹⁸ (1848-1849)
---------	------------------------------------	------------------------------------	------------------------------------	------------------------------------	------------------------------------

³⁹⁴ DŞS. 675.

³⁹⁵ BOA. NFS.d. 03092, (30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830).

³⁹⁶ BOA. ML.CRD. d., 93, (1 Muharrem 1254-30 Recep 1254 / 27 Mart 1838-19 Ekim 1838).

³⁹⁷ BOA. KK. d. 6536, (1263 / 1846-1847).

³⁹⁸ BOA. ML.CRD. d., 1305, (18 Cemâziyelâhir 1265-21 Şaban /11 Mayıs 1849-12 Temmuz 1849).

	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm
Aksaray/ Aksaraylı	7	9	3	6	1	-	-	-	-	
Altıntop	12	8	8	5	1	1	-	-	-	-
Ayvasıra	1	2	1	2	2	1	-	-	-	-
Çaybaşı	5	7	4	4	2	2	1	-	1	7
Değirmenönü	2	1	2	1	5	7	-	-	-	-
Delikliçınar	8	10	3	4	4	4	3	1	5	2
Diğer Değirmenönü	-	5	-	3	-	-	-	-	-	-
Diğer Feslikan	9	11	4	1	-	-	-	-	-	-
Diğer Hacı Fakih	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-
Diğer Kayalık	4	4	3	1	-	-	-	-	-	-
Ermeni Mahallesi	-	-	1		-	-	-	-	-	-
Efendiler	2	6	2	6	-	-	-	-	-	-
Feslikan	4	3	2	2	-	-	4	-	7	1
Gümüşçay	5	2	3	-	3	4	4	-	5	2
Hacı Fakih/Hacı Fakiyye	1	2	1	2	-	1	-	-	-	-
Hacı Kaplan	12	22	-	5	2	3	-	-	-	-
Hacı Molla Ömer	2	15	1	-	-	2	-	-	-	-
Hasan Efendi	6	6	3	2	3	21	-	-	-	-
Horsalaz	7	8	6	5	-	-	3	-	9	4
Hüseyin Efendi	6	3	-	2	-	-	-	-	-	-
İlbâdı	1	5	1	4	-	-	-	-	-	-
İncirliçınar/ İncirpınarı	6	15	-	5	1	3	-	-	-	-

Kayalık	7	9	3	7	-	1	1	-	8	3
Kızılkanat	3	10	-	7	-	-	-	-	-	-
Kirişhane	5	2	3	2	-	1	-	-	-	-
Koyunlu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kuyupınar	3	7	1	2	2	-	-	-	-	-
Kübcükoğlu	8	5	6	3	-	-	-	-	-	-
Mızraboğlu	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mollabağ	10	6	4	5	2	1	-	-	-	-
Muhık Çömez	5	8	2	4	-	-	-	-	-	-
Öküzbattı	2	3	-	-	1	1	-	-	-	-
Pelitlibağ	13	19	5	4		2	2	-	7	-
Rum Mahallesi	-	-	7	5	2	9	-	-	-	-
Sabık Müftü/ Eski Müftü	5	12	4	8	4	3	8	5	4	2
Sırapapılar	14	9	6	3	-	1	-	-	-	-
Topraklık	9	18	4	6	1	-	-	-	-	-
Uçancı	3	1	3	1	-	-	-	-	-	-
Uzunhacı	4	4	1	1	-	-	-	-	-	-
Yorganbattı	7	9	4	5	-	-	-	-	-	-
Toplam	200	267	102	124	36	68	26	6	46	21

B. Köylerin Nüfusu

1830 yılı nüfus yoklamasında, Denizli çiftlik ve köylerindeki Müslüman erkek nüfus 675 numaralı deftere göre 443 kişi, 03092 numaralı deftere göre 3738 kişidir. Her iki defterde de 4 çiftlik kaydı bulunmakla birlikte, bunlar Cedid-Ecirli, Kale, Emirler ve Yeğen Ağa çiftlikleridir. Çiftlikler arasında en fazla Müslüman erkek nüfus 54 kişiyle Cedid-Ecirli çiftliğinde, en az nüfus ise 4 kişinin bulunduğu Emirler çiftliğinde kayıtlıdır. 675 numaralı defterde sadece 7 köy, diğer defterde 30 köy kaydı bulunmaktadır. İlâveten Çakmak köyü Aşağı Mahallesi ile Karcı köyü Bereketler, Hallaçlar ve Hisar mahallelerinin nüfus kayıtları 03092 numaralı defterde ayrı ayrı

belirtilmektedir. 03092 numaralı deftere göre köyler arasında nüfusun en kalabalık olduğu yer 590 kişiyle Başkarcı köyü, nüfusun en az olduğu yer ise 20 kişiyle Çeltikçi köyüdür.

Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere 3 nüfus defterinin hangi tarihe ait olduğu belli değildir. 03089 numaralı defterde toplam nüfus 3788 kişi, 03097 numaralı defterde 2371 kişidir. 2049 numaralı defterde ise toplam nüfus 867 kişidir. Bu defterin ilk sayfaları eksik olduğu için ilk kaydedilen yerin köy mü, mahalle mi olduğu belli değildir. Ancak devamında köy isimleri geldiği için köy nüfusuna dâhil etmeyi uygun bulduk. Bununla birlikte defterde kaydedilen şahıslara tek tek numara verilmiş olup, defter eksik olduğu için ilk şahıs numarası 18'den başlamaktadır. Son şahıs numarası ise 40'dır. Bu nedenle köyün erkek nüfusunu 40 kişi olarak kabul ettik.³⁹⁹ Ayrıca Gerzile köyüne ait kayıtların yer aldığı kısımda da defter sayfalarının eksik olduğu tespit edilmektedir. Burada da ilk şahıs numarası 23 ile başlayıp 167 ile bitmektedir. Bunu da yine toplam nüfusa 167 olarak ekledik.⁴⁰⁰

Temettuat defterlerine baktığımızda ise Denizli'de 22 köyle birlikte Abdullah Ağa, Cedid Ecirli ve Şamlı çiftlikleri olmak üzere toplam 25 yerleşim yeri olduğu görülmektedir. Nüfus yoğunluğu açısından yapılan sıralamada çiftlikler arasında 41 hâne reisinin kayıtlı olduğu Şamlı çiftliği, köyler arasında 194 hâne reisinin kayıtlı olduğu Karcı köyü ilk sırada almaktadır. Karcı köyüne bağlı Bereketler, Hallaçlar ve Hisar mahalleleri tıpkı nüfus defterlerinde olduğu gibi burada da ayrı ayrı verilmektedir. Bu üç mahallede toplam 180 hâne reisi kayıtlı olup, Karcı köyündeki hâne reisi sayısına eklediğinde, toplam 374 kişiye ulaşmaktadır.

Kentteki yabancı nüfusa gelince, 1830'da Denizli'deki han, mahalle ve köylerde kalan yabancı Müslüman erkek sayısı 191 kişi,⁴⁰¹ Denizli

³⁹⁹ BOA. ML.CRD. d. 2049, (t.y.), s.4.

⁴⁰⁰ BOA. ML.CRD. d. 2049, (t.y.), s.12-13.

⁴⁰¹ İncirpınar Mahallesi, Kale, Goncalı, Dere, Eldenizli köyleri, Yeğenağa çiftliği ile hanlarda kalan yabancı Müslüman nüfusedir. Bkz. BOA. NFS.d. 03092, (30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830), s.309-316.

medreselerinde kalan yabancı Müslüman erkek sayısı 173 kişidir.⁴⁰² Tarihi belli olmayan nüfus defterinde yabancı Müslüman erkek sayısı 20 kişi, 1305 /1887-1888 tarihli Aydın vilâyet salnamesinde yabancı Müslüman erkek sayısı 95, kadın sayısı ise 90 kişidir.⁴⁰³

Nüfus defterleri kayıtlarında yer alan Denizli köylerindeki doğum ve ölüm sayısı ise tıpkı mahallelerde olduğu gibidir. Yani ölenler, doğanlardan sayıca fazladır.

Tablo 17- Nüfus Defterlerine Göre Denizli Köylerindeki Müslüman Erkek Nüfus

Köyler	1246 ⁴⁰⁴ (1830- 1831)	1246 ⁴⁰⁵ (1830- 1831)	Tarihsiz ⁴⁰⁶	Tarihsiz ⁴⁰⁷	Tarihsiz ⁴⁰⁸
Abdullah Ağa Çiftliği	-	-	-	10	-
Aşağı Şamlı	74	74	86	58	-
Bağbaşı	-	59	50	56	65
Belevi	-	148	176	-	-
Büyük Köy	10	45	10	-	-
Cedid ve Ecirli Çiftliği	54	54	-	-	-
Çakmak	-	178	342	176	-
Çakmak Köyü Aşağı Mahallesi	-	182	-	-	-
Çeltikçi	21	20	20	6	-
Dere Köy	-	-	40	22	-
Edirli Çiftliği der-	-	-	30	-	-

⁴⁰² Hacı Molla Ömer, Pelitlibağ, Hasan Efendi, Debbağ/Müftü Efendi, Çaybaşı, Aksaraylı, Hacı Şeyh Ahmet, Süleyman Efendi, İncekara, Horsalaz, Kayalık Veli Efendi, Kayalık Hacı Efendi, Hatirzâde, Ömer Hafız Efendi, Erzurumlu İsmail Efendi, Kurra Efendi, Belevi Erzurumlu medreselerinde kalan yabancı Müslüman nüfusedir. Bkz. **BOA. NFS.d.** 03092, (30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830), s.302-308.

⁴⁰³ **SVA.** (1305 /1887-1888), Def'a: 11, s.205.

⁴⁰⁴ **DŞS.** 675.

⁴⁰⁵ **BOA. NFS.d.** 03092, (30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830).

⁴⁰⁶ **BOA. NFS.d.** 03089, (t.y.).

⁴⁰⁷ **BOA. NFS.d.** 03097, (t.y.).

⁴⁰⁸ **BOA. ML.CRD. d.** 2049, (t.y.).

uhte Tavaslı Osman Ağa					
Eldenizli	-	24	23	33	-
Emirler Çiftliği	4	4	4	-	-
Eskihisar	-	32	32	31	37
Gerzile/Gerzele	-	313	305	242	183
Gonca/Goncalı/ Gonca Ali	-	65	53	50	66
Göveçlik	-	171	170	120	-
Hacı Eyüplü	-	86	89	60	-
İsmail Efendi Çiftliği	-	-	11	-	-
Kale	21	20	16	11	-
Karahasanlı	-	109	101	76	-
Karakova	62	24	60	58	-
Karaman	-	80	75	36	-
Başkarcı	-	590	579	310	-
Karcı Köyü Bereketler Mahallesi	-	229	220	104	-
Karcı Köyü Hallaçlar Mahallesi	-	196	192	107	-
Karcı Köyü Hisar Mahallesi	-	132	133	82	-
Kaşıkcı	-	38	39	22	-
Kayhan	-	51	47	35	46
Kethüda	51	86	118	98	-
Kınıklı	-	85	81	55	83
Kurudere	-	63	64	66	68
Manastır	-	232	226	175	-
Saruhan	-	61	57	71	-
Şemikler	106	102	109	60	-
Tekke	-	60	56	46	62

Üzerlik ⁴⁰⁹	-	46	43	24	-
Yeğen/ Yeğenağa Çiftliği	10	10	7	11	-
Yeni Çiftliği	-		53	22	12
Yukarı Şamlı	30	30	32		-
Zeytin	-	39	39	38	38
—	-	-	-	-	40
—	-	-	-	-	167
Toplam	443	3738	3788	2371	867

Tablo 18- Temettuat Defterlerine Göre Köylerin Nüfusu (1844-1845)

Köyler	Hâne Sayısı	Tahmini Nüfus
Abdullah Ağa Çiftliği	8	40
Bağbaşı	28	140
Cedid Ecirli Çiftliği	36	180
Çamrak	10	50
Dere	15	75
Eldenizli	20	100
Eskihisar	18	90
Gerzile/Gerzele	139	695
Goncalı	30	150
Göveçlik	65	325
Hacı Eyüplü	36	180
Kale	9	45
Karakova	28	140
Karaman	47	235
Karcı	194	970
Karcı Köyü Bereketler Mahallesi	64	320
Karcı Köyü Hallaçlar Mahallesi	68	340
Karcı Köyü Hisar Mahallesi	48	240
Kaşıkcı	15	75
Kethüda	70	350
Kınıklı	35	175
Kurudere	27	135

⁴⁰⁹ 46 erkek nüfusun bulunduğu Üzerlik Köyü, Yüzerlik Köyü olarak tekrar kaydedilmiş. Bkz. **BOA. NFS.d.** 03092, (30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830), s.283-284 ve s.299-300.

Saruhan	22	110
Şamlı Çiftliği	41	205
Şemikler	55	275
Tekke	34	170
Üzerlik	20	100
Zeytin	15	75
Toplam	1197	5985

Tablo 19- Köylerde Doğum ve Ölüm Sayısı

	1246 ⁴¹⁰ (1830-1831)		1246 ⁴¹¹ (1830-1831)		1254 ⁴¹² (1838-1839)		1263 ⁴¹³ (1846-1847)		1265 ⁴¹⁴ (1848-1849)	
	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm	Doğum	Ölüm
Bağbaşı	-	-	7	1	-	1	-	-	1	2
Başkarcı	-	-	11	18	-	-	-	-	1	-
Belevi	-	-	4	1	5	7	-	-	-	-
Büyük Köy	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Cedid ve Ecirli Çiftliği	-	3	-	2	-	-	-	-	-	1
Çakmak Köyü Aşağı Mahallesi	-	-	3	7	7	10	-	-	1	3
Çakmak			4	10			-	-		
Çeltikçi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dere Köy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Eldenizli	-	-	-	-	5	7	-	-	-	-
Eskihisar	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-
Gerzile/ Gerzele	-	-	9	7	-	19	-	-	-	5

⁴¹⁰ DŞS. 675.⁴¹¹ BOA. NFS.d. 03092, (30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830).⁴¹² BOA. ML.CRD. d., 93, (1 Muharrem 1254-30 Recep 1254 / 27 Mart 1838-19 Ekim 1838).⁴¹³ BOA. KK. d. 6536, (1263 / 1846-1847).⁴¹⁴ BOA. ML.CRD. d., 1305, (18 Cemâziyelâhir 1265-21 Şaban /11 Mayıs 1849-12 Temmuz 1849).

Gonca/Goncalı/ Gonca Ali	-	-	3	8	-	-	-	-	-	-
Göveçlik	-	-	5	11	6	-	-	-	-	2
Hacı Eyüplü	-	-	-	3	-	-	-	-	2	-
Hasanlı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hisarcı	-	-			4	2	-	-	-	-
Kale	2	-	2	-	1	1	-	-	-	-
Karahasanlı	-	-	4	2	-	-	-	-	1	-
Karakova	2	1	-	-	2	3	-	-	-	-
Karaman	-	-	3	3	-	-	-	-	-	-
Karcı	-	-			5	15	-	-	-	-
Karcı Köyü Bereketler Mahallesi	-	-	6	7	-	2	1	-	2	2
Karcı Köyü Hallaçlar Mahallesi	-	-			-	-	-	-	-	-
Karcı Köyü Hisar Mahallesi	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-
Kaşıkcı	-	-	4	-	4	4	-	-	-	-
Kayhan	-	-	3	-	4	1	-	-	-	3
Kethüda	2	4	-	-	9	4	-	-	-	-
Kınıklı	-	-	1	4	-	-	-	-	-	-
Kurudere	-	-	1	3	1	1	-	-	1	-
Manastır	-	-	3	23	3	5	-	-	2	1
Saruhan	-	-	1	-	-	-	-	-	2	6
Şamlı Çiftliği	1	2			-	29	-	-	-	-
Şemikler	3	2	-	1	11	3	-	-	-	1
Tekke	-	-	3	1	1	1	-	-	1	2
Üzerlik	-	-	-	-	-	3	-	-	-	3
Yeğen/Yeğenağa Çiftliği	-	1	-	1	2	1	-	-	-	-
Yukarı Şamlı	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Zeytin	-	-	1	4	-	-	-	-	-	-
Toplam	10	14	80	118	70	123	1	-	14	34

C. Denizli'deki Müslüman Kadın ve Erkek Nüfus

XIX. yüzyılda çeşitli gereksinimlerle genel ya da kısmi sayımların yapıldığı Osmanlı Devleti'nde, özellikle devlet ve vilâyet salnameleri ile çeşitli kamu kuruluşlarının çıkardığı salnameler sayesinde demografik nitelikli bilgilerin elde edilmesi söz konusu olmuştur.⁴¹⁵

İnceleme konumuz olan Denizli'nin yer aldığı Aydın vilâyet salnameleri kadın ve erkek nüfusa dair önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Nitekim 1305-1323 yılları arasında Denizli'nin nüfus durumuna baktığımızda 1305 /1887-1888 yılından 1315 / 1897-1898 yılına kadar, kent nüfusunda artış gözükmemektedir. Ancak 1315 / 1897-1898 yılına gelindiğinde toplam nüfusun bir önceki yılın altına düştüğü anlaşılmaktadır. Şöyle ki, 1314 / 1897-1898 yılında 36732 olan toplam nüfus bir yıl sonra 22500 kişi eksilerek 14232 kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. İlâveten bir yıl sonra bu nüfus 23768 kişi artarak 38000 kişiye ulaşmaktadır. Birer yıl arayla nüfusta meydana gelen meydana gelen bu düşüş ve yükselişin sebebi tespit edilememektedir.

Denizli'deki kadın ve erkek nüfusun, toplam nüfusa oranına baktığımızda aradaki farkın oldukça az olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi 1894-1895 ve 1898-1899 yıllarına ait salnamelerde erkek nüfusun, kadın nüfustan fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Aydın Vilâyetinin 1891 yılına ait nüfus istatistiği Anadolu'da incelemeler yapmak için Duyun-ı Umumiye-i Osmaniye İdaresi tarafından görevlendirilen Vital Cuinet tarafından hazırlanmıştır.⁴¹⁶ Buna göre Denizli'de 35.696 Türk bulunmaktadır.⁴¹⁷

⁴¹⁵ Çavdar, Tevfik; "Osmanlı Döneminde Nüfus Bilgileri", **Osmanlı**, C.IV, (Ed. Güler Eren), Ankara, Yeni Türkiye Yayını, 1999, s.551.

⁴¹⁶ Turan, Mustafa; **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli-1919-1923)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2006, s.22.

⁴¹⁷ Cuinet, Vital; **La Turquie d'Asie, Géographie Administrative Statistique Descriptive Et Raisonnée De Chaque Province De l'Asie- Mineure**, C.V, İstanbul, Isis, 2001, s.221.

Smyrne Turque'de ise Denizli'nin 1. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasındaki nüfusuna dair bilgiler bulunmaktadır. Buna göre savaş öncesi Denizli'deki Türk nüfusun 20464'ü erkek, 21643'ü kadındır.⁴¹⁸ 1. Dünya Savaşı sırasındaki Türk nüfus ise 19705'i erkek, 21895'i kadındır.⁴¹⁹

Tablo 20- Aydın Vilâyet Salnamelerine Göre Denizli Kaza Merkezindeki Müslüman Erkek ve Kadın Nüfus

Yıl	Kadın	Erkek	Toplam	Toplam İçinde Kadın ve Erkek Oranı	
				Kadın %	Erkek %
1305⁴²⁰ (1887-1888)	12245	12069	24314	50,4	49,6
1311⁴²¹ (1893-1894)	17661	16971	34632	51,0	49,0
1312⁴²² (1894-1895)	17900	18098	35998	49,7	50,3
1313⁴²³ (1895-1896)	18451	17576	36027	51,2	48,8
1314⁴²⁴ (1896-1897)	18859	17873	36732	51,3	48,7
1315⁴²⁵ (1897-1898)	7260	6972	14232	51,0	49,0
1316⁴²⁶ (1898-1899)	18467	19533	38000	48,6	51,4
1317⁴²⁷ (1899-)	19613	18508	38121	51,4	48,6

⁴¹⁸ Smyrne Turque, Publication de la Société de Défense des Droits Ottomans, Smyrne, 1919, s. 20.

⁴¹⁹ a.g.e., s. 21.

⁴²⁰ SVA. (1305 /1887-1888), Def'a: 11, s.204.

⁴²¹ SVA. (1311 /1893-1894), Def'a: 14, s.345-346.

⁴²² SVA. (1312 / 1894-1895), Def'a:15, s.353.

⁴²³ SVA. (1313 / 1895-1896), Def'a:16, s.333.

⁴²⁴ SVA. (1314 / 1896-1897), Def'a:17, s.328; Ayrıca 1314 yılında Denizli Merkez Kazası, köyleri ve Honaz Nahiyesinin Müslim ve gayrimüslim, kadın ve erkek nüfusu şöyledir: Köylerde 7658 Müslüman kadın, 7084 Müslüman erkek, nahiyede 5246 Müslüman kadın, 5146 Müslüman erkek, 223 gayrimüslim kadın, 232 gayrimüslim erkek, kaza merkezinde 6024 Müslüman kadın, 5907 Müslüman erkek, 1099 gayrimüslim kadın, 1124 gayrimüslim erkek bulunmaktadır. Bkz. BOA. Y. EE. KP. 6/593, (20 Cemâziyelâhir 1314 / 26 Kasım 1896).

⁴²⁵ SVA. (1315 / 1897-1898), Def'a:18, s.334.

⁴²⁶ SVA. (1316 / 1898-1899), Def'a:19, s.315.

1900)					
1319 ⁴²⁸ (1901-1902)	19665	18580	38245	51,4	48,6
1320 ⁴²⁹ (1902-1903)	19665	18580	38245	51,4	48,6
1323 ⁴³⁰ (1903-1904)	19665	18580	38245	51,4	48,6

D. Denizli’de Gayrimüslim Kadın ve Erkek Nüfus

Denizli’de gayrimüslimlere ait mahalle kayıtlarına ilk kez XVI. yüzyılda rastlanmaktadır. Bu dönemde kentteki 21 Müslüman mahalleye karşılık tek gayrimüslim mahalle Kefere Mahallesi’dir. Bu mahalle XVII. yüzyıl boyunca Nasârâ adıyla anılmaktadır.⁴³¹ 1699 kayıtlarında Zımmiyân Mahallesi olarak geçen bu mahallenin, XVIII. yüzyılda da adını devam ettirdiği görülmektedir.⁴³² XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Ermeni ve Rum mahalleleri olarak iki ayrı gayrimüslim mahalle karşımıza çıkmaktadır.

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi 30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830 tarihli 03092 numaralı nüfus defterine göre Denizli mahallelerindeki erkek nüfusun 123’ünü Ermeniler, 101’ini Rumlar meydana getirmektedir. Bu deftere göre 3751 Müslüman erkek nüfusun kayıtlı olduğu kentin toplam nüfusu 3975 kişiden müteşekkildir. Buna göre Müslümanlar toplam nüfusun %94,4’ünü, gayrimüslim kesimi oluşturan Ermeniler %3,1’ini, Rumlar ise %2,5’ini oluşturmaktadır.

⁴²⁷ SVA. (1317 / 1899-1900), Def’a: 20, s.294.

⁴²⁸ SVA. (1319 / 1901-1902), Def’a: 21, s.252.

⁴²⁹ SVA. (1320 / 1902-1903), Def’a: 22, s.256.

⁴³⁰ SVA. (1323 / 1905-1906), Def’a: 24, s.238.

⁴³¹ Gökçe, a.g.e., s. 82.

⁴³² Gökçe, gös.yer. Demir, a.g.t., s.22.

Tablo 21- Nüfus Defterlerine Göre Denizli'deki Gayrimüslim Erkek Nüfus

	1246 ⁴³³ (1830- 1831)	1253 ⁴³⁴ (1837- 1838)	1258 ⁴³⁵ (1842- 1843)	Tarihsiz ⁴³⁶	Tarihsiz ⁴³⁷
Ermeni	123	116	139	-	143
Rum	101	352	232	-	292
Yabancılar⁴³⁸	301	60	-	31	-

15 Muharrem 1253 / 21 Nisan 1837 tarihli 03095 numaralı defterde Müslüman nüfusa dair bilgi yer almazken, sadece Ermeni ve Rum mahalleleri, sebze-meyve bahçelerindeki yabancı nüfus ile hanlarda kalan erkek nüfusa dair bilgiler yer almaktadır. Dolayısıyla Müslüman nüfusla gayrimüslim nüfusu burada karşılaştırma şansımız bulunmamaktadır. Bu defterden elde ettiğimiz bilgilere göre de gayrimüslim erkek nüfusun 116'sını Ermeniler, 352'sini Rumlar oluşturmaktadır.

Tarihi belli olmayan 2049 numaralı defterde Ermeni ve Rum mahalleleri ile Denizli köylerinin nüfusuna dair bilgiler yer almaktadır. Nitekim burada da mahallelerde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim nüfusu karşılaştırma şansımız yoktur. Bu defterde erkek Ermeni nüfus 143 kişi, erkek Rum nüfus 293 kişidir.

1844 yılı temettuat defterlerinde ise gayrimüslimlere ait Rum Mahallesinin defteri elimizde mevcut olup⁴³⁹, Ermeni Mahallesi bulunmamaktadır. Denizli'nin 8 Müslüman mahallesine ait temettuat

⁴³³ BOA. NFS.d. 03092, (30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830).

⁴³⁴ BOA. NFS.d. 03095, (15 Muharrem 1253 / 21 Nisan 1837).

⁴³⁵ BOA. NFS.d. 03096, (1258 / 1842-1843).

⁴³⁶ BOA. NFS.d. 03099, (t.y.).

⁴³⁷ BOA. ML.CRD. d. 2049.

⁴³⁸ Mahalle, çiftlik, köy, han ve bahçelerde sakin yabancı nüfus.

⁴³⁹ BOA. ML. VRD. TMT. 1842 (1260 /1844-1845).

deFTERlerinde toplam 1938 hâne reisi yer alırken, Rum Mahallesinde 140 hâne reisi bulunmaktadır. Buna göre de Müslümanlar toplam nüfusun %93,3'ünü, Rumlar ise %6,7'sini meydana getirmektedir.

Vital Cuinet, Aydın Vilâyetinin 1891 yılına ait nüfus istatistiğinde Denizli'deki Rum sayısının 1200 kişi, Ermeni sayısının 430 kişi olduğundan bahsetmektedir.⁴⁴⁰

Aydın vilâyet salnamelerindeki yerli gayrimüslim nüfus incelediğinde Denizli'de Rumların Ermenilerden sayıca fazla olduğu görülmektedir. 1305 /1887-1888 tarihli Aydın vilâyet salnamesinde 828'i kadın, 864'ü erkek olmak üzere toplam 1692 yerli Rum nüfusun bulunduğu Denizli'de, yerli Ermeni nüfusa dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu tarihte yabancı Rum erkek sayısı 27 kişi, yabancı Rum kadın sayısı 15 kişi, yabancı Ermeni erkek sayısı 10 kişi ve yabancı Ermeni kadın sayısı 3 kişidir.⁴⁴¹ 1312 / 1894-1895 ve 1313 / 1895-1896 yıllarına ait Aydın vilâyet salnamelerinde sadece 1 Katolik erkek kayıtlı olup, sonraki yıllara ait salnamelerde görülmemektedir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere, 1305 /1887-1888 Aydın vilâyet salnamesi hariç sonraki yıllara ait salnamelerde Denizli'deki Ermeni ve Rum nüfusla birlikte Musevi ve yabancı nüfusa dair bilgilere de rastlanmaktadır.

1. Dünya Savaşı öncesine bakıldığında ise Denizli'deki Rum nüfusun 1277'sinin erkek, 1162'sinin kadın, Ermenilerin 296'sının erkek, 275'inin kadın, Yahudilerin 26'sının erkek, 24'ünün kadın olduğu görülmektedir. 1. Dünya Savaşı sırasında Denizli'deki Rum nüfusun 1034'ü erkek, 1062'si kadın, Ermeni nüfusun 271'i erkek, 236'sı kadın, Yahudi nüfusun 22'si erkek, 24'ü ise kadındır.⁴⁴²

⁴⁴⁰ Cuinet, Vital; *La Turquie d'Asie, Géographie Administrative Statistique Descriptive Et Raisonnée De Chaque Province De l'Asie-Mineure*, C.V, Isis, İstanbul, 2001, s.221.

⁴⁴¹ SVA. (1305 /1887-1888), Def'a: 11, s.204-205.

⁴⁴² *Smyrne Turque*, s. 20-21.

Tablo 22- Aydın Vilâyet Salnamelerine Göre Denizli Kaza Merkezindeki Gayrimüslim Nüfus

	Rum			Ermeni			Katolik			Musevi			Ecnebi			Toplam
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	
1305⁴⁴³ (1887-1888)	828	864	1692	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1692
1311⁴⁴⁴ (1893-1894)	930	883	1813	261	259	520	-	1	1	10	11	21	10	15	25	2380
1312⁴⁴⁵ (1894-1895)	875	794	1669	259	234	493	-	1	1	30	36	66	12	14	26	2255
1313⁴⁴⁶ (1895-1896)	930	974	1904	295	279	574	-	-	-	19	18	37	14	12	26	2541

⁴⁴³ SVA. (1305 /1887-1888), Def'a: 11, s.204.

⁴⁴⁴ SVA. (1311 / 1893-1894), Def'a: 14, s.345-346.

⁴⁴⁵ SVA. (1312 / 1894-1895), Def'a: 15, s.353.

⁴⁴⁶ SVA. (1313 / 1895-1896), Def'a: 16, s.333.

1314 ⁴⁴⁷ (1896-1897)	1315 ⁴⁴⁸ (1897-1898)	1316 ⁴⁴⁹ (1898-1899)	1317 ⁴⁵⁰ (1899-1900)	1319 ⁴⁵¹ (1901-1902)	1320 ⁴⁵² (1902-1903)
849	993	1113	1580	1059	1059
999	1040	1047	1113	1140	1140
1848	2033	2160	2693	2199	2199
301	306	309	316	322	322
292	293	315	318	317	317
593	599	624	634	639	639
-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-
18	12	15	13	13	13
19	14	13	15	15	15
37	26	28	28	28	28
15	16	3	5	5	5
14	17	1	5	5	5
29	33	4	10	10	10
2507	2691	2816	3365	2876	2876

⁴⁴⁷ SVA. (1314 / 1896-1897), Def'a: 17, s.328.

⁴⁴⁸ SVA. (1315 / 1897-1898), Def'a: 18, s.334.

⁴⁴⁹ SVA. (1316 / 1898-1899), Def'a: 19, s.315.

⁴⁵⁰ SVA. (1317 / 1899-1900), Def'a: 20, s.294.

⁴⁵¹ SVA. (1319 / 1901-1902), Def'a: 21, s. 252.

⁴⁵² SVA. (1320 / 1902-1903), Def'a:22, s.256.

1323 ⁴⁵³ (1905-1906)	1059	1140	2199	322	317	639	-	-	-	13	15	28	5	5	10	2876
------------------------------------	------	------	------	-----	-----	-----	---	---	---	----	----	----	---	---	----	------

Tablo 23- Aydın Vilâyet Salnamelerine Göre Denizli Kaza Merkezindeki Gayrimüslim Kadın ve Erkek Oranı

Yıl	Toplam İçinde Kadın ve Erkek Oranı									
	Rum		Ermeni		Katolik		Musevi		Ecnebi	
	Kadın %	Erkek %	Kadın %	Erkek %	Kadın %	Erkek %	Kadın %	Erkek %	Kadın %	Erkek %
1305 ⁴⁵⁴ (1887-1888)	48,9	51,1	-	-	-	-	-	-	-	-
1311 ⁴⁵⁵ (1893-1894)	51,3	48,7	50,2	49,8	-	100	47,6	52,4	40	60
1312 ⁴⁵⁶ (1894-1895)	52,4	47,6	52,5	47,5	-	100	45,5	54,5	46,2	53,8
1313 ⁴⁵⁷ (1895-1896)	48,8	51,2	51,4	48,6	-	-	51,4	48,6	53,8	46,2
1314 ⁴⁵⁸ (1896-1897)	45,9	54,1	50,8	49,2	-	-	48,6	51,4	51,7	48,3

⁴⁵³ SVA. (1323 / 1905-1906), Def'a:24, s.238.

⁴⁵⁴ SVA. (1305 /1887-1888), Def'a: 11, s.204.

⁴⁵⁵ SVA. (1311 /1893-1894), Def'a: 14, s.345-346.

⁴⁵⁶ SVA. (1312 / 1894-1895), Def'a:15, s.353.

⁴⁵⁷ SVA. (1313 / 1895-1896), Def'a:16, s.333.

⁴⁵⁸ SVA. (1314 / 1896-1897), Def'a:17, s.328; Ayrıca 1314 yılında Denizli Merkez Kazası, köyleri ve Honaz Nahiyesinin Müslim ve gayrimüslim, kadın ve erkek nüfusu şöyledir: Köylerde 7658 Müslüman kadın, 7084 Müslüman erkek, nahiyede 5246 Müslüman kadın, 5146 Müslüman erkek, 223 gayrimüslim kadın, 232 gayrimüslim erkek, kaza merkezinde 6024 Müslüman kadın, 5907 Müslüman erkek, 1099 gayrimüslim kadın, 1124 gayrimüslim erkek bulunmaktadır. Bkz. BOA. Y. EE. KP. 6/593, (20 Cemâziyelâhir 1314 / 26 Kasım 1896).

1315⁴⁵⁹ (1897-1898)	48,8	51,2	51,1	48,9	-	-	46,2	53,8	48,5	51,5
1316⁴⁶⁰ (1898-1899)	51,5	48,5	49,5	50,5	-	-	53,6	46,4	75	25
1317⁴⁶¹ (1899-1900)	58,7	41,3	49,8	50,2	-	-	46,4	53,6	50	50
1319⁴⁶² (1901-1902)	48,2	51,8	50,4	49,6	-	-	46,4	53,6	50	50
1320⁴⁶³ (1902-1903)	48,2	51,8	50,4	49,6	-	-	46,4	53,6	50	50
1323⁴⁶⁴ (1903-1904)	48,2	51,8	50,4	49,6	-	-	46,4	53,6	50	50

E. Denizli’de Muhacirlerin İskânı

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti’nin nüfus yoğunluğu, etnik ve dini yapısında büyük kaymaların yaşandığı dolayısıyla siyasi coğrafyasının en hızlı değiştiği dönemdir. Bütün ülke nüfusunu etkileyen hareketlerin ve

⁴⁵⁹ SVA. (1315 / 1897-1898), Def’a:18, s.334.

⁴⁶⁰ SVA. (1316 / 1898-1899) , Def’a:19, s.315.

⁴⁶¹ SVA. (1317 / 1899-1900), Def’a: 20, s.294.

⁴⁶² SVA. (1319 / 1901-1902), Def’a: 21, s.252.

⁴⁶³ SVA. (1320 / 1902-1903), Def’a: 22, s.256.

⁴⁶⁴ SVA. (1323 / 1905-1906), Def’a: 24, s.238.

dağılımdaki kaymaların en önemli sebebi ise yoğun iç ve dış göçtür.⁴⁶⁵ Özellikle 1853-1856 Kırım Savaşı sonunda Kırım ve Kafkasya'dan çok sayıda Müslüman, kabileler halinde Osmanlı topraklarına göç etmiştir.⁴⁶⁶ 1856-1913 yılları arasında Rusya'dan 232 bin Kırımlı, 755 bin Çerkez göçmen Osmanlı topraklarına gelmiştir. 1877-1913 yılları arasında Balkanlardan gelen göçmen sayısı 465 bin kişidir.⁴⁶⁷

İskânın bir an evvel yapılması için, Osmanlı Devleti elinden gelen her şeyi yapmaya çalışmıştır. Çünkü muhacirin iskânı aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin itibar meselesi de olmuştur. Bu amaçla muhacirlerin sevk edildiği mahallelerde bulunan idarecilerden bazı isteklerde bulunulmuştur. Bunlar özetle, iskânın bir an evvel gerçekleşmesi, muhacirlerin ziraat ve tarıma alıştırılarak açıkta nüfus bırakılmaması, açıkta kalan muhacirlerin de acilen iskân edilmeleri ve bunun için memurların gereken gayreti göstermeleridir.⁴⁶⁸ Bunlara ek olarak muhacirlerin iskân işlerini yürütmek için yeni bir kuruma ihtiyaç duyulmuş ve 5 Ocak 1860 tarihli irade-i seniyyenin uygun bulunmasıyla, 16 Ocak 1860 tarihinde Muhacirin Komisyonu kurulmuştur.⁴⁶⁹

Denizli sancağında da bölgeye gelen muhacirlerin iskânına ivedilikle başlanmıştır.⁴⁷⁰ Örneğin, Dağıstan Muhacirlerinden, Veli Efendi takımından 57 hânenin (237 nüfusun) Denizli'nin mahalle ve köylerine iskân edilmeleri kararlaştırılmıştır.⁴⁷¹ İskân sırasında Denizli sancağına gönderilen muhacirlerden yerlerini beğenmeyenler ve başka yerlerde iskân edilmek

⁴⁶⁵ Koç, Yunus; "Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı (1300-1900)", **Osmanlı**, C.IV, (Ed. Güler Eren), Ankara, Yeni Türkiye Yayını, 1999, s.547.

⁴⁶⁶ Eryılmaz, **a.g.e.**, s.82.

⁴⁶⁷ Tekeli, İlhan; "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.878.

⁴⁶⁸ Saydam, Abdullah; **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, Ankara, TTK Yayınları, 1997, s.98; Ömer Karataş, "19. Yüzyılda Balkanlarda Kafkas Muhâcîrlerinin İskânı", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XII/2 (Kış 2012), s.360.

⁴⁶⁹ Keleş, Erdoğan; "Kırım Savaşı'ndan Sonra Gelen Muhacirlerin Menteşe Sancağı'nda İskânı", **Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume:4, 8 Fall 2009, s.1172.

⁴⁷⁰ **BOA. İ.MVL.** 480/21737 (11 Recep 1279 / 2 Ocak 1863).

⁴⁷¹ **BOA. A.MKT.NZD.** 329/35 (15 Rabîulâhîr 1277 / 31 Ekim 1860). **BOA. A.MKT.MHM.** 760/45 (26 Recep 1277 / 7 Şubat 1861).

isteyenler olmuştur.⁴⁷² Dağıstan muhacirlerinden, Ali Efendi taifesinden, Şeyh Şamil'in Yüzbaşılardan Bolad adlı kişinin başında bulunduğu 30 hâne, Karahisar-ı Sahib sancağına gitmek istemiş, Denizli halkından her türlü yardımı almalarına rağmen böyle bir istekte bulunmaları uygun görülmeyle, talepleri reddedilmiştir.⁴⁷³ Denizli'ye iskân edilmeleri için gönderilen Natuhac kabilesi mensubu 2112 kişiden Muti Bey takımına mensup 235 kişi ise diğer muhacirlerle aralarında sorunlar olduğu için kendilerinin Manisa civarında iskân edilmelerini istemişlerdir.⁴⁷⁴ Yine Dağıstan muhacirlerinden Biga'daki çiftliklerde akrabalarının yanına yerleşmek isteyenler olmuş, bunların istekleri Göçmen Komiyonu tarafından kabul edilmiştir.⁴⁷⁵ Bir grup muhacir ise Urfa'ya gitmiş lâkin buradan memnun kalmayarak tekrar Denizli'ye dönmüştür.⁴⁷⁶

Muhacirlere iskân sırasında ihtiyaçlarına göre yardımlar da yapılmıştır. Tohum ve hayvan bedeli ödenmek suretiyle masrafları karşılanmıştır.⁴⁷⁷ Bazen de bu masraflar halk tarafından yapılan yardımlarla sağlanmıştır.⁴⁷⁸

⁴⁷² BOA. A.MKT.MHM. 247/53 (1 Cemâziyelâhir 1279 / 24 Kasım 1862).

⁴⁷³ BOA. A.MKT.MHM. 211/28 (21 Şaban 1277 / 4 Mart 1861).

⁴⁷⁴ Temizkan, a.g.m., s.286.

⁴⁷⁵ BOA. A.MKT.MHM. 226/12 (7 Muharrem 1278 / 15 Temmuz 1861).

⁴⁷⁶ BOA. A.MKT.MHM. 342/98 (10 Cemâziyelevvel 1282 / 1 Ekim 1865). BOA. A.MKT.MHM. 344/92 (10 Cemâziyelevvel 1282 / 1 Ekim 1865).

⁴⁷⁷ BOA. A.MKT.MHM. 317/88 (13 Cemâziyelâhir 1281 / 13 Kasım 1864). BOA. A.MKT.MHM. 339/50 (16 Rabîulevvel 1282 / 5 Ağustos 1865).

⁴⁷⁸ BOA. A.MKT.MHM. 317/96 (13 Cemâziyelâhir 1281 / 13 Kasım 1864). BOA. A.MKT.MHM. 318/82 (23 Cemâziyelâhir 1281 / 23 Kasım 1864). BOA. A.MKT.MHM. 323/7 (18 Şaban 1281 / 18 Ocak 1865).

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL YAPI

I. HÂNE REİSLERİNİN SAHİP OLDUĞU İSİM, UNVAN VE LÂKAPLAR

A. Şahıs İsimleri

Temettuat defterlerinden elde ettiğimiz verilere göre Denizli mahalle ve köylerinde toplam 644 hâne reisinin taşıdığı, en yaygın şahıs ismi Mehmet'tir. Nitekim mahallerdeki toplam nüfusun %22,3'ünün ve köylerdeki toplam nüfusun %17,6'sının ismi Mehmet'tir.

Mahallelerde Mehmet'ten sonra %15,4'lük payla Ali ismi kullanılmaktadır. Bunu %11,4 ile Mustafa, %9,1 ile Ahmet, %6,8 ile Hüseyin, %4,9 ile Hasan, %4,6 ile Osman, %4,3 ile Halil, %4 ile İbrahim, %3,4 ile İsmail isimleri takip etmektedir.

Köylerde de tıpkı mahallelerde olduğu gibi en yaygın kullanılan ikinci şahıs ismi %11,2 ile Ali'dir. Bu ismi de % 10,7 ile Hüseyin, %9,9 ile Mustafa, %8,2 ile Ahmet, %6,2 ile Hasan, %5,5 ile Osman, %5,4 ile İbrahim, %5 ile Halil, %4,8 ile Süleyman isimleri izlemektedir.

Defterlerde hâne reisi olarak geçen 7 kadın kaydına rastlanmaktadır. Tamamının köylerde olduğu bu kadınlardan 3 kişinin ismi Fatma, 2 kişinin Ümmühan, 1 kişinin Ayşe ve 1 kişinin de Hayriye'dir.

Denizli'nin Rum Mahallesindeki gayrimüslim hâne reislerinin kullandıkları isimlere gelince, bunlardan en yaygın olanı toplam 140 kişiden %14,3'ünün kullandığı Yorgi'dir. Bu ismi de sırasıyla %7,9 ile Yani, %7,2 ile

Konstanti, %7,2 ile Nikola, %5,7 ile Vasil, %5,7 ile Mihail ve %4,3 ile Manol isimleri takip etmektedir.

Tablo 24- Temettuat Defterlerine Göre Mahalle ve Köylerde Kullanılan Müslüman Şahıs İsimleri (1844-1845)

İsimler	Mahalle		Köy	
	adet	%	adet	%
Abdi	-	-	3	0,2
Abdullah	14	0,7	15	1,3
Abdurrahman	7	0,3	7	0,6
Abidin	1	0,1	1	0,1
Ahmet	176	9,1	98	8,2
Ali	298	15,4	134	11,2
Ayşe ⁴⁷⁹	-	-	1	0,1
Bekir	9	0,4	4	0,3
Cevat	-	-	1	0,1
Derviş	2	0,1	2	0,2
Ebubekir	1	0,1	1	0,1
Emin	6	0,3	3	0,2
Eyüp	3	0,2	2	0,2
Fatma ⁴⁸⁰	-	-	3	0,2
Habip	-	-	6	0,5
Hafız	2	0,1	1	0,1
Halil	84	4,3	60	5,0
Hamza	-	-	2	0,2
Hasan	94	4,9	75	6,2
Hayriye ⁴⁸¹	-	-	1	0,1
Himmet	7	0,3	8	0,6
Hüseyin	131	6,8	128	10,7
İbrahim	78	4,0	65	5,4
İlyas	2	0,1	2	0,2
İsa	1	0,1	7	0,6
İsmail	65	3,4	34	2,8

⁴⁷⁹ BOA. ML.VRD.TMT.1824, s.23.

⁴⁸⁰ BOA. ML.VRD.TMT.1822, s.40. BOA. ML. VRD. TMT.1824, s.23.

⁴⁸¹ BOA. ML. VRD.TMT.1824, s.22.

Mahmut	4	0,2	6	0,5
Mehmet	433	22,3	211	17,6
Mehmet Ali	21	1,1	-	-
Memiş	1	0,1	2	0,2
Musa	11	0,6	16	1,3
Mustafa	221	11,4	119	9,9
Mustafa Ali	2	0,1	-	-
Osman	89	4,6	66	5,5
Ömer	17	0,9	20	1,7
Salih	19	0,9	1	0,1
Sami	2	0,1	-	-
Selim	2	0,1	-	-
Süleyman	73	3,7	58	4,8
Şaban	-	-	2	0,2
Şerif	3	0,1	-	-
Ümmühan ⁴⁸²	-	-	2	0,2
Veli	11	0,6	2	0,2
Yunus	-	-	1	0,1
Yusuf	11	0,6	15	1,3
Diğerleri	37	1,9	12	1,0
Toplam	1938	100	1197	100

Tablo 25- Temettuat Defterlerine Göre Mahalle ve Köylerde Kullanılan Gayrimüslim Şahıs İsimleri (1844-1845)

İsimler	Mahalle	
	adet	%
Andon	4	2,9
Angel	2	1,4
Avram	2	1,4
Dimit	2	1,4
Dimitri	3	2,1
Hristo	2	1,4

⁴⁸² BOA. ML.VRD.TMT. 1824, s.22.

Kiryako	5	3,5
Konstanti	10	7,2
Manol	6	4,3
Mihail	8	5,7
Nikola	10	7,2
Pavli	3	2,1
Sava	4	2,9
Vasil	8	5,7
Yani	11	7,9
Yorgi	20	14,3
Diğerleri	40	28,6
Toplam	140	100

B. Unvanlar

Denizli temettuat defterlerine göre kent merkezi ve köylerinde toplam 549 kişinin unvanı bulunmaktadır. Kentte hâne reislerinin sahip olduğu unvanlar içinde en yaygın olanı “hacı”dır. Hacca gitmek İslamın şartlarından biri olup, bu görevi yerine getirebilmek maddi açıdan belli bir seviyenin üstünde olabilmekle mümkündür.⁴⁸³ Denizli mahallelerindeki 2078 hâne reisinden %10,6’sı, köylerindeki toplam 1197 hâne reisinden %4,5’i hacıdır. Bununla birlikte mahallelerde unvanı bulunan 408 hâne reisinden %54,4’ü, köylerdeki 141 hâne reisinden %38,3’ü hacı unvanına sahiptir. Hacılardan bir kısmının aynı zamanda derviş, ağa, hafız, efendi, molla gibi unvanları da bulunmaktadır. Bunlar mahallelerde %4,9, köylerde ise %2,1’lik payı oluşturmaktadır.

⁴⁸³ Kütükoğlu, Mübahat S.; **Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)**, Ankara, TTK Yayını, 2010, s.104.

Hacı unvanı dışında mahallelerde en yaygın kullanılan ikinci unvan hatırı sayılır, manevî nüfuz sahibi şahıslar ve ulemâ sınıfını belirtmek için kullanılan “efendi”dir.⁴⁸⁴ Efendi unvanını taşıyan hâne reisleri %16,9'luk payı teşkil etmektedir. Bu paya efendi unvanı ile birlikte hacı, hafız, molla unvanını taşıyanlar da dâhildir. Mahallelerde üçüncü sırada %11,7 ile molla ve onu takiben hafız, derviş, ağa, şeyh, emir, usta, dayı, baş ağa, bey, fakih, veli ve zeybek unvanları yer almaktadır.

Denizli köylerinde en yaygın kullanılan ikinci unvan “molla”dır. Temettuat defterlerinde unvanı bulunan hâne reislerinden % 30,5'i sadece molla olarak geçerken, %1,4'ü molla ile hacı, %0,7'si molla ile efendi, %0,7'si ise şeyh ile efendi unvanlarını birlikte taşımaktadır. Hacı Hatipoğlu Molla Ali Efendi b. Mehmet,⁴⁸⁵ Hacı Molla Mehmet b. Mehmet⁴⁸⁶ gibi. Üçüncü sırada yer alan unvan %12,1 ile “efendi”dir. Efendi ile birlikte hacı unvanına sahip hâne reisleri %1,4, yine efendi ile birlikte hafız unvanına sahip olanlar ise %0,7'dir. Bu unvanlar dışında köylerde sırasıyla ağa, hatun, kethüda, hafız, derviş, baş ağa, dayı, dede ve efe unvanları bulunmaktadır.

Tablo 26- Temettuat Defterlerine Göre Mahalle ve Köylerde Kullanılan Unvanlar (1844-1845)

Unvanlar	Mahalle		Köy	
	Adet	%	Adet	%
Ağa	10	2,5	8	5,7
Baş ağa	2	0,5	1	0,7
Bey	1	0,3	-	-
Dayı	3	0,7	1	0,7
Dede	-	-	1	0,7
Derviş	11	2,6	2	1,4
Derviş-Hacı	-	-	1	0,7
Efe	-	-	1	0,7
Efendi	51	12,5	17	12,1

⁴⁸⁴ Özçelik, XIX. Yüzyılda Honaz, s.35.

⁴⁸⁵ BOA. ML.VRD.TMT. 1843, s.28.

⁴⁸⁶ BOA. ML.VRD.TMT. 1821, s.2.

Emir	4	1	-	-
Fakih	1	0,2	-	-
Hacı	202	49,5	49	34,8
Hacı Derviş	1	0,3	-	-
Hacı-Ağa	3	0,7	-	-
Hacı-Efendi	7	1,7	2	1,4
Hacı-Hafız	6	1,5	-	-
Hacı-Hafız-Efendi	3	0,7	-	-
Hatun	-	-	5	3,6
Kethüda	-	-	3	2,1
Hafız	35	8,6	2	1,4
Hafız-Efendi	9	2,2	1	0,7
Molla	46	11,2	43	30,5
Molla-Efendi	2	0,5	1	0,7
Molla-Hacı	-	-	2	1,4
Şeyh	5	1,2	-	-
Şeyh-Efendi	-	-	1	0,7
Usta	4	1	-	-
Veli	1	0,3	-	-
Zeybek	1	0,3	-	-
Toplam	408	100	141	100

C. Lâkaplar

Lâkap, bir kişiye veya bir aileye o kişinin veya o ailenin bir özelliğini belirtmek maksadıyla verilmektedir.⁴⁸⁷ İçinde yaşadığımız toplumun bizi, ailemizi ve sülalemizi nasıl algılayıp, değerlendirdiğinin göstergesi olan lâkaplar, o hânenin iki veya üç nesil önceki mensuplarının iktisadi, sosyal,

⁴⁸⁷ Şenel, Şennur; “XIX. Yüzyıl Ortalarında Ankara Eyâlet Merkezi’nin Sosyal ve İktisadî Durumu (H.1260-1261/M.1844-1845 Tarihli Temettüât Defterlerine Göre)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002, s. 105.

fiziki, mesleki ve dini durumları hakkında bilgi vermesi açısından oldukça önemlidir.⁴⁸⁸

1. Hâne Reislerinin Memleketlerini Belirten Lâkaplar

Hâne reislerinin çeşitli nedenlerle memleketlerinden çıkıp başka yerlere yerleşmeleri onların geldikleri yerin adıyla anılmalarına sebep olmuştur. Feslikan Mahallesinden “İzmirlioğlu Mehmet Ali b. Mehmet”,⁴⁸⁹ Sabık Müftü Mahallesinden “Manastırlioğlu Hacı Ali b. Sülyman”,⁴⁹⁰ Horsalaz Mahallesinden “Honazlı İbrahim b. Mehmet”⁴⁹¹ gibi.

Denizli temettuat defterlerinde bu şekilde lâkabı olanların sayısı mahallelerde 144, köylerde 35 kişidir. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi kent merkezinde hâne reislerinin memleketlerini belirten lakâplardan sayıca en fazla olanı Denizli’nin Karcı köyünden gelip yerleşenlere verilen lâkap olan “Karcılı”dır. Karcılı dışında Honazlı, Yarangümeli, Dazkırılı, Rodoslu lâkapları da yagındır. Bu tasnifte yer alan ve köylerde en çok rastlanan lâkaplar ise Tavaslı, Honazlı, Dereli ve Cideli’dir.

Tablo 27- Temettuat Defterlerine Göre Hâne Reislerinin Memleketlerini Belirten Lâkaplar (1844-1845)

Lâkap	Mahalle	Köy	Lâkap	Mahalle	Köy
	Adet	Adet		Adet	Adet
Aksaraylı	1	-	Konyalı	1	-
Akşehirli	4	-	Koreli	-	1

⁴⁸⁸ Özçelik, **XIX. Yüzyılda Honaz**, s.34. Özçelik, Selahattin; “XIX. Yüzyıl Ortalarında (1844-1845) Kızılhisar’da Sosyo-Ekonomik Hayat (Temettuat Defteri İncelemesi), **Dünden Bugüne Serinhisar (Kızılhisar), Bildiri Metinleri 2002**, Denizli, 2008, s.14-15.

⁴⁸⁹ BOA. ML. VRD. TMT. 1825, s.60.

⁴⁹⁰ BOA. ML. VRD. TMT. 1829, 65.

⁴⁹¹ BOA. ML. VRD. TMT. 1813, s.53.

Aydınlı	2	2	Kulalı	1	
Baklanlı	1		Kurudereli	1	-
Bolulu	1	-	Kütahyalı	2	-
Burdurlu	1		Manastırlı	2	-
Cezayirli	2	-	Manisalı	-	1
Cideli	-	3	Menemenli	1	-
Çakmaklı	2		Mısırlı	2	1
Dazkırılı	7	-	Moralı	-	1
Dere Köylü	3	-	Muğlalı	1	
Dereli	1	3	Nazillili	1	
Eskihisarlı	1	-	Ödemişli	-	1
Gerzileli	6	1	Rodoslu	7	-
Giritli	-	1	Rumelili	5	-
Gümüşçaylı	2	-	Sandıklılı	1	-
Hisarlı	1		Saruhanlı	1	-
Honazlı	16	4	Seki Köylü	-	2
İzmirli	3	1	Serikli	1	-
Kadı Köylü	1	1	Soğanderli	-	1
Karahanlı	1		Somalı	4	-
Karahayıtlı	2		Şemiklerli	1	-
Karahisarlı	2	-	Taşoluklu	1	-
Karaman Köylü	-	1	Tavaslı	1	4
Karapınarlı	1	-	Tireli	2	-
Karcılı	18	2	Tunalı	-	1
Kaşıkcı Köylü	4	-	Uşaklı	-	1
Kavalalı	1	-	Üzerlikli	1	-
Kayserili	3	1	Yarangümeli	10	-
Kaz Köylü	-	1	Yatağanlı	1	-
Kıbrıslı	5	-	Zeytinli	1	-
Kızılhisarlı	3	-			

2. Hâne Reislerinin Mesleğini Belirten Lâkaplar

Temettuat defterlerinde meslek adıyla anılan lâkaplara rastlanmaktadır. “Çerezci”, “helvacı”, “aşçı” gibi. Bazıları hâne reisinin baba mesleğiyle ilgili lâkaplardır. “Ekmekçioğlu”, “hekimoğlu”, “bahçivanoğlu”, “berberoğlu” gibi. Temettuat defterlerinde hâne reislerinin meslekleri de kayıtlı olduğu için baba mesleğini devam ettiren kişilerin tespit edilmesi de mümkündür. Örneğin, Horsalaz Mahallesinden “Duhancıoğlu Hasan b. Mehmet” babası gibi duhancı,⁴⁹² Rum Mahallesinden “Abacıoğlu Yorgi veledi Kırako” abacı,⁴⁹³ Sabık Müftü Mahallesinden “Papuçcu Emir Hüseyin oğlu Mehmet b. Hüseyin”⁴⁹⁴ papuçcu olarak baba mesleğini devam ettiren hâne reisleridir.

Denizli mahallelerinde meslek belirten lâkap taşıyan toplam 412 hâne reisi bulunmaktadır. Sayıca en fazla olan 23 hâne reisi tarafından kullanılan berberdir. İkinci 17 hâne reisi tarafından kullanılan ekmekçi, üçüncü ise 16 hâne reisi tarafından kullanılan oduncudur. Köylerde meslek belirten lâkaba sahip toplam 117 hâne reisi olup, en yagın lâkaplar demirci, hatip, imam, kadı ve gezekçidir.

Tablo 28- Temettuat Defterlerine Göre Hâne Reislerinin Mesleğini Belirten Lâkaplar (1844-1845)

Lâkap	Mahalle	Köy	Lâkap	Mahalle	Köy
	Adet	Adet		Adet	Adet
Abacı	4	1	Kavukçu	1	-
Pabuççu	12	-	Kavuncu	-	2
Aşçı	5	-	Kayyum	3	
Bahçivan	10	-	Kazancı	2	1
Bakkal	1	-	Keçeci	8	-

⁴⁹² BOA. ML. VRD. TMT. 1813, s.44.

⁴⁹³ BOA. ML. VRD. TMT. 1842, s.13.

⁴⁹⁴ BOA. ML. VRD. TMT. 1829, s.57.

Balcı	1	-	Kiremitçi	2	-
Barutçu	-	3	Kirişçi	3	-
Basmacı	1	-	Kovancı	-	1
Pazarcı	1	-	Kömürcü	3	1
Bekçi	-	1	Kundakçı	1	-
Berber	23	2	Kuşçu	5	-
Bezci	2	-	Kuyumcu	1	-
Bostancı	1	-	Kürkçü	2	-
Boyacı	1	-	Leblebici	3	-
Börülceci	1	-	Mısırcı	1	-
Camızcı	2	-	Muhzır	3	-
Cebeci	-	2	Mumcu	4	1
Cellat	3	-	Mutaf	1	-
Çakıcı	1	1	Mücellid	3	-
Çakmakçı	2	-	Müderriş	6	1
Çavuş	3	2	Müezzin	1	-
Çerçi	1	1	Müftü	4	-
Çerezci	5	-	Mütevelli	-	2
Çeşmeci	2	-	Naib	1	-
Çıkırıkçı	1	1	Nakişçi	-	1
Çırak	2	4	Nakkaş	1	-
Çizmeci	4	-	Nalbant	6	-
Çoban	2	3	Oduncu	16	3
Çömlekçi	-	1	Pehlivan	1	-
Çöpçü	1	-	Pekmezci	3	-
Çubukçu	2	-	Penbeci	3	-
Çulha	7	3	Peştamalcı	2	-
Danacı	-	3	Sabancı	2	-
Debbağ	6	2	Sabuncu	3	1
Değirmenci	10	4	Saraç	7	-
Demirci	14	8	Semerci	10	1
Deveci	5	4	Sipahi	3	-
Duhancı (Tütüncü)	12	-	Sirkeci	1	-
Dülger	5	1	Somuncu	2	-
Ekmekçi	17	1	Subaşı	1	-
Eskici	11	-	Şehir Kethüdası	1	-

Fenerci	2		Şekerci	1	-
Gezekçi	1	6	Şerbetçi	6	-
Hallaç	3	1	Tabak	2	2
Hamamcı	3	-	Tellak	-	1
Hancı	4	1	Tellal	2	1
Hasırcı	6	-	Terzi	8	3
Hatip	-	8	Tuzcu	5	-
Hekim	3	2	Uncu	1	-
Helvacı	11	-	Urgancı	2	1
İmam	8	8	Vezir	-	3
Kabakçı	-	1	Yağcı	4	4
Kadı	5	8	Yoğurtçu	1	-
Kahveci	8	-	Yoncacı	1	-
Kalaycı	2	-	Yorgancı	13	-
Kasap	9	3			
Katırcı	-	1			

3. Hâne Reislerinin Menşe' ve Belirgin Özelliklerini Belirten Lâkaplar

Temettuat defterleri incelendiğinde hâne reislerinin menşesine dair lâkaplara rastlanmaktadır. Bağbaşı köyünden “Arapoğlu Osman b. İbrahim”,⁴⁹⁵ Delikliçınar Mahallesinden “Türkmenoğlu İnce Mehmet b. Ali”,⁴⁹⁶ Karcı köyünden “Boşnakoğlu Ali b. İbrahim”,⁴⁹⁷ Pelitlibağ Mahallesinden “Arnavut Hüseyin b. Abdullah”,⁴⁹⁸ Karcı köyünden “Tataroğlu Hüseyin b. Osman”,⁴⁹⁹ Kethüda köyünden “Kürtoğlu Halil b. İbrahim”⁵⁰⁰ gibi. Menşe' belirtenlerden sayıca en fazla olanı mahallerde 19, köylerde 5 hâne reisinin sahip olduğu “arap” lâkabıdır.

⁴⁹⁵ BOA. ML. VRD. TMT. 1816, s.8.

⁴⁹⁶ BOA. ML. VRD. TMT. 17563, s.52.

⁴⁹⁷ BOA. ML. VRD. TMT. 1843, s.49.

⁴⁹⁸ BOA. ML. VRD. TMT. 1839, s.9.

⁴⁹⁹ BOA. ML. VRD. TMT. 1843, s.60.

⁵⁰⁰ BOA. ML. VRD. TMT. 1824, s.13.

Kişilerin belirgin özelliklerinin lâkaplara da yansıdığı görülmektedir. Bu bazen kişilerin fiziki durumunu gösterir. Şamlı çiftliğinden “Kara Mustafa b. Hasan”⁵⁰¹ Feslikan Mahallesinden “Akbaşoğlu Ahmet b. Mehmet”,⁵⁰² Kayalık Mahallesinden “Kel Bekir b. Mehmet”,⁵⁰³ Delikliçınar Mahallesinden “Dilsizoğlu Mehmet b. Mehmet”,⁵⁰⁴ Karaman köyünden “Çakır İmamoğlu Mustafa b. Hasan”⁵⁰⁵ gibi. Fiziksel özelliği gösteren lâkaplardan en yaygın olanı mahallerde 36, köylerde 37 kişinin sahip olduğu “kara” lâkabıdır.

Lâkaplar bazen kişilerin ruhi durumunu da belirtmektedir. Karcı köyü Hallaçlar Mahallesinden “Âşıkoğlu Mehmet b. Ahmet”,⁵⁰⁶ Delikliçınar Mahallesinden “Deli Hüseyin oğlu Hasan b. Hüseyin”⁵⁰⁷ gibi. Ruhi durumu belirten lâkaplardan en fazla sayıda olanı mahallerde 8 kişiye, köylerde 8 kişiye ait olan “deli” lâkabıdır.

Denizli’de çift lâkap örneklerini de görmek mümkündür. Horsalaz Mahallesinden “Arap İnce Mehmet b. Ali”,⁵⁰⁸ Delikliçınar Mahallesinden “Kara İmamoğlu Mustafa b. Ahmet”,⁵⁰⁹ Karcı köyünden “Deli Mollaoğlu İbrahim b. Osman”,⁵¹⁰ gibi.

Tablo 29- Temettuat Defterlerine Göre Hâne Reislerinin Menşe’ ve Belirgin Özelliklerini Belirten Lâkaplar (1844-1845)

Lâkap	Mahalle	Köy	Lâkap	Mahalle	Köy
	Adet	Adet		Adet	Adet
Akbaş	1	-	Kara İmam	2	-
Akgöz	-	2	Kara Molla	1	-

⁵⁰¹ BOA. ML. VRD. TMT. 1845, s.10.

⁵⁰² BOA. ML. VRD. TMT. 1825, s.63.

⁵⁰³ BOA. ML. VRD. TMT. 1823, s.48.

⁵⁰⁴ BOA. ML. VRD. TMT. 17563, s.65.

⁵⁰⁵ BOA. ML. VRD. TMT. 1833, s.7.

⁵⁰⁶ BOA. ML. VRD. TMT. 1818, s. 4.

⁵⁰⁷ BOA. ML. VRD. TMT. 17563, s.63.

⁵⁰⁸ BOA. ML. VRD. TMT. 1813, s.88.

⁵⁰⁹ BOA. ML. VRD. TMT. 17563, s.25.

⁵¹⁰ BOA. ML. VRD. TMT. 1843, s.12.

Albaş	-	1	Karabacak	-	2
Altıparmak	2	-	Karabıyık	3	1
Arap	19	5	Karagöz	2	-
Arap İnce	1	-	Karaoğlan	3	-
Arap Köse	1	-	Kavak	2	-
Arnavut	1	-	Kel	18	-
Aşık	3	6	Kel Baş	2	-
Ayan	2	2	Kır	1	
Baykuş	2	-	Koca	26	-
Bıyıklı	-	1	Koca Arap	1	-
Bodur	1	5	Koca Burun	2	-
Boşnak	-	1	Koca Göz	1	-
Boz	1	3	Koca Kuş	1	-
Burunsuz	1	-	Koca Molla	1	-
Cansız	1	-	Kocabıyık	5	-
Cılız	2	-	Koca Kabak	-	1
Cin	1	-	Koç	2	2
Çakal	1	4	Kol	4	2
Çakır	6	8	Koyun	3	1
Çalık	1	-	Köle	4	7
Çapkın	1	-	Kör	3	4
Çil	3	2	Köse	7	13
Çirkin	-	1	Kulak	1	4
Çolak	3	8	Kulaklı	2	-
Çopur	-	1	Kulaksız	1	2
Çömez	7	1	Kurt	1	3
Çubuk	2	-	Kuş	-	1
Deli	8	8	Kuzu	1	2
Delibaşı	1	2	Küçük	4	12
Delihan	1	-	Kürt	-	2
Deli Küçük	2	-	Macar	-	1
Deli Oğlan	1	-	Miskin	2	-
Deli Molla	1	-	Mücrim	1	-
Deli Sarı	1	-	Obur	-	1
Deli Uzun	1	-	Odun	2	-
Derviş	8	6	Oğuz	1	1

Deve	2	-	Öksüz	1	2
Dilsiz	1	-	Pala	2	-
Direk	4	-	Pehlivan	-	3
Esmer	2	-	Sağır	7	7
Gürcü	1	-	Sakallı	-	3
Bacaksız	4	-	Sarı	9	17
Çakır	-	1	Sarı Hacı	1	-
Kabak	-	3	Sarı Kafalı	1	-
Kambur	1		Sarı Molla	-	1
Kaplan	1	-	Sarı Oğlan	2	2
Kara	2	1	Sarı Tay	-	1
Hacı Keleş	1	-	Sarı Baş	1	3
Hacı Koç	3	-	Solak	3	2
Hacı Kurt	-	1	Tatar	1	2
Hacı Kuru	-	1	Tekeli	7	6
Hacı Sağır	1	-	Telli	4	-
Hacı Tabak	-	2	Topal	15	2
İhtiyar	-	1	Türkmen	5	2
İkiz	1	1	Uzun	6	4
İnce	2	4	Yağız	1	-
Kabak	3	3	Yörük	-	1
Kabakulak	3	-	Zenci	-	1
Kaftanlı	1	-			
Kara	36	37			

II. GİYİM VE EV EŞYALARI

Tereke kayıtları sicillerde önemli bir belge grubunu oluşturmakla birlikte, ölen kimselerden geriye kalan maddi varlıkları ifade etmektedir.⁵¹¹ Bu kayıtlardan Türk ailesinin refah seviyesi, kullandıkları eşyaları ve şahıslara ait mal varlıkları hakkında bilgi edinebilmemiz mümkündür.⁵¹²

A. Kadın Kıyafetleri

Tereke kayıtlarından elde ettiğimiz verilere göre XIX. yüzyılda kadınlar başlarına yazma (Frenk yazma), fes (kumaş fes, sim fes, sırma püsküllü fes) ve sarık (mor kadife sarık, yeşil kadife sarık) takmaktadırlar.⁵¹³

İç çamaşırı olarak belden aşağıya don ve dizlik, yine iç çamaşırı olarak belden yukarıya zıbın, içlik-işlik ve gömlek giymektedirler.⁵¹⁴ Bunlardan işliğin (koton işlik, iplik çitari işlik, karalı işlik, ibrahimiye işlik, Halep sıvalı işlik) zıbının (yeşili alaca zıbın, koton zıbın, basma zıbın, telli zıbın, alaca zıbın, çitari zıbın), Gömleğin (alaca gömlek, nakışlı gömlek, koton gömlek, telli gömlek, harir/ipek gömlek, keten gömlek, işlemeli gömlek) çeşitleri vardır.⁵¹⁵

Denizli tereke kayıtlarında kadınların üstlerine giydikleri kıyafetlerin entari (altıparmak çitari entari, sıvalı entari, kırmızı çitari entari, iplik çitari entari, alaca entari, iplik alaca entari, Halep çitari entari, yeşili entari, yeşili

⁵¹¹ Oğuzoğlu, Yusuf; "Sicillerdeki Tereke Kayıtlarının Kültürel Malzeme Olarak Değeri", **III. Araştırma Sonuçları Toplantısı (20-24 Mayıs 1985)**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 1985, s.1.

⁵¹² **Şer'iye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ...**, s.14.

⁵¹³ **DŞS.** 676, v.73. **DŞS.** 677, s.137, 138, 145. **DŞS.** 680, s.5, 7, 8, 10, 35, 36, 55, 95, 103. **DŞS.** 681, s.4, 6, 41, 162,189, 199.

⁵¹⁴ Demirel, Ömer; Tuş, Muhiddin; Gürbüz, Adnan; "Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim-Kuşam (XVI-XIX Yüzyıllar), **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C.II, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, 1992, s. 721.

⁵¹⁵ **DŞS.** 676, v.73. **DŞS.** 677, s.7, 98, 109, 145, 149, 155. **DŞS.** 679 /183, s.50 **DŞS.** 680, s.7, 8, 10, 21, 35, 36, 83, 84, 95. **DŞS.** 681, s.4, 5, 7, 41, 44, 65, 121, 145.

alaca entari, canfes entari, beyaz sıvalı entari, karalı iplik çitari entari, Bursa çekmesi entari, Şam çitari entari, telli entari, koton entari, sıvalı koton entari, taraklı entari, Halep sivasi entari, süt mavi atlas entari, basma entari), mintan (çuha mintan, kadife mintan, uzun yelekli mintan), libade (çuha libade, sırmalı libade) olduğu anlaşılmaktadır.⁵¹⁶ Vücudun en dışına uzun ve bol bir kıyafet olan üslük (telli simkârî üslük, Frenk üslük, abani üslük) giyerek, bel kısmını sıkıp, tutmak amacıyla kemer takmaktadırlar. Bununla birlikte kadın ve erkekler vücudun bel kısmını sıcak ve sıkı tutmak amacıyla kuşak (çitari kuşak, trablus kuşak, sim/gümüş kuşak) ve şal (acem şalı) kullanmaktadırlar.⁵¹⁷ Ayrıca kadınlar bellerine uzun ve geniş peştamal (İpek peştamal, Buldan peştamalı, adi peştamal)⁵¹⁸ ve futa (simkârî Şam futası) bağlamaktadırlar.⁵¹⁹

Ferace kadınların sokakta giydikleri kol, yen ve bedeni bol ve uzun üst elbisesidir.⁵²⁰ Denizli tereke kayıtlarında sadece ferace olarak geçen kayıtlarla birlikte feracenin kırmızı ve çuha gibi çeşitleri de yer almaktadır.⁵²¹ Osmanlı Devleti'nde kadın kıyafetleri konusunda zaman zaman estetik tercihlerin olduğu ve yapılan yasaklamalarla bu tercihlerin halka benimsetilmeye çalışıldığı görülmektedir. Meselâ, Sultan III. Selim (1789-1807) açık sarı, pembe ve mavi gibi kötü renk olarak nitelenen feracelerin giyilmesini önlemek istemiştir. Sultan II. Abdülhamit (1876-1909) ise şekil ve renk olarak İslami geleneklere uygun bulmadığı ve Hristiyan kadınların matem elbisesine benzettiği çarşafı kimi zaman yasaklamış, kimi zaman da çarşaf imalatçılarını iflasa kadar götüren durumu ve fakir kadınların ferace

⁵¹⁶ DŞS. 676, v.73. DŞS. 677, s.9, 98, 137, 145, 149, 161. DŞS. 679 /183, s.50. DŞS. 680, s.5, 8, 10, 17, 35, 36, 56, 83, 84, 95. DŞS. 681, s.4, 5, 7, 22, 41, 44, 145, 165, 197, 198, 200.

⁵¹⁷ a.g.m., s.721. DŞS. 676, v.73. DŞS. 679 /183, s.50. DŞS. 680, s.8, 35, 56, 84, 95, 103. DŞS. 681, s.4, 5, 7, 22, 37, 223.

⁵¹⁸ DŞS. 681, s.41. DŞS. 683 /187, v.9, 27.

⁵¹⁹ Futa, bir iş işlerken veya hamamda vesair ahvalde bele bağlanan ipek peştamala verilen addır. Bkz. Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s.1008. DŞS. 679 /183, s.50, DŞS. 680, s.36, 95, DŞS. 681, s.4, 5, 7, 22, 179.

⁵²⁰ Korkmaz, Şerif; "Çorum'un İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002, s.237.

⁵²¹ DŞS. 676, v.73. DŞS. 677, s.123. DŞS. 680, s.21, 84, 95. DŞS. 681, s.7.

satın almaya maddi güçlerinin yetmeyeceğini dikkate alarak çarşafı serbest bırakmıştır.⁵²²

B. Erkek Kıyafetleri

Tereke kayıtlarına göre Denizli’de erkekler başlarına fes (kırmızı fes, simkârî fes) takmaktadırlar, feslerinin üzerine ise yazma (Frenk yazması, oyalı yazma, İstanbul yazması) sarmaktadırlar. Ayrıca sarık (abanî sarık, ayâbatî sarık, beyaz ve yeşil sarık, Hint sarığı, Buldan sarığı, Buldan abanî sarık) ve kavuk takmaktadırlar. Bunlardan kavuk, içi boş, kof anlamına gelmektedir. İç bez astar olan kavuğun yüzü, ekseriyetle çuhadan, nadiren de kadifeden yapılmaktadır.⁵²³

Erkeklerle ait terekelerde tıpkı kadınlarda olduğu gibi dizlik (beyaz dizlik), işlik (çitari işlik, kotoni işlik, fanila işlik, karalı çitari işlik, iplik alaca işlik), zıbın (iplik zıbın, iplik alaca zıbın), gömlek (keten gömlek, nakışlı gömlek, ipekli gömlek), entari (kolsuz kısa entari, çitari entari, alaca entari, iplik alaca entari, ipek alaca entari, koton entari, basma entari, altıparmak çitari entari, Mekkevî alacadan kısa entari), mintan (çuha mitan), libade (çuha libade), Hırka (Basma hırka, beyaz hırka, aba hırka), yelek (çuha yelek, çitari yelek) gibi kıyafetlere sıkça rastlanmaktadır.⁵²⁴ Yine şalvar ve pantolon erkek terekelerinde yer alan kıyafetlerden olup, bunlar çuha şalvar, mavi şalvar ve beyaz pantolon olarak geçmektedir.⁵²⁵

Bellerine kuşak (simkârî kuşak, iplik kuşak, hama kuşak, Kadıköy kuşağı, basma kuşak, Trablusî kuşak, şal kuşak, Hint basması kuşak) şal

⁵²² Avcı, Yasemin; “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Döneminde “Otoriter Modernleşme” ve Kadının Özgürleşme Meselesi”, **OTAM**, S.21, Ankara, 2007, s.9.

⁵²³ Demirel, Tuş, Gürbüz, **a.g.m.** s. 719-720.

⁵²⁴ **DŞS.** 676, v.48. **DŞS.** 677, s.133, 144, 145. **DŞS.** 680, s.3, 4, 7, 9, 11, 12, 13, 19, 22, 24, 26, 27, 28, 35, 39, 42, 43, 48, 55, 67, 68, 74, 82, 84, 109, 110, 111. **DŞS.** 681, s.4, 5, 6, 10, 15, 16, 19, 20, 21, 28, 30, 39, 42, 43, 48, 60, 161, 162, 74, 154, 155, 203.

⁵²⁵ **DŞS.** 680, s.9, 12, 13, 22, 39, 42, 48, 67, 111. **DŞS.** 681, s.16, 30, 43, 257.

(acem şalı, siyah şal, Buldan şalı, Frenk şalı), kemer, futa (harir futa, ipekli futa), uçkur (yeşili uçkur) bağlamaktadırlar.⁵²⁶

Kıyafetlerin en dışına aba (abani üslük, yağmurluk aba, uzun aba), Sako (kürklü sako, çuha sako), kaşmir palto, yağmurluk, kürk (çalkafa kürk, çuha kalplı kürk), çuha cepken, üslük (beyaz üslük, Buldan üslüğü, İzmir'in damgalı üslüğü), abdest alırken de üstlerine bir tür kısa cübbe olan abdestlik (mavi abdestlik, çuha abdestlik) giydikleri anlaşılmaktadır.⁵²⁷

Ayaklara giyilen eşyalardan tespit edebildiklerimiz ise çorap, kundura, papuç (siyah ve kırmızı papuç), mest (Isparta mesti, sarı ve siyah mest), çizme (basma astarlı sarı çizme, kırmızı çizme, siyah keten çizme, astarsız bağlama çizme) ve terliktir.⁵²⁸

C. Ziyet Eşyaları

Tereke kayıtları içinde ziyet eşyaları da yer almaktadır. Kayıtlardan tespit edebildiklerimiz ise şunlardır: bilezik (tunç bilezik, altın kaplı gümüş bilezik), yüzük (yakut yüzük, gümüş yüzük, beşlik altınlı yüzük), gümüş akçeli bileklik, inci, boğaz derisi yaldız altını, tura altını, Ashab-ı Kehf yazılı altın, adliye altını, Maşallah yazılı altın, Sandıklı altını, Mısır altını, Cezayir altını, Mahmudiye, hurşidiye, Fındık rub'iyyesi, İstanbul rub'iyyesi, gümüş akçe, İstanbul bütünü, eski yirmilik, yeni yirmilik, liralı Osmanî, eski gazi bütünü, Mısır bütünü, sim saat ve zincir.⁵²⁹

⁵²⁶ DŞS. 676, v.48. DŞS. 677, s.3, 97, 132, 154. DŞS. 680, s.4, 7, 9, 12, 13, 24, 26, 27, 28, 42, 43, 46, 47, 55, 67, 82, 84, 109, 110, 111. DŞS. 681, s.28, 30, 43, 76, 95, 107, 108, 161.

⁵²⁷ DŞS. 677, s.4, 5, 167. DŞS. 680, s.13, 22, 24, 27, 35, 39, 42, 43, 46, 46, 47, 48, 74, 93, 94, 97, 109, 111. DŞS. 681, s.5, 6, 10, 11, 16, 19, 20, 21, 28, 75, 154, 155, 242, 267.

⁵²⁸ DŞS. 677, s.53. DŞS. 680, s.39, 42, 43, 67. DŞS. 681, s.28, 30, 43, 78, 107, 108, 161, 162, 191, 210.

⁵²⁹ DŞS. 677, s.97. DŞS. 681, s.4, 5, 22, 37, 39, 57, 63, 72, 143, 162, 165, 169, 270, 280. DŞS. 682, s.5.

D. Mutfak ve Ev Eşyaları

Tereke kayıtlarından XIX. yüzyılda Denizli’de yaşayan ailelerin sahip olduğu mutfak ve ev eşyalarına dair bilgi edinmemiz mümkündür. Mutfak eşyalarına bakıldığında bıçak, satır ve yıkanan, haşlanan yiyeceklerin sıvılarının süzülmesini sağlayan kevgirin yiyeceklerin hazırlık aşamasında kullanıldığı görülmektedir.⁵³⁰ Yiyecekler ocak veya mangalda pişirilmektedir. Et yemekleri için kebab demiri, kabap tavası, kuzu tabesi, kebab tepsisi, yahni tepsisi, kavurma kabı, kebab şişi, güveç; hamur işleri ve tatlılar için de tekne, börek tepsisi, sinisi, kadayıf tepsisi, baklava sinisi, pekmez tavası ve leğeni kullanılmaktadır.⁵³¹

Bunların dışında mutfakta kullanılan eşyalar, sahan, bakır tencere bakır kapaklı çanak, el diğani yani el tavası, bakır tas, su tası, cam tas, şurup tası, kapaklı çorba tası, kulplu tas, cam bardak, bakır güğüm, teneke güğüm, su bakracı, yağ bakracı, kulplu leğen, iki kulplu süt leğeni, yumurta tepsisi, kalbur, küp, ekmek sacı, kahve tepsisi, kahve ibriği, cezve, gümüş kahve süzgeci ve semaverdir.⁵³²

Ev eşyalarından ilk grubu sergi amacıyla kullanılan halı, kilim (Tavas kilimi, Dazkırı kilimi, Kızılaşıklı kilimi, Yörük işi kilim, deve yünü kilim, zili kilim), seccade (kilim seccade, halı seccade, Kula seccadesi, Uşakkârî seccade, Kulakârî seccade, yörökkârî seccade, Bursakârî saçaklı seccade, Gördeskârî seccade, beyaz seccade, kırmızı seccade), çul (siyah çul) ve

⁵³⁰ DŞS. 680, s.32, 66, 81, 100, 129, 138, 173, DŞS. 681, s.5, 6, 60, 166, DŞS. 682, s.46.

⁵³¹ Demirel, Tuş, Gürbüz, **a.g.m.** s.711. DŞS. 677, s.136, 137, DŞS. 680, s.9, 46, 47, 82, 93, 94, 110, DŞS. 680, s.5, 6, 7. DŞS. 682, s.11.

⁵³² DŞS. 677, s.9, 97, 109, 142. DŞS. 679, s.44, 45, 303. DŞS. 680, s.11, 97. DŞS. 681, s.5, 6, 7, 13, 14, 15, 41, 42, 45, 48, 58, 83, 94, 130, 175, 225, 255. DŞS. 683, v.9. DŞS. 684, s.26, belge no: yok.

keçe oluşturmaktadır.⁵³³ Evlerde oturulmak üzere minderler ve yaslanmak üzere yastıklar kullanılmaktadır.⁵³⁴

Ev eşyalarının ikinci grubunda yatak takımları bulunmaktadır. Terekelerden tespit edebildiğimiz yatak takımları şunlardır: Yorgan (yün yorgan, karalı çitari yorgan, basma yorgan, Frenk basma yorgan), çarşaf, ipek pike, yastık, döşek (koton döşek, yün döşek), şilte (mihaliç şilte).⁵³⁵

Yukarıda zikredilenlerin dışında ev eşyası olarak şamdan, ayna, havlu, hamam taşı, ipek bohça, sofr a bezi, terazi, tahta sandık, yeşil sandık, gümüş muhafazalı saat, dolaplı saat, su maşrapası, yağlık, kandil, nargile takımı, cam fener, çalar saat, geçmektedir.⁵³⁶

II. HÂNE REİSLERİNİN MESLEK GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

Toplumu oluşturan bireylerin sahip oldukları meslekler ve bu mesleklerden elde ettikleri gelirler, yaşadıkları bölgenin sosyal ve iktisadi durumunun aydınlatılmasında önemli bir rol oynamaktadır. XIX. yüzyılın ortalarında şehir ve köylerde yaşayan bireylerin meslekleri ve gelir kaynakları hakkındaki bilgileri bize 1844 yılına ait temettuat defterleri sunmaktadır. Adı geçen defterlerde genellikle her hâne numarasının üzerine hâne reisinin mesleği de kaydedilmektedir.⁵³⁷ Ayrıca herhangi bir mesleği veya kazancı olmayan hâne reisleri de burada belirtilmektedir.

⁵³³ DŞS. 677, s.4, 5, 119, 149, 165. DŞS. 680, s.4, 5, 9, 11, 13, 21, 22, 38, 39, 42, 44, 46, 47, 48, 53, 66, 82, 93, 94, 95, 97, 98, 101, 97, 98, 110. DŞS. 681, s.4, 5, 6, 7, 10, 11, 95, 103, 112, 140, 143, 198, 223, 268. DŞS. 683, v.7.

⁵³⁴ DŞS. 678, s.16. DŞS. 680, s.4, 5, 6, 7, 9, 11, 13, 38, 39, 42, 44, 46, 47, 48, 53, 66, 67, 82, 93, 94, 110. DŞS. 681, s.5, 6, 10, 206, 207.

⁵³⁵ DŞS. 677, s.9, 111, 138. DŞS. 678, s.16. DŞS. 680, s.4, 5, 6, 11, 21, 38, 39, 42, 44, 46, 47, 51, 53, 66, 67, 82, 95, 125. DŞS. 681, s.7, 10, 15, 59.

⁵³⁶ DŞS. 676, v.48. DŞS. 678, s.18,19. DŞS. 680, s.39, 62. DŞS. 681, s.10, 28, 30, 41, 69, 70, 78, 248. DŞS. 682, s.5.

⁵³⁷ Kütikoğlu, Mübahat; “Temettü Defterleri”, s.402.

A. Mahallelerdeki Hâne Reislerinin Mesleklere Göre Dağılımı

Denizli mahallelerindeki 2078 kişiden 1988'inin (%95,6) belirli bir mesleği olduğu anlaşılmaktadır. Mahallelerdeki meslek gruplarına baktığımızda en kalabalık grubu, toplam 1418 kişiden oluşan sanayi ve ticaret ile ilgili mesleklerin meydana getirdiği görülmektedir. 426 kişi (%20,5) ile dokumacı ve giyim eşyası üreten, satan esnaf bu alanda faaliyet gösteren en kalabalık meslek grubunu teşkil etmektedir.

İkinci sırada 436 kişiden oluşan tarım ve hayvancılıkla ilgili meslekler bulunmaktadır. 316 kişiyle (%15,2) tarım işçileri bu grupta ilk sırada yer almaktadır.

Üçüncü sırada 134 kişiden meydana gelen askeri, idari, dini ve eğitim alanında faaliyet gösteren ve tasnifimizde hizmet meslekleri adı altında topladığımız grup gelmektedir. Bu grupta, eğitim alanındaki görevliler 75 kişiyle (%3,6) ilk sırada, dini görevliler 43 kişiyle (%2,1) ikinci, askeri ve idari görevliler ise 16 kişiyle (%0,7) üçüncü sırada bulunmaktadır.

Dördüncü sırada ise 90 kişiden (%4,4) oluşan herhangi bir mesleği olmayıp, üretim dışında kalan hâne reisleri yer almaktadır. Bu grup fakir, âmâ amelmande,⁵³⁸ ihtiyar, mecnun, derviş fukarası, ulema fukarası, mücrim ve yetimlerden müteşekkildir.

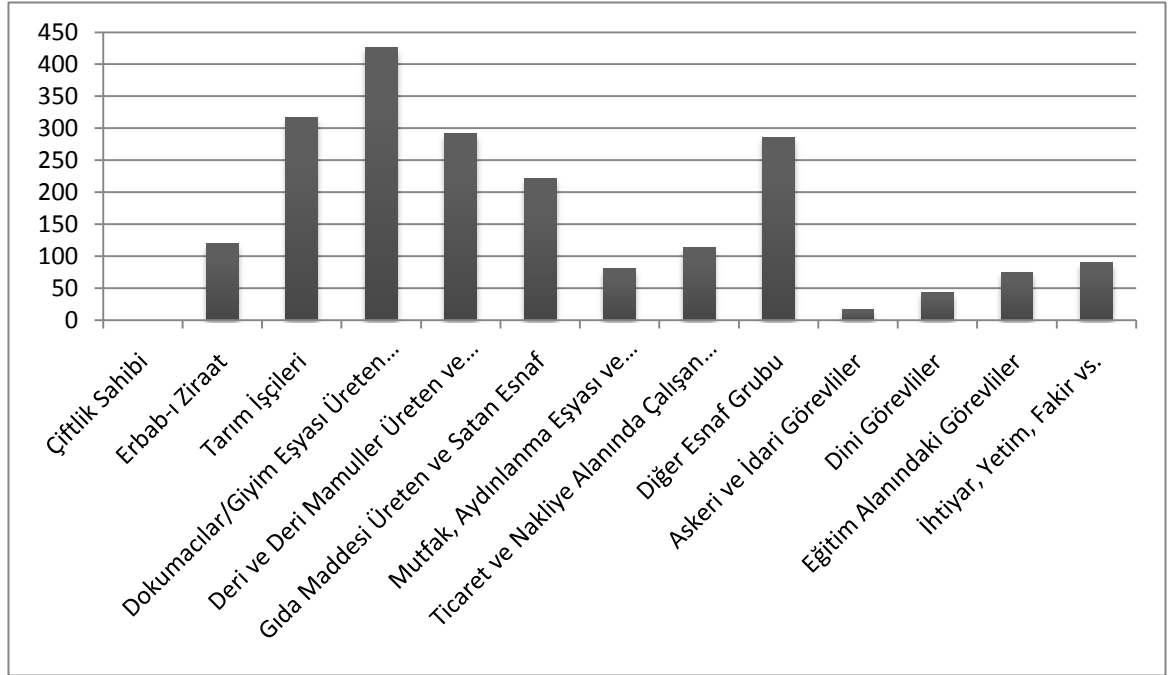
Tablo 30- Temettuat Defterlerine Göre Denizli Mahallelerindeki Hâne Reislerinin Mesleklere Göre Dağılımı (1844-1845)

Meslekler	Mahalleler	
	Kişi Sayısı	%
Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslekler		

⁵³⁸ İşten kalmış, iş göremez, battâl, muattal, ihtiyarlıktan veya sakatlıktan artık hiçbir iş göremez hale gelmiş adam. Bkz. Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s.951. Ayrıca bkz. Muallim Nâci, *a.g.s.*, s.671.

a-Çiftlik Sahibi	-	-
b-Erbab-ı Ziraat	120	5,8
c-Tarım İşçileri	316	15,2
Sanayi ve Ticaretle İlgili Meslekler		
a-Dokumacılar/Giyim Eşyası Üreten ve Satan Esnaf	426	20,5
b-Deri ve Deri Mamulleri Üreten ve Satan Esnaf	292	14,1
c-Gıda Maddesi Üreten ve Satan Esnaf	221	10,6
d-Mutfak, Aydınlanma Eşyası ve Madeni Eşya Üreten ve Satan Esnaf	81	3,9
e-Ticaret ve Nakliye Alanında Çalışan Esnaf	113	5,4
f-Diğer Esnaf Grubu	285	13,7
Hizmet Meslekleri		
a-Askeri ve İdari Görevliler	16	0,7
b-Dini Görevliler	43	2,1
c-Eğitim Alanındaki Görevliler	75	3,6
Mesleği Olmayanlar		
a-İhtiyar, Yetim, Fakir vs.	90	4,4
Toplam	2078	100

Grafik 1- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Hâne Reislerinin Mesleklere Göre Dağılımı (1844-1845)

B. Köylerdeki Hâne Reislerinin Mesleklere Göre Dağılımı

Köylerindeki 1197 kişiden 1156'sı (%96,6) belirli bir mesleğe sahiptir. Buna karşılık 41 kişinin (%3,4) herhangi bir melek kaydına rastlanmamaktadır. Köylerdeki meslek dağılımına bakıldığında en kalabalık grubu 579 kişiyle tarım ve hayvancılıkla ilgili mesleklerin oluşturduğu görülmektedir. Denizli temettuat defterlerinde “erbab-ı ziraat” olarak kayıtlı olan 341 kişi (%28,5) tarım ve hayvancılıkla ilgili meslekler grubunda ilk sırada gelmektedir. Bunları 235 kişiyle (%19,6) tarım işçileri, 3 kişiyle (%0,3) çiftlik sahipleri takip etmektedir.

İkinci sırada sanayi ve ticaret alanında faaliyet gösteren esnaflar bulunurken, köylerde de tıpkı mahallelerde olduğu gibi dokumacılık ve giyim eşyası üretim ve satımıyla uğraşan esnaflar 306 kişiyle (%25,6) ilk sıradadır.

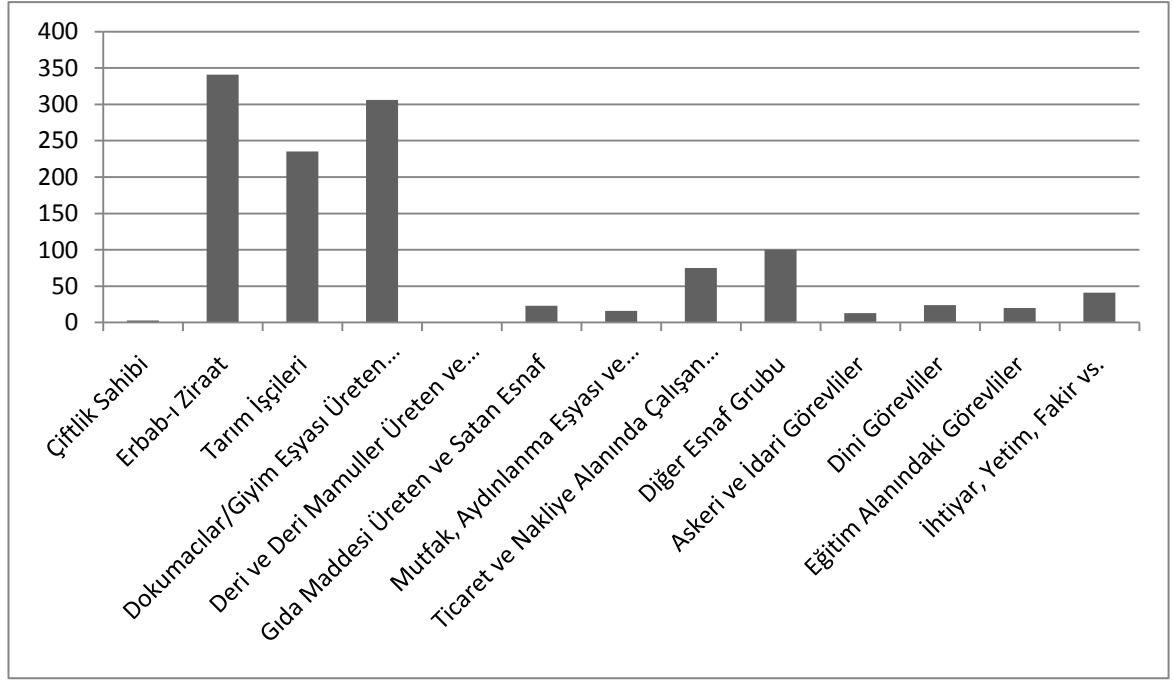
Üçüncü sırada askeri, idari, dini ve eğitim alanında hizmet veren görevliler yer almaktadır. Bu grupta da dini görevliler 24 kişiyle (%2,0) ilk sırada, eğitim alanında faaliyet gösteren görevliler 20 kişiyle (%1,7) ikinci sırada, askeri ve idari görevliler ise 13 kişiyle (%1,1) üçüncü sıradadır.

Tablo 31- Temettuat Defterlerine Göre Denizli Köylerindeki Hâne Reislerinin Mesleklere Göre Dağılımı (1844-1845)

Meslekler	Köyler	
	Kişi Sayısı	%
Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslekler		
a-Çiftlik Sahibi	3	0,3
b-Erbab-ı Ziraat	341	28,5
c-Tarım İşçileri	235	19,6
Sanayi ve Ticaretle İlgili Meslekler		
a-Dokumacılar/Giyim Eşyası Üreten ve Satan Esnaf	306	25,6
b-Deri ve Deri Mamulleri Üreten ve Satan Esnaf	-	-
c-Gıda Maddesi Üreten ve Satan Esnaf	23	1,9
d-Mutfak, Aydınlanma Eşyası ve Madeni Eşya Üreten ve Satan Esnaf	16	1,3
e-Ticaret ve Nakliye Alanında Çalışan Esnaf	75	6,3
f-Diğer Esnaf Grubu	100	8,3
Hizmet Meslekleri		
a-Askeri ve İdari Görevliler	13	1,1
b-Dini Görevliler	24	2,0
c-Eğitim Alanındaki Görevliler	20	1,7
Mesleği Olmayanlar		
a-İhtiyar, Yetim, Fakir vs.	41	3,4

Toplam	1197	100
--------	------	-----

Grafik 2- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Hâne Reislerinin Mesleklere Göre Dağılımı (1844-1845)

1. Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslekler

1844-1845 yılı Temettuat kayıtlarına göre Denizli mahallelerindeki 436 kişi, köylerindeki 596 kişi tarım ve hayvancılıkla ilgili mesleklere sahiptir. Denizli mahallelerinde tarım ve hayvancılıkla uğraşanların arasında 286 kişiyle ırgatlar ilk sırada yer almaktadır. Irgatlar, emlak ve arazisi olmayan, fiziki gücünü ve emeğini, başkasının işinde harcaması ile kazancını temin eden kişilerdir.⁵³⁹ Özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda büyük çiftliklerin ortaya çıkışı Osmanlı köylüsünün sosyal statüsünü etkileyerek ırgat ve yarıcı gibi

⁵³⁹ Özçelik, Selahattin; "XIX. Yüzyılda Kadıköy'de (Babadağ) Sosyal ve İktisadi Hayat", **I. Babadağ Sempozyumu Tarihte ve Günümüzde Babadağ, 1-2-3 Aralık 1999 Bildiri Metinleri**, (Ed. Yahya Özpınar), Denizli, Pamukkale Üniversitesi Yayını, 1999, s.372.

ücretli tarım işçilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁵⁴⁰ Denizli’de mahalleler arasında en fazla ırgat kaydına 62 kişiyle Horsalaz’da rastlanmaktadır. Köylerde ise erbab-ı ziraat olarak geçen ziraatçılar, 343 kişiyle tarım ve hayvancılık alanında faaliyet gösteren en kalabalık meslek grubunu oluşturmaktadır. Köyler arasında 38 kişiyle en fazla ziraatçı Kethüda köyünde bulunmaktadır.

Çoban, gezekçi, hizmetkâr, ırgat, rençper, sabancı, sığirtmaç bu tasnifte yer alan diğer mesleklerdir. Sığır çobanı olan sığirtmaca sadece köy kayıtlarında, rençper ve sabancıya ise sadece mahalle kayıtlarında rastlanmaktadır.

Temettuat defterlerinde, “ashab-ı çiftlik” olarak kayıtlı olan çiftlik sahipleri de bu kısma dâhildir. Cedid Ecirli çiftliğinden Tavaslı Hacı Ağazâde Ali ve İbrahim Ağalar,⁵⁴¹ Abdullah Ağa çiftliğinden Abdullah Ağa b. Ömer Efendi⁵⁴² ve Şamlı çiftliğinden Tavaslızâde Osman Ağa b. Hacı Ömer Efendi Denizli’deki çiftlik sahibi hâne reisleridir.⁵⁴³

Tablo 32- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslekler (1844-1845)

Mahalleler	Ashab-ı Çiftlik	Çoban	Erbab-ı Ziraat	Gezekçi ⁵⁴⁴	Hizmetkâr	ırgat	Rençber	Sabancı	Sığirtmaç ⁵⁴⁵	Toplam
Çaybaşı	-	-	2	-	1	18	-	-	-	21
Delikliçınar			6		2	22				30
Feslikan	-	-	19	-	3	26	1	-	-	49

⁵⁴⁰ Emecen, Feridun M.; “Osmanlılar’da Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler”, **Osmanlı**, C.IV, (Ed. Güler Eren), Ankara, Yeni Türkiye Yayını, 1999, s. 96.

⁵⁴¹ **BOA. ML.VRD.TMT.** 1834, s. 16.

⁵⁴² **BOA. ML.VRD.TMT.** 1835, s. 5.

⁵⁴³ **BOA. ML.VRD.TMT.** 1845, s. 18.

⁵⁴⁴ Sığır çobanı. Bkz. **Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü**, C.III, Ankara, TDK Yayınları, 2009, s. 2021.

⁵⁴⁵ Sığır çobanı. Bkz. **a.g.s.**, C.V, s.3606.

Horsalaz	-	-	7	1	1	62	-	1	-	72
İlbadi		1	42		9	39				91
Kayalık	-	-	14	1	-	61	1	1	-	78
Pelitlibağ	-	1	19	1	3	36	-	2	-	62
Rum			6		-	4				10
Sabık Müftü	-	-	5 ⁵⁴⁶	-	-	18	-	-	-	23
Toplam	-	2	120	3	19	286	2	4	-	436

Tablo 33- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslekler (1844-1845)

Köyler	Ashab-ı Çiftlik	Çoban	Erbab-ı Ziraat	Gezekçi	Hizmetkâr	Irgat	Rençber	Sabancı	Sığırtmaç	Toplam
Abdullah Ağa Çiftliği	1	-	7	-	-	-	-	-	-	8
Bağbaşı	-	-	18	-	3	2	-	-	-	23
Cedid Ecirli Çiftliği	1	-	21	-	-	12	-	-	-	34
Çamrak	-	-	9	-	-	1	-	-	-	10
Dere	-	-	12	-	-	1	-	-	-	13
Eldenizli	-	-	14	-	-	-	-	-	-	14
Eskihisar	-	2	10	-	-	3	-	-	-	15
Gerzile/ Gerzile	-	-	-	-	-	2	-	-	1	3
Goncalı	-	-	12	1	1	12	-	-	-	26
Göveçlik	-	-	11 ⁵⁴⁷	-	-	1	-	-	-	12
Hacı Eyüplü	-	-	21	-	-	10	-	-	-	31
Kale	-	-	7	-	-	1	-	-	-	8

⁵⁴⁶ Bağdatoğlu Hacı Ahmet Bin Hacı Mehmet'in mesleği erbab-ı ziraat ve imam olarak geçmektedir. Bkz. **BOA. ML.VRD.TMT.1829**, s.42.

⁵⁴⁷ 2 hâne reisinin mesleği erbâb-ı ziraat ve çulha olarak belirtilmektedir. Bkz. **BOA. ML.VRD.TMT.1820**, s.3,9.

Karakova	-	-	13	-	2	9	-	-	-	24
Karaman	-	-	1	1	-	2	-	-	-	4
Karcı	-	2	9	-	1	57	-	-	-	69
Karcı Bereketler Mahallesi	-	-	8	-	-	7	-	-	-	15
Karcı Hallaçlar Mahallesi	-	-	4	-	-	4	-	-	-	8
Karcı Hisar Mahallesi	-	-	-	-	2	3	-	-	-	5
Kaşıklı	-	-	3	-	-	4	-	-	-	7
Kethüda	-	1	38	-	-	19	-	-	-	58
Kınıklı	-	-	18	-	-	15	-	-	-	33
Kurudere	-	-	9	-	-	17	-	-	-	26
Saruhan	-	-	11 ⁵⁴⁸	-	-	4	-	-	-	15
Şamlı Çiftliği	1	-	23	-	2	11	-	-	-	37
Şemikler	-	3	28	-	-	18	-	-	-	49
Tekke	-	-	17	-	-	1	-	-	1	19
Üzerlik	-	-	8	-	3	7	-	-	-	18
Zeytin	-	-	11	-	-	1	-	-	-	12
Toplam	3	8	343	2	14	224	-	-	2	596

2. Sanayi ve Ticaretle İlgili Meslekler

a. Dokumacılar/Giyim Eşyası Üreten ve Satan Esnaf

Dokuma sanayini kendir, kenevir ve pamuk gibi bitki liflerini hammadde olarak kullanan, yünleri kumaş haline getiren, ham ipek ya da ibrişimleri lüks giyim-kuşam eşyası olarak işleyenler şeklinde başlıca üç grupta toplayabiliriz.⁵⁴⁹ Pamuklu dokumaların ve pamuk-ipek karışımı

⁵⁴⁸ 1 hâne reisi ayrıca muhtarlık da yapmaktadır. Bkz. **BOA. ML.VRD.TMT.1815**, s.2.

⁵⁴⁹ Akdağ, **a.g.e.**, s.149.

kumaşların Osmanlı toplumunda giyim eşyası ve döşemelik olarak oldukça geniş bir kullanım alanı olmuştur. Sarıklarda, kadın başlıklarında kullanılan tül ve tülbent çeşitlerinde, şalvar, iç çamaşırı, yorgan, mendil, yağlık, hamam peştamalı, havlu, yastık, minder ve perde gibi pek çok eşya pamuklu bez ve kumaşlardan yapılmıştır.⁵⁵⁰ XIX. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde Osmanlı dokuma sanayii, sarsılmaya ve çökmeye başlamıştır. Bu gerilemede özellikle yabancı malların Osmanlı pazarlarına hızla girmeye başlamasının büyük bir etkisi olmuştur.⁵⁵¹

Araştırma konumuz olan Denizli kenti Selçuklular zamanında önemli bir dokumacılık merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırmızı ve beyaz bezleri büyük revaç gören Denizli'nin özellikle Germiyanogulları ve İnanoğulları zamanında dokumacılık alanında hissedilir derecede geliştiği bilinmektedir.⁵⁵²

1844-1845 yılı temettuat defterlerinde Denizli mahallelerinde dokumacılık, giyim eşyası üretim ve satımıyla uğraşan esnaf sayısı toplam 426 kişi, köylerinde 306 kişidir. Denizli'de bu iş kolunda faaliyet gösterenler içinde ilk sırayı hem mahallelerde hem de köylerde tezgâhında bez gibi mensucat dokuyan ve dokuyucu anlamına gelen çulhalar almaktadır.⁵⁵³ Çulha sayısı mahallelerde 167, köylerde 229 kişidir. Ayrıca mahallelerde 32 çulha kalfası, 20 çulha çırağı ve 1 çulha masuracısı, köylerde ise 1 çulha çırağı kayıtlıdır. Çulhaların kumaş dokudukları tezgâhlar mahallelerde 34, köylerde 45 adettir. Çaybaşı ve Feslikan mahallelerindeki 4 tezgâh “peştamal tezgâhı” olarak geçmektedir. Denizli'deki tezgâh sayısının mahalle ve köylere göre dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

⁵⁵⁰ İnalcık, Halil; **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul, Eren Yayınları, 1996, s.259.

⁵⁵¹ Çadırcı, a.g.e., s.9.

⁵⁵² Toker, Tarhan; “*Tarihte Denizli Dokumacılığı*”, **İnanç**, Yıl:8, S.82-89, 30 Haziran 1944, s.8.

⁵⁵³ Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, s.524

Tablo 34- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Tezgâh Sayısı (1844-1845)

Mahalleler	Tezgâh
Çaybaşı	6
Delikliçınar	5
Feslikan	14
Horsalaz	1
İlbadi	-
Kayalık	1
Pelitlibağ	4
Rum	-
Sabık Müftü	3
Toplam	34

Tablo 35- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Tezgâh Sayısı (1844-1845)

Köyler	Tezgâh
Abdullah Ağa Çiftliği	-
Bağbaşı	-
Cedid Ecirli Çiftliği	-
Çamrak	-
Dere	-
Eldenizli	-
Eskihisar	-
Gerzile/Gerzele	32

Goncalı	-
Göveçlik	13
Hacı Eyüplü	-
Kale	-
Karakova	-
Karaman	-
Karcı	-
Karcı Bereketler Mahallesi	-
Karcı Hallaçlar Mahallesi	-
Karcı Hisar Mahallesi	-
Kaşıkcı	-
Kethüda	-
Kınıklı	-
Kurudere	-
Saruhan	-
Şamlı Çiftliği	-
Şemikler	-
Tekke	-
Üzerlik	-
Zeytin	-
Toplam	45

Şehirdeki diğer meslek grubunu terziler meydana getirmektedir. Mahallelerde toplam 72 terzi, 4 terzi kalfası ve 14 terzi çırağı bulunmaktadır. En çok terzinin bulunduğu mahalle 19 kişiyle Rum Mahallesidir.

Kıl dokuyan, kıldan dokuma yapan ve halk arasında mutaf, mutafçı olarak da kullanılan mûytab esnafı ise bu alanda faaliyet gösteren bir diğer meslek grubudur.⁵⁵⁴ Denizli'nin köylerinde 75 mûytab, 1 mûytab çırağı kaydı bulunmakla birlikte mahallelerde sadece 2 mûytab kaydına rastlanmaktadır.

Dokuma yapılan hemen her merkezde beyaz renkte satışa sunulanlar dışında dokunan kumaşların boyama işlerini yapan boyacılara rastlamak da mümkündür. Kumaş boyamalarında anilin boyalar çıkıncaya kadar doğal boyalar kullanılmaktadır. Üç ana renkten kırmızı için kök boya ve kırmızı, mavi için çivit, sarı için de alacehrî kullanılmaktadır.⁵⁵⁵ Denizli'de 24 boyacı, 3 boyacı kalfası ve 10 boyacı çırağı bulunmaktadır. Ayrıca Çaybaşı Mahallesi'nde 4, Delikliçınar Mahallesi'nde 1 kişi kırmızı boyacısı, Sabık Müftü Mahallesi'nde de 1 kişi kökboyacısı olarak kayıtlıdır.

Osmanlı Devleti'nde boyacı esnafı aralarındaki anlaşmalar doğrultusunda boyayacakları maddeleri tespit etmiştir. Buna göre pamuk ve ipek ipliği, kumaş, deri, kâğıt gibi maddelerin her birinin hangi esnafça boyanacağı belirlenmiştir. Örneğin, XVIII. yüzyılda İstanbul'da tülbent, ipekli ve ipeksiz bez, bürümcük, kalpak derisi, kâğıt ve tüylü kebe Yenikapı'daki parça boyacıları, Cezayir ve Previşte ihramları, şal, Mısır kuşağı, çuka, kebe, keçe, Hint ve Mağrip şallarının mükemmelleri Fazlı Paşa boyacıları tarafından boyanmıştır.⁵⁵⁶

Tablo 36- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Dokumacılar/Giyim Eşyası Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845)-I

⁵⁵⁴ Bkz. Pakalın, a.g.s., C.II, s.588.

⁵⁵⁵ Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, C.I, s.634.

⁵⁵⁶ Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, C.I, s.635.

Mahalleler	Abacı	Abacı Kalfası	Basmacı	Basmacı Kalfası	Basmacı Çırağı	Bezzâz ⁵⁵⁷	Bohçacı	Boyacı	Boyacı Kalfası	Boyacı Çırağı	Çuhacı	Çulha	Çulha Kalfası	Çulha Çırağı	Çulha Masuracı	Hallaç	Hasırcı	Kasar ⁵⁵⁸	Toplam
Çaybaşı	-	-	5	1	1	-	-	8	-	5	-	30	9	5	-	1	1	-	66
Delikliğin ar	-	-	1	-	1	8	1	1	-	-	-	9	1	4	-	-	-	-	26
Feslikan	-	-	-	-	-	-	-	6	2	-	-	45	3	2	-	-	-	-	58
Horsalaz	-	-	-	1	1	1	-	1	1	2	-	20	17	5	1	-	-	-	50
İlbadi	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	24 ⁵⁵⁹	-	-	-	-	-	-	25
Kayalık	-	-	1	-	1	-	-	5	-	2	-	11	-	-	-	-	1	2	23
Pelitlibağ	-	-	3	-	-	-	3	1	-	1	-	13	-	-	-	1	-	-	22
Rum	4	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	7
Sabık Müftü	-	-	-	-	-	1	-	2	-	-	-	15	2	4	-	-	1	-	25
Toplam	4	1	10	2	5	10	4	24	3	10	2	167	32	20	1	2	3	2	302

Tablo 37- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Dokumacılar/Giyim Eşyası Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845)-II

Mahalleler	Kazaz ⁵⁶⁰	Keçeci	Keçeci Kalfası	Keçeci Çırağı	Kendirci Çırağı	Kırmızı Boyacı	Kök Boyacısı	Mühtab	Terzi	Terzi Kalfası	Terzi Çırağı	Urgancı	Urgan Kavafı	Yamacı	Toplam
Çaybaşı	-	2	-	-	-	4	-	-	13	-	-	-	-	-	19
Delikliğin ar	1	-	-	-	-	1	-	-	12	-	1	-	1	-	16

⁵⁵⁷ Bezin cem'idir. Arapça olan bu kelime bezcilerle manüfaturacılar verilen addır. Bkz. Pakalın, a.g.s., C.I, s.228.

⁵⁵⁸ 1. Leke çıkaran, lekeci. 2. Çırpıcı, yıkayıcı. Bkz. Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, s.1071.

⁵⁵⁹ Çulhalık yapan hâne reislerinden 1 kişi aynı zamanda imamlıkta yapmaktadır. 1 kişi ise asakir-i hasa topçu tekaütlerindir. **BOA. ML.VRD.TMT.** 17562, s.8.

⁵⁶⁰ İpekçi, ipeği işleyen adam. Bkz. Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, s.1068.

Feslikan	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3	4	-	-	-	10
Horsalaz	-	4	1	-	-	-	-	1	6	-	1	-	-	1	14
İlbadi	-	4	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	7
Kayalık	-	4	-	-	1	-	-	1	6	1	-	1	2	-	16
Pelitlibağ	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Rum	-	-	-	-	-	-	-	-	19	-	3	-	-	-	22
Sabık Müftü	-	2	-	2	-	-	1	-	9	-	5	-	-	-	19
Toplam	1	16	1	2	1	5	1	2	72	4	14	1	3	1	124

Tablo 38- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Dokumacılar/Giyim Eşyası Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845)

Köyler	Çulha	Çulha Çırağı	Mûytab	Mûytab Kalfası	Toplam
Abdullah Ağa Çiftliği	-	-	-	-	-
Bağbaşı	-	-	-	-	-
Cedid Ecirli Çiftliği	-	-	-	-	-
Çamrak	-	-	-	-	-
Dere	-	-	-	-	-
Eldenizli	-	-	-	-	-
Eskihisar	-	-	-	-	-
Gerzile	126	-	-	-	126
Goncalı	-	-	-	-	-
Göveçlik	44	-	-	-	44
Hacı Eyüplü	-	-	-	-	-
Kale	-	-	-	-	-
Karakova	-	-	-	-	-

Karaman	27	1	-	-	28
Karcı	15	-	-	-	15
Karcı Bereketler Mahallesi	3	-	40	-	43
Karcı Hallaçlar Mahallesi	4	-	33	-	37
Karcı Hisar Mahallesi	5	-	2	-	7
Kaşıkcı	4	-	-	1	5
Kethüda	-	-	-	-	-
Kınıklı	-	-	-	-	-
Kurudere	-	-	-	-	-
Saruhan	1	-	-	-	1
Şamlı Çiftliği	-	-	-	-	-
Şemikler	-	-	-	-	-
Tekke	-	-	-	-	-
Üzerlik	-	-	-	-	-
Zeytin	-	-	-	-	-
Toplam	229	1	75	1	306

b. Deri ve Deri Mamulleri Üreten ve Satan Esnaf

Ayakkabı, at koşum takımı, sofrası, kırba, matara gibi çok çeşitli yerlerde kullanılan deri, gerek halk, gerekse ordunun ihtiyaç duyduğu bir maddedir. Deri terbiyesi işine debâgat (sepicilik), bu işi yapan esnafa ise debbağ adı verilir. Dericilik Osmanlı Devleti'nde oldukça gelişmiş bir sanayi alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. İstanbul başta olmak üzere Edirne, Bursa, Kayseri, Tokat, Ankara, Diyarbakır, Urfa gibi şehirlerde iyi kalitede deriler yapılmıştır. Bunlardan Tokat, en iyi sahtiyanların yapıldığı şehirdir. Nitekim XIX. yüzyılda

birçok sanayi kolunda çöküş başladıktan sonra bile Tokat'ta şöhretli debbağlara rastlanmıştır.⁵⁶¹

Debbağlar diğer esnaflardan biraz farklıdır. Şöyle ki, Anadolu kentlerindeki esnaf çarşılarında, esnaflar genellikle kendi iş yerlerinde ürettikleri malı yine aynı yerde müşterilerine satabilmektedir. Bakırcı, demirci gibi esnaflar arada başka bir perakendeci olmaksızın tüketici ile yüz yüze ilişki kurabilmektedir. Debbağlar ise bunların dışında kalmıştır. Çünkü debbağhânelerde (Tabakhâne) işlenen derilerin yarı işlenmiş mal niteliği taşıması debbağların tüketiciye doğrudan satış yapmasını engellemiştir. Ayrıca debbahânelerde yapılan işlemlerin çevreye koku yayan kirlî bir iş olmasından dolayı da esnaf çarşılarından uzak yerlerde bulunmasının bunda büyük bir etkisi olmuştur.⁵⁶²

Denizli'ye ait temmettuat defterlerinde dericilikle geçimini sağlayan 61 debbağ, 14 debbağ kalfası ve 56 debbağ çırağı bulunmaktadır. Deri mamulleleri üretim ve satımıyla uğraşan esnaf kategorisinde yer alan ve Denizli temettuat defterlerinde "pabuççu" olarak geçen esnaf 102 kişi olup bunların 78'i usta, 9'u kalfa ve 15'i çıraktır. Ayrıca Feslikan Mahallesinde 1 kişi çizmecilik yapmaktadır. Eski ayakkabıların dikilip, yamalanması ile uğraşan dikiciler⁵⁶³ ise 16 usta ve 2 çırak olmak üzere toplam 18 kişidir. Ayrıca bu alanda faaliyet gösteren ve koşum, eyer takımları yapım ve satımıyla uğraşan 8 saraç, 5 saraç çırağı bulunmaktadır. Semerciler ise toplam 18 kişi olup bunlardan 16'sı usta, 2'si çıraktır.

Tablo 39- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Deri ve Deri Mamulleri Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845)-I

⁵⁶¹ Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, C.I, s.635- s.635.

⁵⁶² Aktüre, Sevgi; "19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum", Çorum Tarihi, (t.y.), s.128.

⁵⁶³ Şemseddin Sâmî, Kâmûs-ı Türkî, s.643.

Mahalleler	Çizmeci	Debbağ	Debbağ Kalfası	Debbağ Çırağı	Dikici	Dikici Çırağı	Pabuççu	Pabuççu Kalfası	Pabuççu Çırağı	Pabuççu Kavafı	Saraç	Saraç Çırağı	Semerci	Semerci Çırağı	
Çaybaşı	-	3	1	8	-	-	7	2	1	-	-	-	3	1	26
Delikliçınar	-	15	1	9	2	-	7	1	1	-	1	1	1	-	39
Feslikan	1	5	3	8	3	1	17	2	1	-	-	-	-	-	41
Horsalaz	-	6	6	3	4	-	2	3	3	-	1	1	1	-	30
İlbadi	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kayalık	-	17	-	17	2	1	22	1	5	5	2	1	6	1	80
Pelitlibağ	-	7	1	1	3	-	11	-	3	1	1	-	-	-	28
Rum	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2
Sabık Müftü	-	8	2	9	2	-	10	-	1	2	3	2	5	-	44
Toplam	1	61	14	56	16	2	78	9	15	8	8	5	16	2	291

c. Gıda Maddesi Üreten ve Satan Esnaf

Denizli’de gıda üretim ve satımıyla geçimini sağlayan hâne reisleri mahallelerde 221, köylerde 23 kişidir. Bu tasnifte yer alan en kalabalık meslek grubunu meyve ve sebze yetiştirip satan bahçıvanlar oluşturmaktadır. Nitekim temettuat defterlerinde 50 bahçıvan, 2 bahçıvan hizmetkârı ve 1 bahçıvan çırağı kaydı bulunmaktadır. Bahçıvanlık yapanların en yoğun olduğu mahalle 23 kişiyle Rum Mahallesidir.

Gıda sektöründe faaliyet gösteren meslek grupları sıralamasında sayı bakımından bahçıvanlardan sonra ikinci sırada değirmenciler gelmektedir. Denizli mahallelerinde 23, köylerinde 12 değirmenci bulunmaktadır. Bununla birlikte mahallelerde 19 ekmekçi, 6 ekmekçi kalfası ve 9 ekmekçi çırağı vardır. 15 helvacı ve 1 helvacı çırağı olmak üzere toplam 16 kişiyle helvacılar ekmekçilerden sonra gelmektedir. Helvacıları sırasıyla kasap, karcı, şerbetçi,

un kavafı, bakkal, çerezci, tuz kavafı, yağcı, çerezci, kebabçı, manav, şa'ir (arpa) kavafı, leblebici, aşçı, mısırcı, tuzcu, uncu, bağcı, pirinççi, rugan-ı sade kavafı yani sadeyağ kavafı, sebze kavafı, şıracı ve yağcı takip etmektedir.

Tablo 40- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Gıda Maddesi Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845)-I

Mahalleler	Aşçı	Bağcı	Bahçıvan	Bahçıvan Hizmetkârı	Bahçıvan Çırağı	Bakkal	Çerezci	Değirmenci	Ekmekçi	Ekmekçi Kalfası	Ekmekçi Çırağı	Helvacı	Helvacı Çırağı	Karcı	Kasap	Kasap Çırağı	Toplam
Çaybaşı	1	1	3	2	-	1	1	-	3	-	2	1	1	-	1	-	17
Delikliçınar	-	-	2	-	1	-	1	2	4	2	2	4	-	-	4	-	20
Feslikan	-	-	1	-	-	-	1	2	-	-	-	3	-	-	2	-	9
Horsalaz	1	-	3	-	-	4	-	1	4	3	1	-	-	-	1	-	18
İlbadi	-	-	1	-	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	1	5
Kayalık	-	-	8	-	-	3	1	1	5	-	3	5	-	-	3	2	31
Pelittibağ	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	7
Rum	-	-	23	-	-	-	-	16	-	-	-	1	-	-	-	-	40
Sabık Müftü	-	-	4	-	-	1	2	1	1	-	1	1	-	-	1	-	12
Toplam	2	1	50	2	1	9	6	23	19	6	9	15	1	-	12	3	159

Tablo 41- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Gıda Maddesi Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845)-I

Mahalleler	Kebapçı	Kebapçı Çırağı	Kûlahçı	Leblebici	Leblebici Çırağı	Manav	Mısırcı	Pirinççi	Rugan-ı sade Kavafı	Sebze Kavafı	Şa'ir (Arpa) Kavafı	Şerbetçi	Şerbetçi Çırağı	Şıracı ⁵⁶⁴	Tuzcu	Tuz Kavafı	Uncu	Un Kavafı	Yağcı	Yağ Kavafı	Toplam
Çaybaşı	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	2	-	1	-	7
Delikliçinar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-	-	-	3	-	2	-	-	8
Feslikan	1	-	-	-	-	1	-	1	-	-	1	-	1	-	-	-	-	1	-	-	6
Horsalaz	-	-	1	-	-	-	2	-	-	-	1	5	-	-	1	-	-	6	1	-	17
İlbadi	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Kayalık	1 ⁵⁶⁵	-	-	2	1	3	-	-	-	1	-	2	-	-	-	1	-	-	1	-	12
Pelitlibağ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Rum	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sabık Müftü	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	1	2	-	-	1	1	7
Toplam	5	1	3	2	1	4	2	1	1	1	3	10	2	1	2	6	2	9	5	1	62

Tablo 42- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Gıda Maddesi Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845)-I

Köyler	Aşçı	Bağcı	Bahçıvan	Bahçıvan Hizmetkârı	Bakkal	Çerezci	Değirmenci	Ekmekeçi	Ekmekeçi Kalfası	Ekmekeçi Çırağı	Helvacı	Helvacı Çırağı	Karcı	Kasap	Kasap Çırağı	Toplam
--------	------	-------	----------	---------------------	--------	---------	------------	----------	------------------	-----------------	---------	----------------	-------	-------	--------------	--------

⁵⁶⁴ Şıra: Üzüm suyu. Bkz. **Derleme Sözlüğü**, C. V, s.3773.

⁵⁶⁵ Kebapçı çobanı olarak yazılıdır.

Şamlı Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Şemikler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tekke	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Üzerlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zeytin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	-	-	-	-	-	-	12	-	-	-	-	-	8	2	-	22

Tablo 43- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Gıda Maddesi Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845)-II

[illegible]

d. Madeni Eşya, Mutfak ve Aydınlanma Eşyası Üreten ve Satan Esnaf

Temettuat defterlerine göre bu sektörde faaliyet gösteren hâne reisleri Denizli mahallelerinde toplam 81 kişi olup, ilk sırayı 44 kişi ile demirciler almaktadır. Bunlardan 29'u demirci ustası, 2'si kalfa, 13'ü de çıraktır. Demircileri 18 kişiyle nalbantlar takip etmektedir. Nalbantlardan 12'si usta, 6'sı çıraktır. Üçüncü sırada 12 usta ve 1 çırak ile kalaycılar yer almaktadır. İlâveten mahallelerde 2 bardakçı, 1 mumcu bulunmaktadır.

Denizli köylerinde bu alanda geçimini sağlayan hâne reisleri 16 kişidir. Bunların 7'si bardakçı, 7 'si çömlekçi, 1'i demirci ve 1'i de kalaycıdır. Bardakçı ve çömlekçilerin tamamı Karcı köyünde, demirci Karcı köyü Hallaçlar Mahallesi, kalaycı ise Karaman köyünde kayıtlıdır.

Tablo 44- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Madeni Eşya, Mutfak ve Aydınlanma Eşyası Üreten ve Satan Esnaf (1844-1845)

Mahalleler	Bardakçı	Çakmakçı	Çömlekçi	Demirci	Demirci Kalfası	Demirci Çırağı	Fenerci	Kalaycı	Kalaycı Çırağı	Mumcu	Nalbant	Nalbant Çırağı	Toplam
Çaybaşı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	3
Delikliçınar	-	-	-	7	-	1	2	-	-	-	1	2	13
Feslikan	-	-	-	4	-	3	1	-	-	-	-	1	9
Horsalaz	-	-	-	3	2	1	-	1	-	1	1	-	9
İlbadi				5							3		8
Kayalık	-	2	-	6	-	4	-	3	-	-	4	-	19
Pelitlibağ	-	-	-	4	-	1	-	-	1	-	-	-	6
Rum	-	-	-	-	-	-	-	8	-	-	-	-	8
Sabık Müftü	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	2	1	6

Mahallesi													
Kaşıkcı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kethüda	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kınıklı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kurudere	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Saruhan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Şamlı Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Şemikler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tekke	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Üzerlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	7	-	7	1	-	-	-	1	-	-	-	-	16

e. Ticaret ve Nakliye Alanında Çalışan Esnaf

Denizli’de ticaret ve nakliye alanında çalışanların sayısı mahallelerde toplam 113, köylerde 75 kişidir. Temettuat defterlerinde “erbab-ı ticaret” olarak kayıtlı olan tüccarlar 25 kişiyle mahallelerde bu tasnifteki en kalabalık meslek gurubunu oluşturmaktadır. Mahallelerde tüccarları 24 kişiyle eskiciler, 11 kişiyle kuyumcular izlemektedir.

Köylere bakıldığında da nakliye alanında hizmet veren katırcıların 30 kişiyle bu tasnifteki en kalabalık grubu teşkil ettiği görülmektedir. Temettuat kayıtlarında “yolcu” olarak geçen gezgin ticaret erbabları⁵⁶⁶ köylerde 21 kişiyle katırcılardan sonra ikinci sıradaki meslek grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü sırada ise 18 kişiyle tüccarlar yer almaktadır.

Tablo 46- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Ticaret ve Nakliye Alanında Çalışan Esnaf (1844-1845)-I

⁵⁶⁶ Özçelik, Selahattin; **XIX. Yüzyıl Ortalarında Acıpayam ve Çevresi (Temettuat Defteri İncelmesi)**, Isparta, Fakülte Kitapevi, 2005, s.19.

Mahalleler	Attâr ⁵⁶⁷	Cambaz	Çerçi ⁵⁶⁸	Deveci	Erbab-ı Ticaret	Eskici	Hancı	Hancı Odabaşısı	Katırcı	Kava ⁵⁶⁹	Kayaf	Kıracı	Kuyumcu	Sabun Kavafı	Sabuncu Hizmetkârı	Yaymacı ⁵⁷⁰	Yolcu	Yoncacı	Toplam
Çaybaşı	2	-	-	1	2	2	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-	-	1	11
Delikliçınar	1	-	-	-	3	2	1	-	-	3	4	1	-	-	-	-	1	-	16
Feslikan	2	-	1	-	4	7	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	15
Horsalaz	-	1	2	1	3	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	12
İlbadi	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Kayalık	2	-	2	1	6	1	1	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2	17
Pelitlibağ	1	-	-	3	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8
Rum	-	-	2	-	2	-	-	-	-	-	-	2	11	-	-	-	-	-	17
Sabık Müftü	1	-	2	-	5	-	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	2	13
Toplam	9	1	9	6	25	22	5	1	-	4	8	4	11	1	-	1	1	5	113

Tablo 47- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Ticaret ve Nakliye Alanında Çalışan Esnaf (1844-1845)-II

Köyler	Attâr	Cambaz	Çerçi	Deveci	Erbab-ı Ticaret	Eskici	Hancı	Hancı Odabaşısı	Katırcı	Kavaf	Kıracı	Kuyumcu	Sabun Kavafı	Sabuncu Hizmetkârı	Tüccar	Yaymacı	Yolcu	Yoncacı	Toplam
Abdullah Ağa Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bağbaşı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

⁵⁶⁷ Köylerde hayvanla gezici satıcılık yapan. Bkz. **Derleme Sözlüğü**, C.I, s.373.

⁵⁶⁸ Çerçici, köylerde kapı kapı dolaşıp alışveriş yapan kimse. Bkz. **Derleme Sözlüğü**, C.II, s.1144.

⁵⁶⁹ Hazır ayakkabı satan esnaf. Bkz. Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, s.1086.

⁵⁷⁰ Gezgin satıcı. Bkz. **Derleme Sözlüğü**, C.VI, s. 4215.

Şemikler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tekke	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Üzerlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zeytin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	1	-	-	2	18	-	-	-	30	-	2	-	-	1	-	-	21	-	75

f. Diğer Esnaf

Denizli temettuat defterlerinden elde ettiğimiz veriler doğrultusunda hazırladığımız meslekler tasnifinde belli bir gruba dâhil edemediğimiz esnaf sayısı mahallelerde toplam 285, köylerde 108 kişidir. Bunların içinde en kalabalık meslek grubunu, geçimini odunculuk yaparak sağlayan hâne reisleri meydana getirmektedir. Mahallelerde 82, köylerde ise 75 oduncu kaydı bulunmaktadır.

Bu grupta odunculardan sonra sayıca kalabalık ikinci meslek grubunu 36 kişiyle kahveciler oluşturmaktadır. Temettuat defterlerinde mesleği kahveci olup kiraya verdiği kahvehaneden gelir elde eden 2 hâne reisi bulunmaktadır. Bunlardan Çaybaşı Mahallesiindeki Çulhaoğlu İbrahim b. Mehmet'in kahvehanelerinden 200 kuruş,⁵⁷¹ Horsalaz Mahallesiindeki Kahveci Hacı Ahmet b. Hasan'ın ise 80 kuruş kira geliri elde ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁷²

Tablo 48- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Diğer Esnaf-I (Hizmet, İnşaat vs.) (1844-1845)-I

⁵⁷¹ BOA. ML.VRD.TMT. 1844, s.19.

⁵⁷² BOA. ML.VRD.TMT. 1813, s.55.

Mahalleler	Barutçu	Berber	Berber Kalfası	Berber Çırağı	Cıvar	Çesmeci	Çırak	Çubukçu	Değirmen Bekçisi	Duhancı (Tütüncü)	Duhan (Tütün) Kıyıcı	Duvarcı	Dülger⁵⁷³	Dülger Kalfası	Dülger Çırağı	Dülger Mimarı	Gezerici	Hademe	Hamamcı	Kabir Taşçı	Kahveci	Kahveci Çırağı	Kalıpçı	Kaldırmacı	Toplam
Çaybaşı	-	-	-	1	-	-	-	-	2	3	-	-	1	-	1	-	1	-	-	-	5	-	-	-	14
Delikliçınar	-	5	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	3	-	-	1	-	-	1	1	1	-	13
Feslikan	-	3	-	-	-	-	2	-	-	3	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-	4	-	-	-	15
Horsalaz	-	3	-	1	-	1	-	1	1	7	-	-	-	1	1	-	-	-	1	-	5	2	-	-	24
İlbadi	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	2
Kayalık	-	12	1	-	-	-	-	1	-	1	1	-	2	-	1	-	-	-	-	-	8	-	-	1	28
Pelitlibağ	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	6
Rum	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-	6	-	2	1	-	-	-	1	-	-	-	-	16
Sabık Müftü	-	3	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-	-	11
Toplam	-	30	1	3	-	1	2	2	3	22	2	-	9	2	9	1	1	1	1	1	33	3	1	1	129

⁵⁷³ Binaların kapı ve pencere gibi doğrama kısımlarının gayri olan kuşaklama, çatı, döşeme, tavan, merdiven ve sair kaba ahşap kısımlarını yapan sanatkârlar hakkında kullanılır bir tabirdir. Bkz. Pakalın, **a.g.s.**,C.I, s.485.

Tablo 49- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Diğer Esnaf Hizmet, İnşaat vs.) (1844-1845)-II

Mahalleler	Kiremitçi	Kiremitçi Kalfası	Kiremitçi Harmancısı	Kirişçi	Koltukçu	Menzilci Hizmetkârı	Mesleği Belli Olmayanlar	Natır	Oduncu	Sâi ⁵⁷⁴	Saka ⁵⁷⁵	Sünnetçi	Tahtacı	Taşçı	Tellal	Tellak ⁵⁷⁶	Tellak Çırağı	Tokmakçı	Yapıcı ⁵⁷⁷	Yapıcı Çırağı	Yorgancı	Yorgancı Çırağı	Toplam
Çaybaşı	-	-	-	3	-	-	1	-	11	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	18
Delikliçınar	-	-	-	-	1	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
Feslikan	-	-	-	1	-	-	1	-	20	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	24
Horsalaz	1	1	1	-	-	1	9	1	11	-	-	-	-	-	1	2	-	1	-	-	-	-	29
İlbadi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	1	-	3
Kayalık	-	-	-	1	-	-	2	-	13	1	-	-	-	-	-	1	-	2	2	-	4	1	27
Pelitlibağ	-	-	-	-	-	-	1	-	19	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	22
Rum	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	10	1	-	-	18
Sabık Müftü	-	-	-	-	-	-	1	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3	1	9
Toplam	1	1	1	5	1	1	20	1	82	2	1	-	-	2	1	3	1	7	13	1	10	2	156

⁵⁷⁴ Devletçe Posta idaresinin kurulmasından evvel mektup ve emanet götürüp getirenler hakkında kullanılır bir tabirdir. Bkz. Pakalın, **a.g.s.**, C.III, s.95.

⁵⁷⁵ Su taşıyıcı. Bkz. Redhouse, Sir James W.; **Turkish and English Lexicon**, Constantinople, 1921, s.1063.

⁵⁷⁶ Hamamda müşterileri ovuşturup kese süren ve yıkayan hizmetçi. Bkz. Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, s.616.

⁵⁷⁷ Yapı yapan, duvarcı. Bkz. **Derleme Sözlüğü**, C.VI, s.4178.

Tablo 50- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Diğer Esnaf-I (Hizmet, İnşaat vs.) (1844-1845) - I

Köyler	Barutçu	Berber	Berber Kalfası	Berber Çırağı	Cıvar	Cesmeci	Çırak	Çubukçu	Değirmen Bekçisi	Duhancı (Tütüncü)	Duhan (Tütün) Kıyıcı	Duvarcı	Dülger	Dülger Kalfası	Dülger Çırağı	Gezerci	Hamamcı	Kahveci	Kahveci Çırağı	Kalıpçı	Kaldırımcı	Toplam
Abdullah Ağa Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bağbaşı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cedid Ecirli Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çamrak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dere	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eldenizli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eskihisar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gerzile/ Gerzele	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Goncalı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Göveçlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hacı Eyüplü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kale	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karakova	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karaman	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karcı	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Karcı Bereketler Mahallesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karcı Hallaçlar Mahallesi	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Karcı Hisar Mahallesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2

[illegible]

Tablo 51- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Diğer Esnaf (Hizmet, İnşaat vs.) (1844-1845)-II

[illegible]

Göveçlik	-	-	-	-	-	2	-	7 ⁵⁷⁸	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9
Hacı Eyüplü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kale	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Karakova	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karaman	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Karcı	-	-	-	-	-	2	-	25	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	29
Karcı Bereketler Mahallesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karcı Hallaçlar Mahallesi	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Karcı Hisar Mahallesi	-	-	-	-	-	1	-	8	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	10
Kaşıkcı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kethüda	-	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Kınıklı	-	-	-	-	-	-	-	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15
Kurudere	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Saruhan	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Şamlı Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Şemikler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tekke	-	-	-	-	-	1	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
Üzerlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zeytin	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Toplam	-	-	-	-	-	1 9	-	75	1	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	98

⁵⁷⁸ 1 hâne reisinin de erbâb-ı ziraat ve oduncudur. Bkz. **BOA. ML.VRD.TMT.1820**, s.9.

3. Hizmet Meslekleri

a. Askeri ve İdari Görevliler

Denizli temettuat defterlerine göre kentte askeri ve idari alanda görevliler ve bu alanda emekliye ayrılmış olanlar mahallelerde toplam 16 kişi, köylerde 13 kişidir. Mahallelerde İlbadi ve Pelitlibağ mahallelerinde kayıtlı olmak üzere sadece 2 muhtara rastlanırken, köylerde 12 muhtar bulunmaktadır. Emekliler 2 kişi olup biri Pelitlibağ Mahallesi, diğeri Karaman köyünde kayıtlıdır. Bu hâne reislerinin her ikisi de askeriyeden emeklidir. Bunlara ek olarak 1 nüfus nazırı, 1 kâtip, 3 eşkinci, 3 muhızır, 2 çavuş, 2 sipahi hizmetkârı ve 1 zaptiye neferi vardır.

Tablo 52- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Askeri ve İdari Görevliler (1844-1845)

Mahalleler	Çavuş	Emekli	Eşkinci	Kâtip	Muhtar	Muhızır ⁵⁷⁹	Nüfus Nazırı	Sipahi Hizmetkârı	Zaptiye Neferi	Toplam
Çaybaşı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Delikliçınar	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Feslikan	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Horsalaz	1	-	3	-	-	3	-	2	-	9
İlbadi	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Kayalık	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Pelitlibağ	-	1	-	-	1	-	-	-	-	2
Rum	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sabık Müftü	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Toplam	2	1	3	1	2	3	1	2	1	16

⁵⁷⁹ Davacılarla dava olunanları mahkemeye çağıran memur hakkında kullanılan bir tabirdir. Şer'i mahkemelerde kullanılan bu tabire mukabil hukuk ve ceza mahkemelerinde "mübaşir" denilir. Pakalın, **a.g.s.**, C.II, s.572.

Tablo 53- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Askeri ve İdari Görevliler (1844-1845)

Köyler	Çavuş	Emekli	Eşkinci	Kâtip	Muhtar	Muhzır	Nüfus Nazırı	Sipahi Hizmetkârı	Zabtiye Neferi	Toplam
Abdullah Ağa Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bağbaşı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cedid Ecirli Çiftliği	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Çamrak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dere	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eldenizli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eskihisar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gerzile/Gerzele	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Goncalı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Göveçlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hacı Eyüplü	-	-	-	-	1 ⁵⁸⁰	-	-	-	-	1
Kale	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karakova	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karaman	-	1	-	-	1	-	-	-	-	2
Karcı	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2
Karcı Bereketler Mahallesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karcı Hallaçlar Mahallesi	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Karcı Hisar Mahallesi	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Kaşıkcı	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Kethüda	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Kınıklı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kurudere	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Saruhan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Şamlı Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

⁵⁸⁰ Bu Hâne reisi hem muhtar hem de erbab-ı ziraat olarak kayıtlıdır. Bkz. BOA. ML.VRD.TMT.1827, s.13.

Şemikler	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Tekke	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Üzerlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zeytin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	-	1	-	-	12	-	-	-	-	13

b. Dini Görevliler

Denizli Mahallelerinde dini görevliler toplam 43 kişidir. Bunlardan mesleği sadece imam olarak kayıtlı 16 kişi bulunmaktadır. Ancak imamlığın yanında muallim-i sıbyan, erbâb-ı ziraat, çerçi, çulha, tuz kavafı ve bahçıvan olarak geçimini sağlayan hâne reisleri vardır. Bunlar kendi meslek gruplarında değerlendirilmiş olmakla birlikte ayrıca bu gruba dâhil edilmemişlerdir.⁵⁸¹ İmamlar dışında 14 hatip, 6 müezzin, 2 kayyum, 2 müteveli bulunan Denizli’de 3 kişi de şeyh olarak kayıtlıdır.

Köylerde ise 15 imam, 8 hatip, 1 müteveli kayıtlı olup bunlar toplam 24 kişidir.

Tablo 54- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Dini Görevliler (1844-1845)

Mahalleler	Hatip	İmam	Kayyum	Müezzin	Müteveli	Şeyh	Toplam
Çaybaşı	1	1	-	-	-	2	4
Delikliçınar	6	5	-	-	-	-	11
Feslikan	3	3	-	1	-	-	7
Horsalaz	-	1	1	2	1 ⁵⁸²	-	5
İlbadi	1	3	-	-	-	-	4

⁵⁸¹ Bkz. BOA. ML.VRD.TMT. 17563, s.8. BOA. ML.VRD.TMT.1825, s.3, BOA. ML.VRD.TMT.1844, s.67. BOA. ML.VRD.TMT.1829, s.42. BOA. ML.VRD.TMT.1813, s.32. BOA. ML.VRD.TMT.1823, s.16, BOA., ML.VRD.TMT. 1839, s.54.

⁵⁸² Değirmenönü mahallesinin camii şerifinin ba-berat-ı ali mütevellisi. Bkz. BOA. ML.VRD.TMT.1813, s.32.

Kayalık	1	2	1	1	1	1	7
Pelitlibağ	1	1	-	1	-	-	3
Rum	-	-	-	-	-	-	-
Sabık Müftü	1	-	-	1	-	-	2
Toplam	14	16	2	6	2	3	43

Tablo 55- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Dini Görevliler (1844-1845)

Köyler	Hatip	İmam	Kayyum	Müezzin	Mütevelli	Şeyh	Toplam
Abdullah Ağa Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-
Bağbaşı	1	1	-	-	-	-	2
Cedid Ecirli Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-
Çamrak	-	-	-	-	-	-	-
Dere	-	-	-	-	-	-	-
Eldenizli	-	-	-	-	-	-	-
Eskihisar	-	1	-	-	-	-	1
Gerzile/Gerzele	1	-	-	-	-	-	1
Goncalı	-	-	-	-	-	-	-
Göveçlik	-	-	-	-	-	-	-
Hacı Eyüplü	-	2	-	-	-	-	2
Kale	-	-	-	-	-	-	-
Karakova	1	-	-	-	-	-	1
Karaman	1	1	-	-	-	-	2
Karcı	1	3	-	-	-	-	4
Karcı Bereketler Mahallesi	-	-	-	-	-	-	-
Karcı Hallaçlar Mahallesi	-	2	-	-	-	-	2
Karcı Hisar Mahallesi	1	1	-	-	-	-	2
Kaşıklı	-	-	-	-	-	-	-
Kethüda	-	-	-	-	-	-	-
Kınıklı	-	1	-	-	-	-	1

Kurudere	-	1	-	-	-	-	1
Saruhan	-	-	-	-	-	-	-
Şamlı Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-
Şemikler	1	1	-	-	-	-	2
Tekke	1	-	-	-	1	-	2
Üzerlik	-	1	-	-	-	-	1
Zeytin	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	8	15	-	-	1	-	24

c. Eğitim Alanındaki Görevliler

Denizli’de eğitim alanında mahallelerde 24, köylerde 4 kişi olmak üzere toplam 28 muallim-i sıbyan görev yapmaktadır. Bunların dışında mahallelerde 18, köylerde 5 müderris ve mahallelerde 24, köylerde 11 talebe kayıtlıdır. Ayrıca mahallelerde 2 hâne reisi mücellit, 4 hâne reisi de okur-yazar olarak kayıtlıdır.

Tablo 56- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Eğitim Alanında Görevlileri (1844-1845)

Mahalleler	Muallim-i Sıbyan	Mücellid	Müderris	Okur-yazar	Talebe	Toplam
Çaybaşı	3	-	3	-	7	13
Delikliçınar	7	-	2	1	5	15
Feslikan	4	1	2	-	1	8
Horsalaz	5	-	3	-	3	11
İlbadi	1				1	2
Kayalık	2	-	5	3	5	15
Pelitlibağ	2	-	1	-	2	5
Rum	-	-	-	-	-	-
Sabık	-	1	2	-	3 ⁵⁸³	6

⁵⁸³ 1 hâne reisi ayrıca hatiplik de yapmaktadır. BOA. ML.VRD.TMT.1829, s.28.

Müftü						
Toplam	24	2	18	4	27	75

Tablo 57- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Eğitim Görevlileri (1844-1845)

Köyler	Muallim-i Sıbyan	Mücellid	Müderris	Okur-yazar	Talebe	Toplam
Abdullah Ağa Çiftliği	-	-	-	-	-	-
Bağbaşı	-	-	-	-	-	-
Cedid Ecirli Çiftliği	-	-	-	-	-	-
Çamrak	-	-	-	-	-	-
Dere	-	-	-	-	-	-
Eldenizli	1	-	-	-	-	1
Eskihisar	-	-	-	-	-	-
Gerzile/Gerzele	1	-	-	-	1	2
Goncalı	-	-	-	-	2	2
Göveçlik	1	-	1	-	-	2
Hacı Eyüplü	-	-	-	-	1	1
Kale	-	-	-	-	-	-
Karakova	-	-	-	-	1	1
Karaman	-	-	1	-	1	2
Karcı	-	-	1	-	1	2
Karcı Bereketler Mahallesi	1	-	1	-	1	3
Karcı Hallaçlar Mahallesi	-	-	-	-	-	-
Karcı Hisar Mahallesi	-	-	1	-	-	1
Kaşıklı	-	-	-	-	-	-
Kethüda	-	-	-	-	-	-
Kınıklı	-	-	-	-	-	-
Kurudere	-	-	-	-	-	-
Saruhan	-	-	-	-	2	2

Şamlı Çiftliği	-	-	-	-	-	-
Şemikler	-	-	-	-	1	1
Tekke	-	-	-	-	-	-
Üzerlik	-	-	-	-	-	-
Zeytin	-	-	-	-	-	-
Toplam	4	-	5	-	11	20

2. Mesleği Olmayanlar

Tasnifin bu kısmını üretim dışında bulunan ve herhangi bir mesleği bulunmayan hâne reisleri oluşturmaktadır. Bunlar mahallelerde 90, köylerde 39 kişidir. Mahalle ve köylerde en kalabalık grubu dul ve yetimler meydana getirmektedir. Gerzile köyünde 2, Kethüda köyünde 5 dul kaydına rastlanan Denizli'de, yetimler mahallelerde 24, köy ve çiftliklerde 16 kişidir. Denizli temettuat defterlerindeki yetim kayıtlarında “eytam merkumun emlak ve nakit mevcudu olmadığından validesinin ve şunun bunun ianesiyle idare etmekte olduğu” ya da “validesinin ianesiyle idare etmekte olduğu” şeklinde açıklamalara yer verildiği görülmektedir.

Mahallelerde dul ve yetimlerden sonra en kalabalık grup “fakir” olarak kaydedilen hâne reisleridir. Bu kişilerde “merkumun emlak ve arazisine dair bir nesnesi olmayıp yalnız şunun bunun ianesiyle idare etmekte olduğu” şeklinde açıklamalar bulunmaktadır. Fakirlerden sonra ihtiyar ve amelmandeler gelmektedir ki mahallelerde 10 ihtiyar, 10 da amalmande kaydına rastlanmaktadır.

Köylerde dul ve yetimlerden sonra sayıca en kalabalık olanlar 6 kişi ile ihtiyarlar, 5 kişi ile amelmandelerdir.

Tablo 58- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Mesleği Olmayan Hâne Reisleri (1844-1845)

Mahalleler	Âmâ	Amelmande	Derviş	Fakir	İhtiyar	Mecnun	Mücrim	Pir Matuf	Sail	Ulema Fukarası	Dul ve Yetim	Toplam
Çaybaşı	-	2	1	4	-	-	-	1	3	-	4	15
Delikliçınar	-	2	-	-	2	-	4	-	1	-	1	10
Feslikan	-	3	-	-	2	-	-	1	-	-	3	9
Horsalaz	-	-	1	2	1	1	1	-	1	-	3	10
İlbadi	-	2	-	2	2	-	-	-	1	-	3	10
Kayalık	1	-	-	8 ⁵⁸⁴	3	1	4	-	1	3	5	26
Pelitlibağ	-	1	-	1	-	-	-	-	2	-	3	7
Rum	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sabık Müftü	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2	3
Toplam	1	10	2	18	10	2	9	2	9	3	24	90

Tablo 59- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Mesleği Olmayan Hâne Reisleri (1844-1845)

Köyler	Âmâ	Amelmande	Derviş	Fakir	İhtiyar	Mecnun	Mücrim	Pir Matuf	Sail	Ulema Fukarası	Dul ve Yetim	Toplam
Abdullah Ağa Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bağbaşı	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Cedid Ecirli Çiftliği	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Çamrak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

⁵⁸⁴ 2 hâne reisi fakir ve ihtiyar olarak birlikte kaydedilmiş. BOA. ML.VRD.TMT.1823, s.30,36.

Dere	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eldenizli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eskihisar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gerzile/Gerzele	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-
Goncalı	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Göveçlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hacı Eyüplü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Kale	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karakova	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	2
Karaman	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	3
Karcı	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	5	7
Karcı Bereketler Mahallesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karcı Hallaçlar Mahallesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Karcı Hisar Mahallesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kaşıklı	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2
Kethüda	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	8	10
Kınıklı	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Kurudere	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Saruhan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Şamlı Çiftliği	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	1	3
Şemikler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2
Tekke	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	2
Üzerlik	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Zeytin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	-	5	2	3	6	1	1	-	-	-	23	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK YAPI

I. GELİR DAĞILIMI

A. Meslek Gruplarına Göre Gelir Dağılımı

Temettuat kayıtlarına göre Denizli’de hâne reislerinin gelir kaynakları tarım, hayvancılık, esnaflık, ticaret, işçilik, zuhurat, toprak kirası, gayrimenkul, iane yani yardım, maaş ve hizmet gelirlerinden meydana gelmektedir.

Denizli mahallelerinde toplam gelir 1396715 kuruştur. Meslek gruplarına göre gelir dağılımında en yüksek gelir 1008606 kuruş ile esnaf ve tüccarlara ait olup, bu gelirin %60’lık kısmını esnaflık ve ticaret gelirleri oluşturmaktadır. Bundan sonraki en yüksek gelir %20,5 ile kaynağı belli olmayan zuhurat gelirleridir. Zuhurat gelirini takiben %15,6’lık payla tarım gelirleri esnaf ve tüccarların elde ettiği diğer gelirdir. Tarım gelirlerinin %13,8’i tarla tarımından, %1,8’i bağ, bahçe ve bostandan temin edilmektedir. Esnaf ve tüccarların elde ettiği en düşük gelir dilimini %0,1 ile tasnifimizde “diğer gelirler” başlığı altında değerlendirdiğimiz kaynağı belli olmayan gelirler ve iane gelirleri teşkil etmektedir. Bu arada temettuat defterlerinde iane gelirleriyle geçimini sağlayan hâne reislerinin kayıtlarında “merhumun emlak ve arazisine dair bir nesnesi olmayıp şunun bunun ianesiyle idare etmekte olduğu” ya da sadece “şunun bunun ianesiyle idare etmekte olduğu” şeklinde açıklamalar bulunmaktadır.

Tarım ve hayvancılıkla ilgili meslek mensuplarının toplam geliri 301871,5 kuruştur ve bu gelirin %47,4’ü tarımdan elde edilmektedir. Tarım gelirlerinin %45,4’ü tarla tarımından, %2 gibi düşük bir kısmı bağ, bahçe, bostandan sağlanmaktadır. Bu durum bize tarım ve hayvancılıkla ilgili meslek mensuplarının bağ ve bahçe gibi işlerle fazla uğraşmadığını

göstermektedir. Tarım ve hayvancılıkla ilgili meslek grubunun ikinci sırada yer alan gelir kaynağı 102383 kuruş ile toplam gelirin %33,9'unu meydana getiren esnafılık, ticaret ve işçilik gelirleridir. Bu gelirleri %13,5 ile zuhurat gelirleri takip etmektedir. Tarım ve hayvancılıkla meşgul olan hâne reislerinin elde ettiği en düşük gelir dilimini ise %0,1 ile toprak kirası, iane ve diğer gelirler meydana getirmektedir.

Herhangi bir mesleği olmayan hâne reislerinin toplam geliri 14595,5 kuruştur. Bu gelirin en yüksek payını %50,5 ile tarım gelirleri oluşturmaktadır. Tarım gelirinin de %44'ü tarla tarımından, %6,5'i bağ, bahçe ve bostandan elde edilmektedir. Tarım gelirinden sonra en yüksek gelir payını %20,2 ile iane ve diğer gelirler, %16,7 ile zuhurat geliri meydana getirmektedir. Bu gruba dâhil herhangi bir meslek kaydı olmayan ve defterlerde fakir, amelmande, pir matuf ve mücrim olarak kayıtlı hâne reislerinin esnafılık, ticaret ve işçilikten 1150 kuruş gelir elde ettikleri anlaşılmaktadır. Bu hâne reislerinin gelir toplamaları kısmında "merkumun emlak ve arazisi olmayıp yalnız zanaatından bir senede tahmini temettuatı" şeklinde açıklamalara yer verildiği görülmektedir. Mesleği olmayanların en düşük geliri ise %0,7'lik payla hayvancılıktan elde edilmekte olup, bu gelirin tamamı büyükbaş hayvancılıktan sağlanmaktadır.

Mahallelerde askeri, idari, dini ve eğitim alanında görev yapan hâne reislerinin toplam gelirleri 14595,5 kuruştur ve bu gelirin %37,3'ünü tarım gelirleri oluşturmaktadır. Tarım gelirlerinin %32,8'ini tarla tarımı gelirleri, %4,5'ini bağ, bahçe ve bostan gelirleri teşkil etmektedir. Tarım gelirlerinden sonraki en yüksek gelir %18,6'luk payla zuhurat gelidir. Zuhurat gelirlerini %10,7 ile gayrimenkulden elde edilen gelirler takip etmektedir. Görevlilerin elde ettiği en düşük gelire bakıldığında ise %4,4'lük payla toprak kirası olduğu görülmektedir.

Köylerdeki toplam gelir 1386113,5 kuruş olup, bu gelirin 958623,5 kuruşu tarım ve hayvancılıkla uğraşan hâne reislerine aittir. Bu meslek

grubunun en önemli gelir kaynağını, yıllık gelirin %59,8'ini teşkil eden tarım geliri oluşturmaktadır. Tarım gelirinin de %55,6'sı tarla tarımından, %4,2'si bağ, bahçe ve bostan gelirinden meydana gelmektedir. Esnaflık, ticaret ve işçilik geliri bu meslek grubuna ait toplam gelirlerin %19,9'unu teşkil etmektedir. %14,6 ile esnaf, ticaret ve işçilik gelirini zuhurat geliri takip etmektedir. Bu meslek grubunun en düşük geliri ise %0,1 ile maaş ve hizmet gelirleridir.

Esnaf ve tüccarların toplam geliri 383827,5 kuruştur. Bu gelirin %54,1'i zuhurat geliridir. Tarım geliri ise %30,6'lık kısmını oluşturmakla birlikte bu gelirin diğer meslek gruplarından farklı olarak bağ, bahçe ve bostan geliri yüksektir. Nitekim tarım gelirinin bağ, bahçe ve bostandan elde edilen kısmı %18,1, tarla tarımından elde edilen kısmı %12,5'tir. Esnaflık, ticaret ve işçilik gelirleri %10,2'dir. Bu meslek grubunun en düşük gelir payını ise %0,1 ile toprak kirası gelirleri meydana getirmektedir.

Görevlilerin toplam geliri 35279,5 kuruştur ve bunun %66,5'ini tarım gelirleri, %23,9'unu zuhurat gelirleri, %3,4'ünü ise gayrimenkul gelirleri teşkil etmektedir. Görevlilerin sahip olduğu en düşük gelir miktarını %0,1'lik payla toprak kirası gelirleri oluşturmaktadır.

Mesleği olmayan hâne reislerinin gelir miktarı 8383 kuruştur. Tarım gelirleri %77,4 olup bu gelirin %55,9'unu tarla tarımı geliri, %21,5'ini bağ, bahçe ve bostan gelirleri oluşturmaktadır. Tarla tarımı gelirinden sonra toplam gelirin %12,4'ünü zuhurat gelirleri, %8,4'ünü hayvancılık gelirleri meydana getirmektedir. Hayvancılık gelirinin %7,1'i büyükbaş hayvancılık, %1,3'i yük ve binek hayvancılıktan elde edilen gelirlerden müteşekkildir.

Tablo 60- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarının Gelir Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)

Gelir Kaynakları	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccarlar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
1-Tarım Geliri					
a-Tarla Tarımı Geliri	137190,5	139350	23507,5	6427,5	306475,5
b-Bağ, Bahçe ve Bostan Geliri	6097	18272,5	3255	950	28574,5
2-Hayvancılık Geliri					
a-Büyükbaş Hayvancılık Geliri	2674	2870	425	100	6069
b-Küçükbaş Hayvancılık Geliri	7155	14425	3725	-	25305
c-Yük ve Binek Hayvan Geliri	360	2700	-	-	3060
d-Arıcılık Geliri	40	660	200	-	900
2-Esnaflık, Ticaret ve İşçilik Geliri	102383	604377,5	6303	1150	714213,5
3-Zuhûrât Geliri	40968	206848	13309	2438	263563
4-Toprak Kirası Geliri	70	-	300	50	420
5-Gayrimenkul Geliri	4320	14531	7697,5	530	27078,5
6-Maaş ve Hizmet Geliri	500	3192	6420	-	10112
7-İlane ve	114	1380	6500	2950	10944

Diğer Gelirler					
Toplam	301871,5	1008606	71642	14595,5	1396715

Tablo 61- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarının Gelir Dağılımı (%) (1844-1845)

Gelir Kaynakları	Tarım ve Hayvancılık la İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
1-Tarım Geliri					
a-Tarla Tarımı Geliri	45,4	13,8	32,8	44,0	21,9
b-Bağ, Bahçe ve Bostan Geliri	2,0	1,8	4,5	6,5	2,0
2-Hayvancılık Geliri					
a-Büyükbaş Hayvancılık Geliri	0,8	0,3	0,6	0,7	0,4
b-Küçükbaş Hayvancılık Geliri	2,4	1,4	5,2	-	1,8
c-Yük ve Binek Hayvan Geliri	0,1	0,3	-	-	0,2
d-Arıcılık Geliri	0,1	0,1	0,3	-	0,1
2-Esnaflık, Ticaret ve İşçilik Geliri	33,9	60,0	8,8	7,9	51,2
3-Zuhûrât Geliri	13,5	20,5	18,6	16,7	18,9
4-Toprak Kirası Geliri	0,1	-	0,4	0,4	0,1
5-Gayrimenkul Geliri	1,4	1,4	10,7	3,6	1,9

6-Maaş ve Hizmet Geliri	0,2	0,3	9,0	-	0,7
7-lane ve Diğer Gelirler	0,1	0,1	9,1	20,2	0,8
Toplam	100	100	100	100	100

Tablo 62- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarının Gelir Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)

Gelir Kaynakları	Tarım ve Hayvancılık la İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
1-Tarım Geliri					
a-Tarla Tarımı Geliri	532572,5	48100	18895	4685	604252,5
b-Bağ, Bahçe ve Bostan Geliri	40322,5	69545	4561,5	1800	116229
2-Hayvancılık Geliri					
a-Büyükbaş Hayvancılık Geliri	15286	5155	893	600	21934
b-Küçükbaş Hayvancılık Geliri	10485,5	9780	80	-	20345,5
c-Yük ve Binek Hayvan Geliri	1410,5	200	-	110	1720,5
d-Arıcılık Geliri	1400	80	70	-	1550
2-Esnaflık, Ticaret ve İşçilik Geliri	191170	39090	-	-	230260
3-Zuhûrât Geliri	139651,5	207947,5	8448	1038	357085
4-Toprak	22185	10	12	150	22357

Kirası Geliri					
5-Gayrimenkul Geliri	3780	3920	1200	-	8900
6-Maaş ve Hizmet Geliri	360	-	720	-	1080
7-İlana ve Diğer Gelirler	-	-	400	-	400
Toplam	958623,5	383827,5	35279,5	8383	1386113,5

Tablo 63- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarının Gelir Dağılımı (%) (1844-1845)

Gelir Kaynakları	Tarım ve Hayvancılık la İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
1-Tarım Geliri					
a-Tarla Tarımı Geliri	55,6	12,5	53,6	55,9	43,6
b-Bağ, Bahçe ve Bostan Geliri	4,2	18,1	12,9	21,5	8,4
2-Hayvancılık Geliri					
a-Büyükbaş Hayvancılık Geliri	1,6	1,3	2,5	7,1	1,6
b-Küçükbaş Hayvancılık Geliri	1,1	2,5	0,2	-	1,5
c-Yük ve Binek Hayvan Geliri	0,1	0,1	-	1,3	0,1
d-Arıcılık Geliri	0,1	0,1	0,2	-	0,1
2-Esnaflık, Ticaret ve İşçilik Geliri	19,9	10,2	-	-	16,6

3-Zuhûrât Geliri	14,6	54,1	23,9	12,4	25,7
4-Toprak Kirası Geliri	2,3	0,1	0,1	1,8	1,6
5-Gayrimenkul Geliri	0,4	1,0	3,4	-	0,6
6-Maaş ve Hizmet Geliri	0,1	-	2,0	-	0,1
7-İlâne ve Diğer Gelirler	-	-	1,2	-	0,1
Toplam	100	100	100	100	100

A. Mahalle ve Köyler Arası Gelir Dağılımı

Denizli'ye bağlı 9 mahallenin temettuat defterlerinden çıkan sonuçlara göre toplam gelir 1396715 kuruştur. Mahallelerdeki sıralamaya baktığımızda toplam gelirin %17,6'sını teşkil eden Kayalık Mahallesinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Kayalık Mahallesini %14,1 ile Hosalaz, %12,8 ile Feslikan, %11 ile Rum, %9,9 ile Delikliçınar, %9,1 ile Çaybaşı ve yine %9,1 ile Sabık Müftü, %8,2 ile İlbadi, %8,2 ile de Pelitlibağ mahalleleri takip etmektedir.

Mahalleler arasındaki gelir dağılımında 714213,5 kuruş ile en yüksek gelir esnaflık, ticaret ve işçilikten elde edilmektedir. Esnaflık ticaret ve işçilik gelirin en yüksek olduğu mahalle 146250,5 kuruş ve %20,5'lik payla Kayalık Mahallesidir. Bu gelirin en düşük olduğu mahalle 41790 kuruş ve %5,9 ile İlbadi Mahallesidir. Mahalleler arasındaki gelir dağılımında en düşük gelir ise 420 kuruş ile toprak kirası gelirleridir. Toprak kirası gelirlerine sadece 3 mahallede rastlanmakla birlikte bu gelirin 300 kuruşu %71,4'lük payla Delikliçınar Mahallesinden, 100 kuruşu %23,8'lik payla İlbadi Mahallesinden, 20 kuruşu %4,8'lik payla Hosalaz Mahallesinden sağlanmaktadır.

Mahallelerde toplam 2078 hâne reisinin kayıtlı olduğu Denizli’de hâne başına düşen ortalama gelir 672,1 kuruştur. Mahalleler içinde hâne başına düşen gelirin en yüksek olduğu mahalle 140 hâne reisi ile Rum Mahallesi olup, hâne başına düşen ortalama gelir 1093,5 kuruştur. Bu mahallede esnafılık, ticaret ve işçilik gelirlerinin hâne başına düşen miktarı 665,8 kuruş, zuhurat 329,4 kuruş, tarım 80,8 kuruş, gayrimenkul 10,2 kuruş, hayvancılık ise 7,1 kuruştur. 234 hâne reisinin kayıtlı olduğu Çaybaşı Mahallesi, 542,8 kuruş ile hâne başına düşen ortalama gelirin en düşük olduğu mahalledir. Bu mahallede hâne başına düşen gelirlerin 266,4 kuruşu esnaf, ticaret ve işçilik, 154,9 kuruşu zuhurat, 85,3 kuruşu tarım, 16,1 kuruşu maaş ve hizmet, 12,9 kuruşu havyacılık, 7,3 kuruşu gayrimenkul, 2,5 kuruşu iane ve diğer gelirlerdir.

Denizli’ye bağlı 26 köy ve 3 çiftliğin temettuat defterlerine göre toplam geliri 1386113,5 kuruştur. Toplam gelirin %31,1 ile en yüksek gelir payı Karcı köyüne ait olup bunun %15,2’si Karcı köyüne bağlı Bereketler, Hallaçlar ve Hisar mahallelerine aittir. En düşük gelire sahip köy %0,6 ile Çamrak’tır. Çiftliklerin toplam gelir içindeki payları ise %6,5 ile Şamlı çiftliği, %3,2 ile Cedit Ecirli çiftliği, %1,1 ile Abdullah Ağa çiftliğine aittir.

Köyler arası gelir dağılımında 720481,5 kuruş ile tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelir ilk sırada yer almaktadır. Tarım gelirlerinin en yüksek olduğu köy 76030 kuruş ve %10,6’lık payla Kethüda köyüdür. Tarım gelirinin en düşük olduğu köy 2645 kuruş ve %0,4’lük payla Karaman köyüdür. Köyler arası gelir dağılımında en düşük gelir ise 400 kuruş ile ianeden elde edilen gelir olup, bunun tamamı Cedit Ecirli çiftliğinin muhtarına aittir.⁵⁸⁵

Denizli köylerinde toplam 1197 hâne reisi kayıtlı olmakla birlikte hâne başına düşen ortalama gelir 1157,9 kuruştur. Köyler içinde hâne başına düşen gelirin en yüksek olduğu yerleşim birimi 41 hâne reisinin kayıtlı olduğu

⁵⁸⁵ Bkz. BOA. ML.VRD.TMT.1834, s.11.

Şamlı çiftliğidir ve hâne başına düşen ortalama gelir 2179,2 kuruştur. Şamlı çiftliğinde hâne başına düşen gelir miktarları ise tarım gelirinde 1590,9 kuruş, toprak kirası gelirinde 374,3 kuruş, zuhurat gelirinde 85,6 kuruş, hayvancılık gelirinde 72,1 kuruş ve esnaflık, ticaret, işçilik gelirinde 56 kuruştur. Hâne başına düşen ortalama gelirin en düşük olduğu köy 668,5 kuruş ile Karaman köyüdür. Bu köyde hâne başına düşen en yüksek gelir 401,3 kuruş ile zuhurat geliri, 190,8 kuruş ile esnaflık, ticaret ve işçilik geliri, 56,2 kuruş ile tarım geliri, 15,3 kuruş ile maaş ve hizmet gelirleri, 4,6 kuruş ile hayvancılık gelirleridir.

Tablo 64- Temettuat Defterlerine Göre Mahalleler Arası Gelir Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)

Mahalleler	Tarım Geliri	Hayvancılık Geliri	Esnaflık, Ticaret ve İşçilik Gelirleri	Zuhûrat Geliri	Toprak Kirası Geliri	Gayrimenkul Geliri	Maaş ve Hizmet Geliri	İane ve Diğer Gelirler	Toplam
Çaybaşı	19280	3025	62346,5	36265	-	1720	3780	600	127016,5
Delikliçınar	30685	4135	66364,5	27212	300	7680	312	1700	138388,5
Feslikan	43390	5965	84725	41172,5	-	2265	500	1150	179167,5
Horsalaz	38357,5	2105	96322,5	48010	20	5000	4800	2450	197065
İlbadi	62810,5	2629	41790	5677,5	100	980	-	844	114831
Kayalık	59255	7670	146250,5	25944,5	-	4151	-	2800	246071
Pelitlibağ	35675	5755	49431,5	21050	-	390	720	850	113871,5
Rum	11315	1005	93220	46120	-	1440	-	-	153100
Sabık Müftü	34282	3045	73763	12111,5	-	3452,5	-	550	127204
Toplam	335050	35334	714213,5	263563	420	27078,5	10112	10944	1396715

Tablo 65- Temettuat Defterlerine Göre Mahalleler Arası Gelir Dağılım (%) (1844-1845)

Mahalleler	Tarım Geliri	Hayvancılık Geliri	Esnaflık, Ticaret ve İşçilik Gelirleri	Zuhûrat Geliri	Toprak Kirası Geliri	Gayrimenkul Geliri	Maaş ve Hizmet Geliri	İane ve Diğer Gelirler	Toplam
Çaybaşı	5,8	8,6	8,7	13,8	-	6,4	37,4	5,5	9,1
Delikliçınar	9,2	11,7	9,3	10,3	71,4	28,4	3,1	15,5	9,9
Feslikan	13,0	16,9	11,8	15,6	-	8,4	4,9	10,5	12,8
Horsalaz	11,4	6,0	13,5	18,2	4,8	18,5	47,5	22,4	14,1
İlbadi	18,7	7,4	5,9	2,2	23,8	3,6	-	7,7	8,2
Kayalık	17,7	21,7	20,5	9,8	-	15,3	-	25,6	17,6
Pelittibağ	10,6	16,3	6,9	8,0	-	1,4	7,1	7,8	8,2
Rum	3,4	2,8	13,1	17,5	-	5,3	-	-	11,0
Sabık Müftü	10,2	8,6	10,3	4,6	-	12,7	-	5,0	9,1
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tablo 66- Temettuat Defterlerine Göre Köyler Arası Gelir Dağılım (Kuruş) (1844-1845)

Köyler	Tarım Geliri	Hayvancılık Geliri	Esnaflık, Ticaret ve İşçilik Gelirleri	Zuhûrat	Toprak Kirası Geliri	Gayrimenkul Geliri	Maaş ve Hizmet Gelirleri	İane ve Diğer Gelirler	Toplam
Abdullah Ağa Çiftliği	13270	360	-	-	1100	-	-	-	14730
Bağbaşı	22690	1048	1900	3918	-	-	-	-	29556
Cedid Ecirli Çiftliği	29040	1315	2800	3520	5555	1000	-	400	43630
Çamrak	6050	360	-	2190	-	-	-	-	8600
Dere	15380	960	-	2114	-	-	-	-	18454
Eldenizli	36010	1235	-	2570	180	-	-	-	39995

Eskihisar	22820	1735	2360	1235,5	-	-	-	-	28150,5
Gerzile/ Gerzele	14335	9025	87910	4480	-	-	-	-	115750
Goncalı	27845	687,5	4270	5682	-	-	-	-	38484,5
Göveçlik	15402,5	950	10740	25905,5	22	-	-	-	53020
Hacı Eyüplü	34585	2815	1600	6420	-	-	-	-	45420
Kale	10320	90	400	640,5	-	-	-	-	11450,5
Karakova	22195	1105	3500	2730	-	-	-	-	29530
Karaman	2645	220	8970	18865	-	-	720	-	31420
Karcı	59785	3960	7890	144225	-	4140	-	-	220000
Karcı Bereketler Mahallesi	16180	595	25100	24090	-	80	-	-	66045
Karcı Hallaçlar Mahallesi	27910	505	46160	6430	-	-	-	-	81005
Karcı Hisar Mahallesi	15220	1050	5630	41050	-	580	-	-	63530
Kaşıkcı	5980	125	2720	2535	-	-	-	-	11360
Kethüda	76030	2580	4650	7290	150	-	-	-	90700
Kınıklı	21145	545	780	11030	-	-	-	-	33500
Kurudere	29099	1983,5	900	10218	-	-	-	-	42200,5
Saruhan	14712,5	898	400	3475	-	-	-	-	19485,5
Şamlı Çiftliği	65230	2960	2300	3510	15350	-	-	-	89350
Şemikler	65137,5	5495	3250	9249	-	-	360	-	83491,5
Tekke	24795	600	1880	7135	-	3100	-	-	37510
Üzerlik	16360	1923	2850	3032,5	-	-	-	-	24165,5
Zeytin	10310	425	1300	3545	-	-	-	-	15580
Toplam	720481,5	45550	230260	357085	22357	8900	1080	400	1386113,5

Tablo 67- Temettuat Defterlerine Göre Köyler Arası Gelir Dağılım (%) (1844-1845)

Köyler	Tarım Geliri	Hayvancılık Geliri	Esnaflık, Ticaret ve Eccilik Gelirleri	Zuhûrat	Toprak Kirası Geliri	Gayrimenkul Geliri	Maaş ve Hizmet Gelirleri	İane ve Diğer Gelirler	Toplam
Abdullah Ağa Çiftliği	1,9	0,8	-	-	4,9	-	-	-	1,1
Bağbaşı	3,2	2,3	0,8	1,1	-	-	-	-	2,1
Cedid Ecirli Çiftliği	4,0	2,9	1,2	1,0	24,8	11,3	-	100	3,2
Çamrak	0,8	0,8	-	0,6	-	-	-	-	0,6
Dere	2,1	2,1	-	0,6	-	-	-	-	1,3
Eldenizli	5,0	2,7	-	0,7	0,8	-	-	-	2,9
Eskihisar	3,2	3,8	1,0	0,3	-	-	-	-	2,1
Gerzile/ Gerzele	2,0	19,8	38,2	1,3	-	-	-	-	8,4
Goncalı	3,9	1,5	1,9	1,6	-	-	-	-	2,8
Göveçlik	2,1	2,1	4,7	7,3	0,1	-	-	-	3,8
Hacı Eyüplü	4,8	6,2	0,7	1,8	-	-	-	-	3,3
Kale	1,4	0,2	0,2	0,2	-	-	-	-	0,8
Karakova	3,1	2,4	1,5	0,8	-	-	-	-	2,1
Karaman	0,4	0,5	3,9	5,3	-	-	66,7	-	2,3
Karcı	8,3	8,7	3,4	40,4	-	46,5	-	-	15,9
Karcı Bereketler Mahallesi	2,2	1,3	10,9	6,7	-	0,9	-	-	4,8
Karcı Hallaçlar Mahallesi	3,9	1,1	20,1	1,8	-	-	-	-	5,8
Karcı Hisar Mahallesi	2,1	2,3	2,4	11,5	-	6,5	-	-	4,6
Kaşıkcı	0,8	0,3	1,2	0,7	-	-	-	-	0,8
Kethüda	10,6	5,7	2,0	2,1	0,7	-	-	-	6,5

C. Denizli'de Yüksek Gelir Sahibi Hâne Reisleri

Temettuat defterlerinden elde ettiğimiz verilere göre Denizli'deki en zengin hâne reisi 36000 kuruş gelire sahip olan, Şamlı çiftliğinden Tavaslızâde Osman Ağa b. Hacı Ömer Efendi'dir.⁵⁸⁶ Denizli voyvodası ve ilk muhassılı sonrasında da Menteşe Sancağı Kaymakamı olan Tavaslızâde Osman Ağa aynı zamanda birçok çiftliğin de sahibidir. Nitekim Tavaslızâdeler bu gün de Denizli'nin önemli ailelerindendir.⁵⁸⁷ Tavaslızâde Osman Ağa'nın gelirinin %55,7'sini tarım, %42,6'sını toprak kirası, %1,7'sini hayvancılık oluşturmaktadır.

Hâneler arası en yüksek gelir sıralamasında ikinci sırada Tavaslı Hacı Ahmet Ağazâde Ali ve İbrahim Ağa b. Hacı Ahmet Ağa yer almakta olup toplam gelirleri 11300 kuruştur.⁵⁸⁸ Cedid Ecirli çiftliğinde kayıtlı bu hâne reislerinin meslekleri ashab-ı çiftlik yani çiftlik sahibi olarak geçmektedir. İki kişinin isminin yer aldığı bu hânedeki gelir kaynağının %49,2'si toprak kirasından, %39,3'ü tarımdan, %8,8'i gayrimenkulden, %2,7'si hayvancılıktan elde edilmektedir.

Sıralamanın üçüncü sırasında Dere köyünden Abdi Beyzâde Emin Ağa b. Mustafa bulunup, toplam geliri 10140 kuruştur.⁵⁸⁹ Bu gelirin %96,4'ünü tarım, %3,6'sını hayvancılık meydana getirmektedir. Dördüncü sıradaki hâne reisi Goncalı köyünden Himmetçioğlu Hacı Hüseyin b. Mehmet'tir.⁵⁹⁰ Bu hâne reisinin toplam geliri 5500 kuruş olmakla birlikte %97,6'sı tarım geliri, %2,4'ü hayvancılık gelirinden sağlanmaktadır. Beşinci ve son sıradaki hâne reisi ise 5400 kuruş gelire sahip olan Kethüda köyünden Ahmet oğlu Hüseyin b.

⁵⁸⁶ BOA. ML.VRD.TMT.1845, s.18.

⁵⁸⁷ Özçelik, XIX. Yüzyılda Honaz, s.16. Avcı, a.g.e., s.68.

⁵⁸⁸ BOA. ML.VRD.TMT.1834, s.16.

⁵⁸⁹ BOA. ML.VRD.TMT.1832, s.2.

⁵⁹⁰ BOA. ML.VRD.TMT.1819, s.3.

Ahmet'tir.⁵⁹¹ Bu hâne reisinin gelirinin %92,6'sı tarım gelirinden, %7,4'ü hayvancılık gelirinden elde edilmektedir.

Tablo 68- Temettuat Defterlerine Denizli'de Yüksek Gelir Elde Eden 5 Hâne Reisinin Gelir Kaynakları (1844-1845)

Hâne Reisi Unvan, Lâkap ve Adı	Meslek	Tarım Geliri	Hayvancılık Geliri	Esnaflık, Ticaret ve İşçilik Gelirleri	Zuhûrat	Toprak Kirası Geliri	Gayrimenkul Geliri	Maaş ve Hizmet Gelirleri	Diğer Gelirler	Toplam
		Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Tavaslızâde Osman Ağa b.Hacı Ömer Efendi	Ashab-ı Çiftlik	20050	600	-	-	15350	-	-	-	36000
Tavaslı Hacı Ahmet Ağazâde Ali ve İbrahim Ağa b. Hacı Ahmet Ağa	Ashab-ı Çiftlik	4440	305	-	-	5555	1000	-	-	11300
Abdi Beyzâde Emin Ağa b. Mustafa	Erbab-ı Ziraat	9780	360	-	-	-	-	-	-	10140
Himmetçioğlu Hacı Hüseyin b. Mehmet	Erbab-ı Ziraat	5370	130	-	-	-	-	-	-	5500
Ahmet oğlu Hüseyin b.	Erbab-ı Ziraat	5000	400	-	-	-	-	-	-	5400

⁵⁹¹ BOA. ML.VRD.TMT.1824, s.3.

Ahmet										
-------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

II. VERGİLER

Tanzimat öncesi Osmanlı Devleti'nde halk örfi ve şer'i olarak iki esasa göre vergilendirilmiştir.⁵⁹² Kolay değişmeyen ve uzun ömürlü olan kanunnamelerle de vergilerin miktarları ve ne şekilde alınacakları ayrıntılı bir şekilde tespit edilmiştir.⁵⁹³ Vergi kanunnameleri farklı bölgeler için İstanbul'a göre değil, bu bölgelerin her birine en uygun şekilde yapılmıştır.⁵⁹⁴

Tanzimat Dönemi'nde ise Osmanlı vergi sisteminde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Şöyle ki, örfi vergiler tamamen kaldırılmış, yerine “an cemâatin vergi” adıyla tek bir vergi getirilmiştir.⁵⁹⁵ Ayrıca, vergi gelirlerinin toplanması görevi de mültezimlerden alınarak muhassıllara verilmiştir.⁵⁹⁶

Örfi vergiler eşit olarak tevzi edildiğinden vergi mükelleflerinin ödeme gücü dikkate alınmamıştır. Vergide adalet ilkesine uymadığı için eleştirilen örfi verginin kaldırılarak, Tanzimat'ın başlarında yine tevzi nitelikte, ancak mükelleflerin ödeme güçlerine göre tahsil edilecek bir vergiye geçilmesi oldukça önemlidir. Yeni vergi düzenindeki ödeme gücünün ölçüsü halkın emlak, arazi ve hayvan varlığıyla kazançları olmuştur.⁵⁹⁷ Bu amaçla da 1844 yılında Osmanlı Devletinin büyük bir bölümünde “Temettuat Tahrirleri” yapılmıştır. Yeni verginin, köy veya mahalle düzeyinde hâneler arası dağılımı uygulamada daha önce alınan örfi vergilerde olduğu gibi her bölgede farklı

⁵⁹² Çadırcı, a.g.e., s.105.

⁵⁹³ Akdağ, Mutafta; “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”, **DTCFD.**, C.XIII., S.1-2, Ankara, 1955, s.40-41.

⁵⁹⁴ Altundağ, Şinasi; “Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma”, **DTCFD.**, C.V, S.2, Ankara, 1947, s.189.

⁵⁹⁵ Şener, Abdüllatif; **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, İstanbul, İşaret Yayınları, 1990, s.94.

⁵⁹⁶ Çadırcı, Musa; “Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)”, **Yusuf Hikmet Bayur’a Armağan**, Ankara, 1985, s.261.

⁵⁹⁷ Şener, Abdüllatif; “Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Reformları”, **150. Yılında Tanzimat**, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara, 1992, s.260.

şekillerde uygulanmış ve bazı kazalarda hâne bazı kazalarda ocak ve nüfus veya çift ya da başka esaslara göre yapılmıştır.⁵⁹⁸

A. Vergi-yi Mahsûsa

Tanzimat öncesi örfi vergilerin yerine getirilmiş olan vergi-yi mahsûsanın tahsili rûz-ı hızır ve rûz-ı kasım olarak iki taksit halinde 1256-1261 / 1840-1845 yılları arasında yapılmıştır. “Köyce tahsili mutad olan vergi” ve “an cemâaten tahsil olunan vergi” gibi adlar verilmiş olan bu verginin en önemli özelliği matrahının köy olmasıdır.⁵⁹⁹

1. Meslek Gruplarına Göre Mahalle ve Köyler Arası Vergi-yi Mahsûsa Dağılımı

Temettuat defterlerinden elde ettiğimiz verilere göre 1844 yılında Denizli mahallelerinde toplam 146930,5 kuruş, köylerinde 129862,5 kuruş vergi-yi mahsûsa toplandığı anlaşılmaktadır. Bu oran mahallelerde elde edilen toplam gelirin %10,5'ine, köylerde elde edilen toplam gelirin %9,3'üne tekabül etmektedir.

Mahallelerdeki meslek gruplarına göre vergi-yi mahsûsa dağılımına baktığımızda mesleği esnaf ve tüccar olan 1407 kişinin 108537,5 kuruş vergi ödediği görülmektedir. Esnaf ve tüccarlar içinde 500 kuruş ile en yüksek vergi ödeyen hâne reisi Peştamalcı Hacı Kara Ali b. Mustafa'dır.⁶⁰⁰ Tarım ve hayvancılıkla uğraşan hâne reislerinin ödedikleri vergi 29592 kuruş olup, bu meslek grubuna mensup en yüksek vergi veren hâne reisi 460 kuruş ile mesleği erbab-ı ziraat ve imam olarak kayıtlı olan Bağdatoğlu Hacı Ahmet b.

⁵⁹⁸ Güran, Tevfik; “Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları, 1841-1861”, **Belgeler**, C.XIII, S.17, Ankara, 1988, s.221.

⁵⁹⁹ Süleyman Sûdi, **Defter-i Muktesid**, C.I, Dersaadet, 1306, s.91-92. Ayrıca konuyla ilgili olarak bkz. Güran, Tevfik; **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Eren Yayınları, 1998, s.199.

⁶⁰⁰ **BOA.ML.VRD.TMT.** 1844, s.3.

Hacı Mehmet'tir.⁶⁰¹ Görevlilerin ödediği vergi-yi mahsûsa miktarı 6401 kuruştur. Görevliler ve aynı zamanda Denizli mahallelerinde kayıtlı hâne resileri arasında en yüksek vergi veren hâne reisi 800 kuruşla Hatip Hacı Salih Efendi b. Mustafa Efendi'dir.⁶⁰² Meslek kaydı bulunmayan hâne resilerinin ödediği vergi miktarı 2400 kuruş olup, 145 kuruş ile en yüksek vergi veren hâne reisi ihtiyar Çıbıkçı Abdullah b. Abdullah'tır.⁶⁰³

Köylerdeki meslek gruplarına göre vergi-yi mahsûsa dağılımında tarım ve hayvancılıkla uğraşan 568 hâne reisinin 63905,5 kuruş vergi ödediği tespit edilmektedir. Bu meslek gurubunda en yüksek vergi ödeyen 370 kuruş ile mesleği erbab-ı ziraat olarak kayıtlı Ahmet oğlu Hüseyin b. Ahmet'tir.⁶⁰⁴ Esnaf ve tüccarların ödediği toplam vergi-yi mahsûsa miktarı 62051 kuruştur. Bu grup içinde yer alan hâne reislerinin ödediği en yüksek vergi miktarı 390 kuruştur. Bu miktarı ödeyen Çakıroğlu Hasan b. Ömer ve Çakıroğlu Süleyman b. Mustafa adlı iki hâne reisi olup, her ikisi de çulhalıkla uğraşmaktadır.⁶⁰⁵ Görevlilerin ödediği toplam vergi miktarı 2202 kuruştur. Bu meslek grubunda en yüksek vergiyi 200 kuruşla mesleği imamlık olan Molla Hüseyin b. Ahmet ödemektedir.⁶⁰⁶ Meslek kaydı bulunmayan 28 hâne reisi ise 1704 kuruş vergi ödemektedir.

Mahallelerde vergi-yi mahsûsanın hâne başına düşen miktarı, esnaf ve tüccarlarda 77,1 kuruş, tarım ve hayvancılıkla ilgili meslek sahiplerinde 68,5 kuruş, görevlilerde 87,6 kuruş, herhangi bir meslek kaydı bulunmayan hâne reislerinde 40,6 kuruştur. Köylerde hâne başına düşen vergi miktarı ise esnaf ve tüccarlarda 121,1 kuruş, tarım ve hayvancılıkla uğraşan hâne resilerinde 112,5 kuruş, askeri, idari, dini ve eğitim alanında görevli hâne reislerinde 100 kuruş, herhangi bir mesleği olmayan hâne resilerinde ise 60,8 kuruştur.

⁶⁰¹ BOA. ML.VRD.TMT. 1829, s.42.

⁶⁰² BOA. ML.VRD.TMT. 17563, s.62.

⁶⁰³ BOA. ML.VRD.TMT. 1823, s.24.

⁶⁰⁴ BOA. ML.VRD.TMT. 1824, s.3.

⁶⁰⁵ BOA. ML.VRD.TMT. 1822, s.28,32.

⁶⁰⁶ BOA. ML.VRD.TMT. 1836, s.3.

Tablo 69- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Vergi-yi Mahsûsa Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Vergi Vermeyen Hâne Sayısı	4	11	61	31	107
Toplam Vergi	29592	108537,5	6401	2400	146930,5
Vergi Veren Hâne Sayısı	432	1407	73	59	1971

Tablo 70- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Vergi-yi Mahsûsa Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Vergi Vermeyen Hâne Sayısı	11	8	35	13	67
Toplam Vergi	63905,5	62051	2202	1704	129862,5
Vergi Veren Hâne Sayısı	568	512	22	28	1130

2. Mahalle ve Köyler Arası Vergi-yi Mahsûsa Dağılımı

1844 yılı temettuat defterlerinden Denizli mahalle, çiftlik ve köylerindeki 3101 hâne reisi tarafından toplam 276793 kuruş vergi-yi mahsûsa ödendiği anlaşılmaktadır. Hâne başına düşen ortalama vergi-yi mahsûsa miktarı mahallelerde 74,5 kuruş, çiftlik ve köylerde 114,92 kuruştur. Toplam vergi-yi mahsûsanın %53,1'i mahallelerden, %46,9'u ise çiftlik ve köylerden elde edilmektedir. Denizli'de vergi vermeyen hâne reisleri ise 174 kişidir ve bunun %61,5'i köy ve çiftliklerde, %38,5'i mahallelerde bulunmaktadır.

Mahalleler arasında en yüksek vergi-yi mahsûsa 25785 kuruş ve %17,5'lik pay ile Kayalık Mahallesinden toplanmaktadır. Hâne başına düşen vergi miktarı ise 73 kuruştur. Ayrıca Kayalık'ta 353 hâne reisi vergi vermesine rağmen 24 hâne reisinin vergi vermediği de görülmektedir. En az vergi-yi mahsûsa ödeyen mahalle ise 9825 kuruş ile Rum Mahallesidir. Rum Mahallesinde 133 hâne reisi vergi öderken, 7 hâne reisi vergi ödememektedir. Denizli mahallelerinde toplanan toplam vergi-yi mahsûsa miktarının %6,7'sini teşkil eden Rum Mahallesinde, hâne başına düşen vergi miktarı 73,8 kuruştur.

Çiftlik ve köyler arasında en yüksek vergi 24880,5 kuruş ile Karcı köyünden toplanmaktadır. Karcı'nın Bereketler, Hallaçlar ve Hisar mahallelerinden toplanan 24651 kuruşluk vergi-yi mahsûsa miktarı da bu rakama eklenince toplam miktar 49531,5 kuruşa yükselmektedir. Bu da köylerin toplam vergi-yi mahsûsa miktarının %38,2'sine tekabül etmektedir. Hâne başına düşen vergi miktarları Karcı'da 113,76 kuruş, Karcı köyü Bereketler Mahallesinde 137,93 kuruş, Hallaçlar Mahallesinde 147,07 kuruş, Hisar Mahallesinde 151,39 kuruştur. Denizli köyleri arasında en az vergi-yi mahsûsa toplanan iki yerleşim yeri bulunmaktadır ve her ikisinde de toplanan vergi miktarı 560 kuruştur. Bu yerleşim yerleri ise Abdullah Ağa çiftliği ve Kale köyüdür. Abdullah Ağa çiftliğinde 7, Kale köyünde 8 hâne reisi vergi verirken,

her iki yerleşim yerinde de 1'er hâne reisi vergi vermemektedir. Bu arada Abdullah Ağa çiftliğinde kişi başına düşen vergi miktarı 80 kuruş, Kale köyünde ise 70 kuruştur.

Denizli temettuat defterlerinde, hânelerden toplanan vergi-yi mahsûsa miktarlarında bazı adaletsizliklerin yapıldığı da tespit edilmektedir. Örneğin, Çaybaşı Mahallesinde mesleği boyacı olarak geçen Ali Ağaoğlu Mehmet b. Hacı Ahmet'in yıllık geliri 5000 kuruş olup, ödediği vergi-yi mahsûsa miktarı 325 kuruştur. Bu durumda ödediği vergi miktarı kazancının %6,5'ini oluşturmaktadır.⁶⁰⁷ Buna karşılık Goncalı köyünden mesleği ırgatlık olan Sandıklılı Kel Ali b. Hüseyin'in yıllık geliri 250 kuruş, ödediği vergi-yi mahsûsa ise 90 kuruştur ve ödediği vergi, gelirin %36'sını teşkil etmektedir.⁶⁰⁸ İlbadi Mahallesinden Sarı Ahmet oğlu Mehmet'in yetimleri Ahmet ve Ali'nin 1844 yılındaki gelirleri 150 kuruştur ve bunun da 80 kuruşunu yani %53,2'sini vergi olarak verdikleri görülmektedir.⁶⁰⁹

Tablo 71- Temettuat Defterlerine Göre Mahalleler Arası Vergi-yi Mahsûsa Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)

Mahalleler	Vergi Vermeyen Hâne Sayısı	Toplam Vergi	Hâne Sayısı	Vergi/Hâne Sayısı	Vergi %	Hâne %
Çaybaşı	13	16461,5	221	74,4	11,2	11,2
Delikliçınar	17	15674	209	74,9	10,7	10,6
Feslikan	5	17239	256	67,3	11,7	13,0
Horsalaz	18	22525	292	77,1	15,3	14,8
İlbadi	11	11708	156	75,0	8,0	7,9
Kayalık	24	25785	353	73,0	17,5	17,9
Pelitlibağ	8	12914	172	75,0	8,8	8,7

⁶⁰⁷ BOA. ML.VRD.TMT.1844, s.22.

⁶⁰⁸ BOA. ML.VRD.TMT. 1819, s.9.

⁶⁰⁹ BOA. ML.VRD.TMT. 17562, s.30.

Rum	7	9825	133	73,8	6,7	6,8
Sabık Müftü	4	14799	179	82,6	10,1	9,1
Toplam	107	146930,5	1971	74,5	100	100

**Tablo 72- Temettuat Defterlerine Göre Köyler Arası Vergi-yi Mahsûsa Dağılımı (Kuruş)
(1844-1845)**

Köyler	Vergi Vermeyen Hâne Sayısı	Toplam Vergi	Hâne Sayısı	Vergi/Hâne Sayısı	Vergi %	Hâne %
Abdullah Ağa Çiftliği	1	560	7	80	0,4	0,6
Bağbaşı	3	2423	25	96,92	1,9	2,2
Cedid Ecirli Çiftliği	2	2510	34	73,82	1,9	3,0
Çamrak	-	1165	10	116,5	0,9	0,9
Dere	2	1022	13	78,6	0,8	1,2
Eldenizli	-	2035	20	101,75	1,6	1,8
Eskihisar	2	1801	16	112,56	1,4	1,4
Gerzile/Gerzele	2	14024	137	102,36	10,8	12,1
Goncalı	2	3258	28	116,35	2,5	2,5
Göveçlik	5	6825	60	113,75	5,3	5,3
Hacı Eyüplü	3	4080	33	123,63	3,1	2,9
Kale	1	560	8	70	0,4	0,7
Karakova	-	2993	28	106,89	2,3	2,5
Karaman	3	3582	44	81,40	2,8	3,9
Karcı	8	24880,5	186	113,76	19,2	16,5

Karcı Bereketler Mahallesi	4	8276	60	137,93	6,4	5,3
Karcı Hallaçlar Mahallesi	4	9411	64	147,07	7,2	5,7
Karcı Hisar Mahallesi	2	6964	46	151,39	5,4	4,1
Kaşıkcı	2	1053	13	81	0,8	1,1
Kethüda	3	7613	67	113,62	5,9	5,9
Kınıklı	-	4536	35	129,6	3,5	3,1
Kurudere	1	2945	26	113,26	2,3	2,3
Saruhan	3	2385	19	125,52	1,8	1,7
Şamlı Çiftliği	8	3372	33	102,18	2,6	2,9
Şemikler	4	5967	51	117	4,6	4,5
Tekke	2	2137	32	66,78	1,6	2,8
Üzerlik	-	1877	20	93,85	1,4	1,8
Zeytin	-	1608	15	107,2	1,2	1,3
Toplam	67	129862,5	1130	114,92	100	100

B. Öşr Vergisi

Öşr, İslam vergi hukukuna göre zirai ürünlerden belli oranda alınan vergidir.⁶¹⁰ Bu oran Tanzimat'a kadar toprağın verim gücüne ve sulama imkânına göre 1/3 ile 1/10 arasında değişirken, Tanzimat'la birlikte bütün bölgelerde 1/10 oranında tahsil edilmeye başlamıştır.⁶¹¹ Ayrıca öşr, bazı

⁶¹⁰ Kazıcı, Ziya; **Osmanlı Vergi Sistemi**, İstanbul, Erenler Matbaası, 1977, s.86.

⁶¹¹ Güran, **a.g.m.**, s.222.

ürünlerden aynî olarak kaydedilmekle birlikte, bunların kuruş olarak değerleri de belirtilmiştir.⁶¹²

1. Mahallelerdeki Meslek Gruplarına Göre Aynî ve Nakdî Öşr Dağılımı

Denizli'ye ait temettuat defterlerinde, buğday, arpa, burçak, darı, susam, soğan ve melazdan alınan öşrün hem aynî hem de nakdî miktarlarının tutulduğu görülmektedir. Denizli merkezde buğday, arpa, darı ve susamdan aynî olarak alınan öşr toplamı 1787,25 kile, nakdî öşr toplamı ise 15270,7 kuruştur. Aynî olarak alınan öşrün %50,1'i sadece buğdaydan tahsil edilmektedir ve bu da 893,75 kileye tekabül etmektedir. Geriye kalan miktarın %26,6'sı darıdan, %20,2'si arpadan, %3,1'i susamdan alınmaktadır. Nakdî öşr miktarının ise %58,7'sinin buğdaydan, %22,8'inin darıdan, %12,4'ünün arpadan, %6,1'inin susamdan alındığı anlaşılmaktadır.

Meslek gruplarına göre öşr vergisinin aynî ve nakdî dağılımına bakıldığında, tarım ve hayvancılıkla uğraşan hâne reislerine 880,75 kile, 7485,2 kuruş, esnaf ve tüccarlara 773 kile, 6571 kuruş, görevlilere 112 kile, 1017 kuruş, mesleği olmayan hâne reislerine 21,5 kile ve 197,5 kuruş tahsil edildiği görülmektedir.

Tüm meslek gruplarından alınan öşr miktarları incelendiğinde aynî ve nakdî öşrün en yüksek miktarı buğdaydan, en düşük miktarın da susamdan alındığı tespit edilmektedir. Sadece herhangi bir meslek kaydı bulunmayan hâne reislerinin en düşük nakdî öşr miktarının 10 kuruş ve %5,1'lik payla arpadan alındığı anlaşılmaktadır.

⁶¹² Özçelik, "Dünden Bu güne Serinhisar", s.34.

Tablo 73- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Aynî Öşr Dağılımı (Kile) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Buğday	432,25	385	62	14,5	893,75
Arpa	179,5	157,5	22,5	2	361,5
Burçak	-	-	-	-	-
Darı	249,5	200,5	21,5	4,5	476
Susam	19,5	30	6	0,5	56
Soğan	-	-	-	-	-
Melaz	-	-	-	-	-
Toplam	880,75	773	112	21,5	1787,25

Tablo 74- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Aynî Öşr Dağılımı (%) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Buğday	49,1	49,8	55,4	67,5	50,1
Arpa	20,4	20,4	20,1	9,3	20,2
Burçak	-	-	-	-	-
Nohut	-	-	-	-	-
Darı	28,3	25,9	19,2	20,9	26,6
Susam	2,2	3,9	5,3	2,3	3,1
Soğan	-	-	-	-	-
Melaz	-	-	-	-	-
Toplam	100	100	100	100	100

Tablo 75- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Nakdî Öşr Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Buğday	4322,5	3877,5	620	145	8965
Arpa	902,5	864	116,5	10	1893
Burçak	-	-	-	-	-
Darı	1868,7	1430,5	157,5	31,5	3488,2
Susam	391,5	399	123	11	924,5
Soğan	-	-	-	-	-
Melaz	-	-	-	-	-
Toplam	7485,2	6571	1017	197,5	15270,7

Tablo 76- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Nakdî Öşr Dağılımı (%) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Buğday	57,7	59,0	60,9	73,4	58,7
Arpa	12,1	13,1	11,5	5,1	12,4
Burçak	-	-	-	-	-
Darı	25,0	21,8	15,5	15,9	22,8
Susam	5,2	6,1	12,1	5,6	6,1
Soğan	-	-	-	-	-
Melaz	-	-	-	-	-
Toplam	100	100	100	100	100

2. Köylerdeki Meslek Gruplarına Göre Aynî ve Nakdî Öshr Dağılımı

Denizli köylerinde buğday, arpa, burçak, darı, susam, soğan ve melazdan tahsil edilen öşrün aynî miktarı 4737,5 kile, nakdî miktarı ise 32774 kuruştur. Aynî öşrün %37,8'i buğdaydan, %30,7'si arpadan, %16,4'ü darıdan, %12,7'si soğandan, %1,8'i susamdan, %0,3'lük payları ise burçak ve melazdan sağlanmaktadır. Nakdî öşrün ise %54,5'i buğdaydan, %22,1'i arpadan, %16,5'i darıdan, %5,7'si susamdan, %0,7'si soğandan, %0,3'ü melazdan, %0,2'si burçaktan alınmaktadır.

Köylerdeki meslek gruplarının aynî ve nakdî öshr miktarlarına bakıldığında, tarım ve hayvancılıkla ilgili meslek sahiplerinin 3755 kile, 29120,25 kuruş, esnaf ve tüccarların 790,5 kile, 2160,25 kuruş, görevlilerin 164 kile, 1293,5 kuruş ve mesleği olmayan hâne reislerinin 28 kile ve 200 kuruş ödediği görülmektedir.

Meslek gruplarının aynî öshr miktarları incelendiğinde tarım ve hayvancılıkla uğraşan hâne reislerinden %42,2, görevlilerden %46,3, mesleksiz hâne reislerinden %39,3 ile en yüksek aynî öshr miktarının buğdaydan alındığı görülmektedir. Esnaf ve tüccarlardan en yüksek aynî öshr miktarı 550 kile ile soğandan alınmaktadır ki, bu miktar esnaf ve tüccarların ödediği aynî öshr miktarının %69,9'unu oluşturmaktadır. En yüksek nakdî öshr miktarı ise tüm meslek gruplarında buğdaydan sağlanmaktadır. Buna göre tarım ve hayvancılıkla uğraşan hâne reislerinin ödedikleri toplam nakdî öshr miktarlarının %54,3'ünü, esnaf ve tüccarların %55,3'ünü, görevlilerin %58,8'ini, mesleği olmayanların %47,5'ini buğdaydan verdikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 77- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslekler Gruplarına ait Aynî Öshr Dağılımı (Kile) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam

	İlgili Meslek Sahipleri				
Buğday	1585,5	119,5	76	11	1792
Arpa	1339	53,5	56	7	1455,5
Burçak	9,5	1	1,5	-	12
Darı	678,5	60	28	10	776,5
Susam	82	0,5	2,5	-	85
Soğan	52	550	-	-	602
Melaz	8,5	6	-	-	14,5
Toplam	3755	790,5	164	28	4737,5

Tablo 78- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Aynî Öshr Dağılımı (%) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Buğday	42,2	15,1	46,3	39,3	37,8
Arpa	35,7	6,8	34,2	25	30,7
Burçak	0,3	0,1	0,9	-	0,3
Darı	18,1	7,6	17,1	35,7	16,4
Susam	2,2	0,1	1,5	-	1,8
Soğan	1,3	69,6	-	-	12,7
Melaz	0,2	0,7	-	-	0,3
Toplam	100	100	100	100	100

Tablo 79- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Nakdî Öshr Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Buğday	15808	1195	760	95	17858
Arpa	6664	271,5	280	35	7250,5

Burçak	47,5	5	7,5	-	60
Darı	4722,5	416	196	70	5404,5
Susam	1804,5	11	50	-	1865,5
Soğan	14	222	-	-	236
Melaz	59,75	39,75	-	-	99,5
Toplam	29120,25	2160,25	1293,5	200	32774

Tablo 80- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Nakdî Öşr Dağılımı (%) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Buğday	54,3	55,3	58,8	47,5	54,5
Arpa	22,9	12,6	21,6	17,5	22,1
Burçak	0,1	0,2	0,6	-	0,2
Darı	16,2	19,3	15,2	35	16,5
Susam	6,2	0,5	3,8	-	5,7
Soğan	0,1	10,3	-	-	0,7
Melaz	0,2	1,8	-	-	0,3
Toplam	100	100	100	100	100

3. Mahalleler Arası Aynî ve Nakdî Öşr Dağılımı

1844 yılında Denizli'nin 9 mahallesinden aynî olarak 1787,25 kile, nakdî olarak da 15270,7 kuruş öşr bedeli toplanmıştır. Öşr yükü açısından mahalleler arasında ilk sırada Kayalık Mahallesi yer almaktadır. Kayalık'tan alınan öşr miktarı, toplam aynî öşr miktarının %20,5'ini, nakdî öşr miktarının da %19,8'ini oluşturmaktadır. Kayalık'tan alınan aynî ve nakdî öşr miktarları buğdaydan 174 kile, 1740 kuruş, darıdan 101,5 kile, 709,5 kuruş, arpadan 84,5 kile, 432,5 kuruş, susamdan 6 kile ve 146,5 kuruştur.

Öşr yükü en az miktarda olan mahalle Rum Mahallesidir. Mahallelerden alınan toplam öşr miktarının aynî olarak %2,8'i, nakdî olarak da %3,3'ü buradan sağlanmaktadır. Rum Mahallesinin aynî öşr miktarının 21,25 kilesi buğdaydan, 20,5 kilesi arpadan, 7 kilesi darıdan, 2 kilesi susamdan, nakdî öşr miktarının 239,5 kuruşu buğdaydan, 102,5 kuruşu arpadan, 112 kuruşu darıdan, 44 kuruşu susamdan alınmaktadır.

Tarım ürünlerinden alınan aynî ve nakdî öşrün en yüksek miktarı 893,75 kile, 8965 kuruş ile buğdaydan elde edilmektedir. Bu miktarın en büyük kısmı aynî olarak %19,5, nakdî olarak da %19,4 ile Kayalık Mahallesinden toplanmaktadır. İkinci sırada yer alan tarım ürünü darıdır. Darıdan 476 kile, 3488,2 kuruş öşr alınmaktadır ve bunun da aynî olarak %21,3'ü, nakdî olarak da %20,4'ü Kayalık'tan tahsil edilmektedir. Üçüncü sıradaki tarım ürünü 361,5 kile ve 1893 kuruş ile arpadır. Arpadan alınan öşr de diğer tarım ürünlerinde olduğu gibi en yüksek Kayalık Mahallesinden alınmaktadır. Bunun aynî miktarı da %23,4 ve nakdî miktarı %22,8'dir. Mahallelerde öşr alınan son tarım ürünü susamdır. Susamın aynî öşr miktarı 56 kile, nakdî öşr miktarı 924,5 kuruştur. Bu tarım ürününün en yüksek aynî öşrü %30,3 ile Pelitbağdan ve en yüksek nakdî öşrü ise %30,1 ile farklı bir mahalleden Feslikan'dan toplanmaktadır.

Tablo 81- Temettuat Defterlerine Göre Mahalleler Arası Aynî Öşr Dağılımı (Kile) (1844-1845)

Mahalleler	Buğday	Arpa	Burçak	Darı	Susam	Soğan	Melaz	Toplam
	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile
Çaybaşı	33	10	-	19,5	4	-	-	66,5
Delikliçınar	73,5	34,5	-	53	2,5	-	-	163,5
Feslikan	130,5	38,5	-	94,5	15	-	-	278,5
Horsalaz	96	25,5	-	39,5	1,5	-	-	162,5
İlbadi	145	68	-	79,5	-	-	-	292,5

Kayalık	174	84,5	-	101,5	6	-	-	366
Pelitlibağ	140,5	36,5	-	52	17	-	-	246
Rum	21,25	20,5	-	7	2	-	-	50,75
Sabık Müftü	80	43,5	-	29,5	8	-	-	161
Toplam	893,75	361,5	-	476	56	-	-	1787,25

Tablo 82- Temettuat Defterlerine Göre Mahalleler Arası Aynî Öşr Dağılımı (%) (1844-1845)

Mahalleler	Buğday	Arpa	Burçak	Darı	Susam	Soğan	Melaz	Toplam
Çaybaşı	3,7	2,8	-	4,1	7,1	-	-	3,7
Delikliçınar	8,2	9,5	-	11,1	4,5	-	-	9,1
Feslikan	14,6	10,7	-	19,9	26,8	-	-	15,6
Horsalaz	10,7	7,1	-	8,3	2,7	-	-	9,1
İlbadi	16,2	18,8	-	16,7	-	-	-	16,4
Kayalık	19,5	23,4	-	21,3	10,7	-	-	20,5
Pelitlibağ	15,7	10,1	-	10,9	30,3	-	-	13,8
Rum	2,4	5,6	-	1,5	3,6	-	-	2,8
Sabık Müftü	9,0	12,0	-	6,2	14,3	-	-	9,0
Toplam	100	100	-	100	100	-	100	100

Tablo 83- Temettuat Defterlerine Göre Mahalleler Arası Nakdî Öşr Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)

Mahalleler	Buğday	Arpa	Burçak	Darı	Susam	Soğan	Melaz	Toplam
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Çaybaşı	325,5	54	-	136,5	80	-	-	596
Delikliçınar	735	171,5	-	385	52	-	-	1343,5
Feslikan	1305	192,5	-	646,7	278	-	-	2422,2

Horsalaz	965	127,5	-	283,5	17	-	-	1393
İlbadi	1450	352	-	631	-	-	-	2433
Kayalık	1740	432,5	-	709,5	146,5	-	-	3028,5
Pelitlibağ	1405	233,5	-	364	145	-	-	2147,5
Rum	239,5	102,5	-	112	44	-	-	498
Sabık Müftü	800	227	-	220	162	-	-	1409
Toplam	8965	1893	-	3488,2	924,5	-	-	15270,7

Tablo 84- Temettuat Defterlerine Göre Mahalleler Arası Nakdî Öshr Dağılımı (%) (1844-1845)

Mahalleler	Buğday	Arpa	Burçak	Darı	Susam	Soğan	Melaz	Toplam
Çaybaşı	3,6	2,9	-	3,9	8,7	-	-	3,9
Delikliçınar	8,2	9,1	-	11,0	5,6	-	-	8,8
Feslikan	14,6	10,2	-	18,6	30,1	-	-	15,9
Horsalaz	10,8	6,7	-	8,1	1,8	-	-	9,1
İlbadi	17,2	18,6	-	18,1	-	-	-	15,9
Kayalık	19,4	22,8	-	20,4	15,8	-	-	19,8
Pelitlibağ	15,7	12,3	-	10,4	15,7	-	-	14,1
Rum	2,6	5,4	-	3,2	4,8	-	-	3,3
Sabık Müftü	8,9	12,0	-	6,3	17,5	-	-	9,2
Toplam	100	100	-	100	100	-	100	100

4. Köyler Arası Aynî ve Nakdî Öşr Dağılımı

Denizli köyleri arasında aynî ve nakdî öşr dağılımına bakıldığında aynî öşr yükü bakımından ilk sırada Saruhan köyünün olduğu görülmektedir. Saruhan'da toplam aynî öşr miktarı 658 kiledir ve bunun en büyük miktarı 540 kile ile soğandan alınmaktadır. Geriye kalan 54 kile buğdaydan, 50 kile arpadan, 8 kile burçaktan, 6 kile de melazdan tahsil edilmektedir. Nakdî öşr yükü en yüksek olan yerleşim yeri ise Şamlı çiftliğidir. Şamlı'da 1255 kuruş arpadan, 1135 kuruş buğdaydan, 481 kuruş susamdan, 399 kuruş darıdan alınmaktadır.

Köyler arasında aynî ve nakdî öşr miktarının en düşük olduğu yer Karcı köyü Hisar Mahallesi'dir. Burada sadece soğandan öşr alınmakla birlikte soğanın aynî öşr miktarı 2 kile, nakdî miktarı ise 10 kuruştur.

Köylerden alınan öşr vergisinde en yüksek miktar tıpkı Denizli merkezde olduğu gibi buğdaydandır. Buğdaydan toplanan öşrün aynî miktarı 1792 kile, nakdî miktarı 17858 kuruştur. Denizli köylerinde buğdaydan alınan en büyük pay aynî ve nakdî olarak %10,9 ile Şemikler köyündendir. İkinci sırada yer alan tarım ürünü arpadır. Arpadan aynî olarak 1455,5 kile, nakdî olarak 7250,5 kuruş vergi alınmaktadır. Toplam arpa öşrünün en büyük kısmı aynî olarak %17,2, nakdî olarak da %17,3 ile Şamlı çiftliğinden tahsil edilmektedir. Öşr vergisi sıralamasında üçüncü sırada yer alan tarım ürünü aynî 776,5 kile, nakdî 5404,5 kuruş ile darıdan sağlanmaktadır. Darıdan alınan öşrün aynî ve nakdî en büyük payları ise %11,1 ile Eldenizli köyünden elde edilmektedir. Öşr alınan diğer tarım ürünleri de sırasıyla aynî ve nakdî olarak 602 kile, 236 kuruş ile soğan, 85 kile, 1865,5 kuruş ile susam, 14,5 kile ve 99,5 kuruş ile melaz, 12 kile ve 60 kuruş ile burçaktan temin edilmektedir.

Tablo 85- Temettuat Defterlerine Göre Köyler Arası Aynî Öşr Dağılımı (Kile) (1844-1845)

Köyler	Buğday	Arpa	Burçak	Darı	Susam	Soğan	Melaz	Toplam
	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile
Abdullah Ağa Çiftliği	31	35	-	14	9,5	-	-	89,5
Bağbaşı	99	53,5	-	49	5	-	-	206,5
Cedid Ecirli Çiftliği	90	64	-	66,5	7	-	-	227,5
Çamrak	41	39	-	-	-	-	-	80
Dere	37	30	-	41	2	-	-	110
Eldenizli	91	78	-	86	17	-	-	272
Eskihisar	34	53	-	24	1	-	-	112
Gerzile/ Gerzele	6,5	2	-	28	-	-	-	36,5
Goncalı	39	90	-	23,5	-	-	-	152,5
Göveçlik	23,5	20	-	-	1	12	8,5	65
Hacı Eyüplü	121	164	-	24	2	-	-	311
Kale	58	18	-	9	-	-	-	85
Karakova	50,5	41,5	1	29	7,5	-	-	129,5
Karaman	1,5	1	-	-	-	-	-	2,5
Karcı	61	36	-	8	1	-	-	106
Karcı Bereketler Mahallesi	17,5	19	-	9	-	28	-	73,5
Karcı Hallaçlar	64	35	-	2	1	20	-	122

Mahallesi								
Karcı Hisar Mahallesi	-	-	-	-	-	2	-	2
Kaşıkcı	10	9,5	-	6	-	-	-	25,5
Kethüda	141,5	124,5	-	55,5	1,5	-	-	323
Kınıklı	105,5	48,5	-	56	2	-	-	212
Kurudere	90	61	-	32	-	-	-	183
Saruhan	54	50	8	-	-	540	6	658
Şamlı Çiftliği	113,5	251	-	55	22	-	-	441,5
Şemikler	195	71	-	62	-	-	-	328
Tekke	86	31,5	3	57	1	-	-	178,5
Üzerlik	84	13	-	14,5	4,5	-	-	116
Zeytin	47	16,5	-	25,5	-	-	-	89
Toplam	1792	1455,5	12	776,5	85	602	14,5	4737,5

Tablo 86- Temettuat Defterlerine Göre Aynî Öşr Dağılımı (%) (1844-1845)

Köyler	Buğday	Arpa	Burçak	Darı	Susam	Soğan	Melaz	Toplam
Abdullah Ağa Çiftliği	1,7	2,4	-	1,8	11,2	-	-	1,9
Bağbaşı	5,5	3,7	-	6,3	5,9	-	-	4,4
Cedid Ecirli Çiftliği	5,0	4,4	-	8,6	8,2	-	-	4,8
Çamrak	2,3	2,7	-	-	-	-	-	1,7
Dere	2,1	2,1	-	5,3	2,4	-	-	2,3

Eldenizli	5,1	5,4	-	11,1	20	-	-	5,7
Eskihisar	1,9	3,6	-	3,1	1,2	-	-	2,4
Gerzile/ Gerzele	0,4	0,1	-	3,6	-	-	-	0,8
Goncalı	2,2	6,2	-	3,0	-	-	-	3,2
Göveçlik	1,3	1,4	-	-	1,2	2,0	58,6	1,4
Hacı Eyüplü	6,7	11,3	-	3,1	2,4	-	-	6,6
Kale	3,2	1,2	-	1,2	-	-	-	1,8
Karakova	2,8	2,8	8,3	3,7	8,8	-	-	2,7
Karaman	0,1	0,1	-	-	-	-	-	0,1
Karcı	3,4	2,5	-	1,0	1,2	-	-	2,2
Karcı Bereketler Mahallesi	1,0	1,3	-	1,2	-	4,7	-	1,6
Karcı Hallaçlar Mahallesi	3,6	2,4	-	0,3	1,2	3,3	-	2,6
Karcı Hisar Mahallesi	-	-	-	-	-	0,3	-	0,1
Kaşıkcı	0,6	0,7	-	0,8	-	-	-	0,5
Kethüda	7,9	8,6	-	7,1	1,7	-	-	6,8
Kınıklı	5,9	3,3	-	7,2	2,4	-	-	4,5
Kurudere	5,0	4,2	-	4,1	-	-	-	3,9
Saruhan	3,0	3,4	66,7	-	-	89,7	41,4	13,9
Şamlı Çiftliği	6,3	17,2	-	7,1	25,8	-	-	9,3
Şemikler	10,9	4,9	-	8,0	-	-	-	6,9

Tekke	4,8	2,2	25	7,3	1,2	-	-	3,7
Üzerlik	4,7	0,8	-	1,9	5,2	-	-	2,4
Zeytin	2,6	1,1	-	3,2	-	-	-	1,8
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100

Tablo 87- Temettuat Defterlerine Göre Nakdî Öşr Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)

Köyler	Buğday	Arpa	Burçak	Darı	Susam	Soğan	Melaz	Toplam
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Abdullah Ağa Çiftliği	310	175	-	98	209	-	-	792
Bağbaşı	990	267,5	-	343	130,5	-	-	1731
Cedid Ecirli Çiftliği	863	315	-	465	154	-	-	1797
Çamrak	410	195	-	-	-	-	-	605
Dere	370	150	-	288	44	-	-	852
Eldenizli	910	390	-	602	374	-	-	2276
Eskihisar	340	265	-	168	22	-	-	795
Gerzile/ Gerzele	65	14	-	196	-	-	-	275
Goncalı	390	390	-	164,5	-	-	-	944,5
Göveçlik	235	105	-	-	22	3	60	425
Hacı Eyüplü	1210	820	-	168	44	-	-	2242
Kale	580	94	-	63	-	-	-	737
Karakova	490	222,5	5	161	143	-	-	1021,5
Karaman	15	5	-	-	-	-	-	20

Karcı	610	180	-	56	22	-	-	868
Karcı Bereketler Mahallesi	175	95	-	63	-	7	-	340
Karcı Hallaçlar Mahallesi	640	185	-	14	22	80	-	941
Karcı Hisar Mahallesi	-	-	-	-	-	10	-	10
Kaşıkcı	100	47,5	-	42	-	-	-	189,5
Kethüda	1415	622,5	-	388,5	33	-	-	2459
Kınıklı	1040	242,5	-	388	44	-	-	1714,5
Kurudere	900	305	-	224	-	-	-	1429
Saruhan	540	250	40	-	-	136	39,5	1005,5
Şamlı Çiftliği	1135	1255	-	399	481	-	-	3270
Şemikler	1950	355	-	434	-	-	-	2739
Tekke	860	157,5	15	399	22	-	-	1453,5
Üzerlik	840	65	-	102	99	-	-	1106
Zeytin	475	82,5	-	178,5	-	-	-	736
Toplam	17858	7250,5	60	5404,5	1865,5	236	99,5	32774

Tablo 88- Temettuat Defterlerine Göre Nakdi Öshr Dağılımı (%) (1844-1845)

Köyler	Buğday	Arpa	Burçak	Darı	Susam	Soğan	Melaz	Toplam
Abdullah Ağa Çiftliği	1,7	2,4	-	1,8	11,2	-	-	2,4
Bağbaşı	5,5	3,7	-	6,4	7,0	-	-	5,3

Cedid Ecirli Çiftliği	4,8	4,3	-	8,6	8,3	-	-	5,5
Çamrak	2,3	2,7	-	-	-	-	-	1,8
Dere	2,1	2,1	-	5,3	2,4	-	-	2,6
Eldenizli	5,1	5,4	-	11,1	20,0	-	-	6,9
Eskihisar	1,9	3,6	-	3,1	1,2	-	-	2,4
Gerzile/ Gerzele	0,4	0,2	-	3,6	-	-	-	0,8
Goncalı	2,2	5,4	-	3,0	-	-	-	2,9
Göveçlik	1,3	1,4	-	-	1,2	1,3	60,3	1,3
Hacı Eyüplü	6,8	11,3	-	3,1	2,4	-	-	6,8
Kale	3,2	1,3	-	1,2	-	-	-	2,2
Karakova	2,8	3,1	8,3	3,0	7,7	-	-	3,1
Karaman	0,1	0,1	-	-	-	-	-	0,1
Karcı	3,4	2,5	-	1,0	1,2	-	-	2,7
Karcı Bereketler Mahallesi	1,0	1,3	-	1,2	-	3,0	-	1,0
Karcı Hallaçlar Mahallesi	3,6	2,6	-	0,3	1,2	33,9	-	2,9
Karcı Hisar Mahallesi	-	-	-	-	-	4,2	-	0,1
Kaşıkcı	0,6	0,7	-	0,8	-	-	-	0,6
Kethüda	7,9	8,6	-	7,2	1,7	-	-	7,5
Kınıklı	5,8	3,3	-	7,2	2,3	-	-	5,2

Kurudere	5,0	4,2	-	-	-	-	-	4,4
Saruhan	3,0	3,4	66,7	4,1	-	57,6	39,7	3,1
Şamlı Çiftliği	6,4	17,3	-	7,4	25,7	-	-	10,0
Şemikler	10,9	4,9	-	8,0	-	-	-	8,4
Tekke	4,8	2,2	25	7,4	1,2	-	-	4,4
Üzerlik	4,7	0,9	-	1,9	5,3	-	-	3,4
Zeytin	2,7	1,1	-	3,3	-	-	-	2,2
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100

5. Mahallelerdeki Meslek Gruplarına Göre Öşr Dağılımı

Denizli temettuat defterlerine göre meslek grupları arasında öşr dağılımına baktığımızda 8506,25 kuruş ile esnaf ve tüccarlar grubunun en yüksek vergiyi ödediği görülmektedir. Ödenen öşr miktarının %62,7'si pamuk, %19,6'sı yonca, %9,9'u bağ, %3,2'si bahçe, %2,4'ü bostan, %0,8'lik payları kovan ve hasıl, %0,6'sı tütünden meydana gelmektedir.

Tarım ve hayvancılıkla uğraşan hâne resilerinden alınan toplam öşr 8225,1 kuruş olup bunun %87 gibi önemli bir bölümü pamuk, %6,7'si yonca, %3,5'i bostan, %2,4'ü bağ, %0,3'ü tütün, %0,1'i kovandan oluşmaktadır.

Denizli merkezde kayıtlı olan görevlilerden alınan öşr 1753 kuruştur. Görevlilerin ödediği öşr miktarının büyük bir kısmı diğer meslek gruplarında olduğu gibi pamuktan sağlanmaktadır. Nitekim pamuk öşrü %65,4'lük kısmı teşkil ederken, geriye kalan %19,6'lık kısım yonca, %9,5'lik kısım bağ, %3,3'lük kısım bahçe, %1,1'lik kısım kovan, %0,6'lık kısım tütün, %0,4'lük kısım ise hasildir.

Mesleği olmayan hâne reislerinin pamuk, yonca, bağ ve sebze bahçesi için ödediği öşr ise 509 kuruştur. Bunun da %51,9'u pamuk, %34,4'ü yonca, %10,8'i bağ ve %2,9 sebze bahçesi için ödenen öşrden müteşekkildir.

Tablo 89- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Öşr Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Pamuk	7157,1	5331	1147	264	13899,1
Tütün	25	50	11	-	86
Yonca	554	1670	344	175	2743
Hasıl	-	67,5	7	-	74,5
Bağ	196,5	844,5	166	55	1262
Bahçe	-	275,75	58	-	333,75
Sebze Bahçesi	-	-	-	15	15
Bostan	288,5	201,5	-	-	490
Kovan	4	66	20	-	90
Toplam	8225,1	8506,25	1753	509	18993,35

Tablo 90- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Öşr Dağılımı (%) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Pamuk	87,0	62,7	65,4	51,9	73,2
Tütün	0,3	0,6	0,6	-	0,5
Yonca	6,7	19,6	19,6	34,4	14,4
Hasıl	-	0,8	0,4	-	0,4
Bağ	2,4	9,9	9,5	10,8	6,6

Bahçe	-	3,2	3,3	-	1,7
Sebze Bahçesi	-	-	-	2,9	0,1
Bostan	3,5	2,4	-	-	2,6
Kovan	0,1	0,8	1,1	-	0,5
Toplam	100	100	100	100	100

6. Köylerdeki Meslek Gruplarına Göre Öşr Dağılımı

Öşr vergisinin köylerdeki meslek gruplarına göre dağılımına bakıldığında, en yüksek miktarın 27955,5 kuruş ile geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlayan hâne reisleri tarafından ödendiği görülmektedir. Bu miktarın %84,5 gibi önemli bir kısmı pamuktan, geriye kalan %9,8'i bağ, %2,1'i bostan, %1,5'lik kısımları tütün ve bahçe, %0,5'i kovan, %0,1'i yonca öşründen sağlanmaktadır.

Esnaf ve tüccarların ödediği öşr miktarı 9394,5 kuruştur. Gerek mahallelerde gerekse köylerdeki meslek gruplarının ödediği öşr vergisinin en yüksek miktarı pamuktan alınmasına rağmen köylerdeki esnaf ve tüccarlar grubunda en yüksek miktar %60,7 ile bağdan alınmaktadır. Bunu da sırasıyla %17 ile tütün öşrü , %12,2 ile bahçe öşrü, %7,5 ile pamuk öşrü, %2,1 ile yonca öşrü, %0,3 ile bostan öşrü, %0,1 ile kovan öşrü ve %0,1 ile sebze bahçesinden alınan öşr takip etmektedir.

Görevlilerden alınan öşr miktarı 1307 kuruştur ve bunun %62,5'i pamuktan, %27,1'i bağdan, %6,3'ü bahçeden, %2,7'si tütünden, %0,9'u hasilden, %0,4'ü kovandan, %0,1'i yoncadan tahsil edilmektedir.

Mesleği olmayan hâne reislerinden toplanan öşr ise 418 kuruştur ve bunun da %44,5'i pamuk öşrü, 41,4'ü bağ öşrü, %12,5'i tütün öşrü, %1,1'i bahçe öşrü, %0,5'i sebze bahçesi öşründen ibarettir.

Tablo 91- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Öshr Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Pamuk	23636	713	817	186	25352
Tütün	420	1601	35	52	2108
Yonca	27	200	1	-	228
Hasıl	-	-	12	-	12
Bağ	2726	5701,5	354	173	8954,5
Bahçe	428	1142	82	5	1657
Sebze Bahçesi	-	2	-	2	4
Bostan	581,5	27	-	-	608,5
Kovan	137	8	6	-	151
Toplam	27955,5	9394,5	1307	418	39075

Tablo 92- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Öshr Dağılımı (%) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Pamuk	84,5	7,5	62,5	44,5	64,9
Tütün	1,5	17,0	2,7	12,5	5,4
Yonca	0,1	2,1	0,1	-	0,6
Hasıl	-	-	0,9	-	0,1
Bağ	9,8	60,7	27,1	41,4	22,9
Bahçe	1,5	12,2	6,3	1,1	4,2
Sebze Bahçesi	-	0,1	-	0,5	0,1
Bostan	2,1	0,3	-	-	1,5
Kovan	0,5	0,1	0,4	-	0,3

Toplam	100	100	100	100	100
---------------	-----	-----	-----	-----	-----

7. Mahalleler Arası Öşr Dağılımı

Denizli mahallelerinde pamuk, tütün, yonca, hasil, bağ, bahçe, sebze bahçesi, bostan ve kovandan toplam 18993,35 kuruş öşr vergisi alınmaktadır. Hâne başına düşen öşr miktarı en yüksek mahalle 33,7 kuruş ile İlbadi, en düşük mahalle ise 4,4 kuruş ile Rum Mahallesidir.

Pamuktan alınan öşr 13899,1 kuruş ile ilk sırada yer almaktadır. Mahalleler arasında en yüksek pamuk öşrü 5251,5 kuruş ve %37,8'lik payla İlbadi Mahallesinden alınmaktadır. İlbadi'de hâne başına düşen pamuk öşrü 31,4 kuruştur.

Denizli mahallelerinde pamuk öşründen sonra en yüksek öşr miktarı 2743 kuruş ile yoncadan elde edilmektedir. Yonca öşrü en yüksek 640 kuruş ve %23,3'lük payla Delikliçınar Mahallesinden alınmaktadır. Delikliçınar Mahallesinde hâne başına düşen yonca öşrü miktarı 2,8 kuruştur.

Bağlık alanlardan elde edilen ürünlerden alınan öşr vergisi 1262 kuruştur. Mahalleler arasında bağ öşrü 374,5 kuruş ve %29,7'lik pay ile en fazla Horsalaz Mahallesinden tahsil edilmektedir. Bu mahallede hâne başına düşen bağ öşrü miktarı 1,2 kuruştur.

Bostandan alınan öşr miktarı 490 kuruştur ve bu öşrün 247 kuruşu, %50,4'lük pay ile Feslikan Mahallesinden karşılanmaktadır. Bu mahallede hâne başına düşen bostan öşrü miktarı 0,9 kuruştur.

Bahçeden toplam 333,75 kuruş öşr alınmaktadır. En yüksek bahçe öşrü miktarının da 112,5 kuruş ve %33,7'lik pay ile Delikliçınar Mahallesinden tahsil edildiği görülmektedir. Delikliçınar'da hâne başına düşen bahçe öşrü miktarı 0,4 kuruştur. Sebze bahçesi öşrü ise sadece Çaybaşı Mahallesinden alınmaktadır ve 15 kuruştur.

Bunların dışında kovan öşrü 90 kuruş, hasil öşrü 74,5 kuruştur, tütün öşrü ise 86 kuruştur. Tütünün 46 kuruşunun Horsalaz Mahallesinden, 40 kuruşunun da Pelitlibağ Mahallesinden karşılandığı tespit edilmektedir.

Tablo 93- Temettuat Defterlerine Göre Mahalleler Arası Öşr Dağılımı (Kuruş) (1844-1845)

Mahalleler	Pamuk	Tütün	Yonca	Hasıl	Bağ	Bahçe	Sebze Bahçesi	Bostan	Kovan	Toplam
Çaybaşı	597,5	-	225	-	306,5	-	15	25	-	1169
Delikliçınar	937,5	-	640	-	56,5	112,5	-	10	5	1761,5
Feslikan	1070,5	-	372,5	7	87	33	-	247	20	1837
Horsalaz	1282	46	450	16	374,5	24,75	-	15	12	2220,25
İlbadi	5251,5	-	112	-	265,5	6	-	6	-	5641
Kayalık	1847	-	403,5	46,5	141	15	-	89,5	36	2578,5
Pelitlibağ	1135,6	40	78	5	-	32,5	-	67,5	-	1358,6
Rum	527,5	-	61	-	5	10	-	-	17	620,5
Sabık Müftü	1250	-	401	-	26	100	-	30	-	1807
Toplam	13899,1	86	2743	74,5	1262	333,75	15	490	90	18993,35

Tablo 94- Temettuat Defterlerine Göre Mahalleler Arası Öşr Dağılımı (%) (1844-1845)

Mahalleler	Pamuk	Tütün	Yonca	Hasıl	Bağ	Bahçe	Sebze Bahçesi	Bostan	Kovan	Toplam
Çaybaşı	4,3	-	8,2	-	24,3	-	100	5,1	-	6,1
Delikliçınar	6,7	-	23,3	-	4,5	33,7	-	2,0	5,6	9,2
Feslikan	7,7	-	13,6	9,4	6,9	9,9	-	50,4	22,2	9,7
Horsalaz	9,2	53,5	16,4	21,5	29,7	7,4	-	3,1	13,3	11,7
İlbadi	37,8	-	4,1	-	21,0	1,8	-	1,2	-	29,7
Kayalık	13,3	-	14,7	62,4	11,2	4,5	-	18,3	40	13,6
Pelitlibağ	8,2	46,5	2,9	6,7	-	9,7	-	13,8	-	7,2
Rum	3,8	-	2,2	-	0,4	3,0	-	-	18,9	3,3
Sabık Müftü	9,0	-	14,6	-	2,0	30,0	-	6,1	-	9,5
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

8. Köyler Arası Öşr Dağılımı

Denizli köylerinde tıpkı merkezde olduğu gibi en yüksek öşr vergisi pamuktan alınmaktadır. 25352 kuruş pamuk öşrü toplanan Denizli köylerinde, en yüksek miktar 4611,5 kuruş ve %18,2'lik pay ile Kethüda köyünden elde edilmektedir. Kethüda'da hâne başına düşen pamuk öşrü miktarı 65,8 kuruştur.

Köylerde bağ öşrü, pamuk öşründen sonra önemli bir yere sahiptir. Toplam bağ öşrü 8954,5 kuruştur ve köyler arasında en yüksek miktar 3486

Ağa Çiftliği										
Bağbaşı	537,5	-	-	-	-	-	-	-	18	555,5
Cedid Ecirli Çiftliği	1006	-	-	-	-	-	-	-	-	1006
Çamrak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dere	660	-	-	-	-	-	-	26	-	686
Eldenizli	1325	-	-	-	-	-	-	-	10	1335
Eskihisar	1455	-	-	-	-	-	-	-	20	1475
Gerzile/ Gerzele	-	1084			113	-	-		7	1204
Goncalı	1750	-	-	-	10	-	-	-	7	1767
Göveçlik	12,5	10	-	-	1072,5	-	-	-	2	1097
Hacı Eyüplü	1186,5	-	-	-	20	10	-	-	-	1216,5
Kale	100	-	-	-	25	-	-	170	-	295
Karakova	1160	15	-	-	-	5	-	-	41	1221
Karaman	45	-	7	12	174,5	2	2	-	-	242,5
Karcı	290	491,5	192	-	3486	559	2	-	-	5020,5
Karcı Bereketler Mahallesi	530	-	-	-	703	30	-	-	-	1263
Karcı Hallaçlar	172	192	-	-	1164	432	-	-	-	1960
Karcı Hisar Mahallesi	-	10	29	-	974	470	-	-	-	1483
Kaşıklı	291,5	-	-	-	41	-	-	52	-	384,5
Kethüda	4611,5	-	-	-	502,5	-	-	-	21	5135

Kınıklı	390	-	-	-	-	-	-	10	-	400
Kurudere	1179	-	-	-	-	149		100	-	1428
Saruhan	-	77,5	-	-	388				-	465,5
Şamlı Çiftliği	3073	-	-	-	-	-	-	180	17	3270
Şemikler	3445	-	-	-	276	-	-	50	-	3771
Tekke	772,5	228	-	-	5	-	-	20,5	-	1026
Üzerlik	530	-	-	-				-	8	538
Zeytin	295	-	-	-				-	-	295
Toplam	25352	2108	228	12	8954,5	1657	4	608,5	151	39075

Tablo 96- Temettuat Defterlerine Göre Köyler Arası Öşr Dağılımı (%) (1844-1845)

Köyler	Pamuk	Tütün	Yonca	Hasıl	Bağ	Bahçe	Sebze Bahçesi	Bostan	Kovan	Toplam
Abdullah Ağa Çiftliği	2,1	-	-	-	-	-	-	-	-	1,4
Bağbaşı	2,1	-	-	-	-	-	-	-	11,9	1,4
Cedid Ecirli Çiftliği	4,0	-	-	-	-	-	-	-	-	2,6
Çamrak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dere	2,6	-	-	-	-	-	-	4,3	-	1,8
Eldenizli	5,2	-	-	-	-	-	-	-	6,6	3,4
Eskihisar	5,7	-	-	-	-	-	-	-	13,3	3,8
Gerzile/ Gerzele	-	51,4		-	1,3	-	-		4,6	3,1

Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
---------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

III. TARIM

Coğrafi durumu, iklim çeşitliliği, toprağının genişliği ve zenginliği ile Osmanlı Devleti tarıma dayalı bir ekonomiye sahiptir.⁶¹³

Osmanlı tarımı, kentlerde ve köylerde yaşayan ve toprağın sağladığı hammaddelere ihtiyaç duyan Osmanlı nüfusunun artışına paralel olarak gelişmiştir. Tarım alanında faaliyet gösteren ziraatçı kesmi kendi tüketimleri hasebiyle Osmanlı kent ve kasabalarında, ihracatçı tüccara satmak üzere üretim yapmıştır.⁶¹⁴ Bu kesim bilhassa Tanzimat'tan sonra çeşitli kredi imkânlarıyla güçlendirilmeye çalışılmıştır.⁶¹⁵

A. Meslek Gruplarına Göre Tarım Alanlarının Dağılımı

Temettuat defterlerine göre Denizli mahallelerindeki tarım alanları toplam 11490 dönümdür. Bunun %53'ünü mezru tarla, %23,6'sını pamuk tarlası, %13'ünü karışık tarla, %5,2'sini yonca tarlası, %2,3'ünü bağ, %1,2'sini sebze bahçesi, %0,7'sini bostan, %0,4'ünü bahçe, %0,1'ini tütün tarlası, %0,1'ini arpa tarlası, %0,1'ini darı tarlası ve %0,1'ini hasil tarlası meydana getirmektedir.

Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere mahallelerde tarım ve hayvancılıkla uğraşan hâne reislerinin toplam 3626 dönüm ekili ve dikili

⁶¹³ Ubucını, M. A.; **Osmanlı'da Modernleşme Sancısı**, İstanbul, Timaş Yayınları, 1998, s.249. **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), C.I, İstanbul, 1994, s.477.

⁶¹⁴ Quataert, Donald; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarımsal Gelişme", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul, 1985, s.1556-1557.

⁶¹⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Güran, Tevfik; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Kredi Politikasının Gelişmesi, 1840-1910", **Uluslararası Midhat Paşa Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar (Edirne, 8-9 Mayıs 1984)**, Ankara, 1984, s.95-126.

arazisi olup, bunun %49,1'i mezru, %24'ü pamuk, %21,6'sı karışık tarlalardan müteşekkildir. %5,3'ü ise diğer tarım alanlarına aittir. Esnaf ve tüccarların toplam tarım alanı 6203,5 dönümdür. Bunun %57,8'i mezru, %23,3'ü pamuk geriye kalan %18,9'u diğer tarım alanlarından meydana gelmektedir. Görevlilere ait tarım alanları 1333 dönümdür ve bunun %45,5'i mezru, %24,4'ü karışık, %20,2'si pamuk tarlasıdır. Kalan %9,9'luk kısım ise tütün, yonca, hasil, arpa, darı tarlaları ile bağ, bahçe ve bostana aittir. Mesleği olmayan hâne reislerine gelince, bunların tarım alanları 327,5 dönüm olup, %43,4'ü mezru tarla, %38,1'i pamuk tarlası, %9,2'si bağ, %7,2'si yonca tarlası, %2,1'i sebze bahçesidir.

Köylerde toplam tarım alanı 19923,25 dönümdür. Tarım alanının %39,4'ü karışık tarla, %37,5'i mezru tarla, %14,4'ü pamuk tarlası, %5,7'si bağ, %1,5'i tütün tarlası, %0,9'u bahçe, %0,2'si yonca tarlası, %0,2'si sebze bahçesi, %0,1'i arpa tarlası, %0,1'i bostandır.

Tarım ve hayvancılıkla uğraşan hâne reislerinin toplam tarım alanı 16674,5 dönümdür. Bunun %46,6'sı karışık tarla, %35,9'u mezru tarla, %14,6'sı pamuk, tütün ve yonca tarlaları, %2,9'u bağ, bahçe ve bostandır. Esnaf ve tüccarların toplam tarım alanı 2241 dönüm olup, %41,1'i mezru tarım alanı, %31,8'i bağ, %21,1'i pamuk, tütün, yonca ve karışık tarla, %5,4'ü bahçedir. Askeri, idari, dini ve eğitim alanlarında görev yapan hâne reislerinin ekip biçtikleri tarım alanı toplam 674,75 dönümdür. Görevlilerin en geniş tarım alan %58,2 ile mezru tarladır. Geriye kalanın %28,9'u pamuk, %4,3'ü tütün, yonca, hasil ve karışık tarlalardan, %8,6'sı ise bağ ve bahçeden meydana gelmektedir. Mesleği olmayan hâne reislerine gelince bunların tarım arazileri 327,5 dönümdür ve arazinin %49,3'ü mezru, %33,6'sı pamuk, %6,9'u tütün, %2,4'ü karışık tarladır. %7,8'i ise bağ, bahçe ve bostandan oluşmaktadır.

Tablo 97- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Tarım Alanlarının Dağılımı (Dönüm) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Mezru	1781,5	3583,5	606	142	6113
Pamuk	871	1442	269	125	2707
Tütün	3	8	2	-	13
Yonca	63	440	66	23,5	592,5
Hasıl	-	13,5	1	-	14,5
Karışık	784	387	326	-	1497
ArpaTarlası	7	7	-	-	14
Darı Tarlası	12	-	-	-	12
Bağ	30,5	163	36	30	259,5
Bahçe	4	37	7	-	48
Sebze Bahçesi	22	90	20	7	139
Bostan	48	32,5	-	-	80,5
Toplam	3626	6203,5	1333	327,5	11490

Tablo 98- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Tarım Alanlarının Dağılımı (Dönüm%) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Mezru	49,1	57,8	45,5	43,4	53,2
Pamuk	24,0	23,3	20,2	38,1	23,6
Tütün	0,1	0,1	0,2	-	0,1
Yonca	1,7	7,1	4,9	7,2	5,2
Hasıl	-	0,2	0,1	-	0,1
Karışık	21,6	6,3	24,4	-	13,0
Arpa	0,2	0,1	-	-	0,1

Tarlası					
Darı Tarlası	0,4	-	-	-	0,1
Bağ	0,9	2,6	2,7	9,2	2,3
Bahçe	0,1	0,5	0,5	-	0,4
Sebze Bahçesi	0,6	1,5	1,5	2,1	1,2
Bostan	1,3	0,5	-	-	0,7
Toplam	100	100	100	100	100

Tablo 99- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Tarım Alanlarının Dağılımı (Dönüm) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Mezru	5987	921	393	164	7465
Pamuk	2405	156	195	112	2868
Tütün	47	218	5	23	293
Yonca	5	24,5	0,25	-	29,75
Hasıl	-	-	3	-	3
Karışık	7765	73	20	8	7866
Arpa Tarlası	-	-	-	-	-
Darı Tarlası	-	-	-	-	-
Bağ	361,5	713,5	49,5	23	1147,5
Bahçe	63	117	8	1	189
Sebze Bahçesi	29	5	1	2	37
Bostan	12	13	-	-	25
Toplam	16674,5	2241	674,75	333	19923,25

Tablo 100- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Tarım Alanlarının Dağılımı (Dönüm%) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Mezru	35,9	41,1	58,2	49,3	37,5
Pamuk	14,2	7,0	28,9	33,6	14,4
Tütün	0,3	9,7	0,7	6,9	1,5
Yonca	0,1	1,1	0,1	-	0,2
Hasıl	-	-	0,5	-	0,1
Karışık	46,6	3,3	3,0	2,4	39,4
Arpa Tarlası	-	-	-	-	-
Darı Tarlası	-	-	-	-	-
Bağ	2,2	31,8	7,3	6,9	5,7
Bahçe	0,4	5,2	1,2	0,3	0,9
Sebze Bahçesi	0,2	0,2	0,1	0,6	0,2
Bostan	0,1	0,6	-	-	0,1
Toplam	100	100	100	100	100

B. Mahalle ve Köylere Göre Tarım Alanlarının Dağılımı

Temettuat kayıtlarından Denizli mahallelerindeki 2078 hâne reisinden 830'unun yani %39,9'unun ekili ve dikili tarım arazisi olduğu anlaşılmaktadır. Mahalleler arasında tarım alanı dağılımına bakıldığında en geniş tarım alanının Kayalık Mahallesi'ndeki hâne reislerinin tasarrufunda bulunduğu görülmektedir. 2062,5 dönümle toplam tarım arazisinin %17,9'una sahip olan mahallede, hâne başına düşen ekilebilir toprak miktarı 13,2 dönümdür. Tarım alanı en küçük mahalle 391 dönümle Rum Mahallesi olup, bu mahalledeki hâne reislerinin sahip olduğu tarım alanı, toplam tarım alanı içinde %3,4'lük

payı oluşturmaktadır. Rum Mahallesiinde hâne başına düşen toprak miktarı ise 14,4 dönümdür.

Mahalleler içinde hâne başına düşen tarım alanı miktarı en büyük olan mahalle Delikliçınar'dır. Delikliçınar Mahallesiinde 82 hâne reisinin toplam 1398,5 dönüm tarım arazisi olmakla birlikte hâne başına düşen tarım arazisi miktarı 17 dönümdür. Hâne başına düşen tarım alanı miktarı en küçük olan mahalle ise hâne başına 8,2 dönüm tarım arazisi düşen Çaybaşı Mahallesiidir. Çaybaşı'nda da 78 hâne reisinin 644 dönüm tarım arazisi bulunmaktadır.

Denizli köy ve çiftliklerindeki 1197 hâne reısından 1051'nin yani %87,8'inin ekili ve dikili tarım arazisi mevcuttur. En geniş tarım arazisine 3440 dönümle Şamlı çiftliğindeki hâne reisleri sahip olmakla birlikte bu miktar toplam tarım arazisinin %17,3'ünü teşkil etmektedir. Şamlı çiftliğinde hâne başına düşen tarım arazisi miktarı 143,3 dönümdür. Tarım arazisi miktarı en az olan yerleşim yeri 67 dönüm ile Karaman köyüdür. Toplam miktarın %0,3'ünü oluşturan tarım arazinin hâne başına düşen miktarı 2,4 dönümdür.

Köy ve çiftlikler içinde hâne başına düşen tarım alanı miktarı en geniş olan yerleşim yeri Dere köyüdür. 2 hâne reisinin tarım arazisi kaydına rastlanan köyde toplam 898 dönüm araziden kişi başına düşen miktar 449 dönümdür.⁶¹⁶ Denizli'de hâne başına düşen tarım alanı miktarı en az olan köyler 1,6 dönümle Eskihişar ve Gerzile'dir.

Tablo 101- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Tarım Alanlarının Dağılımı (1844-1845)

Mahalleler	Hâne Sayısı	Dönüm	Dönüm/ Hâne Sayısı	Hâne %	Dönüm %

⁶¹⁶ Abdi Beyzâde Emin Ağa b. Mustafa'nın 480 dönüm, Arap Abdullah b. Abdullah'ın 18 dönüm mezru tarlası olup her ikisi de müşterek tarladır. Bkz. **BOA. ML.VRD.TMT.** 1832, s. 2,6.

Çaybaşı	78	644	8,2	9,4	5,6
Delikliçınar	82	1398,5	17,0	9,9	12,2
Feslikan	104	1343	12,9	12,5	11,7
Horsalaz	115	1895,5	16,4	13,9	16,5
İlbadi	108	1458,5	13,5	13,0	12,7
Kayalık	156	2062,5	13,2	18,7	17,9
Pelitlibağ	77	1042,5	13,5	9,3	9,1
Rum	27	391	14,4	3,3	3,4
Sabık Müftü	83	1254,5	15,1	10,0	10,9
Toplam	830	11490	13,8	100	100

Tablo 102- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Tarım Alanlarının Dağılımı (1844-1845)

Köyler	Hâne Sayısı	Dönüm	Dönüm/ Hâne Sayısı	Hâne %	Dönüm %
Abdullah Ağa Çiftliği	7	383	54,7	0,6	1,9
Bağbaşı	22	730	33,1	1,8	3,7
Cedid Ecirli Çiftliği	21	2157	102,7	1,7	10,8
Çamrak	9	235	26,1	0,7	1,2
Dere	2	898	449	0,2	4,5
Eldenizli	14	850	60,7	1,1	4,3
Eskihisar	10	353	1,6	16,8	1,7
Gerzile/Gerzele	180	297,5	1,6	14,4	1,5
Goncalı	19	448	23,5	1,5	2,2

Göveçlik	63	499	7,9	5,0	2,5
Hacı Eyüplü	31	792	25,5	2,5	4,0
Kale	7	210	30	0,6	1,1
Karakova	22	401	18,2	1,8	2,0
Karaman	27	67	2,4	2,2	0,3
Karcı	188	1022,5	5,4	15,0	5,1
Karcı Bereketler Mahallesi	54	268	4,9	4,3	1,4
Karcı Hallaçlar Mahallesi	58	441	7,6	4,6	2,2
Karcı Hisar Mahallesi	46	182,75	3,9	3,7	0,9
Kaşıkcı	10	143	14,3	0,8	0,7
Kethüda	57	1936	33,9	4,5	9,7
Kınıklı	35	630	18	2,8	3,2
Kurudere	25	633	25,3	1,9	3,2
Saruhan	27	461	17,0	2,2	2,3
Şamlı Çiftliği	24	3440	143,3	1,9	17,3
Şemikler	45	1096,5	24,3	3,6	5,5
Tekke	28	714	25,5	2,2	3,6
Üzerlik	9	399	44,3	0,7	2,0
Zeytin	11	236	21,4	0,9	1,2
Toplam	1051	19923,25	15,9	100	100

C. Meslek Gruplarına Göre Gayrimezru Tarım Alanlarının Dağılımı

Temettuat kayıtlarından Denizli mahallelerindeki 92 hâne reisinin 2497 dönüm nadasa ayrılan yani gayrimezru tarlasının olduğu anlaşılmaktadır. Gayrimezru tarım alanlarından %57,2'si esnaf ve tüccarlara, %29,6'sı görevlilere, %8,3'ü tarım ve hayvancılıkla uğraşan meslek mensuplarına, %4,9'u herhangi bir meslek kaydı bulunmayan hâne reislerine aittir. Gayrimezru tarlaların bulunduğu bazı kayıtlarda “kır mahalde olduğundan üç senede bir ziraat olacağı”⁶¹⁷ ya da “kır mahalde olduğundan ekilememiş”⁶¹⁸ şeklinde açıklamalara yer verildiği görülmektedir.

Denizli temettuat defterlerinde 1844 yılında ekim yapılmamış mezru tarla kayıtları da görülmektedir. Ekilememiş tarla sahibi hâne reisi sayısı mahallerde 46 olup, bu hâne reislerinin 841,5 dönüm tarla kaydı bulunmaktadır. Yine 1844 yılı için 5 hâne reisinin 62 dönüm ekilmeyen pamuk tarlası vardır. Bunun %55,4'ü görevlilere, %34,5'i esnaf ve tüccarlara, %5,4'ü tarım ve hayvancılıkla ilgili meslek sahiplerine, %4,6'sı herhangi bir mesleği olmayanlara aittir. Ayrıca Horsalaz Mahallesinden Müderris Cezayirli Müftaeddin Efendi'nin 6 dönüm ekilmeyen yonca tarlası olduğu anlaşılmaktadır.⁶¹⁹

Köylerdeki 50 hâne reisinin 4945,5 dönüm gayrimezru arazisi mevcuttur. Bunun %90 gibi önemli bir kısmı tarım ve hayvancılıkla uğraşan hâne reislerine, %4,9'u görevlilere, %4,4'ü esnaf ve tüccarlara, %0,6'sı mesleksiz hâne reislerine aittir.

⁶¹⁷ BOA. ML.VRD.TMT. 1844, s.69.

⁶¹⁸ BOA. ML.VRD.TMT. 1844, s. 36.

⁶¹⁹ BOA. ML.VRD.TMT. 1813, s. 82.

Köylerdeki ekilmeyen mezru tarla toplam 580 dönümdür ve bunun %79,8'i tarım ve hayvancılıkla ilgili meslek sahiplerinin, %18,9'u esnaf ve tüccarların, %1,2'si görevlilerindir. Ekilmeyen pamuk tarla ise 30 dönümdür ve tamamı tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan hâne reislerine aittir.

Tablo 103- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Gayrimezru ve Ekilmeyen Tarım Alanlarının Dağılımı (1844-1845)

		Gayrimezru	Ekilmeyen Mezru	Ekilmeyen Pamuk	Ekilmeyen Yonca
Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Hâne	9	6	1	-
	Dönüm	208	46	4	-
Esnaf ve Tüccar	Hâne	61	29	2	-
	Dönüm	1427	290,5	35	-
Görevliler	Hâne	15	6	1	1
	Dönüm	739	466	15	6
Mesleği Olmayanlar	Hâne	7	5	1	-
	Dönüm	123	39	8	-

Tablo 104- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Gayrimezru ve Ekilmeyen Tarım Alanlarının Dağılımı (1844-1845)

		Gayrimezru	Ekilmeyen Mezru	Ekilmeyen Pamuk	Ekilmeyen Yonca
Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Hâne	19	21	3	-
	Dönüm	4450	463	30	-

Esnaf ve Tüccar	Hâne	22	7	-	-
	Dönüm	220,5	110	-	-
Görevliler	Hâne	7	2	-	-
	Dönüm	245	7	-	-
Mesleği Olmayanlar	Hâne	2	-	-	-
	Dönüm	30	-	-	-

D. Mahalle ve Köylere Göre Gayrimezru ve Ekilmeyen Tarım Alanlarının Dağılımı

Denizli mahallelerinde en geniş gayrimezru tarım alanı 1008 dönümle Delikliçınar Mahallesi'ndeki hâne reislerine aittir. 31 hâne resinin sahip olduğu gayrimezru tarla, toplam dönüm içinde %40,4'lük payı teşkil etmektedir. 1844 yılında en geniş ekilmemiş mezru tarla 414 dönüm ve %49,2'lik payla Feslikan Mahallesi'ndeki hâne reislerine, ekilmemiş pamuk tarlası 35 dönüm, %56,5'lik payla Pelitlibağ Mahallesi'ndeki hâne reislerine aittir. Ekilmemiş yonca tarlasına 6 dönümlük miktarla sadece Horsalaz Mahallesi kayıtlarında rastlanmaktadır.

Köyler içinde en geniş gayrimezru tarım alanı 3000 dönüm ve %60,7'lik oranla toplam gayrimezru tarım alanı miktarının yarısından fazlasını oluşturan Şamlı çiftliğindeki hâne reislerine aittir. Ekilmeyen mezru tarım alanı 180 dönüm ile Cedit Ecirli çiftliğindedir. Bu miktar ekilmeyen mezru tarım alanı miktarının %31'ini oluşturmaktadır. Ekilmeyen pamuk tarlası kaydına toplam 30 dönümle iki köyde rastlanmaktadır. Bunun 20 dönümü Hacı Eyüplü köyündeki hâne reislerinin, 10 dönümü ise Karakova köyündeki hâne reislerindir.

Tablo 105- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Gayrimezru ve Ekilmeyen Tarım Alanlarının Dağılımı (1844-1845)

	Gayrimezru		Ekilmeyen Mezru		Ekilmeyen Pamuk		Ekilmeyen Yonca	
Mahalleler	Hâne Sayısı	Dönüm	Hâne Sayısı	Dönüm	Hâne Sayısı	Dönüm	Hâne Sayısı	Dönüm
Çaybaşı	17	537	4	27,5	-	-	-	-
Delikliçınar	31	1008	2	52	-	-	-	-
Feslikan	6	125	4	414	2	19	-	-
Horsalaz	4	131	8	38	-	-	1	6
İlbadi	1	2	2	17	-	-	-	-
Kayalık	4	112	12	111	1	8	-	-
Pelitlibağ	7	61	2	14	2	35	-	-
Rum	9	90	3	27	-	-	-	-
Sabık Müftü	13	431	9	141	-	-	-	-
Toplam	92	2497	46	841,5	5	62	1	6

Tablo 106- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Gayrimezru ve Ekilmeyen Tarım Alanlarının Dağılımı (1844-1845)

	Gayrimezru		Ekilmeyen Mezru		Ekilmeyen Pamuk		Ekilmeyen Yonca	
Köyler	Hâne Sayısı	Dönüm	Hâne Sayısı	Dönüm	Hâne Sayısı	Dönüm	Dönüm	Dönüm
Abdullah Ağa çiftliği	-	-	-	-	-	-	-	-
Bağbaşı	1	5	-	-	-	-	-	-
Cedid Ecirli çiftliği	1	500	4	180	-	-		
Çamrak	-	-	-	-	-	-	-	-
Dere	1	300	-	-	-	-		
Eldenizli	1	150	-	-	-	-	-	-
Eskihisar	-	-	-	-	-	-	-	-
Gerzile/Gerzele	4	44	1	15	-	-		
Goncalı	1	15	-	-	-	-	-	-
Göveçlik	16	381,5	6	69	-	-	-	-
Hacı Eyüplü	1	30	1	15	2	20	-	-
Kale	-	-	2	23	-	-	-	-
Karakova	-	-	2	16	1	10	-	-
Karaman	2	22	-	-	-	-	-	-
Karcı	3	106	2	32	-	-	-	-

Karcı Bereketler Mahallesi	1	20	-	-	-	-	-	-
Karcı Hallaçlar Mahallesi	-	-	-	-	-	-	-	-
Karcı Hisar Mahallesi	-	-	-	-	-	-	-	-
Kaşıklı	-	-	-	-	-	-	-	-
Kethüda	2	63	-	-	-	-	-	-
Kınıklı	1	20	1	20	-	-	-	-
Kurudere	3	70	3	95	-	-	-	-
Saruhan	2	15	-	-	-	-	-	-
Şamlı Çiftliği	1	3000	1	70	-	-	-	-
Şemikler	-	-	2	20	-	-	-	-
Tekke	4	164	1	3	-	-	-	-
Üzerlik	1	4	1	6	-	-	-	-
Zeytin	4	36	1	16	-	-	-	-
Toplam	50	4945,5	28	580	3	30	-	-

E. Ortak Tarım Alanları ve Ortakçılık

Temettuat kayıtlarından Denizli'nin Delikliçınar, İlbadi, Pelitlibağ ve Sabık Müftü mahalleleri ile Bağbaşı, Dere, Eldenizli, Eskihsar, Goncalı, Kale, Karakova, Kurudere Şemikler, Tekke, Üzerlik, Zeytin köyleri ve Şamlı çiftliğinde ortak tarımın yapıldığı tespit edilmektedir.

Mahallelerde 25 hâne reisinin 706 dönüm tarlayı ortak olarak ekip biçtikleri görülmektedir. Yine mahallelerde ortak tarımdan elde edilen toplam gelir 40180 kuruş olmakla birlikte 2009 kuruş öşr tenziliyle geriye 38170,5

kuruş gelirin kaldığı anlaşılmaktadır. Mahallelerdeki hâne reislerine ait ortak tarım alanlarının 93 dönümü mezru tarla, 556 dönümü karışık tarla, 12 dönümü darı tarlası, 45 dönümü ise pamuk tarlasıdır.

Köylerde ortak tarım yapan 64 hâne reisi olup, ortak tarım alanı 3451 dönümdür. Bunun 180 dönümü mezru tarla, 3048 dönümü karışık tarla, 223 dönümü pamuk tarlasıdır. Elde edilen toplam gelir 145680 kuruştur ve 7293 kuruş öşr tenziliyle geriye kalan miktar 135072 kuruştur.

Tablo 107- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Ortak Tarım Alanları ve Ortakçılık (1844-1845)

Mahalleler	Hâne	Tarla Dönüm	Toplam Gelir	Öşr Tenzili	Kalan Gelir	Reisinin Hâne Hissesi	Ortakların Diğer Hissesi
Delikliçınar	1	30	2000	100	1900	950	950
İlbadi	21	516	33780	1689	32090,5	15333	16758,5
Pelitlibağ	2	115	3000	150	2850	1425	1425
Sabık Müftü	1	45	1400	70	1330	665	665
Toplam	25	706	40180	2009	38170,5	18373	19798,5

Tablo 108- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Ortak Tarım Alanları ve Ortakçılık (1844-1845)

Köyler	Hâne	Tarla Dönüm	Toplam Gelir	Öşr Tenzili	Kalan Gelir	Reisinin Hâne Hissesi	Ortakların Diğer Hissesi
---------------	-------------	--------------------	---------------------	--------------------	--------------------	----------------------------------	-------------------------------------

Bağbaşı	1	63	1680	84	1596	532	1064
Dere	2	498	9780	488	9292	4646	4646
Eldenizli	10	459	22570	1128,5	21441,5	11695,75	9745,75
Eskihisar	4	135	8820	441	8379	4189,5	4189,5
Goncalı	7	201	10780	539	10241	5120,5	5120,5
Kale	6	195	9430	471,5	8958,5	4479,5	4479,5
Karakova	1	25	1200	60	1140	570	570
Kurudere	8	493	22840	1142	21698	10849	10849
Şamlı Çiftliği	1	600	14000	700	13300	6650	6650
Şemikler	18	605	37560	1878	32357	18841	17841
Tekke	1	50	800	40	760	380	380
Üzerlik	5	127	6220	321	5909	2954,5	2954,5
Zeytin	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	64	3451	145680	7293	135072	70907,75	68489,75

IV. HAYVANCILIK

Osmanlı Devleti'nde hayvancılık önemli ekonomik faaliyetler arasında yer almaktadır. Özellikle konar-göçer topluluklar, bu faaliyeti tek geçim kaynağı olarak sürdürmüşlerdir. Bunlar genellikle pazara dönük olarak küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine ağırlık vermişlerdir. Çiftçilik yapan ve bu arada hayvan beslemek zorunda olan topluluklar ise daha çok çift sürme ve taşıma işlerinde kullanmak amacıyla büyükbaş hayvan yetiştirmişlerdir.⁶²⁰

Şehirlerde yaşayan birçok aile de süt ve süt ürünleri gibi günlük tüketim maddeleri ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla koyun, keçi,

⁶²⁰ Güran, a.g.e., s.100-101.

inek gibi hayvanlar beslemişlerdir. Ayrıca ulaştırma zorunluluğu neticesinde at, deve, katır, eşek gibi binek hayvanları da yetiştirmişlerdir.⁶²¹

Denizli temettuat defterlerinden elde ettiğimiz verilere göre 1844-1845 yıllarında Denizli merkez ve köylerinde toplam 9746 baş hayvan ve 235 bab arı kovarı bulunduğu anlaşılmaktadır. En fazla beslenen hayvan türü 6603 adet ile küçükbaş hayvandır. İkinci sırada 2104 adet ile büyükbaş hayvan ve üçüncü sırada 1039 adet ile yük-binek hayvanları yer almaktadır. Denizli merkezde hayvancılıktan elde edilen toplam gelir 35334 kuruş, köylerde 45550 kuruştur.

A. Büyükbaş Hayvancılık

1. Mahallelerdeki Meslek Gruplarına Göre Büyükbaş Hayvan Dağılımı

Temettuat defterlerinde Denizli merkez ve köylerindeki hâne reislerinin sahip oldukları büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı ve bunlardan elde edilen yıllık gelir miktarı yer almaktadır. Defterlere göre Denizli merkezde hâne reislerinin sahip olduğu toplam büyükbaş hayvan sayısı 396'dır ve elde edilen yıllık gelir 6069 kuruştur.

Tarım ve hayvancılıkla uğraşan hâne reislerinin sahip olduğu büyük baş hayvan sayısı 300'dür ve bunun %68'ini çift sürmek için kullanılan öküz, %24,6'sını sağman inek,⁶²² %2,7'sini düğe,⁶²³ %2,3'ünü sağman manda, %1'ini dölsüz inek, %0,7'sini dişi buzağı, %0,7'sini de dölsüz camus oluşturmaktadır. Tarım ve hayvancılıkla ilgili meslek sahiplerinin büyükbaş hayvancılıktan elde ettikleri gelir 2674 kuruştur.

⁶²¹ Tabakoğlu, **a.g.e.**, s.363.

⁶²² Sağmal/sağman inek tabirinden buzası olan ve bizzat sağılan, sütünden hâsılât elde edilen inek anlaşılmaktadır. Bkz. Özçelik, **XIX. Yüzyılda Honaz**, s.235.

⁶²³ Genç inek, daha doğmamış inek. Bkz. Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, s.632.

Esnaf ve tüccarların sahip olduğu büyükbaş hayvan sayısı 73'tür. Bunun %43,2'si sağman inek, %31'i sağman manda, %10,8'i camus, %5,4'ü dölsüz inek, %5,4'ü düğe, geriye kalan kısmı ise manda düğesi ve dölsüz mandadan meydana gelmektedir. Esnaf ve tüccarlar büyükbaş hayvanlarından 2870 kuruş gelir etmekte idiler.

Denizli'de idari, askeri, dini ve eğitim alanlarında görev yapanların 16 adet büyükbaş hayvanı bulunmaktadır. Bunun %31,3'ü sağman inek, %25'i sağman manda, %25'i erkek manda, %12,5'i öküz, %6,3'ü gayri sağman inekten ibarettir. Görevlilerin büyükbaş hayvandan yıllık gelirleri 425 kuruştur.

Herhangi bir mesleği olmayan hâne reislerinin 7 adet büyükbaş hayvanı vardır ve büyükbaş hayvanlarından yıllık gelirleri sadece 100 kuruştur.

Tablo 109- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Büyükbaş Hayvan Dağılımı (Hayvan Sayısı) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Sağman İnek	74	32	5	3	114
Gayri Sağman İnek	-	-	1	1	2
Dana	-	-	-	-	-
Dölsüz İnek	3	4	-	-	7
Kısır İnek	-	-	-	-	-
Erkek Buzağı	-	-	-	-	-
Dişi Buzağı	2	-	-	-	2
Düğe/düve	8	4	-	-	12
Tosun	-	-	-	-	-
Manda	-	-	-	-	-
Sağman Manda	7	23	4	-	34
Manda Düğesi	-	1	-	-	1
Öküz	204	-	2	3	209

Gayri Sağman Manda	-	-	-	-	-
Dölsüz Manda	2	1	-	-	3
Erkek Manda	-	-	4	-	4
Camus	-	8	-	-	8
Dölsüz Camus	-	-	-	-	-
Toplam	300	73	16	7	396

Tablo 110- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Büyükbaş Hayvan Dağılımı (%) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Sağman İnek	24,6	43,2	31,3	42,9	28,7
Gayri Sağman İnek	-	-	6,3	14,2	0,5
Dana	-	-	-	-	-
Dölsüz İnek	1	5,4	-	-	1,8
Kısır İnek	-	-	-	-	-
Erkek Buzağı	-	-	-	-	-
Dişi Buzağı	0,7	-	-	-	0,5
Düğe/düve	2,7	5,4	-	-	3,0
Tosun	-	-	-	-	-
Manda	-	1,4	-	-	0,3
Sağman Manda	2,3	31,0	25	-	8,6
Manda Düğesi	-	1,4	-	-	0,3
Öküz	68	-	12,5	42,9	52,6
Gayri Sağman Manda	-	-	-	-	-
Dölsüz Manda	-	1,4	-	-	0,7
Erkek Manda	-	-	25	-	1,0

Camus	-	10,8	-	-	2,0
Dölsüz Camus	0,7	-	-	-	-
Toplam	100	100	100	100	100

2. Köylerdeki Meslek Gruplarına Göre Büyükbaş Hayvan Dağılımı

Denizli köylerinde tarım ve hayvancılıkla uğraşan hâne reislerinin sahip oldukları büyükbaş hayvan sayısı 1415'tir, elde edilen gelir ise 15286 kuruştur. Hayvan sayısının büyük bir kısmını %50,5'lik pay ile öküz, %27,6'lık pay ile sağman inek oluşturmaktadır.

Esnaf ve tüccarlar toplam 206 adet büyükbaş hayvana sahiptirler. Sağman inek sayısı, toplam büyükbaş hayvan sayısının %79,6 gibi büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Geriye kalan %20,4'lük kısım gayri sağman inek, dana, dölsüz inek, erkek ve dişi buzağı, düğe, tosun, sağman manda, öküz ve erkek mandadan ibarettir. Esnaf ve tüccarların büyükbaş hayvandan elde ettikleri yıllık gelir 5155 kuruştur.

Görevlilerin sahip olduğu büyükbaş hayvan sayısı 57, elde ettikleri gelir 893 kuruştur. Toplam hayvan sayısının %43,9'u sağman inek, %42,1'i öküz, %5,3'ü düğe, %3,5'i sağman manda, geriye kalan %5,1'lik kısmı gayri sağman inek, dölsüz inek ve erkek buzağıdan müteşekkildir.

Mesleği olmayan hâne reislerinin toplam 30 adet büyükbaş hayvanı vardır ve bundan gelirleri 600 kuruştur. Toplam büyükbaş hayvan sayısının %40'ı sağman inek, %16,6'sı düğe, %43,4'lük kısım ise gayri sağman inek, dana, dölsüz inek, sağman manda ve öküzdür.

Tablo 111- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Büyükbaş Hayvan Dağılımı (Hayvan Sayısı) (1844-1845)

	Tarım ve	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
--	----------	-----------------	------------	--------------------	--------

	Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri				
Sağman İnek	391	164	25	12	592
Gayri Sağman İnek	40	10	1	2	53
Dana	19	3		3	25
Dölsüz İnek	40	4	1	2	47
Kısır İnek	2	-	-	-	2
Erkek Buzağı	6	1	1	-	8
Dişi Buzağı	-	1	-	-	1
Düğe/düve	40	5	3	5	53
Tosun	14	1	-	-	15
Manda	8	-	-	-	8
Sağman Manda	42	2	2	4	50
Manda Düğesi	-	-	-	-	-
Öküz	714	13	24	2	753
Gayri Sağman Manda	3	-	-	-	3
Dölsüz Manda	14	-	-	-	14
Erkek Manda	69	2	-	-	71
Camus	12	-	-	-	12
Dölsüz Camus	1	-	-	-	1
Toplam	1415	206	57	30	1708

Tablo 112- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Büyükbaş Hayvan Dağılımı (%) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Sağman İnek	27,6	79,6	43,9	40	34,7
Gayri Sağman İnek	2,8	4,9	1,7	6,7	3,1
Dana	1,4	1,4	-	10	1,4

Dölsüz İnek	2,8	1,9	1,7	6,7	2,7
Kısır İnek	0,1	-	-	-	0,1
Erkek Buzağı	0,4	0,5	1,7	-	0,5
Dişi Buzağı	-	0,5	-	-	0,1
Düğe/düve	2,8	2,4	5,3	16,6	3,1
Tosun	1,0	0,5	-	-	0,9
Manda	0,6	-	-	-	0,5
Sağman Manda	3,0	1,0	3,5	13,3	2,9
Manda Düğesi	-	-	-	-	-
Öküz	50,5	6,3	42,1	6,7	44,0
Gayri Sağman Manda	0,2	-	-	-	0,2
Dölsüz Manda	1,0	-	-	-	0,8
Erkek Manda	4,9	1,0	-	-	4,2
Camus	0,8	-	-	-	0,7
Dölsüz Camus	0,1	-	-	-	0,1
Toplam	100	100	100	100	100

3. Mahallelere Göre Büyükbaş Hayvan Dağılımı

Denizli merkezde beslenen toplam büyükbaş hayvan sayısı 396'dır. Bu miktarın mahallerdeki toplam hayvan sayısının %9,5'ine tekabül ettiği görülmektedir. Beslenen büyükbaş hayvanların sayıca en fazla olduğu mahalleler İlbadı, Feslikan, Kayalık, en az olduğu mahalleler ise Rum, Çaybaşı ve Delikliçınar'dır.

Denizli mahallelerinde en çok beslenen büyükbaş hayvan türü 209 adetle öküzdür. 90 hâne reisinin sahip olduğu öküzün, hânelere göre dağılımına bakıldığında 69 hânenin 2 baş, 10 hânenin 4 baş, 8 hânenin 3 baş, 2 hânenin 3 baş ve 1 hânenin 5 baş öküz beslediği anlaşılmaktadır. Denizli merkezde hâne başına düşen ortalama öküz sayısı 2,3'tür. Mahalleler arasında en fazla öküz beslenen mahalle 91 adet, %43,6'lık payla İlbadı, 36 adet, %17,2'lik payla Feslikan ve 31 adet, %14,8'lik payla Pelitlibağ'dır

Öküzden sonra sayıca en fazla olan büyükbaş hayvan türü 114 adetle sağman inektir. 95 hânenin sahip olduğu sağman ineğin hâne başına düşen ortalama sayısı 1,2'dir. Sağman ineğin hânelere göre dağılımında 82 hânenin 1 baş, 9 hânenin 2 baş, 3 hânenin 3 baş, 1 hânenin 5 baş sağman ineğinin olduğu görülmektedir. Mahalleler arasında Kayalık Mahallesi beslenen sağman inek sayısı bakımından 30 adet ve % 26,3'lük pay ile ilk sıradır. Onu 27 adet ve %23,7'lik pay ile İlbadi, 17 adet ve % 14,9'luk payla Horsalaz mahalleleri takip etmektedir.

Tablo 113- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelere ait Büyükbaş Hayvan Sayısı (1844-1845)

Mahalleler	Sağman İnek	Gayri Sağman İnek	Dana	Dölsüz İnek	Kısır İnek	Erkek Buzağı	Dişi Buzağı	Düğe/Düve	Tosun	Manda	Sağman Manda	Manda Düğesi	Öküz	Gayri Sağman Manda	Dölsüz Manda	Erkek Manda	Camus	Dölsüz Camus	Toplam
Çaybaşı	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	4	-	-	-	4	-	17
Delikliçınar	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	-	4	-	-	-	-	-	17
Feslikan	14	-	-	1	-	-	-	1	-	-	14	-	36	-	-	4	-	-	70
Horsalaz	17	-	-	2	-	-	-	3	-	-	2	1	4	-	1	-	-	-	30
İlbadi	27	2	-	-	-	-	2	4	-	-	-	-	91	-	-	-	-	-	126
Kayalık	30	-	-	4	-	-	-	3	-	-	1	-	21	-	2	-	3	-	64
Pelitlibağ	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	31	-	-	-	-	-	43
Rum	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	-	-	-	-	-	10

Sabık Müftü	4	-	-	-	-	-	-	1	-	-	5	-	8	-	-	-	1	-	19
Toplam	114	2	-	7	-	-	2	12	-	-	34	1	209	-	3	4	8	-	396

Tablo 114- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelere ait Büyükbaş Hayvan Sayısı (%) (1844-1845)

Mahalleler	Sağman İnek	Gayri Sağman İnek	Dana	Dölsüz İnek	Kısır İnek	Erkek Buzağı	Dişi Buzağı	Düğe/Düve	Tosun	Manda	Sağman Manda	Manda Düğesi	Öküz	Gayri Sağman Manda	Dölsüz Manda	Erkek Manda	Camus	Dölsüz Camus	Toplam
Çaybaşı	4,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11,8	-	1,9	-	-	-	50	-	4,3
Delikliçınar	5,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20,6	-	1,9	-	-	-	-	-	4,3
Feslikan	12,3	-	-	14,3	-	-	-	8,3	-	-	41,2	-	17,2	-	-	100	-	-	17,6
Horsalaz	14,9	-	-	28,6	-	-	-	25	-	-	5,9	100	1,9	-	33,3	-	-	-	7,6
İlbadi	23,7	100	-	-	-	-	100	33,4	-	-	-	-	43,6	-	-	-	-	-	31,7
Kayalık	26,3	-	-	57,1	-	-	-	25	-	-	2,9	-	10,1	-	66,7	-	37,5	-	16,4
Pelitlibağ	9,6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,9	-	14,8	-	-	-	-	-	10,8
Rum	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4,8	-	-	-	-	-	2,5
Sabık Müftü	3,5	-	-	-	-	-	-	8,3	-	-	14,7	-	3,8	-	-	-	12,5	-	4,8
Toplam	100	100	-	100	-	-	100	100	-	-	100	100	100	-	100	100	100	-	100

4. Köylere Göre Büyükbaş Hayvan Dağılımı

Denizli çiftlik ve köylerinde büyükbaş hayvan sayısı 1708 adettir ve bu sayı toplam hayvan sayısının %30,7'sini oluşturmaktadır. Nitekim çiftlik ve köyler arasında en fazla büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinin 171 adet ve %10'luk payla Şamlı çiftliğinde, onu takiben 156 adet ve %9,1'lik payla Kethüda köyü, 121 adet ve %7,1'lik payla Hacı Eyüplü köyünde yapıldığı görülmektedir.

Denizli çiftlik ve köyelerine ait temettuat defterlerine göre en fazla beslenen büyükbaş hayvan türü, tıpkı Denizli mahallelerinde olduğu gibi öküzdür. Öküz sayısı 753 adet ile toplam büyükbaş hayvan sayısının neredeyse yarıya yakınıni teşkil etmektedir. 306 hâne tarafından beslenen öküzün, hâne başına düşen ortalaması 2,4'tür. Mahallerdeki dağılıma bakıldığında 225 hânenin 2 baş, 44 hânenin 4 baş, 22 hânenin 3 baş, 8 hânenin 1 baş, 3 hânenin 5 baş, 2 hânenin 6 baş, 1 hânenin 8 baş ve 1 hânenin 18 baş öküz beslediği anlaşılmaktadır. En fazla öküz beslenen köy 77 adet, %10,2'lik payla Kethüda olup, onu sırasıyla 76 adet ve %10,1'lik payla Şemikler köyü, 63 adet ve % 8,4'lük payla Hacı Eyüplü köyü takip etmektedir.

Büyükbaş hayvanlar içinde sayıca en fazla olan ikinci hayvan türü 592 adet ile sağman inektir. Toplam 434 hâne reisi tarafından beslenen sağman ineğin hânelere göre dağılımına bakıldığında 328 hânenin 1 baş, 77 hânenin 2 baş, 15 hânenin 3 baş, 9 hânenin 5 baş ve 5 hânenin 4 baş ineğe sahip olduğu görülmektedir. Sağman ineğin en çok beslendiği yerleşim yerleri 61 adet, %10,3'lük payla Gerzile, 53 adet, %8,9'luk payla Hacı Eyüplü, 43 adet ve %7,3'lük payla Kethüda köyleridir.

Tablo 115- Temettuat Defterlerine Göre Köylere ait Büyükbaş Hayvan Sayısı (1844-1845)

Köyler	Sağman İnek	Gayri Sağman İnek	Dana	Dölsüz İnek	Kısır İnek	Erkek Buzağı	Dişi Buzağı	Düğe/Düve	Tosun	Manda	Sağman Manda	Manda Dügesi	Öküz	Gayri Sağman Manda	Dölsüz Manda	Erkek Manda	Camus	Dölsüz Camus	Toplam
Abdullah Ağa Çiftliği	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1		10	-	-	8	-	-	29
Bağbaşı	29	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		34	-	-	-	-	-	63
Cedid Ecirli Çiftliği	22	3	-	2	-	1	-	2	4	-	2		44	-	-	12	4	-	96
Çamrak	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		18	-	-	-	-	-	25
Dere	20	3	-	1	-	2	-	6	4	4	6		32	-	-	4	-	-	82
Eldenizli	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6		28	-	-	10	-	-	55
Eskihisar	11	-	-	2	-	-	-	3	-	-	1		18	-	-	2	-	-	37
Gerzile/ Gerzele	61	4	-	-	-	1	-	1	-	-	-		-	-	-	-	-	-	67
Goncalı	19	5	-	3	-	-	-	1	-	-	1		29	1	-	2	-	-	61
Göveçlik	18	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-		23	-	-	-	-	-	43
Hacı Eyüplü	53	1	-	2	-	-	-	2	-	-	-		63	-	-	-	-	-	121
Kale	3	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-		14	-	-	2	-	-	21
Karakova	12	1	-	8		4		4			5		27		1	2	1	1	66
Karaman	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		-	-	-	-	-	-	2
Karcı	38	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-		15	-	-	-	-	-	55

Karcı Bereketler Mahallesi	20	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	8	-	-	-	-	-	29
Karcı Hallaçlar Mahallesi	17	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	-	-	-	-	-	25
Karcı Hisar Mahallesi	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11
Kaşıkcı	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	10
Kethüda	43	9	7	6	1	-	-	12	1	-	-	77	-	-	-	-	-	156
Kınıklı	18	9	1	-	-	-	-	3	-	-	-	41	-	-	-	-	-	72
Kurudere	34	3	-	-	-	-	-	-	-	2	-	25	-	-	2	-	-	66
Saruhan	19	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	16	-	-	-	-	-	36
Şamlı Çiftliği	33	-	6	10	1	-	-	8	6	-	13	58	-	13	16	7	-	171
Şemikler	24	1	2	1	-	-	-	-	-	-	-	76	-	-	2	-	-	106
Tekke	20	5	8	2	-	-	1	7	-	-	-	43	-	-	3	-	-	89
Üzerlik	19	1	1	5	-	-	-	3	-	2	15	14	2	-	6	-	-	68
Zeytin	14	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	26	-	-	-	-	-	46
Toplam	592	53	25	47	2	8	1	53	15	8	50	753	3	14	71	12	1	1708

Tablo 116- Temettuat Defterlerine Göre Köylere ait Büyükbaş Hayvan Sayısı (%) (1844-1845)-I

Köyler	Sağman İnek	Sağman Gayri İnek	Dana	Dölsüz İnek	Kısır İnek	Erkek Buzağı	Dişi Buzağı	Düğe/Düve
--------	-------------	-------------------------	------	-------------	------------	--------------	-------------	-----------

Abdullah Ağa Çiftliği	1,7	-	-	-	-	-	-	-
Bağbaşı	4,9	-	-	-	-	-	-	-
Cedid Ecirli Çiftliği	3,7	5,7	-	4,3	-	12,5	-	3,8
Çamrak	1,2	-	-	-	-	-	-	-
Dere	3,4	5,7	-	2,1	-	25	-	11,3
Eldenizli	1,9	-	-	-	-	-	-	-
Eskihisar	1,9	-	-	4,3	-	-	-	5,7
Gerzile/Gerzele	10,3	7,6	-	-	-	12,5	-	1,9
Goncalı	3,2	9,4	-	6,3	-	-	-	1,9
Göveçlik	3,0	-	-	4,3	-	-	-	-
Hacı Eyüplü	8,9	1,9	-	4,3	-	-	-	3,8
Kale	0,5	3,8	-	-	-	-	-	-
Karakova	2,0	1,9	-	17,0	-	50	-	7,5
Karaman	0,3	-	-	-	-	-	-	-
Karcı	6,4	-	-	2,1	-	-	-	1,9
Karcı Bereketler Mahallesi	3,4	-	-	2,1	-	-	-	-
Karcı Hallaçlar Mahallesi	2,9	-	-	-	-	-	-	-
Karcı Hisar Mahallesi	1,9	-	-	-	-	-	-	-
Kaşıkcı	0,6	-	-	-	-	-	-	-
Kethüda	7,3	16,9	28	12,8	50	-	-	22,6
Kınıklı	3,0	16,9	4	-	-	-	-	5,7
Kurudere	5,7	5,7	-	-	-	-	-	-

Saruhan	3,2	-	-	2,1	-	-	-	-
Şamlı Çiftliği	5,6	-	24	21,3	50	-	-	15,0
Şemikler	4,1	1,9	8	2,1	-	-	-	-
Tekke	3,4	9,4	32	4,3	-	-	100	13,2
Üzerlik	3,2	1,9	4	10,6	-	-	-	5,7
Zeytin	2,4	11,3	-	-	-	-	-	-
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100

Tablo 117- Temettuat Defterlerine Göre Köylere ait Büyükbaş Hayvan Sayısı (%) (1844-1845)-II

Köyler		Tosun	Manda	Sağman Manda	Manda Düğesi	Öküz	Gayri Sağman Manda	Dölsüz Manda	Erkek Manda	Camus	Dölsüz Camus	Toplam
Abdullah Ağa Çiftliği	-	-	2		1,3	-	-	11,3	-	-	-	1,7
Bağbaşı	-	-	-		4,5	-	-	-	-	-	-	3,7
Cedid Ecirli Çiftliği	26,7	-	4		5,8	-	-	16,9	33,3	-	-	5,6
Çamrak	-	-	-		2,4	-	-	-	-	-	-	1,5
Dere	26,7	50	12		4,2	-	-	5,7	-	-	-	4,8
Eldenizli	-	-	12		3,7	-	-	14,1	-	-	-	3,2
Eskihisar	-	-	2		2,4	-	-	2,8	-	-	-	2,2
Gerzile/Gerzele	-	-	-		-	-	-	-	-	-	-	3,9

Goncalı	-	-	2		3,8	33,3	7,1	2,8	-	-	3,6
Göveçlik	-	-	-		3,0	-	-	-	-	-	2,5
Hacı Eyüplü	-	-	-		8,4	-	-	-	-	-	7,1
Kale	-	-	-		1,9	-	-	2,8	-	-	1,2
Karakova	-	-	10		3,6			2,8	8,3	100	3,9
Karaman	-	-	-		-	-	-	-	-	-	0,1
Karcı	-	-	-		1,9	-	-	-	-	-	3,2
Karcı Bereketler Mahallesi	-	-	-		1,2	-	-	-	-	-	1,7
Karcı Hallaçlar Mahallesi	-	-	-		1,2	-	-	-	-	-	1,5
Karcı Hisar Mahallesi	-	-	-		-	-	-	-	-	-	0,7
Kaşıkcı	-	-	-		0,8	-	-	-	-	--	0,6
Kethüda	6,6	-	-		10,2	-	-	-	-	-	9,1
Kınıklı	-	-	-		5,4	-	-	-	-	-	4,2
Kurudere	-	25	-		3,3	-	-	2,8	-	-	3,9
Saruhan	-	-	-		2,1	-	-		-	-	2,1
Şamlı Çiftliği	40	-	26		7,7	-	92,9	22,5	58,4	-	10,0
Şemikler	-	-	-		10,1	-	-	2,8	-	-	6,2
Tekke	-	-	-		5,7	-	-	4,2	-	-	5,2
Üzerlik	-	25	30		1,9	66,7	-	8,5	-	-	3,9
Zeytin	-	-	-		3,5	-	-	-	-	-	2,7
Toplam	100	100	100		100	100	100	100	100	100	100

B. Küçükbaş Hayvancılık

1. Mahallelerdeki Meslek Gruplarına Göre Küçükbaş Hayvan Dağılımı

Meslek gruplarına göre yaptığımız tasnifte, Denizli merkezdeki esnaf ve tüccarların 2015 adet küçükbaş hayvana sahip olduğu tespit edilmektedir. Bu meslek grubunun küçükbaş hayvandan elde ettiği yıllık gelir, 14425 kuruştur. Esnaf ve tüccarların toplam küçükbaş hayvan sayısının %23'ünü sağman koyun, %23'ünü kuzu, %10,3'ünü erkek koyun, %9,5'ini gayri sağman koyun, %8'ini dölsüz koyun, %7,4'ünü sağman keçi, %7,4'ünü oğlak, %7,2'sini gayri sağman keçi ve %4,2'sini erkek keçi oluşturmaktadır.

Tarım ve hayvancılıkla uğraşan hâne reisleri 968 adet ile küçükbaş hayvan sayısı bakımından ikinci sırada yer almaktadırlar. Nitekim bu sayının %19,1'i sağman koyun, %19,1'i kuzu, %14,4'ü sağman keçi, %14,4'ü oğlak, %11,7'si gayri sağman keçi, %10,1'i gayri sağman koyun, %6,2'si erkek koyun, %5'i dölsüz keçiden ibarettir. Bu meslek gurubunun küçükbaştan elde ettiği gelir ise 7155 kuruştur.

Görevlilerin küçükbaş hayvan sayısı 660 adettir ve bundan yıllık gelirleri 3725 kuruştur. Görevlilerin sahip olduğu toplam küçükbaş hayvan sayısının %28,8'ini gayri sağman keçi, %15,9'unu sağman keçi, %15,9'unu oğlak, %13,6'sını gayri sağman koyun, %10,6'sını sağman koyun, %10,6'sını kuzu, %3,8'ini erkek koyun, %0,8'ini erkek keçi meydana getirmektedir.

Tablo 118- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Küçükbaş Hayvan Dağılımı (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam

	Sahipleri				
Sağman Koyun	223	385	70	-	678
Dölsüz Koyun	77	-	-	-	77
Gayri Sağman Koyun	92	203	90	-	385
Erkek Koyun	100	125	25	-	250
Kuzu	222	385	70	-	677
Sağman Keçi	72	291	105	-	468
Gayri Sağman Keçi	70	235	190	-	495
Erkek Keçi	40	-	5	-	45
Oğlak	72	291	105	-	468
Dölsüz Keçi	-	100	-	-	100
Toplam	968	2015	660	-	3643

Tablo 119- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Küçükbaş Hayvan Dağılımı (%) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Sağman Koyun	23,0	19,1	10,6	-	18,6
Dölsüz Koyun	8,0	-	-	-	2,1
Gayri Sağman Koyun	9,5	10,1	13,6	-	10,6
Erkek Koyun	10,3	6,2	3,8	-	6,9
Kuzu	23,0	19,1	10,6	-	18,6
Sağman Keçi	7,4	14,4	15,9	-	12,8
Gayri Sağman Keçi	7,2	11,7	28,8	-	13,6
Erkek Keçi	4,2	-	0,8	-	1,2
Oğlak	7,4	14,4	15,9	-	12,8
Dölsüz Keçi	-	5,0	-	-	2,8
Toplam	100	100	100	-	100

2. Köylerdeki Meslek Gruplarına Göre Küçükbaş Hayvan Dağılımı

Temettuat defterlerinden sağlanan verilere göre Denizli köylerindeki hâne reislerinin toplam 2960 adet küçükbaş hayvanı olup, bunlardan 20345,5 kuruş gelir elde ettikleri anlaşılmaktadır.

Meslek gruplarının sahip olduğu küçükbaş hayvan sayısı dağılımına bakıldığında, 1635 adetle tıpkı Denizli merkezde olduğu gibi en fazla miktarın esnaf ve tüccarlara ait olduğu görülmektedir. Esnaf ve tüccarların sahip olduğu küçükbaş hayvanların %30,6'sı erkek keçi, %28,2'si sağman keçi, %28,2'si dölsüz keçi, %4,2'si sağman koyun, %4,2'si kuzu, %3,4'ü gayri sağman keçi, %1,2'si erkek koyundan meydana gelmektedir. Esnaf ve tüccarların küçükbaş hayvanlarından yıllık kazançları 9780 kuruştur.

Tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan hâne reisleri toplam 1252 adet küçükbaş hayvana sahiptir ve elde ettikleri gelir 10485,5 kuruştur. Bunun %25,2'sini sağman koyun, %22,4'ünü kuzu, %13,9'unu gayri sağman koyun, %12,8'ini sağman keçi, %11,2'sini oğlak, %8,4'ünü gayri sağman keçi, %3,9'unu erkek koyun, %2,2'sini dölsüz koyun oluşturmaktadır.

Görevlilerin 73 adet küçükbaş hayvanı vardır ve bunun %89'u gayri sağman koyun, %5,5'i sağman koyun, %5,5'i kuzudur. Görevlilerin küçükbaş hayvandan elde ettiği gelir ise 80 kuruştur.

Tablo 120- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Küçükbaş Hayvan Dağılımı (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Sağman Koyun	315	69	4	-	388
Dölsüz Koyun	27	-	-	-	27
Gayri Sağman Koyun	175	-	65	-	240

Erkek Koyun	50	20	-	-	70
Kuzu	280	69	4	-	353
Sağman Keçi	160	461	-	-	621
Gayri Sağman Keçi	105	55	-	-	160
Erkek Keçi	-	500	-	-	500
Oğlak	140	461	-	-	601
Dölsüz Keçi	-	-	-	-	-
Toplam	1252	1635	73	-	2960

Tablo 121- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Küçükbaş Hayvan Dağılımı (%) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Sağman Koyun	25,2	4,2	5,5	-	13,1
Dölsüz Koyun	2,2	-	-	-	0,9
Gayri Sağman Koyun	13,9	-	89,0	-	8,1
Erkek Koyun	3,9	1,2	-	-	2,4
Kuzu	22,4	4,2	5,5	-	11,9
Sağman Keçi	12,8	28,2	-	-	21,0
Gayri Sağman Keçi	8,4	3,4	-	-	5,4
Erkek Keçi	-	30,6	-	-	16,9
Oğlak	11,2	-	-	-	20,3
Dölsüz Keçi	-	28,2	-	-	-
Toplam	100	100	100	-	100

3. Mahallelere Göre Küçükbaş Hayvan Sayısı

Temettuat defterlerine göre Denizli mahallelerinde toplam 3643 adet küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Bu miktar Denizli mahallelerindeki toplam hayvan sayısının %87,2'sini yani yarıdan fazlasını meydana getirmektedir.

Denizli’de sayıca en fazla küçükbaş hayvana sahip hâne reislerinin yaşadığı mahalleler sırasıyla 797 adet, %21,9’luk payla Kayalık, 665 adet, %18,3’lük payla Feslikan, 652 adet ve %17,9’luk payla Delikliçınar mahalleleridir. En az küçükbaş hayvan sayısı olan mahalle ise 47 adet ve %1,3’lük payla Rum Mahallesidir.

Denizli merkezde en fazla beslenen küçükbaş hayvan türü 678 adet ile sağman koyundur. 25 hânenin sahip olduğu sağman koyunun, hâne başına düşen ortalama sayısı 27,1’dir. Sağman koyunun en çok beslendiği mahalleler 151 adet, %22,3’lük payla Kayalık, 149 adet, %22’lik payla Pelitlibağ, 100 adet, %14,7’lik payla Feslikan’dır. Koyundan sonra kentte en çok beslenen ikinci küçükbaş hayvan, 377 adetle koyunun yavrusu kuzudur.

Koyun ve kuzuyu 495 adet ile gayri sağman keçi takip edip, en fazla yetiştirildiği mahalle 190 adet, %38,4’lük pay ile Delikliçınar Mahallesidir. Sağman keçi ve onun yavrusu oğlağın sayıları eşit olup, 468 adettir. Bununla birlikte 151 adet ve %32,3’lük paylarla, mahalleler arasında sayıca en fazla sağman keçi ve oğlak Delikliçınar Mahallesinde yetiştirilmektedir. Sağman keçi ve oğlak yetiştiren 15 hâne olup, bunun hâne başına düşen ortalama miktarı 31,2’dir.

Tablo 122- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelere ait Küçükbaş Hayvan Sayısı (1844-1845)

Mahalleler	Sağman Koyun	Dölsüz Koyun	Gayri Sağman Koyun	Erkek Koyun	Kuzu	Sağman Keçi	Gayri Sağman Keçi	Erkek Keçi	Oğlak	Dölsüz Keçi	Toplam
Çaybaşı	50	-	60	-	50	-	-	-	-	-	160
Delikliçınar	45	-	70	-	45	151	190	-	151	-	652

Feslikan	100	-	100	65	100	80	140	-	80	-	665
Horsalaz	29	-	-	25	29	25	-	5	25	-	138
İlbadi	72	-	29	-	71	-	-	-	-	-	172
Kayalık	151	77	44	30	151	122	-	-	122	100	797
Pelitlibağ	149	-	28	125	149	40	60	-	40	-	591
Rum	6	-	-	-	6	5	25	-	5	-	47
Sabık Müftü	76	-	54	5	76	45	80	40	45	-	421
Toplam	678	77	385	250	677	468	495	45	468	100	3643

Tablo 123- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelere ait Küçükbaş Hayvan Sayısı (%) (1844-1845)

Mahalleler	Sağman Koyun	Dölsüz Koyun	Gayri Sağman Koyun	Erkek Koyun	Kuzu	Sağman Keçi	Gayri Sağman Keçi	Erkek Keçi	Oğlak	Dölsüz Keçi	Toplam
Çaybaşı	7,4	-	15,6	-	7,4	-	-	-	-	-	4,4
Delikliçınar	6,6	-	18,2	-	6,6	32,3	38,4	-	32,3	-	17,9
Feslikan	14,7	-	26,0	26	14,8	17,1	28,3	-	17,1	-	18,3
Horsalaz	4,3	-	-	10	4,3	5,3	-	11,1	5,3	-	3,8
İlbadi	10,6	-	7,5	-	10,5	-	-	-	-	-	4,7
Kayalık	22,3	100	11,4	12	22,3	26,1	-	-	26,1	100	21,9

Pelitlibağ	22,0	-	7,3	50	22,0	8,5	12,1	-	8,5	-	16,2
Rum	0,9	-	-	-	0,9	1,1	5,1	-	1,1	-	1,3
Sabık Müftü	11,2	-	14,0	2	11,2	9,6	16,1	88,9	9,6	-	11,5
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

4. Köylere Göre Küçükbaş Hayvan Sayısı

Denizli çiftlik ve köylerindeki küçükbaş hayvan sayısı 2960 adettir ve bu sayı çiftlik ve köylerdeki toplam hayvan sayısının %53,1'ini oluşturmaktadır. Küçükbaş hayvan sayısının en fazla olduğu köyler 1220 adet, %41,3'lük payla Gerzile, 510 adet, %17,3'lük payla Şemikler, 370 adet, %12,5'lik payla Karcı köyleridir.

Çiftlik ve köylerde yetiştirilen küçükbaş hayvanlar arasında sayıca en fazla olan sağman keçidir. Toplam 621 adet sağman keçinin en çok beslendiği köyler 375 adet, %60,4'lük payla Gerzile, 65 adet, %10,5'lik payla Kurudere ve 55 adet, %8,9'luk payla Kethüda'dır. Keçinin yavrusu olan oğlak sayısı ise 601 adettir. 13 hâne tarafından beslenen sağman keçinin hâne başına düşen sayısı 44,3, 12 hâne tarafından beslenen oğlağın hâne başına düşen sayısı 50'dir.

Küçükbaş hayvanlar içinde keçi ve oğlak dışında en fazla sayıda olan üçüncü küçükbaş hayvan türü 500 adetle erkek keçidir. Erkek keçi kaydına sadece 400 adetle Gerzile⁶²⁴ ve 100 adetle Karcı köylerinde rastlanmaktadır.⁶²⁵

⁶²⁴ Gerzile köyünde, üçünün de mesleği çulhalık olan, Çakıroğlu Hasan b. Ömer'in 175 adet, Çakıroğlu Süleyman b. Mustafa'nın 175 adet ve Hacı Ömer b. Süleyman'ın 50 adet erkek keçiye sahip oldukları görülmektedir. Bkz. **BOA. ML. VRD. TMT.** 1822, s.28, 29, 32.

⁶²⁵ Temettuât defterlerinden, Karcı'da kasaplık yapan Kasapoğlu Hacı Ali b. İbrahim'in 100 adet erkek keçiye sahip olduğu tespit edilmektedir. Bkz. **BOA. ML. VRD. TMT.** 1843, s. 27.

Tablo 124- Temettuat Defterlerine Göre Köylere ait Küçükbaş Hayvan Sayısı (1844-1845)

Köyler	Sağman Koyun	Dölsüz Koyun	Gayri Sağman Koyun	Erkek Koyun	Kuzu	Sağman Keçi	Gayri Sağman Keçi	Erkek Keçi	Oğlak	Dölsüz Keçi	Toplam
Abdullah Ağa Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bağbaşı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cedid Ecirli Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çamrak	-	-	-	-	-	15	-	-	-	-	15
Dere	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eldenizli	-	-	-	-	-	15	-	-	15	-	30
Eskihisar	30	-	-	30	30	10	-	-	10	-	110
Gerzile/ Gerzele	10	-	-	-	10	375	50	400	375	-	1220
Goncalı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Göveçlik	-	-	-	-	-	6	5	-	6	-	12
Hacı Eyüplü	39	-	110	-	4	-	-	-	-	-	153
Kale	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karakova	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karaman	4	-	-	20	4	-	-	-	-	-	28
Karcı	105	-	-	-	105	30	-	100	30	-	370

Karcı Bereketler Mahallesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karcı Hallaçlar Mahallesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karcı Hisar Mahallesi	-	-	-	-	-	50	-	-	50	-	100
Kaşıkcı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kethüda	10	-	-	20	10	55	30	-	50	-	175
Kınıklı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kurudere	-	-	-	-	-	65	75	-	65	-	205
Saruhan	-	27	-	-	-	-	-	-	-	-	27
Şamlı Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Şemikler	190	-	130	-	190	-	-	-	-	-	510
Tekke	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Üzerlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zeytin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	388	27	240	70	353	621	160	500	601	-	2960

Tablo 125- Temettuat Defterlerine Göre Köylere ait Küçükbaş Hayvan Sayısı (%) (1844-1845)

Köyler	Sağman Koyun	Dölsüz Koyun	Gayri Sağman Koyun	Erkek Koyun	Kuzu	Sağman Keçi	Gayri Sağman Keçi	Erkek Keçi	Oğlak	Dölsüz Keçi	Toplam
Abdullah Ağa Çiftliği	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-
Bağbaşı	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-
Cedid Ecirli Çiftliği	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-
Çamrak	-	-		-	-	2,4	-	-	-	-	0,5
Dere	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-
Eldenizli	-	-		-	-	2,4	-	-	2,5	-	1,0
Eskihisar	7,7	-	-	42,8	8,5	1,6	-	-	1,7	-	3,7
Gerzile/ Gerzele	2,6	-	-	-	2,8	60,4	31,2	80	62,4	-	41,3
Goncalı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Göveçlik	-	-	-	-	-	0,9	3,1	-	1,0	-	0,4
Hacı Eyüplü	10,1	-	45,9	-	1,2	-	-	-	-	-	5,2
Kale	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-
Karakova	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-
Karaman	1,0	-		28,6	1,2	-	-	-	-	-	1,0
Karcı	27,1	-	-	-	29,7	4,8	-	20	5,0	-	12,5

Karcı Bereketler Mahallesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karcı Hallaçlar Mahallesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karcı Hisar Mahallesi	-	-	-	-	-	8,1	-	-	8,3	-	3,4
Kaşıkcı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kethüda	2,6	-	-	28,6	2,8	8,9	18,9	-	8,3	-	5,9
Kınıklı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kurudere	-	-	-	-	-	10,5	46,8	-	10,8	-	6,9
Saruhan	-	100	-	-	-	-	-	-	-	-	0,9
Şamlı Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Şemikler	48,9	-	54,1	-	53,8	-	-	-	-	-	17,3
Tekke	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Üzerlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zeytin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	100

C. Yük-Binek Hayvancılık

1. Mahallelerdeki Meslek Gruplarına Göre Yük-Binek Hayvan Dağılımı

Denizli merkezdeki meslek gruplarına bakıldığında sadece tarım ve hayvancılıkla ilgili mesleği olan hâne reisleri ile esnaf ve tüccarların yük-binek

hayvan sahibi olduğu görülmektedir. Toplam 137 yük-binek hayvan kaydına rastlanan mahallelerde, bu hayvanlardan elde edilen toplam gelir 3060 kuruştur.

Aşağıdaki tablodan da anlaşılabacağı üzere esnaf ve tüccarların 96 adet yük-binek hayvanı mevcut olup, bunların %60,4'ünü merkep, %25'ini deve, %6,3'ünü kısarak, %5,2'sini tay, %2,1'ini bargir, 1'ini esb meydana getirmektedir. Esnaf ve tüccarların yük-binek hayvanlarından elde ettikleri gelir 2700 kuruştur ve bunun 300 kuruşu kısarak, 200 kuruşu esb, 2200 kuruşu deveden elde edilmektedir.

Tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan hâne reislerinin sahip olduğu yük-binek hayvan sayısı 41'dir. Elde edilen gelir 360 kuruştur ve bu gelirin tamamı kısıraktan sağlanmaktadır. Bununla birlikte yük-binek hayvan sayısının %53,7'sini merkep, %17,1'ini kısarak, %14,6'sını tay, %9,7'sini bargir, %4,9'unu katır oluşturmaktadır.

Tablo 126- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Yük-Binek Hayvan Dağılımı (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Deve	-	24	-	-	24
İğdiş	-	-	-	-	-
Merkep	22	58	-	-	80
Katır	2	-	-	-	2
Dölsüz Katır	-	-	-	-	-
Kısarak	7	6	-	-	13
Dölsüz Kısarak	-	-	-	-	-
Bargir	4	2	-	-	6
Sıpa	-	-	-	-	-

Esb	-	1	-	-	1
Tay	6	5	-	-	11
Toplam	41	96	-	-	137

Tablo 127- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarına ait Yük-Binek Hayvan Dağılımı (%) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Deve	-	25	-	-	17,5
İğdiş	-	-	-	-	-
Merkep	53,7	60,4	-	-	58,4
Katır	4,9	-	-	-	1,5
Dölsüz Katır	-	-	-	-	-
Kısarak	17,1	6,3	-	-	9,5
Dölsüz Kısarak	-	-	-	-	-
Bargir	9,7	2,1	-	-	4,4
Sıpa	-	-	-	-	-
Esb	-	1,0	-	-	0,7
Tay	14,6	5,2	-	-	8,0
Toplam	100	100	-	-	100

2. Köylerdeki Meslek Gruplarına Göre Yük-Binek Hayvan Dağılımı

Denizli köylerinde yük-binek hayvan sayısı 902'dir ve elde edilen gelir 1720,5 kuruştur. Köylerde en fazla yük-binek hayvan sayısına sahip meslek grubu tarım ve hayvancılıkla ilgili meslek sahipleridir. Bu gruba mensup hâne reislerinin toplam yük-binek hayvan sayısı 596'dır ve bunun %60,6 gibi önemli bir kısmını merkep, geriye kalan %39,4'lük kısmını deve, iğdiş, katır, dölsüz katır, kısarak, dölsüz kısarak, bargir, sıpa ve tay meydana getirmektedir. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan hâne reislerinin yük-binek hayvandan elde ettiği gelir 1410,5 kuruştur.

Esnaf ve tüccarların yük-binek hayvan sayısı 264'tür ve bu sayının %60,6'sını merkep, %32,2'sini katır, geri kalan %7,2'lik kısmı deve, iğdiş, kısarak, dölsüz kısarak, bargir ve tay oluşturmaktadır. Esnaf ve tüccarların da yük-binek hayvanlardan elde ettikleri gelir 200 kuruştur.

Görevlilerin yük-binek hayvan sayısı 30, mesleği olmayan hâne reislerinin ise 12'dir. Görevlilerin yük-binek hayvanlarından herhangi bir geliri bulunmamakla birlikte, mesleği olmayan hâne reislerinin bu hayvanlardan 1844 yılında 110 kuruş gelir elde ettikleri ve bu gelirin tamamının da kısaraklardan sağlandığı görülmektedir.

Tablo 128- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Yük-Binek Hayvan Dağılımı (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Deve	8	3	-	-	11
İğdiş	19	1	-	-	20
Merkep	361	160	18	7	546
Katır	14	85	3	1	103
Dölsüz Katır	2	-	-	-	2
Kısarak	54	1	4	2	61
Dölsüz Kısarak	53	1	1	-	55
Bargir	44	11	3	-	58
Sıpa	16	-	-	-	16
Esb	-	-	-	-	-
Tay	25	2	1	2	30
Toplam	596	264	30	12	902

Tablo 129- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarına ait Yük-Binek Hayvan Dağılımı (%) (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
--	--	-----------------	------------	--------------------	--------

	Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri				
Deve	1,3	1,1	-	-	1,2
İğdiş	3,2	0,4	-	-	2,2
Merkep	60,6	60,6	60	58,3	60,6
Katır	2,3	32,2	10	8,3	11,4
Dölsüz Katır	0,3	-	-	-	0,2
Kısarak	9,1	0,4	13,3	16,7-	6,8
Dölsüz Kısarak	8,9	0,4	3,3	-	6,1
Bargir	7,4	4,2	10	-	6,4
Sıpa	2,7	-	-	-	1,8
Esb	-	-	-	-	-
Tay	4,2	0,7	3,3	16,7	3,3
Toplam	100	100	100	100	100

3. Mahallelere Göre Yük-Binek Hayvan Sayısı

Denizli merkezde toplam 137 adet yük-binek hayvanı bulunmaktadır. Bu sayı mahallelerdeki toplam hayvan sayısının %3,3 gibi küçük bir bölümünü teşkil etmektedir. Yük-binek hayvanların sayıca en fazla bulunduğu mahalleler 33 adet, %24,1'lik payla Pelitlibağ, 26 adet, %19'luk payla Rum, 19 adet ve %13,9'luk payla Feslikan'dır.

Yük-binek hayvanları içinde ilk sırayı taşımacılıkta kullanılan merkep almaktadır. 66 hâne reisinin sahip olduğu merkep sayısı mahallelerde 80 adettir. Hâne başına düşen merkep sayısı 1,2'dir. Merkep sayısının en fazla bulunduğu mahalleler 22 adet, %27,5'lik payla Pelitlibağ, 18 adet, %22,5'lik payla Feslikan'dır.

Merkepten sonra sayıca en fazla olan ikinci yük-binek hayvanı devedir. Çaybaşı, Horsalaz, Kayalık ve Pelitlibağ mahallelerindeki hâne reislerinin toplam 24 adet deveye sahip olduğu görülmektedir. 5 hâne reisinin sahip

olduğu devenin, hâne başına düşen miktarı 4,8'dir. En fazla deve 8'er adet ve %33,3'lük paylarla Çaybaşı ve Pelitlibağ mahallelerinde bulunmaktadır.

Tablo 130- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Yük-Binek Hayvan Sayısı (1844-1845)

Mahalleler	Deve	İğdiş	Merkep	Katır	Dölsüz Katır	Kısrak	Dölsüz Kısrak	Bargir	Sıpa	Esb	Tay	Toplam
Çaybaşı	8	-	7	-	-	-	-	-	-	-	-	15
Delikliçınar	-	-	3	-	-	-	-	2	-	-	-	5
Feslikan	-	-	18	-	-	-	-	-	-	1	-	19
Horsalaz	3	-	8	-	-	-	-	-	-	-	-	11
İlbadi	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Kayalık	5	-	12	1	-	-	-	-	-	-	-	18
Pelitlibağ	8	-	22	-	-	2	-	-	-	-	1	33
Rum	-	-	2	1	-	11	-	2	-	-	10	26
Sabık Müftü	-	-	8	-	-	-	-	1	-	-	-	9
Toplam	24	-	80	2	-	13	-	6	-	1	11	137

Tablo 131- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Yük-Binek Hayvan Sayısı (%) (1844-1845)

Mahalleler	Deve	İğdiş	Merkep	Katır	Dölsüz Katır	Kısrak	Dölsüz Kısrak	Bargir	Sıpa	Esb	Tay	Toplam
Çaybaşı	33,3	-	8,8	-	-	-	-	-	-	-	-	10,9
Delikliçınar	-	-	3,8	-	-	-	-	33,3	-	-	-	3,7
Feslikan	-	-	22,5	-	-	-	-	-	-	100	-	13,9
Horsalaz	12,5	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	8,0
İlbadi	-	-	-	-	-	-	-	16,7	-	-	-	0,7
Kayalık	20,9	-	15	50	-	-	-	-	-	-	-	13,1
Pelitlibağ	33,3	-	27,5	-	-	15,4	-	-	-	-	9,1	24,1
Rum	-	-	2,5	50	-	84,6	-	33,3	-	-	90,9	19,0
Sabık Müftü	-	-	10	-	-	-	-	16,7	-	-	-	6,6
Toplam	100	-	100	100	-	100	-	100	-	100	100	100

4. Köylere Göre Yük-Binek Hayvan Sayısı

Denizli çiftlik ve köylerinde toplam 902 adet yük-binek hayvanı olup, çiftlik ve köylerdeki toplam hayvan miktarının %16,2'sini meydana getirdiği görülmektedir. Yük-binek hayvanların sayıca en fazla olduğu yerleşim yerleri

116 adet, %12,9'luk payla Karcı köyü, 104 adet, %11,5'lik payla Şamlı çiftliği, 72 adet ve %8'lik payla Kethüda köyüdür.

Çiftlik ve köylerde yaşayan hânelerin besledikleri yük-binek hayvanlar içinde en fazla sayıda olanı tıpkı Denizli merkezde olduğu gibi merkeptir. 481 hâne reisinin sahip olduğu merkep sayısı 546'dır ve hâne başına düşen sayı 1,1'dir. Deve yetiştiriciliğinin en fazla olduğu yerleşim yerleri 52 adet ve %9,5'lik payla Karcı köyü, 46 adet, %8,4'lük payla Kınıklı köyü, 44 adet ve %8,1'lik payla Kethüda köyüdür.

Yük-binek hayvanları içinde merkepten sonra en fazla beslenen hayvan türü katırdır ve 60 adet ve %58,3'lük payla Karcı köyünde bulunmaktadır.

Tablo 132- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Yük-Binek Hayvan Sayısı (1844-1845)

Köyler	Deve	İğdiş	Merkep	Katır	Dölsüz Katır	Kısrak	Dölsüz Kısrak	Bargir	Sıpa	Esb	Tay	Toplam
Abdullah Ağa Çiftliği	-	-	6	-	-	3	-	-	1	-	1	11
Bağbaşı	-	-	16	1	-	-	-	-	-	-	-	17
Cedid Ecirli Çiftliği	-	1	17	-	-	8	11	3	3	-	5	48
Çamrak	-	-	15	-	-	-	1	-	-	-	-	16
Dere	-	-	8	-	-	-	5	1	-	-	-	14

Eldenizli	-	-	18	-	-	2	1	4	2	-	2	29
Eskihisar	1	-	10	-	-	3	-	-	-	-	-	14
Gerzile/ Gerzele	-	-	32	-	-	-	-	-	-	-	-	32
Goncalı	-	-	8	-	-	1	-	-	2	-	-	11
Göveçlik	-	-	24	7	-	2	-	2	-	-	-	35
Hacı Eyüplü	-	-	27	-	-	-	-	11	2	-	-	40
Kale	-	-	3	-	-	-	-	1	-	-	-	4
Karakova			15	-	-	6	3	2	2	-	2	30
Karaman	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karcı	-	-	52	60	-	-	-	4	-	-	-	116
Karcı Bereketler Mahallesi	-	-	11	2	-	-	-	4	-	-	-	17
Karcı Hallaçlar Mahallesi	-	-	20	7	-	-	-	1	-	-	-	28
Karcı Hisar Mahallesi	-	-	20	21	-	-	-	-	-	-	-	41
Kaşıklı	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Kethüda	8	4	44	-	-	3	8	3	-	-	2	72
Kınıklı	-	-	46	-	-	-	-	-	-	-	-	46
Kurudere	-	-	30	-	-	-	-	2	-	-	-	32
Saruhan	-	-	7	4	-	-	-	2	-	-	-	13
Şamlı Çiftliği	2	15	23	-	2	21	16	10	4	-	11	104

Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	100	100
---------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	---	-----	-----

5. Hayvancılık Gelirleri

Denizli temettuat defterlerine göre hâne reislerinin sahip olduğu sağman inek ve manda, manda düğesi, camus, sağman koyun, dölsüz koyun, gayri sağman koyun, erkek koyun, sağman keçi, erkek keçi, dölsüz keçi, deve, merkep, kısarak ve esbden gelir elde edildiği tespit edilmektedir.

Mahallerlerde toplam hayvancılık geliri 33634 kuruş olup, bu miktarın en büyük kısmını, 25305 kuruşla küçükbaş hayvan geliri oluşturmaktadır. Geriye kalan kısmı 5269 kuruşla büyükbaş hayvan geliri, 3060 kuruşla yük-binek hayvanlarından elde edilen gelir meydana getirmektedir. En yüksek gelir büyükbaş hayvanlarda 3574 kuruşla sağman inekten, küçükbaş hayvanlarda 16625 kuruşla sağman koyundan, yük –binek hayvanlarında 2200 kuruşla deveden sağlanmaktadır.

Denizli çiftlik ve köylerinde ise büyükbaş hayvanlardan elde edilen toplam gelir 21934 kuruş, küçükbaş hayvanlardan 20345,5 kuruş, yük-binek hayvanlarından 1720,5 kuruştur. Büyükbaş hayvanlar arasında en yüksek gelir 18233 kuruşla sağman inekten, küçükbaş hayvanlar arasında 9380 kuruşla sağman koyundan, yük ve binek hayvanları arasında ise 1503 kuruşla kısarak elde edilmektedir.

Tablo 134- Temettuat Defterlerine Göre Hayvancılık Gelirleri (1844-1845)

Hayvan Türü		Mahalleler		Köyler
	Hayvan Sayısı	1844 Yılı Geliri/Kuruş	Hayvan Sayısı	1844 Yılı Geliri/Kuruş

Sağman İnek	114	3574	592	18233
Sağman Manda	34	1195	50	3011
Manda Düğesi	1	50	-	-
Camus	8	450	11	690
Sağman Koyun	678	16625	388	9380
Dölsüz Koyun	77	350	20	60
Gayri Sağman Koyun	385	350	45	225
Erkek Koyun	250	225	20	60
Sağman Keçi	468	7455	15	9270,5
Erkek Keçi	45	100	500	1350
Dölsüz Keçi	100	200	-	-
Deve	24	2200	1	200
Merkep	-	-	1	17,5
Kısrak	11	660	32	1503
Esb	1	200	-	-
Toplam	2196	33634	1675	44000

D. Arıcılık

1. Mahalle ve Köylerdeki Meslek Gruplarına Göre Arıcılık

Denizli'deki hayvancılık faaliyetlerinin son kısmını arıcılık teşkil etmektedir. Denizli mahallelerinde 90, köylerinde 145 “bab” arı kovanı kaydı bulunmaktadır. Elde edilen gelir ise mahallelerde 900 kuruş, köylerde 1550 kuruştur. Temettuat defterlerine göre bir arı kovanı yıllık 10 kuruş gelir getirmektedir.⁶²⁶

⁶²⁶ Bağbaşı köyüne ait Temettuat defterinde mesleği erbab-ı ziraat olan Kulaksızoğlu İsmail b. Mehmet'in 2 kovandan 120 kuruş gelir sağladığı yazılıdır. Bir kovandan yılda 10 kuruş gelir elde edildiğine göre, 2 kovandan 20 kuruş ya da 12 kovandan 120 kuruş gelir elde edilmesi beklenirdi. Bu durumda defteri tutan kâtibin yanlışlık yaptığı anlaşılmaktadır. **BOA. ML. VRD. TMT.** 1816, s. 6.

Arıcılığın mahallelerdeki meslek gruplarına göre dağılımında, 66 kovan ile esnaf ve tüccarların ilk sırada yer aldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte esnaf ve tüccar grubunda yer alan 12 hâne reisinin sahip olduğu 66 kovandan, 1844 yılı için 660 kuruş gelir elde ettikleri de tespit edilmektedir. Görevliler gurubunda yer alan ve mesleği hatiplik olan Hacı Fakıoğlu Hacı Hafız Mehmet b. Hacı Hüseyin'in 20 kovandan 200 kuruş, tarım ve hayvancılıkla ilgili meslek sahiplerinin bulunduğu grupta yer alan 2 hâne reisinin de 4 kovandan 40 kuruş gelir sağladıkları görülmektedir.

Çiftlik ve köylerde meslek gruplarına göre arıcılık faaliyetlerine bakıldığında tarım ve hayvancılıkla ilgili meslek sahiplerinden 21 hâne reisinin 130 kovandan 1400 kuruş gelirlerinin olduğu tespit edilmektedir. Esnaf ve tüccar gurubunda bulunan ve meslekleri çulhalık ve erbab-ı ticaret olan 2 hâne reisinin 66 kovandan, 660 kuruş, görevliler grubunda yer alan ve meslekleri hatiplik olan 2 hâne reisinin 7 kovandan 70 kuruş gelir elde ettikleri görülmektedir.

Tablo 135- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Meslek Gruplarının Arıcılık Faaliyetleri (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam
Bab	4	66	20	-	90
Gelir/Kuruş	40	660	200	-	900

Tablo 136- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Meslek Gruplarının Arıcılık Faaliyetleri (1844-1845)

	Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Sahipleri	Esnaf ve Tüccar	Görevliler	Mesleği Olmayanlar	Toplam

Bab	130	8	7	-	145
Gelir/Kuruş	1400	80	70	-	1550

2. Mahallelere ve Köylere Göre Arıcılık

Denizli merkezde 15 hâne reisinin 90 kovanı olup, en fazla arı kovanı sayısına sahip mahalle Kayalık'tır. 6 hânenin 36 kovanının bulunduğu Kayalık Mahallesinde, arıcılıktan 1844 yılında elde edilen gelir 360 kuruştur. En az arı kovanının bulunduğu mahalle, 1 hânenin 5 kovana sahip olduğu Delikliçınar'dır ve arıcılık faaliyetinden elde edilen yıllık gelir 50 kuruştur.

Denizli çiftlik ve köylerinde 25 hâne reisinin 145 kovanı vardır. Sayıca en fazla arı kovanın bulunduğu köy ise Karakova'dır. 6 hâne reisinin 42 kovana sahip olduğu Karakova köyünde, arıcılıktan elde edilen gelir 420 kuruştur. Arıcılık faaliyetinin en az yapıldığı köy ise 2 hâne reisinin 2 kovana sahip olduğu Göveçlik köyüdür. Göveçlik'te de arıcılıktan sağlanan gelir 20 kuruştur.

Tablo 137- Temettuat Defterlerine Göre Mahallelerdeki Arıcılık (1844-1845)

Mahalleler	Hâne	Bab	Gelir/Kuruş
Çaybaşı	-	-	-
Delikliçınar	1	5	50
Feslikan	1	20	200
Horsalaz	2	12	120
İlbadi	-	-	-
Kayalık	6	36	360
Pelitlibağ	-	-	-

Rum	5	17	170
Sabık Müftü	-	-	-
Toplam	15	90	900

Tablo 138- Temettuat Defterlerine Göre Köylerdeki Arıcılık (1844-1845)

Köyler	Hâne	Bab	Gelir/Kuruş	Gelir %
Abdullah Ağa Çiftliği	-	-	-	
Bağbaşı	2	8	180	11,6
Cedid Ecirli Çiftliği	-	-	-	-
Çamrak	-	-	-	-
Dere	-	-	-	-
Eldenizli	1	10	100	6,5
Eskihisar	1	20	200	12,9
Gerzile/Gerzele	1	7	70	4,5
Goncalı	1	7	70	4,5
Göveçlik	2	2	20	1,3
Hacı Eyüplü	1	3	30	1,9
Kale	-	-	-	-
Karakova	6	42	420	27,1
Karaman	-	-	-	-
Karcı	-	-	-	-
Karcı Bereketler Mahallesi	-	-	-	-
Karcı Hallaçlar Mahallesi	-	-	-	-

Karcı Hisar Mahallesi	-	-	-	-
Kaşıkcı	-	-	-	-
Kethüda	3	21	210	13,5
Kınıklı	-	-	-	-
Kurudere	-	-	-	-
Saruhan	-	-	-	-
Şamlı Çiftliği	5	17	170	11,0
Şemikler	-	-	-	-
Tekke	-	-	-	-
Üzerlik	2	8	80	5,2
Zeytin	-	-	-	-
Toplam	25	145	1550	100

SONUÇ

Anadolu'nun güneybatısında, Ege Bölgesinin doğusunda yer alan ve en eski adı Laodikeia olarak bilinen Denizli, milattan önce ve sonraki çağlarda önemli bir uygarlık ve yerleşim alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Denizli ve çevresinin Türkler tarafından fethi, 1071 Malazgirt Savaşını müteakip, Kutalmış oğlu Süleyman Bey ve beraberindeki komutanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. 1096 Haçlı seferi sonrası kent Bizanslıların eline geçmiş, 1102 yılına gelindiğinde ise Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıçarslan buraları tekrar Türk topraklarına katmıştır. Bu şekilde üç kez daha Türk idaresinden çıkan Denizli, 1429 yılında nihai olarak Türk hâkimiyeti altına girmiş ve 1451 yılında Kütahya sancağına bağlanmıştır. Denizli sınırları XVI. ve XVII. yüzyıl boyunca değişmeyerek aşağı yukarı bu gün sahip olduğu saha ile sınırlanmıştır.

1845 yılında Denizli sancak olarak Aydın eyaletine bağlanmıştır. 1867'de Menteşe ile birleştirilmiş, müteakiben 1868 yılında kaza derecesine indirilerek, Aydın sancağına bağlanmıştır. 10 Mart 1883 tarihinde ise tekrar sancak olmuştur. Bu tarihte Denizli, merkez kaza, Sarayköy, Buldan ve Tavas kazalarından müteşekkil iken, 1884 yılında Çal kazası da Denizli'ye bağlanmıştır. 1888 yılında Garbi Karaağaç kazası, Cumhuriyet'ten hemen sonra da Çivril kazası Denizli'ye dâhil olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat'ın uygulanabilmesi için mali alanda bir takım reformlara gidilerek, gelirlerin artırılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Mart 1840 tarihinden itibaren muhassıllık meclisleri kurulmuş ve sancaklara ait vergi gelirlerinin toplatılması gibi mali işlerden merkezden atanan muhassıllar sorumlu tutulmuştur. Böylece Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren askeri, idari ve mali alanda görevli olan vali, sancakbeyi ve mütesellimlerin mali sorumlulukları da ortadan kalkmıştır. Muhassıllık teşkilatının ilk kurulduğu yerlerden biri Denizli'dir. İlâveten ilk muhassılı da aynı zamanda eski voyvodası olan Tavaslızâde Osman Ağa'dır. Voyvoda

olduğu dönemde yaptığı bir takım zulüm ve baskılar sebebiyle halkın tepkisini çeken Tavaslızâde'nin yeni muhassıl seçilmesi, Denizli'de bir takım sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Kentte halkın direnişe geçmesi ve olayların kısa sürede çevre bölgelere yayılmaya başlaması üzerine, Tavaslızâde Osman Ağa muhassıllık görevinden azledilmiş ve yerine Ratib Efendi getirilmiştir. Ancak yeni muhassılın atanmasından sadece beş ay sonra Denizli'de öncekinden çok daha büyük bir halk direnişi ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Ratib Efendi görevinden azledilmiş ve yerine Hacı Mesrur Ağa getirilmiştir. Sonuç olarak 1839-1840 yılları arasında Denizli ve Osmanlı'nın diğer topraklarında meydana gelen vergi isyanları, hazineyi önemli ölçüde gelir kaybına uğratmış ve 1842 yılı başlarında muhassıllık teşkilatı kaldırılmıştır.

Bu tarihten sonra muhassılın yerine sancak yöneticisi olarak kaymakam atanmıştır. 1842-1867 yılları arasında Denizli Sancağı'nda toplam 19 kaymakam görev yapmıştır. 1864 Vilâyet Nizâm-nâmesi ile eyalet sisteminden vilâyet sistemine geçilmiştir. Sancak yönetimi ise mutasarrıfa verilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi Denizli 1868 yılında sancak statüsünden kaza statüsüne indirilmiş, 1883'de de tekrar sancak olmuştur. Kazadan sancağa dönüşmesi ile kaza kaymakamının yerine mutasarrıf geçmiş ve Denizli'nin ilk mutasarrıfı Rumeli Beylerbeyi rütbeli Hasan Hayri Bey olmuştur.

Kentte Tanzimat dönemi yenilikleri doğrultusunda 1871 yılında ilk belediye teşkilatı kurulmuştur. Aydın vilâyet salnamelerinden tespit edebildiğimize göre 1878-1909 yılları arasında İbrahim Efendi, Cillovzâde Hacı Osman Efendi, Hacı Ahmet Efendi, Hacı Nafiz Efendi, Mustafa Efendi, Tevfik Efendi ve Mustafa Bey belediye başkanlığı yapmışlardır.

Çalışmamızda Denizli nüfus defterleri ve Şer'iyye Sicillerinden elde ettiğimiz verilere göre, XIX. yüzyılda kentte 36 Müslüman mahalle ile Ermeni ve Rum mahallesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. 1844-1845 Temettuat

defterlerinde 9 mahalle vardır. Nüfus defterleri ve Şer'iyye Sicillerinde Ermeni Mahallesi yer alırken, Temettuat defterlerinde Ermeni Mahallesi bulunmamaktadır. Rum Mahallesi ise her üç kaynakta da mevcuttur. 1830-1902 yıllarını ihtiva eden Denizli Şer'iyye Sicillerinde 40 köy ve 5 çiftlik adı geçerken, Denizli nüfus defterlerinde 28 köy, 6 çiftlik, 1890-1909 yıllarına ait Aydın vilâyet salnamelerinde ise 69 köy ve 2 çiftliğin adı geçmektedir.

XIX. yüzyılda kent nüfusuna baktığımızda, Denizli Şer'iyye Sicilleri arasında yer alan 1830-1831 yılına ait nüfus defterinde 40 mahallede 4046, 11 köyde 443, yine 1830-1831 yılına ait diğer Denizli nüfus defterinde 40 mahallede 3752, 36 köyde 3738 Müslüman erkek kaydı olduğu görülmektedir. 1833-1834 nüfus sayımında 36 mahallede 4339, 1842-1843 sayımında ise 9 mahallede 3630 Müslüman erkek kaydı vardır. 1844-1845 yılı temettuat defterlerinde 8 Müslüman mahallede 1938, 28 köyde 1197 hâne reisi bulunmaktadır. Denizli köylerinin nüfus kayıtlarının yer aldığı tarihi belli olmayan üç defterden ilkinde 38 köyde 3788, ikincisinde 33 köyde 2371, üçüncüsünde ise 12 köyde 867 Müslüman erkek kaydına rastlanmaktadır. Ermeni ve Rum mahallelerinde kayıtlı gayrimüslim erkek nüfus ise 1830-1831 kayıtlarında 224, 1837-1838'de 468, 1842-1843'de 371, tarihi belli olmayan nüfus defterinde ise 435 kişidir. 1844-1845 yılı için Rum Mahallesiine ait temettuat defterinde de 140 Rum hâne reisinin bulunduğu tespit edilmektedir.

XIX. yüzyılın ortalarında Denizli mahalle ve köylerinde yaşayan bireylerin meslekleri hakkında temettuat defterleri bize önemli bilgiler sunmaktadır. Bu defterlere göre mahallelerdeki en yaygın meslek grubunu dokumacılar ve giyim eşyası üreten ve satan esnaf, köylerdeki en yaygın meslek grubunu ise defterlerde erbab-ı ziraat olarak geçen ziraatçılar oluşturmaktadır. İkinci sırada mahallerde deri ve deri mamulleri üreten ve satan esnaf, köylerde dokumacılar ve giyim eşyası üreten ve satan esnaf yer almaktadır. Üçüncü sırada ise hem mahallerde hem de köylerde ırgat, rençper, sabancı ve hizmetkârdan meydana gelen tarım ve hayvancılıkla ilgili meslek grubu bulunmaktadır.

Temettuât defterlerinden elde edilen veriler, Denizli'deki hâne reislerinin gelir kaynaklarının tarım, hayvancılık, esnafılık, ticaret, işçilik, zuhurat, toprak kirası, gayrimenkul, iane, maaş ve hizmet gelirlerinden ibaret olduğunu göstermektedir. Bu gelirler mahallerde 1396715 kuruş, köylerde 1386113,5 kuruştur. Gelir dağılımında mahallelerde esnaf ve tüccarların en yüksek gelirini esnafılık, ticaret ve işçilikten, diğer meslek gruplarının ise tarımdan elde ettiği görülmektedir. Bu arada mahallelerde toplam gelir içindeki en büyük pay %51,2 ile esnafılık, ticaret ve işçilik gelirlerinden temin edilmektedir. Köylerde toplam gelir içindeki en büyük pay %52 ile tarım gelirinden sağlanmaktadır. Denizli köylerindeki en düşük gelir ise %0,1'lik paylarla maaş, hizmet ve ianeden elde edilmektedir.

1844-1845 yılında Denizli'nin mahalle ve köylerinden toplam 382906,05 kuruşluk vergi toplandığı yine Temettuat defterlerinden anlaşılmaktadır. Bu miktarın %47'si mahallelerden, %52,7'si köylerden tahsil edilmektedir. Toplam verginin de mahallelerde %81,1'ini vergi-yi mahsûsa, %18,9'unu öşr vergisi, köylerde %64,4'ünü vergi-yi mahsûsa, %35,6'sını öşr vergisi oluşturmaktadır. Denizli mahallelerinden toplam 34264,05 kuruş öşr vergisi toplanmakla birlikte, bunun %44,6'sı hububat, %40,6'sı pamuk, geriye kalan %14,8'lik kısmı tütün, yonca, hasil, bağ, bahçe, bostan ve kovan öşründen müteşekkildir. Denizli köylerinden alınan toplam 71849 kuruşluk öşr vergisinin de %45,6'sı hububat, %35,3'ü pamuk, %19,1'i ise tütün, yonca, hasil, bağ, bahçe, bostan ve kovan öşründen ibarettir.

Temettuât defterlerine göre Denizli'deki toplam tarım alanı 31413,25 dönüm olup bunun 11490 dönümü mahallelerdeki hâne reislerinin, 19923,25 dönümü ise köylerdeki hâne reislerinin kayıtlarında yer almaktadır. Mahallelerde toplam tarım alanının %53,2'sini mezru tarla, %23,6'sını pamuk tarlası, %18,6'sını tütün, yonca, hasil, arpa, darı tarlaları ile karışık tarla, %2,3'ünü bağ, %1,2'sini sebze bahçesi, %0,7'sini bostan, %0,4'ünü bahçe alanı oluşturmaktadır. Köylerde ise toplam alanın %39,4'ünü karışık tarla, %37,5'ini mezru tarla, %14,4'ünü pamuk tarlası, %5,7'sini bağ, %1,8'ini tütün,

yonca ve hasil tarlaları, %0,9'unu bahçe, %0,2'sini sebze bahçesi, %0,1'ini bostan meydana getirmektedir.

Temettuat defterlerinin verdiği bilgiler doğrultusunda Denizli merkez, çiftlik ve köylerinde toplam 9746 adet büyük-küçükbaş ve yük-binek hayvan ile 235 bab arı kovanı bulunduğu anlaşılmaktadır. Gerek kent merkezinde gerekse çiftlik ve köylerde küçükbaş hayvancılık ön plandadır. Nitekim küçükbaş hayvan sayısı, mahallerde toplam hayvan sayısının %87,2'sini, çiftlik ve köylerdeki toplam hayvan sayısının da %53,1'ini oluşturmaktadır. Denizli merkezde en çok beslenen küçükbaş hayvan türü koyun, çiftlik ve köylerde keçidir. Denizli'deki hayvancılık faaliyetlerinde ikinci sırayı büyükbaş hayvancılık almakla birlikte mahalle, çiftlik ve köylerde en çok beslenen büyükbaş hayvan türü öküzdür. Yük-binek hayvanların üçüncü sırada yer aldığı Denizli'de hem mahallelerde hem de çiftlik ve köylerde en fazla merkep yetiştirildiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1. Defterler

KK. d. 6536, 1263 / 1846-1847.

ML.CRD. d. 93, (1 Muharrem 1254-30 Recep 1254 / 27 Mart 1838-19 Ekim 1838).

ML.CRD. d. 1305, (18 Cemâziyelâhir 1265-21 Şaban / 11 Mayıs 1849-12 Temmuz 1849).

ML.CRD. d. 2049, (t.y.).

NFS.d. 03088, (11 Cemâziyelevvel 1246 / 28 Ekim 1830).

NFS.d. 03089, (t.y.).

NFS.d. 03091, (11 Cemâziyelevvel 1246 / 28 Ekim 1830).

NFS.d. 03092, (30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830).

NFS.d. 03094, (1 Zilhicce 1849 / 11 Nisan 1834).

NFS.d. 3095, (15 Muharrem 1253 / 21 Nisan 1837).

NFS.d. 03096, (1258 / 1842-1843).

NFS.d. 03097, (t.y.)

NFS.d. 03099, (t.y.)

ML. VRD. TMT. 1813, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1814, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1815, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1816, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1817, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1818, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1819, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1820, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1821, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1822, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1823, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1824, 1260/1844-1845.

ML. VRD. TMT. 1825, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1826, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1827, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1828, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1829, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1830, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1831, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1832, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1833, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1834, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1835, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1836, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1837, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1838, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1839, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1840, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1841, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1842, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1843, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1844, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1845, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1846, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 1847, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 17562, (1260/1844-1845).

ML. VRD. TMT. 17563, (1260/1844-1845).

2.Belgeler

A. AMD. 32/104 (29 Zilhicce 1267 / 25 Ekim 1851).

A. AMD. 85/85, (1274 / 1857–1858).

A.DVN. 95/81, (8 Cemâziyelâhir 1270 / 8 Mart 1854).

A.DVN. 135/74, (19 Rabûlevvel 1275 / 27 Ekim 1858).

A.MKT. 64/13, (11 Safer 1263 / 29 Ocak 1847).

A.MKT. 83/12, (12 Cemaziyelevvel 1263 / 28 Nisan 1847).

A.MKT. 207/11, (27 Recep 1265 / 29 Mayıs 1849).

A.MKT. MHM. 7/88, (20 Zilhicce 1264 / 17 Kasım 1848).

A.MKT. MHM. 226/79, (12 Muharrem 1278 / 20 Temmuz 1861).

- A.MKT. MHM.** 226/12 (7 Muharrem 1278 / 15 Temmuz 1861).
- A.MKT. MHM.** 303/15, (08 Muharrem 1281 / 13 Haziran 1864).
- A.MKT. MHM.** 760/45 (26 Recep 1277 / 7 Şubat 1861).
- A.MKT. MHM.** 231/87, (14 Safer 1278 / 21 Ağustos 1861).
- A.MKT. MHM.** 247/53 (1 Cemâziyelâhir 1279 / 24 Kasım 1862).
- A.MKT. MHM.** 211/28 (21 Şaban 1277 / 4 Mart 1861).
- A.MKT. MHM.** 342/98 (10 Cemâziyelevvel 1282 / 1 Ekim 1865).
- A.MKT. MHM.** 344/92 (10 Cemâziyelevvel 1282 / 1 Ekim 1865).
- A.MKT. MHM.** 344/92 (10 Cemâziyelevvel 1282 / 1 Ekim 1865).
- A.MKT. MHM.** 317/88 (13 Cemâziyelâhir 1281 / 13 Kasım 1864).
- A.MKT. MHM.** 339/50 (16 Rabîulevvel 1282 / 5 Ağustos 1865).
- A.MKT. MHM.** 318/82 (23 Cemâziyelâhir 1281 / 23 Kasım 1864).
- A.MKT. MHM.** 323/7 (18 Şaban 1281 / 18 Ocak 1865).
- A.MKT. NZD.** 70/13, (21 Rabiulevvel 1269 / 5 Ocak 1853).
- A.MKT. NZD.** 71/14, (7 Rabiulahir 1269 / 18 Ocak 1853).
- A. MKT. NZD.** 19/35, (20 Muharrem 1267 / 2 Aralık 1850).
- A.MKT. NZD.** 329/35 (15 Rabîulâhir 1277 / 31 Ekim 1860).
- A.MKT. NZD.** 66/77, (15 Safer 1269 / 28 Kasım 1852).
- A.MKT. NZD.** 71/92, (24 Rabîulâhir 1269 / 4 Şubat 1853).
- A.MKT. NZD.** 90/73, (17 Z 1269 / 21 Eylül 1853).
- A.MKT. NZD.** 269/41, (15 Rabîulâhir 1275 / 22 Kasım 1275).
- A. MKT. MVL.** 35/27, (20 Muharrem 1267 / 2 Aralık 1850).

A.MKT. MVL. 59/89, (1 Rabîulâhir 1269 / 12 Ocak 1853).

A.MKT. MVL. 72/43, (12 Şaban 1271 / 30 Nisan 1855).

A.MKT. MVL. 116/19, (12 Şevval 1276 / 3 Mayıs 1860).

A.MKT. MVL. 127/8, (19 Şevval 1277 / 30 Nisan 1861).

A.MKT. MVL. 72/43, (12 Şaban 1271 / 30 Nisan 1855).

A.MKT. UM. 251/37, (3 Muharrem 1273 / 3 Eylül 1856).

A.MKT. UM. 451/56, (16 Recep 1277 / 28 Ocak 1861).

A.TŞF. 1/98, (18 Şaban 1262 / 11 Ağustos 1846).

A.TŞF. 2/5, (27 Ramazan 1262 / 18 Eylül 1846).

A.TŞF. 7/88, (27 Muharrem 1266 / 13 Aralık 1849).

A.TŞF. 15/7, (24 Rabîulâhir 1269 / 4 Şubat 1853).

A.TŞF. 16/9, (20 Ramazan 1269 / 27 Haziran 1853).

A.TŞF. 17/24, (25 Cemâziyelâhir 1270 / 25 Mart 1854).

A.TŞF. 6/A/21, (1 Muharrem 1265 / 27 Kasım 1848).

A. TŞF. 8/84, (30 Muharrem 1267 / 5 Aralık 1850).

DH. MKT. 194/27, (1 Recep 1311 / 8 Ocak 1894).

DH. MKT. 329/22 (10 Recep 1312 / 7 Ocak 1895).

DH. MKT. 554/80 (1 Cemâziyelevvel 1320 / 6 Ağustos 1902).

DH. MKT. 1228/57 (8 Muharrem 1325 / 21 Şubat 1907).

DH. MKT. 1247/42 (13 Rabîulevvel 1326 / 15 Nisan 1908).

DH. MKT. 1331/65, (12 Cemâziyelâhir 1297 / 22 Mayıs 1880).

DH. MKT. 1337/54, (23 Ramazan1298 / 19 Ağustos 1881).

DH. MKT. 1359/67 (10 Zilkâde 1303 / 10 Ağustos 1886).

DH. MKT. 1463/46, (28 Safer 1305 / 15 Kasım 1887).

DH. MKT. 1465/117, (8 1305 / 24 Kasım 1887).

DH. MKT. 1502/83, (9 Şaban 1305 / 21 Nisan 1888).

DH. MKT. 1507/67, (28 Şaban 1305 / 10 Mayıs 1888).

DH. MKT. 1508/25, (3 Ramazan 1305 / 14 Mayıs 1888).

DH. MKT. 1509/88, (18 Ramazan 1305 / 29 Mayıs 1888).

DH. MKT. 1509/88, (18 Ramazan 1305 / 29 Mayıs 1888).

DH. MKT. 1510/16 (19 Ramazan 1305 / 30 Mayıs 1888).

DH. MKT. 1514/57, (11 Şevval 1305 / 21 Haziran 1888).

DH. MKT. 1525/109, (17 Zilkade 1305 / 26 Temmuz 1888).

DH. MKT. 1534/9, (14 Zilhicce 1305 / 22 Ağustos 1888).

DH. MKT. 1550/49 (27 Muharrem 1306 / 3 Ekim 1888).

DH. MKT. 1552/67, (3 Safer 1306 / 9 Ekim 1888).

DH. MKT. 1563/95, (9 Rabiulevvel 1306 / 13 Kasım 1888).

DH. MKT. 1636/31, (11 Zilkâde 1306 / 9 Temmuz 1889).

DH. MKT. 1649/97, (23 Zilhicce 1306 / 20 Ağustos 1889).

DH. MKT. 2048/86, (16 Recep 1310 / 3 Şubat 1893).

DH. MKT. 2390/76, (20 Rabîulâhir 1318 / 17 Ağustos 1900).

DH. MKT. 2463/124, (29 Zilkade 1318 / 20 Mart 1901).

DH. MKT. 2670/63 (05 Zilkade 1326 / 29 Kasım 1908).

- DH. MKT.** 1613/7, (5 Şaban 1306 / 6 Nisan 1889).
- DH. MKT.** 1628/97 (14 Şevval 1306 / 13 Haziran 1889).
- DH. TMIK. S.** 22/63, (11 Şaban 1316 / 25 Aralık 1898).
- HAT.** 235/13068, (21 Rabîulâhir 1258 / 1 Haziran 1842).
- HAT.** 326/18983/i, (29 Rabiulahir 1250 / 4 Eylül 1834).
- İ.DH.** 256/15758, (24 Şevval 1268 / 11 Ağustos 1852).
- İ.DH.** 795/64496, (21 Zilhicce 1296 / 6 Aralık 1879).
- İ.DH.** 1060/83165 (5 Rabîulevvel 1305 / 21 Kasım 1887).
- İ.DH.** 1078/84556 (12 Şaban 1305 / 24 Nisan 1888).
- İ.DH.** 1172/91608 (18 Recep 1307 / 10 Mart 1890).
- İ.DH.** 1185/92711, (25 Zilkâde 1307 / 13 Temmuz 1890).
- İ.DH.** 146/7544, (12 Cemâziyelâhir 1263 / 28 Mayıs 1847).
- İ. DH.** 205/11800, (13 Muharrem 1266 / 29 Kasım 1849).
- İ.HR.** 345/16, (27 Muharrem 1312 / 31 Temmuz 1894).
- İ. MVL.** 406/17627, (13 Rabîulevvel 1275 / 21 Ekim 1858).
- İ.MVL.** 329/14091, (29 Recep 1271 / 17 Nisan 1855).
- İ.MVL.** 128/3371 (12 Zilhicce 1264 / 9 Kasım 1848).
- İ.MVL.** 480/21737 (11 Recep 1279 / 2 Ocak 1863).
- İ.ŞD.** 69/4056, (7 Ramazan 1301 / 1 Temmuz 1884).
- İ.ŞD.** 92/5472, (7 Zilhicce 1305 / 15 Ağustos 1888).
- MVL.** 110/75, (22 Rabîulâhir 1268 / 14 Şubat 1852).
- MVL.** 607/64 (25 Cemâziyelâhir 1277 / 8 Ocak 1861).

MVL. 649/81, (2 Zilhicce 1279 / 21 Mayıs 1863).

MVL. 665/21, (12 Recep 1280 / 23 Aralık 1863).

MVL. 679/75, (12 Safer 1281 / 17 Temmuz 1864).

MVL. 681/118, (29 Şevval 1280 / 7 Nisan 1864).

MVL. 690/76, (23 Cemâziyelevvel 1281 / 24 Ekim 1864).

MVL. 727/54, (24 Recep 1283 / 2 Aralık 1866).

MVL. 731/57, (9 Şevval 1283 / 14 Şubat 1867).

Y.PRK. AZJ. 40/107, (9 Rabîulâhir 1318 / 6 Ağustos 1900).

Y.A.HUS. 300/51, (15 Zilhicce 1311 / 19 Haziran 1894).

Y.A.RES. 42/11, (11 Şaban 1305 / 23 Nisan 1888).

Y.A.RES. 73/11 (9 Cemâziyelâhir 1312 / 8 Aralık 1894).

Y. EE. KP. 6/593, (20 Cemâziyelâhir 1314 / 26 Kasım 1896).

Y. PRK. DH. 6/20, (30 Cemâziyelevvel 1310 / 20 Aralık 1892).

Y. PRK. UM. 30/11, (12 Zilhicce 1311 /16 Haziran 1894).

B. Ankara Milli Kütüphane

1. Şer'iyye Sicilleri

DŞS. 675, 676, 677, 182, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685

II. RESMÎ KAYNAKLAR

A. Salnameler

Salname-i Vilâyet-i Aydın

SVA. (1296 / 1878-1879), Def'a: 1.

SVA. (1297 / 1879-1880), Def'a: 2.

SVA. (1298 / 1880-1881), Def'a: 3.

SVA. (1299 / 1881-1882), Def'a: 4.

SVA. (1300 / 1882-1883), Def'a: 5.

SVA. (1301 / 1883-1884), Def'a: 6.

SVA. (1302 / 1884-1885, Def'a: 7.

SVA. (1302-1303 / 1884-1885-1885-1886), Def'a: 8.

SVA. (1303 / 1885-1886), Def'a: 9.

SVA. (1304 / 1886-1887), Def'a: 10.

SVA. (1305 / 1887-1888), Def'a: 11.

SVA. (1306 / 1888-1889), Def'a: 12.

SVA. (1308 / Mâli Senesi 1307 / 1890-1891), Def'a: 13.

SVA. (1311 / 1893-1894), Def'a: 14.

SVA. (1312 / 1894-1895), Def'a: 15.

SVA. (1313 / 1895-1896), Def'a: 16.

SVA. (1314 / 1896-1897), Def'a: 17.

SVA. (1315 / 1897-1898), Def'a: 18.

SVA. (1316 / 1898-1899), Def'a: 19.

SVA. (1317 / 1899-1900), Def'a: 20.

SVA. (1319 / 1901-1902), Def'a: 21.

SVA. (1320 / 1902-1903), Def'a: 22.

SVA. (1321 / 1903-1904), Def'a: 23.

SVA. (1323 / 1905-1906), Def'a: 24.

SVA. (1326 / 1908-1909), Def'a: 25.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye

SDAO. (1265 / 1848-1849), Def'a: 3.

SDAO. (1266 / 1849-1850), Def'a: 4.

SDAO. (1267 / 1850-1851), Def'a: 5.

SDAO. (1268 / 1851-1852), Def'a: 6.

SDAO. (1269 / 1852-1853), Def'a: 7.

SDAO. (1270 / 1853-1854), Def'a: 8.

SDAO. (1271 / 1854-1855), Def'a: 9.

SDAO. (1272 / 1855-1856), Def'a: 10.

SDAO. (1273 / 1856-1857), Def'a: 11.

SDAO. (1274 / 1857-1858), Def'a: 12.

SDAO. (1275 / 1858-1859), Def'a: 13.

SDAO. (1276 / 1859-1860), Def'a: 14.

SDAO. (1277 / 1860-1861), Def'a:15.

SDAO. 1278 / 1861-1862, Def'a: 16.

SDAO. (1279 / 1862-1863), Def'a: 17.

SDAO. (1280 / 1863-1864), Def'a: 18.

SDAO. (1281 / 1864-1865), Def'a:19.

SDAO. (1282 / 1865-1866), Def'a:20.

SDAO. (1283 / 1866-1867), Def'a:21.

SDAO. (1284 / 1867-1868), Def'a: 22.

SDAO. (1298 / 1880-1881), Def'a: 36.

SDAO. (1301 / 1883-1884), Def'a: 39.

SDAO. (1302 / 1884-1885), Def'a: 40.

SDAO. (1303 / 1885-1886), Def'a: 41.

SDAO. (1304 / 1886-1887), Def'a: 42.

SDAO. (1305 / 1887-1888), Def'a: 43.

SDAO. (1306 / 1888-1889), Def'a: 44.

SDAO. (1307 / 1889-1890), Def'a: 45.

SDAO. (1308 / 1890-1891), Def'a: 46.

SDAO. (1309 / 1891-1892), Def'a: 47.

SDAO. (1310 / 1892-1893), Def'a: 48.

SDAO. (1311 / 1894-1895), Def'a: 49.

SDAO. (1312 / 1894-1895), Def'a: 50.

SDAO. (1313 / 1895-1896), Def'a: 51.

SDAO. (1314 / 1896-1897), Def'a: 52.

SDAO. (1315 / 1897-1898), Def'a: 53.

SDAO. (1316 / 1898-1899), Def'a: 54.

SDAO. (1317 / 1899-1900), Def'a: 55.

SDAO. (1319 / 1901-1902), Def'a: 57.

SDAO. (1320 / 1902-1903), Def'a: 58.

SDAO. (1321 / 1903-1904), Def'a: 59.

SDAO. (1322 / 1904-1905), Def'a: 60.

SDAO. (1323 / 1905-1906), Def'a: 61.

SDAO. (1324 / 1906-1907), Def'a: 62.

SDAO. (1326 / 1908-1909), Def'a: 64.

B. Gazeteler

Ruznâme-i Ceride-i Havâdis, Nr: 43, (23 Cemaziye'l-ahir 1281 / 23 Kasım 1864).

Takvim-i Vekayi, (18 Muharrem 1257 / 12 Mart 1841), Def'a: 219.

T.C. Resmi Gazete, S. 28489, (6 Aralık 2012).

III. BAŞVURU ESERLERİ VE SÜRELİ YAYINLAR

ABDULLAH KİYA MAZENDERANÎ; **Risale-i Felekiyye**, (Yayınlayan: Walter Hinz), Wiesbaden, 1952.

ACUN, Fatma; **Karahisar-ı Şarkî ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569)**, Ankara, TTK Yayınları, 2006.

ADIYEKE, Nuri; "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", **OTAM**, S.11, Ankara, 2000.

AFYONCU, Erhan; "Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.I, S.I, 2003.

_____; "Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi", **Osmanlı**, C.VI, (Ed. Güler Eren), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

AHMET EFLÂKÎ; **Âriflerin Menkıbeleri**, (Çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul, MEB Yayınları, 1995.

AHMED LÜTFÎ; **Târih-i Lütfî**, C.III, Dersaadet, 1292.

Ahmet-Zeki Validi; “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadî Vaziyeti”, **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, C.I, İstanbul, 1931.

AKA, İsmail; **Timur ve Devleti**, Ankara, TTK Yayınları, 1991.

AKBAL, Fazıla; “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus”, **Belleten**, C.XV, S.57-60, Ankara, 1951.

AKÇAKOCA AKÇA, F.; “Timürlenk Denizlide”, **İnanç**, S.18, Ağustos 1938.

_____; “Denizli’nin Eski Mahalle ve Köy Adları”, **İnanç**, Yıl:9, S.101, Kasım 1945.

AKDAĞ, Mustafa; **Türkiye’nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, C.II, İstanbul, Cem Yayınları, 1995.

_____; “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”, **DTCFD.**, C.XIII., S.1-2, Ankara, 1955.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said; **Darende Temettuat Defterleri**, İstanbul, Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Somoncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayını, 2002.

AKSARAYLI MEHMED OĞLU KERÎMÜDDİN MAHMUD; **Müsâmerete ül-Ahbâr Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi**, (Neşr: Osman Turan), Ankara, TTK Yayınları, 1944.

ARAT, Rahmeti R.; “Köy”, **İ.A.**, C. VI, İstanbul, MEB Yayınları, 1977.

ALTUNDAĞ, Şinasi; “Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma”, **DTCFD**, C.V, S.2, Ankara, 1947.

ALİ, “İnanc Oğulları”; **TOEM**, Yıl:15, Cüz:6-12, İstanbul, Maba-i Amire, 1926.

AVCI, Yasemin; **Bir Osmanlı ve Anadolu Kentinde Tanzimat Reformları ve Kentsel Dönüşüm: Denizli (1839-1908)**, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2010.

_____; "Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde "Otoriter Modernleşme" ve Kadının Özgürleşme Meselesi", **OTAM**, S.21, Ankara, 2007.

AYDIN, Mahir; "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfûs Tahrirleri", **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri; (20-30 Haziran 1989)**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 1990.

BARKAN, Ömer Lûtfi; "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfûs ve Arazi Tarirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.II, İstanbul, 1940-1941.

_____; "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Türkiyat Mecmuası**, C.X, İstanbul, 1953.

BAŞKAYA, Mümtaz; **Denizli Adının Anlamı ve Çivril İlçesindeki Bazı Yer Adlarının Tarihsel Gerçekleri**, Denizli/Çivril, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008.

BAYINDIR, Abdülaziz; **İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)**, İstanbul, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1986.

BAYKARA, Tuncer; **Denizli Tarihi 1070-1429**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1969.

_____; **Osmanlılar'da Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar**, İzmir, Akademi Kitapevi, 1999.

_____; **Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli (1070-1520)**, İstanbul, IQ Sanat Yayını, 2007.

_____; **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş-I, Anadolu'nun İdarî Taksimatı**, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988.

_____; **Türk Kültürü**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayını, 2003.

_____; "Denizli", **İ.A.**, C.9, İstanbul, TDV Yayınları, 1994.

_____; "800 yıl Önce Denizli Topraklarının Fethi", **Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler (6-7-8 Eylül 2006 Denizli)**, C.I, Denizli, 2007.

_____; "Denizli Hakkında Tarihi ve Kültürel Temel Bilgiler", **Denizli Sempozyumu Bildirileri (27-30 Eylül 1987)**, Denizli, Denizli Valiliği Yayını, 1989.

_____; "Türkiye Selçuklularında İdarî Birim ve Bununla İlgili Meseleler", **Vakıflar Dergisi**, S.19, Ankara, 1985.

_____; "Tanzimatda Şehir ve Belediye", **150. Yılında Tanzimat**, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara, TTK Yayınları, 1992, s.284.

_____; "Aydın Eyâleti (XIX. Yüzyılda)", İÜ Edebiyat Fakültesi, Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1966.

BİNGÖL, Sedat; "İstanbul'da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin Müslüman Nüfusu Üzerine Bir İnceleme", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.XXIII, S.36, Ankara, 2004.

BULDUK, Üçler; "Çorum Sancağının Osmanlı İdarî Teşkilatındaki Yeri-I" **OTAM**, S.3, Ankara, Ocak 1992.

CHANDLER, Richard; **Travels In Asia Minor 1764-1765**, London, 1971.

CİN, Halil; “Tanzimât Döneminde Osmanlı Hukuk ve Yargılama Usulleri”, **150. Yılında Tanzimât**, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara, TTK Yayınları, 1992.

CİN, Halil; AKGÜNDÜZ, Ahmet; **Türk-İslâm Hukuk Tarihi**, C.I, İstanbul, Timaş Yayınları, 1990.

CİN, Halil, AKYILMAZ, Gül; **Türk Hukuk Tarihi**, Konya, Sayram Yayınları, 2003.

CUINET, Vital; **La Turquie d’Asie, Géographie Administrative Statistique Descriptive Et Raisonnée De Chaque Province De l’Asie-Mineure**, C.V, İstanbul, Isis, 2001.

ÇADIRCI, Musa; **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Ankara, TTK Yayınları, 1997.

_____; “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ülke Yönetimi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C. I, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.

_____; “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”, **Belleten**, C.XXXIV, S.135, Ankara, 1970.

_____; “Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)”, **Yusuf Hikmet Bayur’a Armağan**, Ankara, 1985.

_____; “Tanzimat’ın İlânı Sıralarında Türkiye’de Yönetim (1826-1839)”, **Belleten**, C.LI, S.201, Ankara, TTK Yayınları, 1987.

_____; “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, **Belleten**, C.LIII, S.206-208, Ankara, 1989.

ÇAKMAK, Mehmet Ali; “Kösedağ Savaşı (1243)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1990.

ÇAVDAR, Tefik; “Osmanlı Döneminde Nüfus Bilgileri”, **Osmanlı**, C.IV, (Ed. Güler Eren), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

ÇAY, Abdulhalûk; **Anadolu’nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası, Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myriokefalon) Zaferi (17 Eylül 1176)**, İstanbul, Orkun Yayınları, 1984.

DARIVİRANLI, Ali Ulvi; “Eski Denizli’den Notlar: Çaybaşı”, **İnanç**, Yıl:8, S.96, 1945.

_____; “Delikliçinar”, **İnanç**, Yıl:7, S.80, 1943.

DARKOT, Besim; “Denizli”, **İ.A.**, C.III, İstanbul, MEB Yayınları, 1945.

DARKOT, Besim, TUNCEL, Metin; **Ege Bölgesi Coğrafyası**, İstanbul, İstanbul Üniv. Coğrafya Enstitüsü Yayınları, 1995.

Denizli İl Yıllığı, 1967.

DEMİR, İsmet; “Temettu Defterlerinin Önemi ve Hazırlanış Sebepleri”, **Osmanlı**, C.VI, (Ed. Güler Eren), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

DEMİR, Tanju; “18. yy.ın Sonu ve 19. yy.ın Başında Denizli”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1996.

DEMİRCİOĞLU, Halil; **Roma Tarihi**, C.I, Ankara, TTK Yayınları, 1993.

DEMİREL, Ömer, TUŞ, Muhiddin, GÜRBÜZ, Adnan; “Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim-Kuşam (XVI-XIX Yüzyıllar), **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C.II, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, 1992.

DUKAS; **Bizans Tarihi**, (Çev.Vladimir Mirmiroğlu), İstanbul, İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1956.

DUMAN, Hasan; **Osmanlı Yıllıkları (Salnameler ve Nevsaller)**, İstanbul, IRCICA, 1982.

EFE, Ayla; “Muhassılık Teşkilatı”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir, Mayıs 2002.

_____; “Tanzimat’ın Eyalet Reformları 1840-64: Silistre Örneği”, **Karadeniz Araştırmaları**, C. 6, S.22, Yaz 2009.

ELİBÜYÜK, Mesut; “Türkiye’nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler”, **Coğrafya Araştırmaları**, S.2, Şubat 1990.

EMECEN, Feridun M.; “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri”, **Tarih ve Sosyoloji Semineri (28-29 Mayıs 1990)**, İstanbul, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991.

_____; “Osmanlılar’da Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler”, **Osmanlı**, C.IV, (Ed. Güler Eren), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

ERDEM, İlhan; “XIII.-XIV. Yüzyıllarda Denizli ve Yöresinde Görülen Sosyal-Kültürel Gelişmeler”, **Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler (6-7-8 Eylül 2006 Denizli)**, C.I, Denizli, 2007.

ERDEMİR, Hatice P.; “Antikçağ’da Hierapolis ve Çevresinde Koyun Yetiştiriciliği ve Yan Sektörleri”, **Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler (6-7-8 Eylül 2006 Denizli)**, C.I, Denizli, 2007.

EREN, Hasan; “Edincik”, **Türk Dili**, S. 471, Mart 1991.

ERGENÇ, Özer; “Osmanlı Şehrindeki “Mahalle”nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, **Osmanlı Araştırmaları-IV**, İstanbul, 1984.

_____; “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler”, **VIII. Türk Tarih Kongresi, (Ankara:11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler**, C.II, Ankara, TTK Yayınları, 1981.

ERGİN, Osman; **Türkiyede Şehirciliğin Tarihî İnkişafı**, İstanbul, İÜ Hukuk İktisat ve İctimaiyat Enstitüsü Yayınları, 1936.

ERYILMAZ, Bilal; **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb’anın Yönetimi**, İstanbul, Risale Yayınları, 1990.

Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi, (Haz.Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman,Robert Dankoff), İstanbul, YKY Yayınları, 2005.

FAROQHİ, Suraiya; **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, (Çev. Elif Kılıç), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.

_____; “16. Yüzyılda Batı ve Güney Sancaklarında Belirli Aralıklarla Kurulan Pazarlar (İçel, Hamid, Karahisar-ı Sahib, Kütahya, Aydın, Menteşe)”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Özel Sayısı, 1978,

FOSS, Clive; **Ephesus after Antiquity: A late antique, Byzantine and Turkish City**, Cambridge University Press, 1979.

GREGORY ABÛ'L-FARAC (BAR HEBRAEUS); **Abû'l-Farac Tarihî**, (Çev.Ömer Rıza Doğrul), C.II, Ankara, TTK Yayınları, 1950.

GÖKBİLGİN, Tayyip; **XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataalar**, İstanbul, Üçler Basımevi, 1952.

GÖKÇE, Turan; **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı**, Ankara, TTK Yayınları, 2000.

_____; "1830 Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Denizli Şehri Nüfûsu Hakkında Bir Değerlendirme", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.VI, İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1991.

GÖNEY, Süha; **Büyük Menderes Bölgesi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1975.

GÖYÜNÇ, Nejat; "Hâne Deyimi Hakkında", **OTAM**, S.11, Ankara, 2000.

GÜLER, Ali; "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarda Türkiye'nin Demografik Durumuna Genel Bir Bakış", **Osmanlı**, C.IV, (Ed. Güler Eren), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

GÜRAN, Tefvik; **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Eren Yayınları, 1998.

_____; "Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları, 1841-1861", **Belgeler**, C.XIII, S.17, Ankara, 1988.

HALAÇOĞLU, Yusuf; **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, Ankara, TTK Yayınları, 1998.

HALİL EDHEM; "Âl-i Germiyan Kitabeleri", **TOEM**, I, H.1329/M.1911.

HAYTA, Necdet, ÜNAL, Uğur; **Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)**, Ankara, Gazi Kitapevi, 2005.

Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176), (Yayınlayan: Işın Demirkent), Ankara, TTK Yayınları, 2000.

İBN BATUTA; **Seyahatname-i İbn Batuta**, (Terc. Mehmet Şerif), İstanbul, Matba-i Amire, 1333-1335.

İbni Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden, Anadolu Selçukî Devleti Tarihi, (Çev.M. Nuri Gencosman), (Notlar ilave eden:F. N. Uzluk), Ankara, Uzluk Yayını, 1941.

İLHAN, M. Mehdi; "Tahrir Faaliyetleri ve Bu Faaliyet Esnasında Karşılaşılan Güçlükler", **Ata Dergisi**, S.VII, Konya 1997.

İNALCIK, Halil, ARI, Bülent; "Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.III, S.6, 2005.

İNALCIK, Halil; **Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arnavid**, Ankara, TTK Yayınları, 1954.

_____; **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul, Eren Yayınları, 1996.

_____; "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", **Bellekten**, C.XXVIII, S.109-112, Ankara, TTK Yayınları, 1964.

KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara, 1943.

KARATAŞ, Ömer; "19. Yüzyılda Balkanlarda Kafkas Muhâcîrlerinin İskânı", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XII/2 (Kış 2012).

KARPAT, Kemal H.; **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, (Çev. Bahar Tırnakçı), (Yay. Haz. Osman Bahadır), Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

KÂTİB ÇELEBİ; **Kitab-ı Cühannüma**, İstanbul, 1145.

KAZICI, Ziya; **Osmanlı Vergi Sistemi**, İstanbul, Erenler Matbaası, 1977.

KELEŞ, Erdoğan; “Kırım Savaşı’ndan Sonra Gelen Muhacirlerin Menteşe Sancağı’nda İskânı”, **Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume:4, 8 Fall 2009.

KERÎMÜDDİN MAHMUD-İ AKSARÂÎ; **Müsameretü’l-Ahbâr**, (Çev.Mürsel Öztürk), Ankara, TTK Yayınları, 2000.

KILIÇ, Yusuf; “Denizli Yöresinin Prehistorik Yerleşmeleri ve Yol Sistemi”, **Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler (6-7-8 Eylül 2006 Denizli)**, C.I, Denizli, 2007.

KINAL, Füzulan; **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara, TTK Yayınları, 1991.

KOCA, Salim; **Türkiye Selçukluları Tarihi (Malazgirt’ten Miryokefalon’a) (1071-1176)**, C.II, Çorum, 2003.

KOÇ, Yunus; “Osmanlı İmparatorluğu’nun Nüfus Yapısı (1300-1900)”, **Osmanlı**, C.IV, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

KORKMAZ, Şerif; “Çorum’un İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002.

KUBAN, Doğan; “Anadolu Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, **Vakıflar Dergisi**, S.7, İstanbul, 1968.

KUNT, Metin; **Sancaktan Eyalet 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978.

KURGUN, Levent; “Denizli İli Yer Adları”, PAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Denizli, 2002.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.; **Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)**, Ankara, TTK Yayınları, 2010.

_____; “İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa”, **Belleten**, C.LXIII, Ankara, TTK Yayınları, 2000.

_____; “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, **Belleten**, C.LIX, S.224-226, Ankara, TTK. Yay., 1996,

MANSEL, Arif Müfid; **Ege ve Yunan Tarihi**, Ankara, TTK Yayınları, 1995.

MEHMED NEŞRÎ, **Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi**, (Yayınlayan: Faik Reşit Unat-Mehmet A. Köymen), C.I, Ankara, TTK Yayınları, 1987.

MELİKOFF, Irene; “Denizli”, **The Encyclopaedia Of Islam**, C.II, 1965.

MORDTMANN, J.H.; “Kaymakam”, **İ.A.**, C. VI, İstanbul, MEB Yayınları, 1977.

MUALLİM MURAT; **Denizli Vilâyeti Hakkında Faydalı Bilgiler**, Denizli, Denizli Vilâyet Matbaası, 1933.

MUALLİM NÂCİ; **Lügât-i Nâci**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1995.

MUSTAFA NURİ PAŞA; **Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi**, (Sadeleştiren: Neşet Çağatay), C.I-II, Ankara, TTK Yayınları, 1992.

NİKİTAS KHONİATES; **Historia (İonnes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara, TTK Yayınları, 1995.

NİZAMÜDDİN ŞÂMÎ; **Zafernâme**, (Çev. Necati Lugal), Ankara, TTK Yayınları, 1949.

OĞUZOĞLU, Yusuf; "Sicillerdeki Tereke Kayıtlarının Kültürel Malzeme Olarak Değeri", **III. Araştırma Sonuçları Toplantısı (20-24 Mayıs 1985)**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 1985.

ORTAYLI, İlber; **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, Ankara, TTK Yayınları, 2000.

_____; **Osmanlı Devleti'nde Kadı**, Ankara, TTK Yayınları, 1994.

_____; "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927, (Haz. Cem Behar), C.II, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1996.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914, (Ed. Halil İnalcık, Donald Quataert), (Çev. Ayşe Berkay, Süphan Andıç, Serdar Alper), C.II, İstanbul, Eren Yayınları, 2004.

Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu) C.I, İstanbul, IRCICA, 1994.

ÖZ, Mehmet; " 15. ve 16. Yüzyılda Çorum Sancağı: Nüfus ve İktisadî Hayat", **Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum Sempozyum Tebliğleri, (26-27 Temmuz 1991)**, y.y., Çorum Belediyesi Yayınları, t.y.

ÖZÇELİK, Selahattin; **XIX. Yüzyılda Honaz Kazasında Sosyal ve Ekonomik Hayat (Temettuat Defterlerine Göre)**, Isparta, Fakülte Kitapevi, 2005.

_____; **XIX. Yüzyıl Ortalarında Acıpayam ve Çevresi (Temettuat Defteri İncelmesi)**, Isparta, Fakülte Kitapevi, 2005.

_____; “XIX. Yüzyılda Kadıköy’de (Babadağ) Sosyal ve İktisadi Hayat”, **I. Babadağ Sempozyumu Tarihte ve Günümüzde Babadağ, 1-2-3 Aralık 1999 Bildiri Metinleri**, (Ed. Yahya Özpınar), Denizli, Pamukkale Üniversitesi Yayını, 1999.

_____; “XIX. Yüzyıl Ortalarında (1844-1845) Kızılhisar’da Sosyo-Ekonomik Hayat (Temettuat Defteri İncelemesi), **Dünden Bugüne Serinhisar (Kızılhisar), Bildiri Metinleri 2002**, Denizli, 2008.

ÖZDEMİR, Rifat; **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fiziki, Demografik, İdarî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı)**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.

ÖZKAYA, Yücel; “XVIII. Yüzyılda Orta Anadolu’daki Bazı Kaza ve Mahalle Adlarındaki Değişiklikler”, **Türk Yer Adları Sempozyumu, Bildiriler, (11-13 Eylül 1984)**, Ankara, 1984.

_____; **XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.

_____; **Osmanlı İmparatorluğunda Âyânlık**, Ankara, AÜ DTCF Yayınları, 1977.

ÖZTÜRK, Said; “Konya Temettuat Defterleri”, **Uluslar arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (07-09 Nisan 1999)**, Konya, 2000.

PAKALIN, Mehmet Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.I-III, İstanbul, MEB Yayınları, 1993.

Redhouse, Sir James W.; **Turkish and English Lexicon**, Constantinople, 1921.

QUATAERT, Donald; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tarımsal Gelişme”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul, 1985.

SAYDAM, Abdullah; **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, Ankara, TTK Yayınları, 1997.

1830 Sayımında Ankara, (Haz. Musa Çadırcı, Latif Armağan ve diğerleri), Ankara, Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim, Kültür Daire Başkanlığı Yayını, 2000.

SERİN, Mustafa; “Osmanlı Arşivi’nde Bulunan Temettuât Defterleri”, **Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası (20-21 Nisan 1998)**, Ankara, 1998.

SEVİM, Ali; **Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086’ya Kadar)**, Ankara, TTK Yayınları, 1988.

SEZEN, Tahir; **Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2006.

SHAW, Stanford J., SHAW, Ezel Kural; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, (Çev. Mehmet Harmancı), C.2, İstanbul, E Yayınları, 1983.

Smyrne Turque, Publication de la Société de Défense des Droits Ottomans, Smyrne, 1919.

Strabon; **Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)**, (Çev. Adnan Pekman), İstanbul, Arkeoloji Sanat Yayınları, 2000.

SUNGUR, Mutullah; “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Nüfus ve Nüfus Sayımları”, **Osmanlı**, C.IV, (Ed. Güler Eren), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

ŞARAFUDDİN ALİ YEZDİ; **Zafername**, (Neşr. A. Urunbayev), Taşkent, 1972.

ŞEMSEDDİN SÂMÎ; **Kâmus-ül A’lâm**, C.III, İstanbul, 1308.

_____; **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1989.

SÜLEYMAN SÜDÎ; **Defter-i Muktesid**, C.I, Dersaadet, 1306.

ŞENEL, Şennur; “XIX. Yüzyıl Ortalarında Ankara Eyâlet Merkezi’nin Sosyal ve İktisadî Durumu (H.1260-1261/M.1844-1845 Tarihli Temettüât Defterlerine Göre)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002.

ŞENER, Abdüllatif; **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, İstanbul, İşaret Yayınları, 1990.

_____; “Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Reformları”, **150. Yılında Tanzimat**, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara, TTK Yayınları, 1992.

Şer’iye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler, C.I, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1988.

TABAKOĞLU, Ahmet; **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1986.

Tevârih-i Âl-i Osmandan Âşıkpaşazâde Tarihi, Matba-i Amire, İstanbul, 1332.

TEKELİ, İlhan; “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kentsel Dönüşüm”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.

TEMİZKAN, Abdullah; “Kafkasya Muhacirlerinin Denizli’de İskânı”, **Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler (6-7-8 Eylül 2006 Denizli)**, C.I, Denizli, 2007.

TEXİER, Charles; **Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, (Çev. Ali Suat), (Latin Harflerine Aktaran: Kâzım Yaşar Koprman), (Sadeleştiren: Musa Yıldız), C.II, Ankara, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayını, 2002.

TOKER, Tarhan; **Denizli Tarihi**, Denizli, Yenigün Matbaası, 1967-1968.

_____; “Laodise”, **İnanç Sanat-Kültür Dergisi**, S.101, Denizli Halkevi Yayını, Kasım 1945.

_____; “ Tarihte Denizli Dokumacılığı”, **İnanç**, Yıl:8, S.82-89, 30 Haziran 1944.

TÖNÜK, Vecihi; **Türkiye’de İdare Teşkilâtı**, Ankara, İçişleri Bakanlığı Yayınları, 1945.

TUĞLACI, Pars; **Osmanlı Şehirleri**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1985.

TURAN, Mustafa; **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli-1919-1923)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006.

TURAN, Osman; **İstanbul’un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler**, Ankara, TTK Yayınları, 1954.

_____; **Selçuklular Zamanında Türkiye Siyâsi Tarih Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye (1071-1318)**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1993.

TURAN, Şerafettin; **XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı**, Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı'ndan ayrı basım, y.y., t.y.

TÜMERKAN, Sıddık; **Türkiye'de Belediyeler (Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu)**, İstanbul, Zelliç Matbaası, 1946.

TÜRKAY, Cevdet; **Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşîret ve Cemâatlar**, İstanbul, İşaret Yayınları, 2001.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, C.I-VI, Ankara, TDK Yayınları, 2009.

WITTEK, Paul; "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi - I**, (Çev. Mihin Eren), Ankara, TTK Yayınları, 1970.

UBUCINI, M.A.; **Osmanlı'da Modernleşme Sancısı**, İstanbul, Timaş Yayınları, 1998.

UYKUR, Ramazan; "Seyahatnâmelerde Denizli", **Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi**, S.7, (Temmuz-Ağustos-Eylül 2005).

UZLUK, Feridun Nâfiz; **Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III**, Ankara, 1952.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; **Osmanlı Tarihi**, C.I, Ankara, TTK Yayınları, 1994.

_____; **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı**, Ankara, TTK Yayınları, 1988.

UZUNÇARŞILIOĞLU, İ. Hakkı; **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Siyasî, İdarî, Fikrî, İktisadî, Hayat; İlmî ve İctimaî Meseleler; Halk ve Toprak**, Ankara, TTK Yayınları, 1937.

VARLIK, Mustafa Çetin; **Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)**, Ankara, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.

_____, “XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı’nda Yerleşme ve Vergi Nüfusu”, **Belleten**, C.LII, S.202, Nisan 1988.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin; “Türkiye’de Yer-Adı Verme Usulleri”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984 Ankara)**, Ankara, 1984.

YİNANÇ, Mükrimin Halil; **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944.

YİĞİT, Turgut; “M.Ö. II. Binyılda Denizli ve Çevresi”, **Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler (6-7-8 Eylül 2006 Denizli)**, C.I, Denizli, 2007.

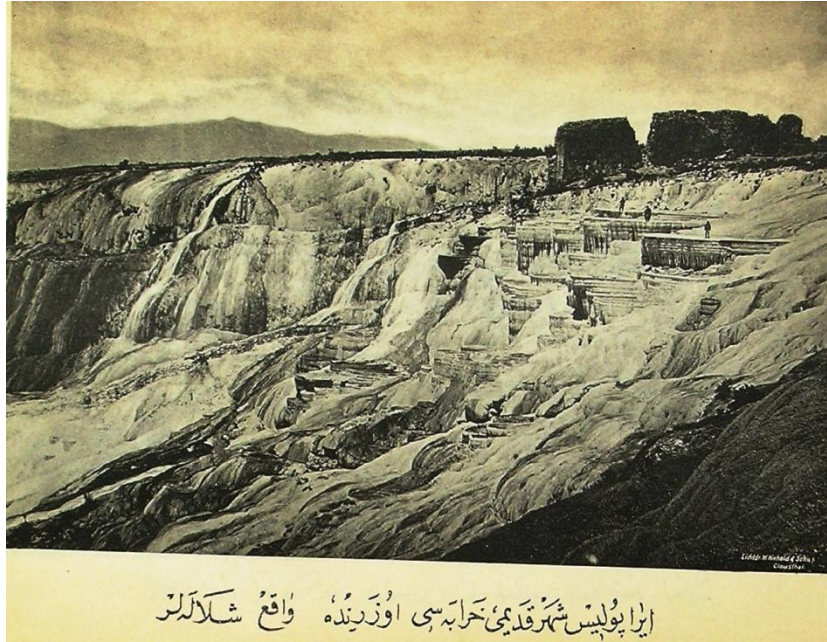
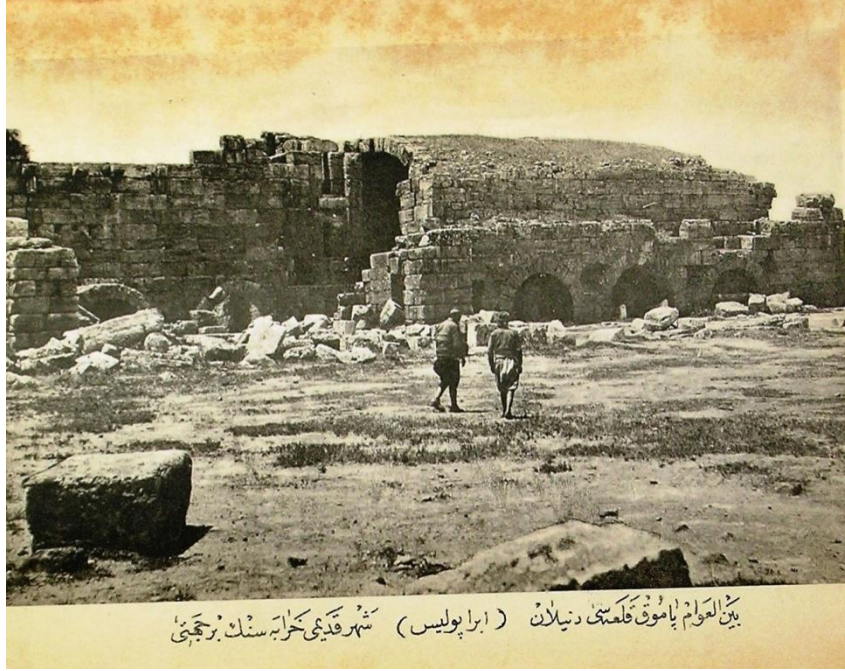
YÜCEL, Yaşar, SEVİM, Ali; **Türkiye Tarihi**, C.I, Ankara, TTK Yayınları, 1995.

EKLER

EK 1- Denizli Sancağı Haritası. SVA. 1301 / 1883-1884, Def'a 6	314
EK 2- Hierapolis Harabesi ve Pamukkale'nin 1890/1891 yılına ait görünümüleri. SVA. 1308 / Mâli Senesi 1307 / 1890-1891, Def'a 13, C.II	315
EK 3- 1337 / 1918-1919 Yılına ait Denizli Haritası. (Ankara Milli Kütüphane'den alındı.)	316
EK 4- Haklarında ferman-ı âli sadır olup tahvil-i memuriyetleri vaki olan Midilli Kaymakamı Hacı Hasan Efendinin Denizli kaymakamlığına, İsmet Paşanın da Midilli kaymakamlığına tayini. BOA. A.TŞF. 1/98 (18 Şaban 1262/11 Ağustos 1846)	317
EK 5- Burdur sancağına bağlı Garbi Karaağaç Kazasının Denizli Sancağına ilhakı. BOA. DH. MKT. 1525/109 (17 Zilkade 1305 / 26 Temmuz 1888)	318
EK 6- Dağıstan muhacirlerinin Denizli'ye yerleştirilmeleri. A.MKT.NZD.329/35 (15 Rabîulâhir 1277 / 31 Ekim 1860).....	319
EK 7- Denizli nüfus defterinden bir kısım. BOA. NFS.d. 03092, (30 Cemâziyelevvel 1246 / 16 Kasım 1830)	320
EK 8- Denizli şer'iyye sicilleri içinde yer alan nüfus yoklama defterinden bir kısım. DŞS. 675	321
EK 9- Denizli nüfus defterinden bir kısım. BOA. KK. d. 6536, (1263 / 1846-1847).322	
EK 10- Denizli şer'iyye sicilinden bir kısım. DŞS. 677 (3 Ramazan 1268 - 29 Rabiulahir 1272 / 21 Haziran 1852 -8 Ocak 1856)	323
EK 11- Denizli şer'iyye sicilinden bir kısım. DŞS. 676, (1 Safer 1248-18 Rabûlevvel 1258 / 30 Haziran 1832-29 Nisan 1842)	324
EK 12- Denizli şer'iyye sicilinden bir kısım. DŞS. 680,(12 Cemâziyelevvel 1272- .325	
EK 13- Denizli mahallelerinden Rum Mahallesine ait temettuat defterinden bir kısım. BOA. ML. VRD. TMT. 1842 (H.1260 / M.1844-1845)	326
EK 14- Denizli'nin Kethüda Köyü temettuat defterinden bir kısım. BOA. ML. VRD. TMT. 1842 (H.1260 / M.1844-1845).....	327

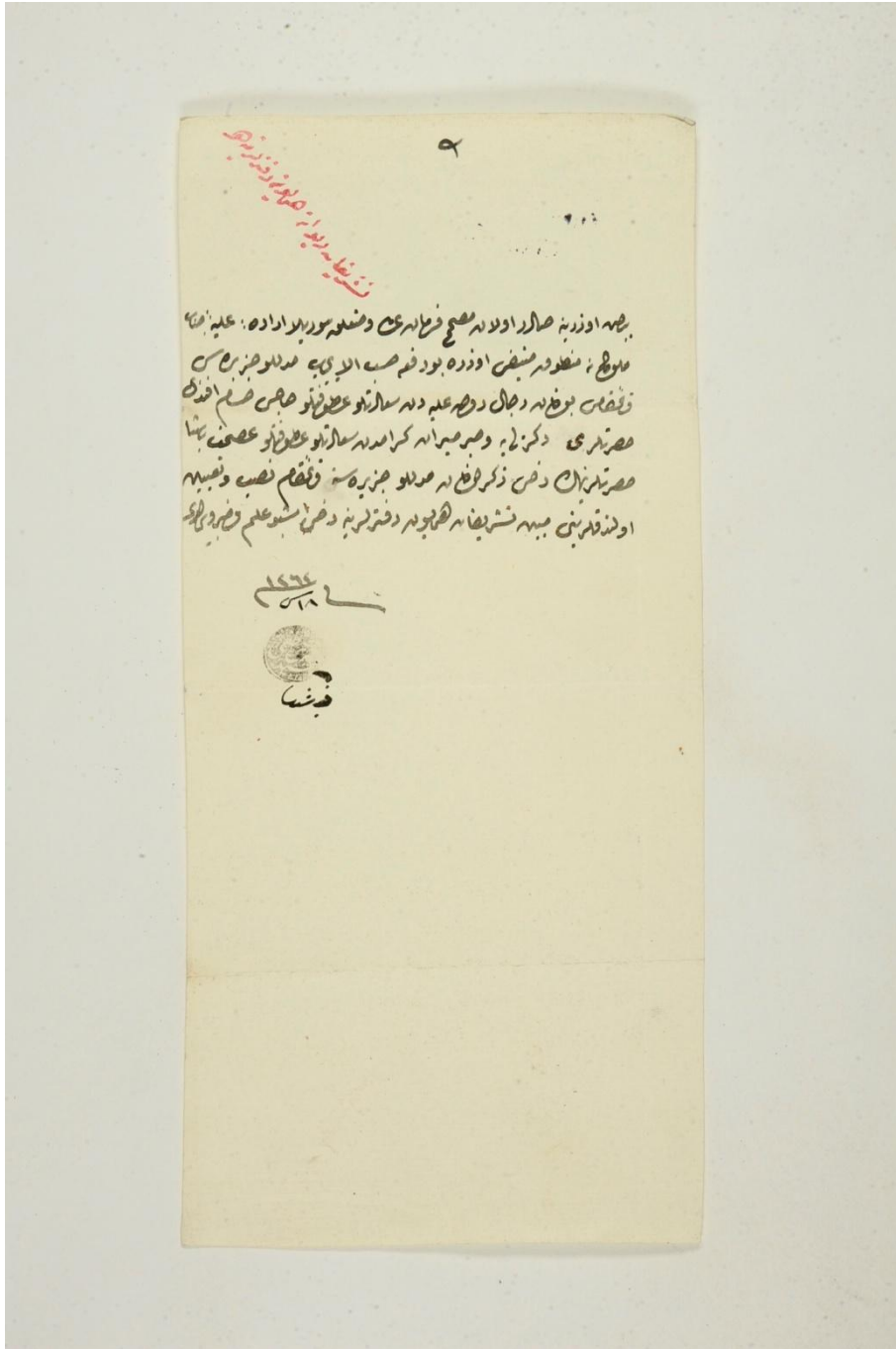
EK 1- Denizli Sancağı Haritası. SVA. 1301 / 1883-1884, Def'a 6

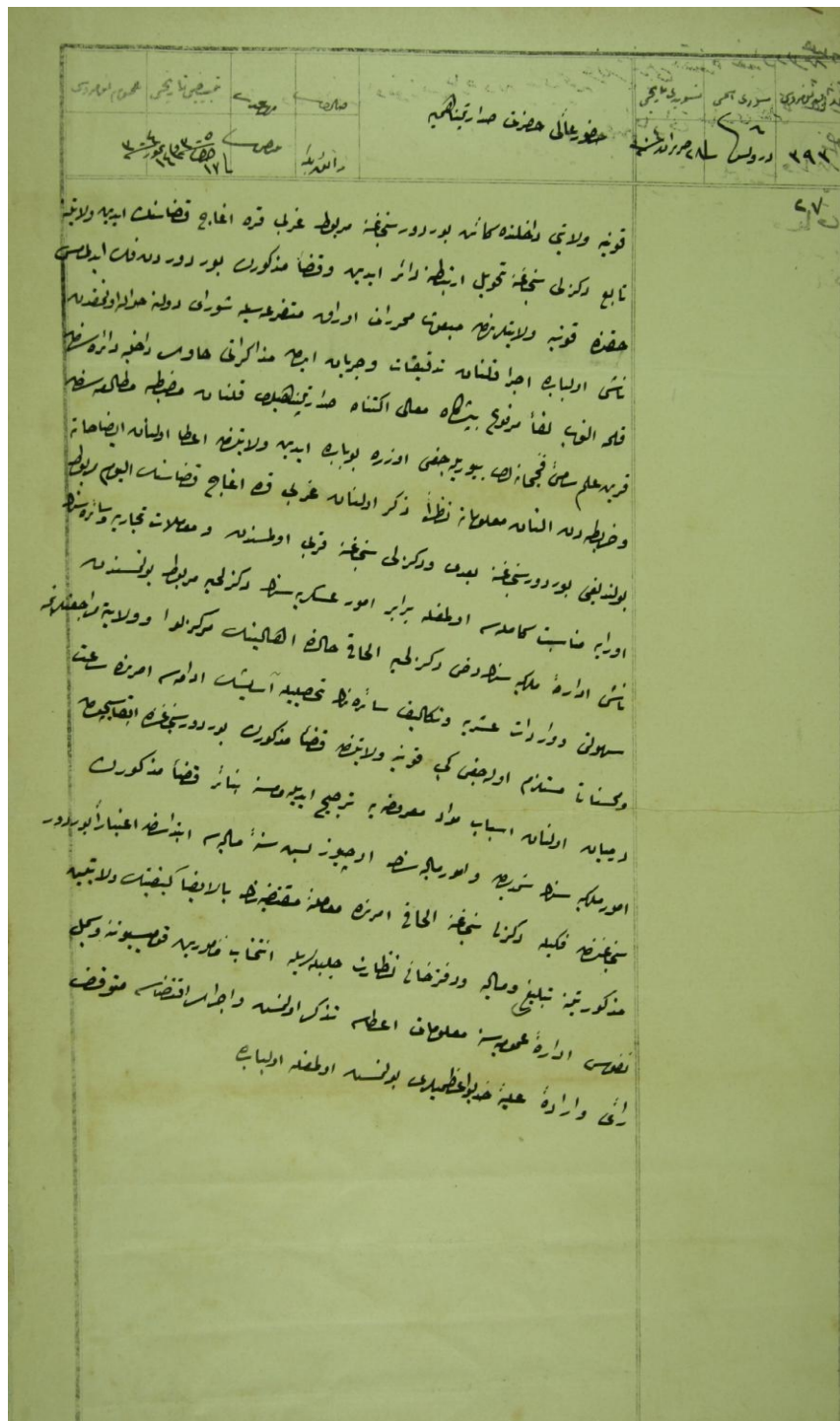
EK 2- Hierapolis Harabesi ve Pamukkale'nin 1890/1891 yılına ait görünüşleri. SVA. 1308 / Mâli Senesi 1307 / 1890-1891, Def'a 13, C.II

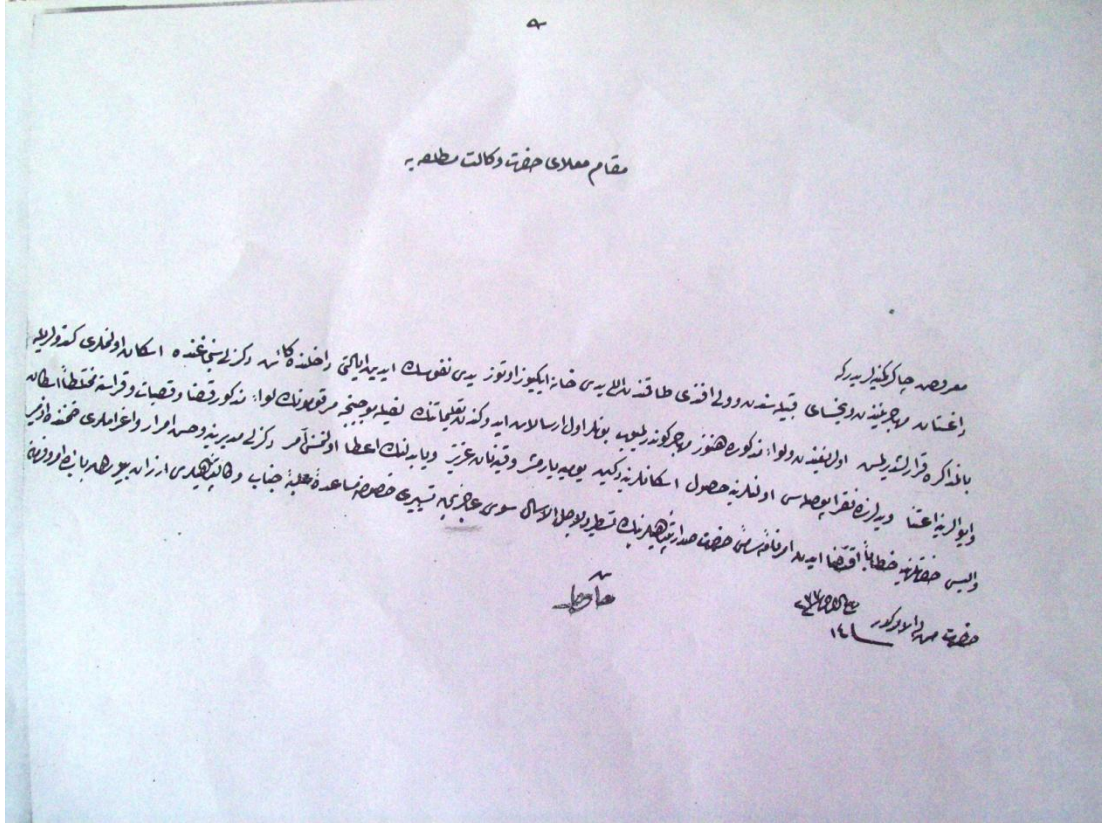
EK 3- 1337 / 1918-1919 Yılına ait Denizli Haritası. (Ankara Milli Kütüphane'den alındı.)

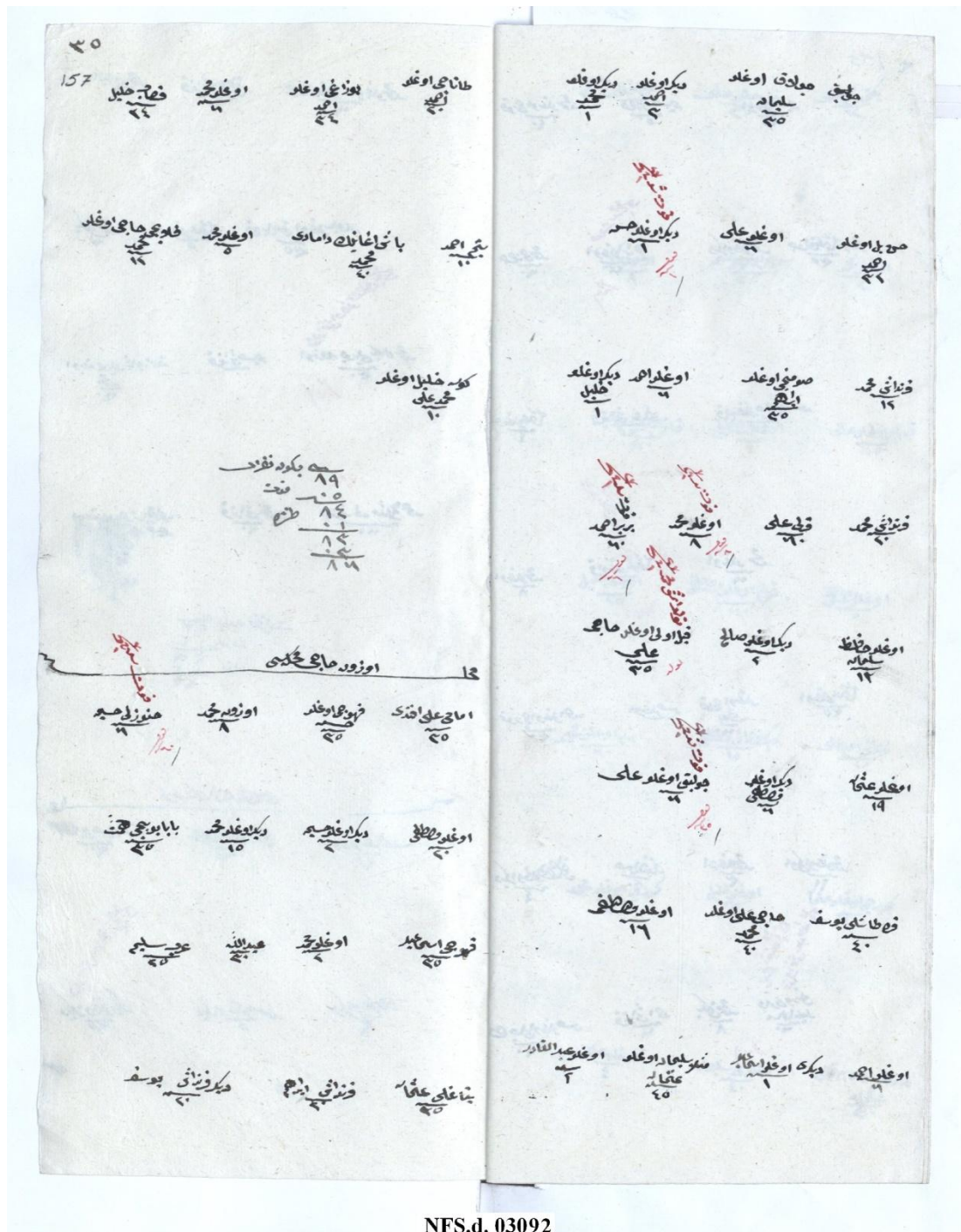
EK 4- Haklarında ferman-ı âli sadır olup tahvil-i memuriyetleri vaki olan Midilli Kaymakamı Hacı Hasan Efendinin Denizli kaymakamlığına, İsmet Paşanın da Midilli kaymakamlığına tayini. BOA. A.TŞF. 1/98 (18 Şaban 1262/11 Ağustos 1846)

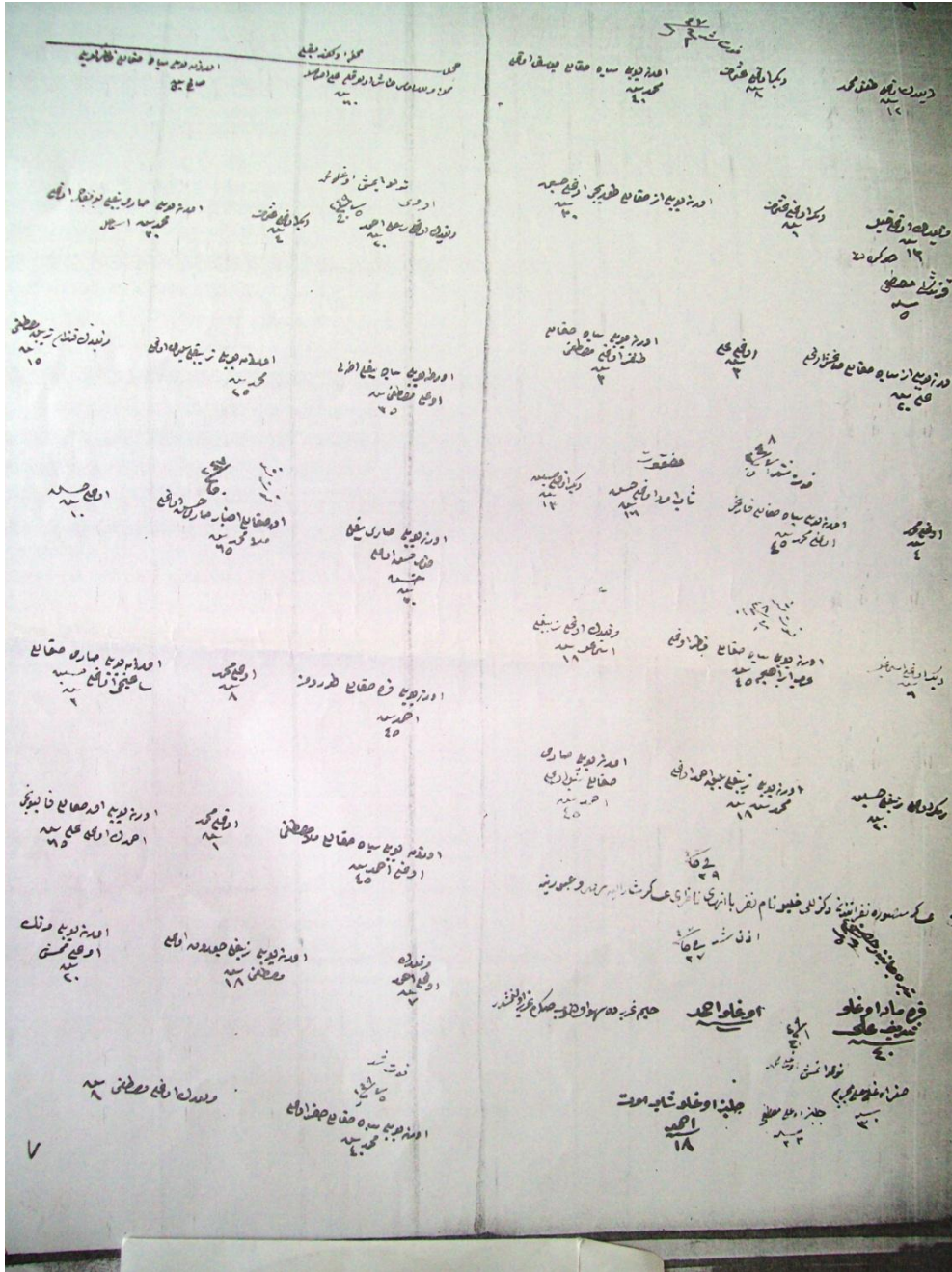

EK 5- Burdur sancağına bağlı Garbi Karaağaç Kazasının Denizli Sancağına ilhakı. BOA. DH. MKT. 1525/109 (17 Zilkade 1305 / 26 Temmuz 1888)

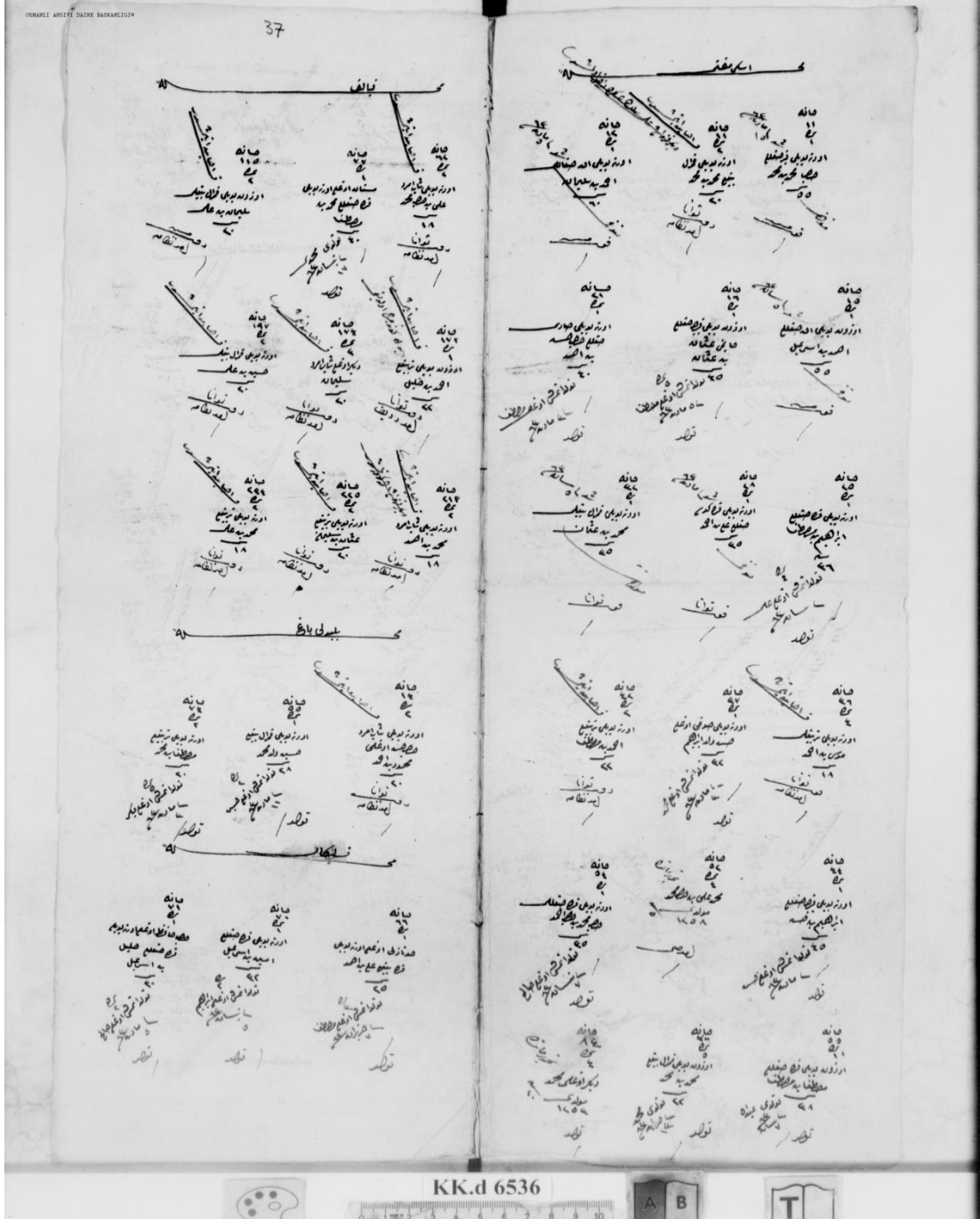

EK 6- Dağıstan muhacirlerinin Denizli'ye yerleştirilmeleri. A.MKT.NZD.329/35 (15 Rabîulâhîr 1277 / 31 Ekim 1860)

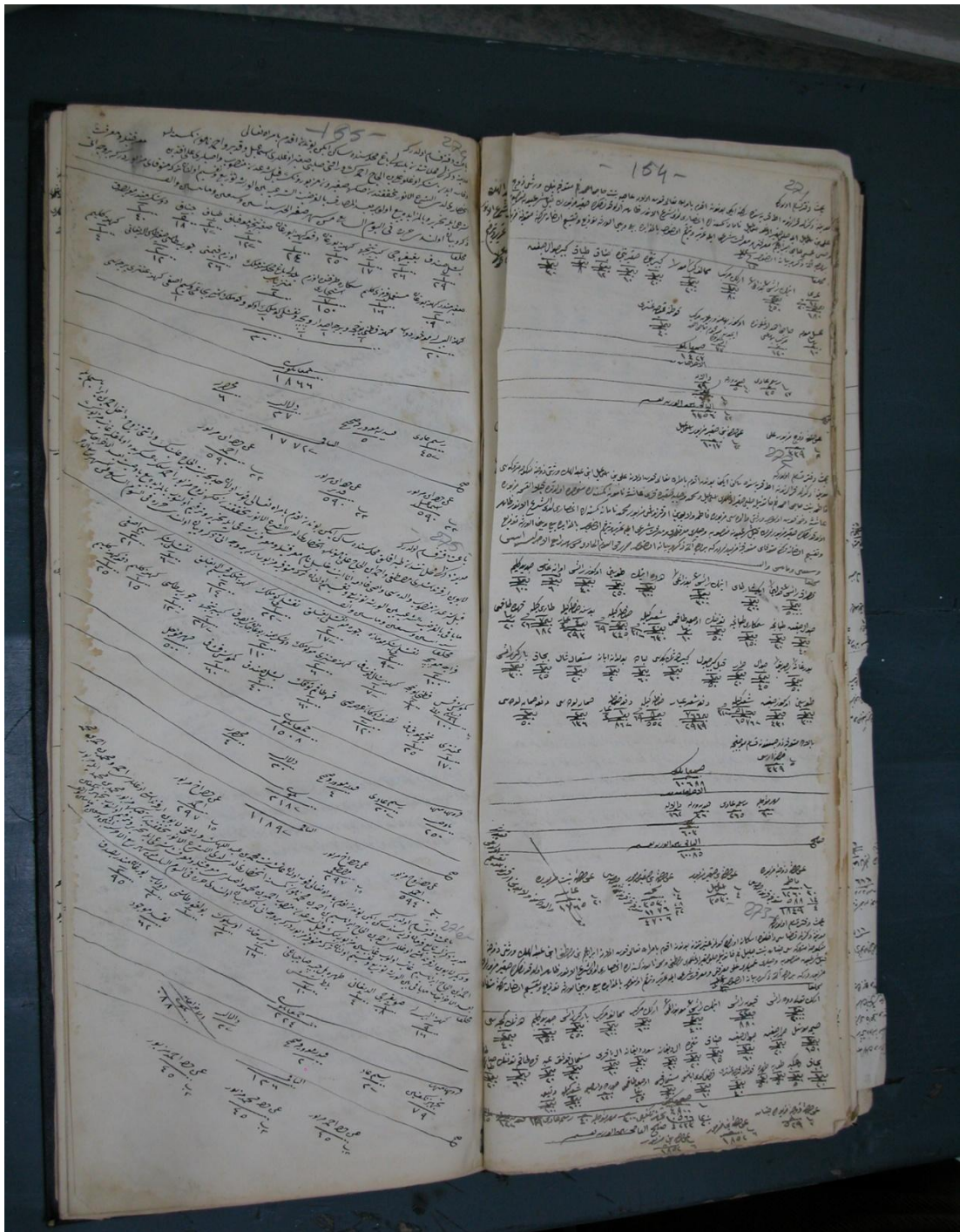

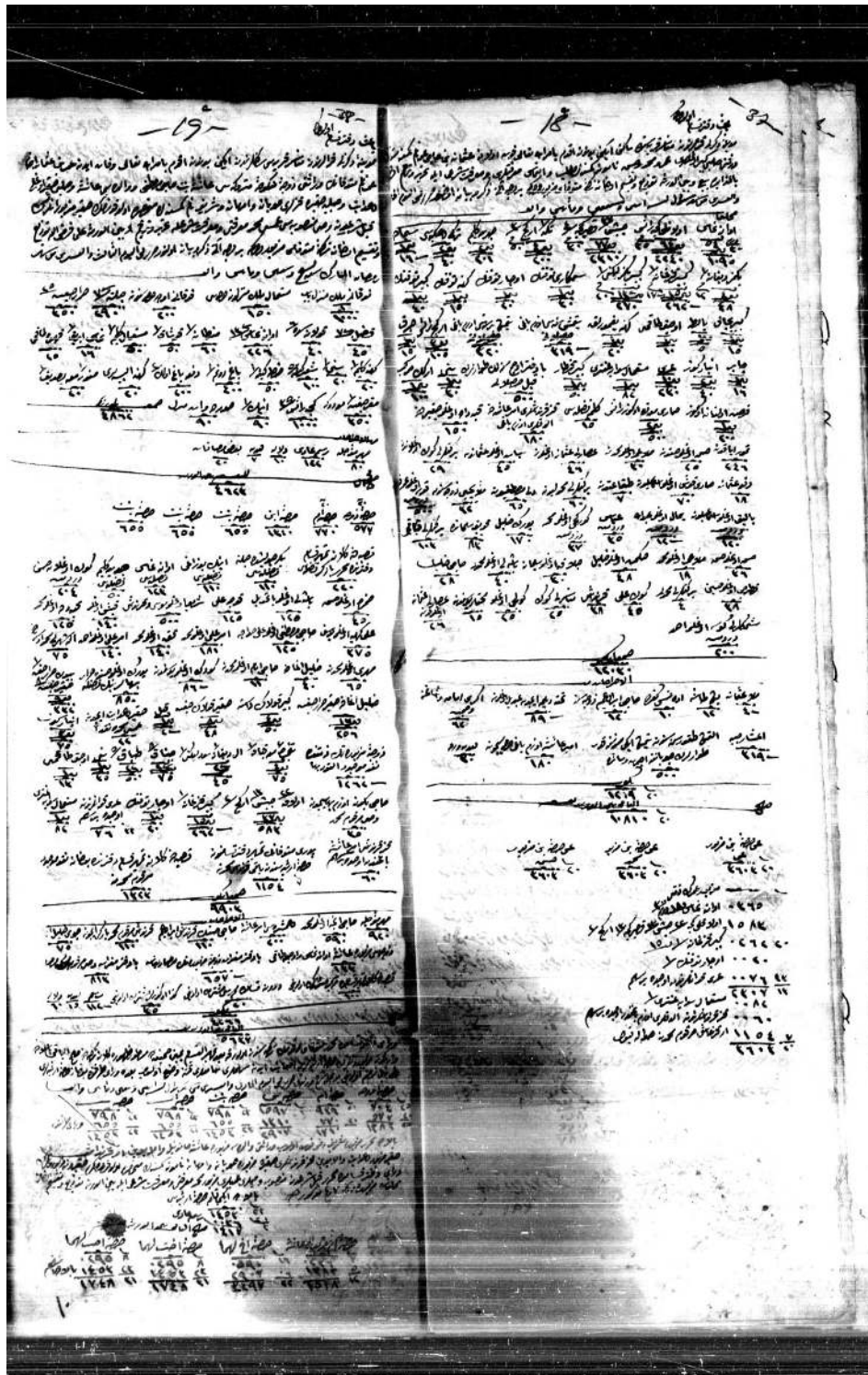
EK 8- Denizli şer'iyye sicilleri içinde yer alan nüfus yoklama defterinden bir kısım. DŞS. 675 (1246 / 1830-1831)

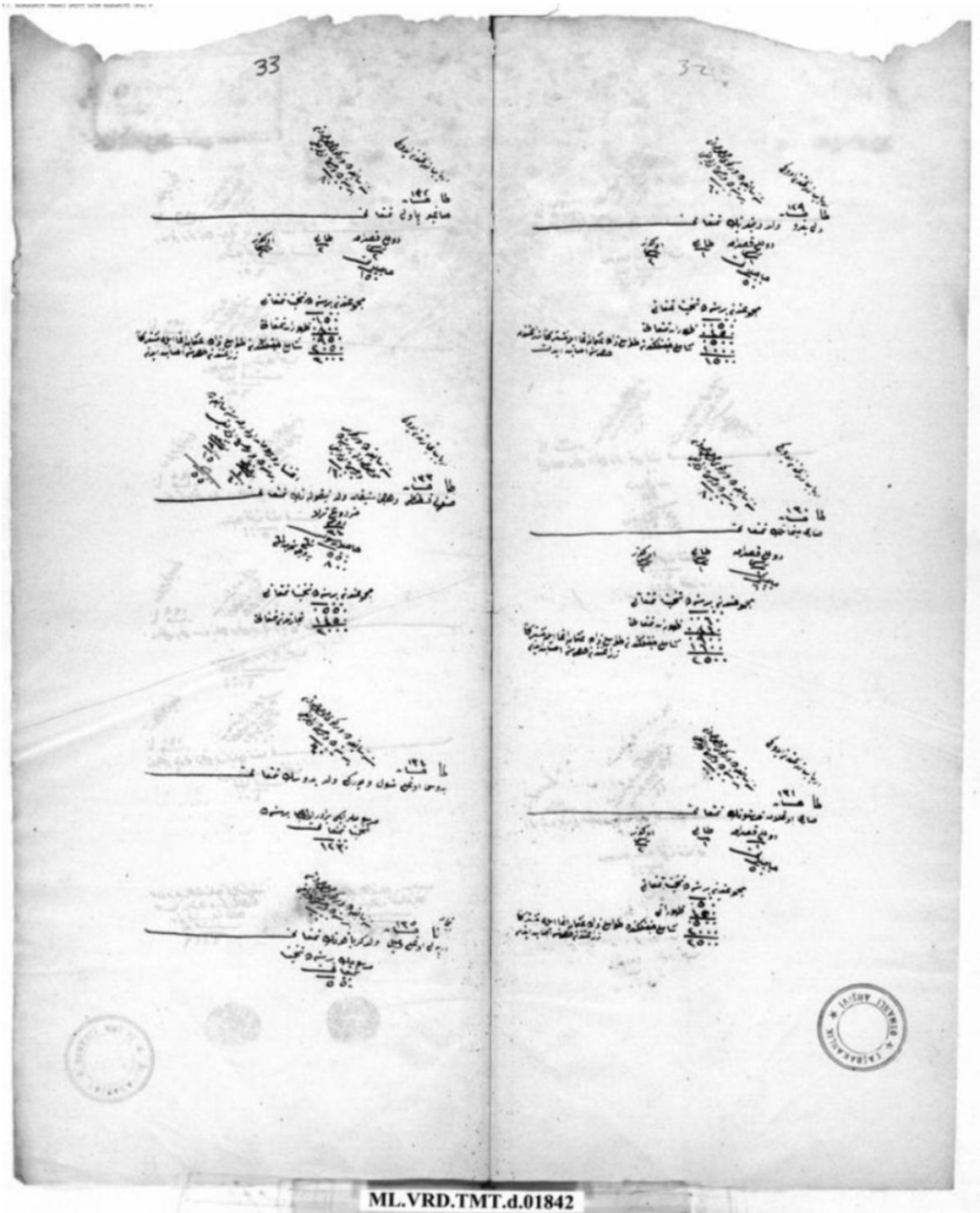
EK 9- Denizli nüfus defterinden bir kısım. BOA. KK. d. 6536, (1263 / 1846-1847)

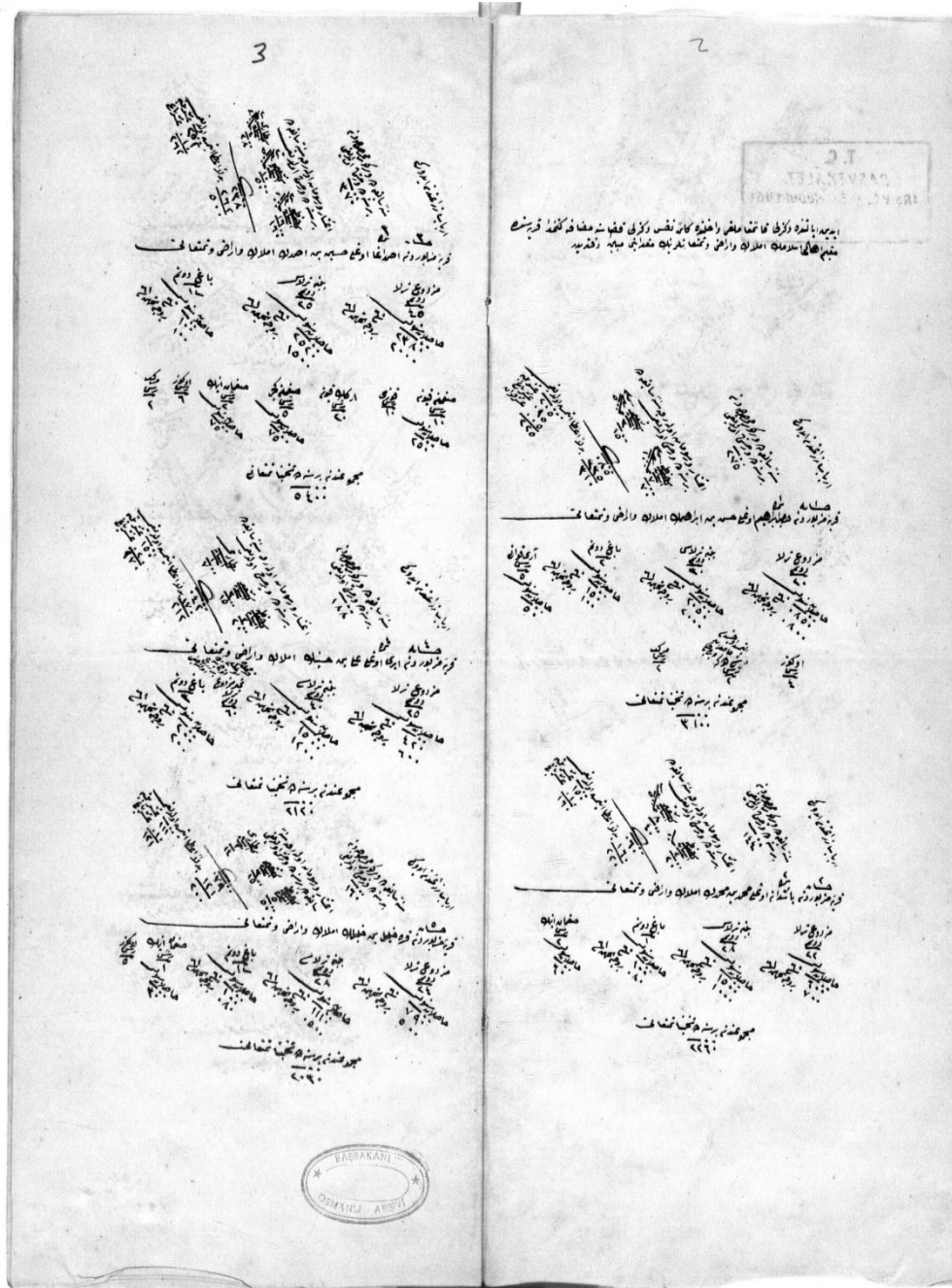
EK 10- Denizli şer'iyye sicilinden bir kısım. DŞS. 677 (3 Ramazan 1268 - 29 Rabiulahir 1272 / 21 Haziran 1852 - 8 Ocak 1856)

EK 12- Denizli şer'iyye sicilinden bir kısım. DŞS. 680, (12 Cemâziyelevvel 1272- 6 Cemâziyelevvel 1302 / 20 Ocak 1856- 21 Şubat 1885)

EK 13- Denizli mahallelerinden Rum Mahallesine ait temettuat defterinden bir kısım. BOA. ML.VRD.TMT.1842(H.1260/M.1844-1845)

ML.VRD.TMT.d.01824

EK 14- Denizli'nin Kethüda Köyü temettuat defterinden bir kısım. BOA. ML. VRD. TMT. 1842 (H.1260 / M.1844-1845)